

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

الربما
علیهما صابا

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

مجله علمی

مجموعه نشراتی خاص، کمسیونها، پدافند هوایی و مخابرات
سومین نمایش بین المللی هفته جهانی گرانی داشت مساجد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فروغ مساجد (3): مجموعه سخنراني ها و مقالات

نويسنده:

گروه پژوهشهاي کاربردي مرکز رسيدگي به امور مساجد

ناشر چاپي:

موسسه فرهنگي ثقلين

ناشر ديجيتالي:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۴	فروغ مساجد (۳) : مجموعه سخنرانی ها و مقالات
۱۴	مشخصات کتاب
۱۴	اشاره
۱۹	فهرست مطالب
۲۷	سخن ناشر
۲۹	پیش گفتار
۳۳	بخش اول: سخنرانی ها
۳۳	اشاره
۳۵	بیانات رهبر در دیدار با شرکت کنندگان داخلی و خارجی
۳۹	سخنرانی افتتاحیه ی حجه الاسلام والمسلمین حاج شیخ حسین ابراهیمی رئیس مرکز رسیدگی به امور مساجد
۴۵	سخنرانی آیه الله هاشمی رفسنجانی ریاست محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام
۵۵	سخنرانی دکتر شیخ عکرمه صبری مفتی فلسطین
۶۳	سخنرانی آیه الله تسخیری دبیرکل محترم مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی
۸۵	سخنرانی حجه الاسلام والمسلمین نقوی از علمای پاکستان
۸۹	سخنرانی آقای شیخ منعم قویشی امام جمعه ساحل عاج
۹۳	سخنرانی جناب آقای دکتر علی لاریجانی
۱۱۳	سخنرانی حاج شیخ عبدالکریم عبید
۱۲۹	بخش دوم: کمیسیون ها و قطعنامه پایانی
۱۲۹	اشاره
۱۳۱	پیش گفتار
۱۳۳	متن جزوه کمیسیون چشم انداز بیست ساله مساجد
۱۳۳	اشاره
۱۳۴	اهداف تشکیل کمیسیون

۱۳۴	محورهای مورد بحث در کمیسیون
۱۳۴	تبیین موضوع بحث
۱۳۵	فرازهایی از سند چشم انداز و برنامه چهارم
۱۳۶	سیاست های کلی برنامه چهارم توسعه در امور فرهنگی، علمی و فناوری
۱۳۸	امور اجتماعی، سیاسی، دفاعی و امنیتی
۱۴۰	امنیت انسانی و عدالت اجتماعی
۱۴۱	تصویر مساجد در چشم انداز بیست ساله
۱۴۱	ویژگی های مساجد در افق چشم انداز
۱۴۳	ضرورت های تدوین سند چشم انداز بیست ساله مساجد
۱۴۳	منابع قابل بهره گیری در تدوین چشم انداز
۱۴۳	موارد شایان توجه در تنظیم سند چشم انداز
۱۴۴	اهداف برگرفته از سند چشم انداز بیست ساله و برنامه چهارم توسعه
۱۴۷	جلسه کمیسیون تخصصی مساجد و چشم انداز بیست ساله
۱۴۷	گزارش دبیر کمیسیون جناب آقای زارع
۱۴۹	سخنان دکتر پاسوار از سازمان مدیریت و برنامه ریزی
۱۵۱	سخنان آقای سید حسن فاطمی رئیسی، امام جماعت
۱۵۲	سخنان مسؤول مرکز نظارت و ارزیابی سازمان صدا و سیما و مسؤول ستاد انتفاضه قدس
۱۵۵	متن جزوه کمیسیون راهکارهای توسعه منابع انسانی در توسعه کمی و کیفی مساجد و چگونگی جذب جوانان
۱۵۵	اشاره
۱۵۷	الف: توسعه کمی
۱۵۹	ب: توسعه کیفی
۱۶۱	بازخوانی و بازمهندسی نرم افزاری مساجد
۱۶۲	فرآیند ارتباط با مدارس
۱۶۳	تربیت رو در رو
۱۶۳	نگاه اسلامی نگاه تربیت محوری است
۱۶۳	توسعه و گسترش کارکردهای مساجد

۱۶۶	مشتریان مسجد
۱۶۶	آسیب های مساجد
۱۶۶	راه کارهای جذب جوانان
۱۶۷	ترسیم راه کارها
۱۶۹	جلسه کمیسیون راهکارهای توسعه منابع انسانی و جذب جوانان
۱۶۹	گزارش دبیر کمیسیون جناب حجه الاسلام والمسلمین بهلول
۱۷۳	مدیریت فرایند جذب
۱۷۵	متن جزوه کمیسیون تخصصی آسیب شناسی مساجد و کیفیت مقابله با آنها
۱۷۵	چالش های موجود در امور مساجد ایران
۱۷۵	اشاره
۱۷۶	الف: آسیب و چالش های ساختاری، مدیریتی و مالی
۱۷۷	ب: آسیب و چالش های فیزیکی و سخت افزاری
۱۷۷	ج: آسیب و چالش های مربوط به نیروی انسانی و کارگزاران
۱۷۷	د: آسیب و چالش های محتوایی و برنامه ای
۱۷۸	راه کارهای توسعه و تعمیق جایگاه و نقش آفرینی مساجد و جذب جوانان
۱۷۹	فصل اول: مخاطبان مسجد
۱۷۹	اشاره
۱۸۰	موانع جذب جوانان به مساجد
۱۸۱	فصل دوم: معماری مسجد
۱۸۱	بخش اول
۱۸۵	بخش دوم
۱۸۵	۱. نور و روشنایی مسجد
۱۸۵	۲. سیستم صوتی مسجد
۱۸۶	بخش سوم: خدمات جنبی مسجد
۱۸۶	فصل سوم: رسانه ها و مسجد
۱۸۶	منبر

۱۸۷	فناوری های جدید
۱۸۷	ضعف های رسانه های عمومی و مسجد
۱۸۷	فصل چهارم: نیروهای انسانی
۱۸۷	امام جماعت
۱۸۸	هیئت امناء
۱۸۸	همسایگان مسجد
۱۸۹	غیرمسلمانان
۱۸۹	مدیریت مسجد
۱۸۹	بانی و واقف
۱۸۹	خادم
۱۹۰	فصل پنجم: منابع اقتصادی مسجد
۱۹۰	کمک های مردمی
۱۹۰	دولت و مساجد
۱۹۲	فصل ششم: مراکز و کانون های مساجد
۱۹۲	کتابخانه
۱۹۲	بسیج
۱۹۳	کانون های مساجد
۱۹۳	مسجد و جهان اسلام
۱۹۵	جلسه کمیسیون آسیب ها و چالش ها
۱۹۵	گزارش دبیر کمیسیون حجه الاسلام والمسلمین موسوی عبادی
۲۰۱	کمیسیون معماری مساجد
۲۰۱	حجه الاسلام والمسلمین رضایی بیرجندی، دبیر کمیته علمی همایش
۲۰۲	گزارش دبیر کمیسیون جناب آقای مهندس نقره کار
۲۰۹	سخنان جناب آقای مهندس مروت
۲۱۳	متن جزوه کمیسیون تخصصی نقش جهانی مساجد در ایجاد وحدت بین مسلمانان و پشتیبانی از حرکت های انقلابی جهان اسلام
۲۱۳	نقش جهانی مساجد در ایجاد وحدت و پشتیبانی از حرکت های انقلابی جهان اسلام

۲۱۷	بیانیه پایانی سومین اجلاس هفته جهانی مساجد
۲۲۱	بخش سوم: مقالات
۲۲۱	اشاره
۲۲۳	عوامل و موانع جذب مردم به ویژه نوجوان و جوانان به مساجد فاطمه توسرکانی راوری
۲۲۳	چکیده
۲۲۳	مقدمه
۲۲۵	مروری کوتاه بر تحقیقات انجام شده
۲۲۹	موانع و راه کارهای جذب نوجوانان و جوانان به مساجد
۲۲۹	اشاره
۲۲۹	الف) فردی
۲۳۱	ب) موانع خانوادگی
۲۳۳	ج) موانع اجتماعی
۲۳۵	د) عوامل مربوط به مساجد
۲۴۱	چگونه می توان نوجوانان و جوانان را به سوی مسجد هدایت کرد؟
۲۴۳	برنامه ریزی
۲۴۵	تکریم نوجوانان و جوانان
۲۴۶	مسئولیت سپاری
۲۴۶	تشویق
۲۴۸	پیشنهادها
۲۵۱	نقش تاریخی مسجد در تولید و پیشرفت علم و مقایسه آن با وضع کنونی اعظم رحمت آبادی
۲۵۱	چکیده
۲۵۲	اشاره
۲۵۳	جایگاه و نقش مساجد در تولید پیشرفت علم
۲۵۸	وضعیت تحصیل و پیشرفت علم در مساجد
۲۶۲	دامنه و وسعت جنبش علمی مساجد
۲۶۳	ابزارها و امکانات تولید علم در مساجد

- ۲۶۵ ..... وضع کنونی ما
- ۲۷۱ ..... پیام مسجد جواد محدثی
- ۲۷۱ ..... چکیده
- ۲۷۷ ..... پاره ای از آداب مسجد در اسلام صدیقه محصل
- ۲۷۷ ..... چکیده:
- ۲۷۸ ..... آداب ظاهری و باطنی ساخت مساجد
- ۲۷۸ ..... اشاره
- ۲۷۸ ..... ۱. انگیزه الهی
- ۲۷۹ ..... ۲. مال حلال
- ۲۸۰ ..... ۳. قربانی
- ۲۸۰ ..... ۴. شرایط محل بنا
- ۲۸۱ ..... ۵. ویژگی های بنا
- ۲۸۶ ..... ۶. تأسیس مسجد در خانه
- ۲۸۸ ..... آداب همسایگی با مسجد
- ۲۹۰ ..... آداب تکریم مساجد
- ۲۹۷ ..... آداب رفتن به مساجد
- ۳۰۲ ..... آداب حضور در مسجد
- ۳۰۵ ..... فایده حضور مساجد
- ۳۰۹ ..... آداب خروج از مسجد
- ۳۱۰ ..... آداب اعتکاف در مسجد
- ۳۱۳ ..... مکان اعتکاف
- ۳۱۵ ..... فواید اعتکاف
- ۳۲۱ ..... قبسی از اسرار عرفانی مسجد عالیه جعفری
- ۳۲۱ ..... چکیده
- ۳۲۲ ..... ۱. مسجد، سرای معشوق
- ۳۲۳ ..... ۲. عمارت مسجد آبادانی ویرانه دل خویش

۳. ترجیح خواسته معشوق بر خواسته خود ۳۲۴
۴. فقط یاد او رواست ۳۲۵
۵. سائل باید از خانه خود به خانه کریم رود! ۳۲۶
۶. عالمیان برای اهل مسجد تسبیح می گویند ۳۲۷
- نقش فناوری اطلاعات در مدیریت مساجد مهدی زارع مؤیدی ۳۲۹
- چکیده ۳۲۹
- اشاره ۳۲۹
- پیشنهادات ۳۳۶
- خصوصیاتی که خوب است این سایت داشته باشد ۳۳۷
- مسجد نماد همبستگی اسلامی سید علی سادات فخر ۳۳۹
- چکیده ۳۳۹
- اشاره ۳۳۹
- احترام و حفظ مسجد و معبد برای پایداری همبستگی ۳۴۱
- حضور در مسجد، تمرین همبستگی دینی ۳۴۳
- مسجد نماد همبستگی اسلامی ۳۴۵
- آینده را از مسجد و با مسجد بسازیم ۳۵۰
- مسجد و استقلال فرهنگی محمد سحرخوان ۳۵۱
- چکیده ۳۵۱
- اشاره ۳۵۱
- اهمیت استقلال فرهنگی ۳۵۲
- اسلام و استقلال فرهنگی ۳۵۳
- مسجد زمینه ساز استقلال فرهنگی ۳۵۴
- مسجد کانون استقلال فرهنگی سیدمحمدرضا طالبیان ۳۵۹
- چکیده ۳۵۹
- اشاره ۳۶۰
- بخش اول: جهانی شدن، میانی، مؤلفه ها و پیامدها جهانی شدن ۳۶۰

- ۳۶۰ ..... جهانی شدن فرایندی است مرتبط با چهار حوزه
- ۳۶۲ ..... جهانی شدن یک برنامه یا یک پدیده طبیعی؟
- ۳۶۳ ..... عناصر اساسی مدرنیسم
- ۳۶۵ ..... بحران های دامنگیر جوامع مدرن
- ۳۶۷ ..... بخش دوم: کارکردهای مساجد و نقش آنها در عصر جهانی شدن
- ۳۶۷ ..... اشاره
- ۳۶۷ ..... ۱. تکثیر اندیشه دینی
- ۳۶۷ ..... ۲. زدودن شبهات فکری
- ۳۶۸ ..... ۳. تأمین بهداشت روان
- ۳۶۹ ..... ۴. گسترش اندیشه ی «مهدویت»
- ۳۷۰ ..... ۵. بازیابی هویت
- ۳۷۴ ..... خانواده اهل مسجد محمدحسین مردانی نوکنده
- ۳۷۴ ..... چکیده
- ۳۷۵ ..... اشاره
- ۳۷۷ ..... اهمیت و نقش مسجد
- ۳۸۰ ..... مسجد صفابخش روح و جان
- ۳۸۲ ..... شاخصه های خانواده اهل مسجد
- ۴۰۳ ..... خانواده علی و فاطمه علیهماالسلام، الگوی خانواده های اهل مسجد
- ۴۰۵ ..... الگوگیری از زندگانی حضرت زهرا علیهاالسلام، برای داشتن خانواده ای متعادل
- ۴۰۷ ..... جمع بندی و نتیجه گیری
- ۴۱۲ ..... ضرورت بهسازی تبلیغات دینی در مساجد علی محمدی آشنانی
- ۴۱۲ ..... چکیده
- ۴۱۲ ..... اشاره
- ۴۱۳ ..... ۱. شناخت ابزار دوران معاصر و جوانان
- ۴۱۳ ..... ۲. دریافت راز موفقیت یک پیام
- ۴۱۵ ..... ۳. به کارگیری راهکارهای تبلیغات دینی

۴۱۶----- جمع بندی و نتیجه گیری

۴۱۸----- درباره مرکز

فروغ مساجد (3) : مجموعه سخنرانی ها و مقالات

مشخصات کتاب

سرشناسه: همایش هفته جهانی مساجد (دومین : 1383 : تهران)

عنوان و نام پدیدآور: فروغ مسجد(3): مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده سومین همایش هفته جهانی مساجد/ [برگزارکننده] مرکز رسیدگی به امور مساجد.

مشخصات نشر: قم : موسسه فرهنگی ثقلین ، 1384.

مشخصات ظاهری: 400 ص

فروست: موسسه فرهنگی ثقلین ؛ 30.

شابک: 4-6-94842-964

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: . The world resepect week of Musque.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس .

موضوع: مسجدها-- کنگره ها

Mosques-- Congresses: موضوع

شناسه افزوده: مرکز رسیدگی به امور مساجد

رده بندی کنگره: 8/ BP2611383

رده بندی دیویی: 297/75

شماره کتابشناسی ملی: 1173246

ص: 1

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: 2

ف_روغ مسج_د(3)

مجموعه سخنرانی ها، کمیسیون ها، بیانیه پایانی و مقالات سومین همایش بین المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد

(30 مرداد ماه 1384 _ 26 جمادی الثانی 1426 _ 21 آگوست 2005)

مرکز رسیدگی به امور مساجد

ص: 3

همایش بین المللی هفته جهانی مساجد (سومین: 1426 ق. = 1384 : تهران)

فروغ مسجد(3): مجموعه سخنرانی ها، کمیسیون ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد (30 مرداد 1384 _ 26 جمادی الثانی 1426 _ 21 آگوست 2005) / مرکز رسیدگی به امور مساجد. تهران؛ قم مؤسسه فرهنگی ثقلین، 1385 .

400 ص: مصور . _ (مؤسسه فرهنگی ثقلین ؛ 35)

964 - 9960 - 01 - 5

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا

کتابنامه.

1 . مسجدها _ کنگره ها.

2 . مسجدها _ ایران _ کنگره ها. 3 . مسجدها _ مقاله ها و خطابه ها. 4 . مسجدها _ ایران _ مقاله ها و خطابه ها. الف. عنوان. ب. عنوان: مجموعه سخنرانی ها، کمیسیون ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین المللی هفته جهانی مساجد (30 مرداد 1384 _ 26 جمادی الثانی 1426 _ 21 آگوست 2005).

8 _ / 297 261 / BP 75

ب 1384

فروغ مسجد (3)

ناشر:

مؤسسه فرهنگی ثقلین

دبیر کمیته علمی همایش: علی رضایی بیرجندی

صفحه بندی و ناظر چاپ: عباس رحیمی

لیتوگرافی و چاپ: نینوا

قطع:

وزیری _ 400 صفحه

تیراژ:

چاپ اول _ 5000 نسخه

تاریخ:

اردیبهشت ماه 1385

نشانی :

دفتر مرکزی: تهران _ تهرانپارس _ بین فلکه دوم و سوم _ خیابان 182 غربی _ پلاک 6

تلفن 77702312 _ دورنویس 77881452

مرکز انتشارات: قم _ خیابان انقلاب _ چهارراه سجادیه _ کوچه شماره 33 _ پلاک 13

تلفن 7734467 _ دورنویس 7732864

شماره شابک 964_9960_01_5

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

ص: 4

فهرست مطالب

تصویر

□

ص: 5

تصوير

□

ص: 6

تصوير

□

ص: 7

تصوير

□

ص: 8

تصوير

□

ص: 9

مسجد در فرهنگ اسلامی از جایگاه بسیار رفیع و ویژه ای برخوردار است به گونه ای که به عنوان خانه های خدا در زمین معرفی شده است، زیرا اصلی ترین پایگاه دین، اخلاقی و معنویت و برترین مکان تقویت ایمان اور عالی ترین مرکز نشر آگاهی و بصیرت و والاترین کانون احیا و تقویت اندیشه و زیباترین جایگاه تربیت و پرورش انسان های وارسته و مهم ترین مکان گسترش فعالیت های علمی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در جهان است.

مؤسسه فرهنگی تقلین که رسالت خویش را نشر فرهنگی قرآن و اهل بیت و می داند برای سومین سال مجموعه سخنرانی ها مباحث مطرح شده در کمیسیون آنها و مقالات هفته جهانی گرامی داشت مساجد را که محصول اند پشه و خرد شخصیت های علمی و فرهیه گان مسلمان از ایران و جهان است را منتشر می سازد. مجموعه ای که پیش رو دارید در دو جلد و سه بخش تنظیم و ارائه گردیده است. بخش اول سخنرانی های په خش دارم کمیسیون های تخصصی و بخش سوم مقالات.

امید است با استفاده از نظرات اندیشمندان و کاربردی کردن آنها تحولی در عرصه عملی مساجد صورت گیرد که لایق شأن نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان ام القرای جهان اسلام گردد و به عنوان الگویی عملی برای سایر معلمین قابل ارائه باشد.

در پایان خداوند را سپاس می گوئیم که توفیق خدمتگزاری به ساحت مقدس قرآن و اهل بیت پیامبر را به ما عنایت فرمود.

مؤسسه فرهنگی تقلین

مسجد، گران سنگ‌ترین و مقدس‌ترین مکان در روی زمین است؛ از این رو تعظیم، تکریم، بزرگداشت و احیای آن، وظیفه و رسالت همه‌ی مسلمانان به ویژه اندیشه‌ورزان و مسؤولان اُمت اسلامی است.

به همین لحاظ به پیشنهاد ارزنده‌ی جمهوری اسلامی ایران به سازمان کنفرانس اسلامی در خصوص نام‌گذاری 21 تا 28 آگوست در سال 2003 میلادی، برابر با 30 مرداد تا 5 شهریور 1382، که مصادف است با به‌آتش کشیده شدن مسجدالاقصی به دست صهیونیست‌های افراطی «هفته‌ی بزرگداشت جهانی مسجد» نام‌گرفت و با تصویب این پیشنهاد در اجلاس سی‌ام وزرای خارجه‌ی کشورهای اسلامی در تهران، اهمیت و جایگاه بی‌بدیل مساجد در افقی جهانی با رویکردی راهبردی در جهان اسلام، مورد توجه قرار گرفت و پس از آن براساس قطعنامه‌ی کنفرانس _ که در آن از کشورهای عضو خواسته شده است تا در راستای تحکیم و توسعه‌ی فرهنگ و ارزش‌های اسلامی برای تکریم و گرامی‌داشت مساجد در هفته‌ی مذکور تلاش نمایند _ اقدامات و تلاش‌هایی به منظور بهینه‌سازی وضع مساجد در کلیه کشورهای اسلامی، صورت پذیرفت.

با عنایت به این که این پیشنهاد به همت جمهوری اسلامی ایران مطرح شده، که خود پرچمدار انقلاب اسلامی و داعیه‌دار مرکزیت و ام‌القرای کشورهای اسلامی است و با توجه به نقش محوری مساجد در تشکیل نظام جمهوری اسلامی و شبکه‌ی گسترده‌ی مساجد در کشور، در قالب اماکنی مقدس، بی‌بدیل و بی‌نظیر _ که هر یک به تنهایی نمادی از هنر

و معماری و تاریخ گویای فرهنگ و تمدن اسلامی به شمار می روند _ و با عنایت به حضور هماهنگ و با انگیزه ی میلیون ها تن به صورت مداوم در این مکان های الهی، وظیفه ی جمهوری اسلامی در اهتمام ویژه به بهینه سازی و احیای کارکردهای مساجد، سنگین تر از سایر کشورهاست؛ زیرا بدون طراحی استراتژی و اتخاذ سیاست های اجرایی مدون و جامع الاطراف و در برگیرنده ی تمامی مسائل مبتلا به مساجد در داخل و بدون ساماندهی امور مدیریت و منابع انسانی و مالی آن و پشتیبانی های لازم جهت اعتلای جایگاه مساجد و رفع نقصان و کاستی ها در حوزه ی سخت افزاری و نرم افزاری آن، هرگز نمی توانیم برای استفاده ی مناسب از مسجد در جهان اسلام، الگوسازی و به دیگر کشورهای جهان عرضه کنیم.

مرکز رسیدگی به امور مساجد که به امر مقام معظم رهبری تأسیس شده و در سال های اخیر با عنایت خاص معظم له، تحولاتی جدید در آن رخ داده، در صدد است که با کاوش های عمیق علمی و اجرای طرح های پژوهشی بنیادی و کاربردی و با استفاده از دیدگاه صاحب نظران و اندیشه ورزان، راهکارهای عملی و طرح های هدفمند کاربردی و اجرایی بهینه سازی و احیای کارکردهای مساجد را تدوین و عرضه نماید، لذا با چنین نگرشی است که سومین همایش گرامی داشت مساجد را برگزار نموده است.

سومین همایش گرامی داشت مساجد، از سه ویژگی زیر برخوردار است که آن را در قیاس با همایش های پیشین جلوه بیشتری بخشیده است:

1. در همایش سوم، افزون بر حضور بیشتر و فعال تر اندیشه مندان و فرهیختگان کشوری در زمینه ی طرح مقاله و سخنرانی پژوهشی، در آن اندیشه ورزان بین المللی و شخصیت هایی از جهان اسلام نیز حضور یافتند و دیدگاه ها و تجارب خود را مطرح ساختند.

2. در همایش سوم، افزون بر جلسات عمومی سخنرانی و خواندن مقالات برگزیده، پنج کمیسیون تخصصی به شرح ذیل طراحی و برگزار گردید:

الف. کمیسیون تخصصی چشم انداز بیست ساله ی مساجد؛

ب. کمیسیون تخصصی راه کارهای توسعه‌ی کمی و کیفی مساجد و چگونگی جذب جوانان؛ ج. کمیسیون تخصصی آسیب شناسی مساجد و کیفیت مقابله با آنها؛ د. کمیسیون تخصصی معماری مساجد؛ ه. کمیسیون تخصصی نقش جهانی مساجد در برقراری وحدت بین مسلمانان.

انتخاب عناوین و موضوعات یاد شده از میان موضوعات گوناگون، پس از بحث و بررسی فراوان و با توجه به اهمیت آن موضوعات در شرایط کنونی جهان اسلام، صورت گرفت، سپس مطالب اساسی مربوط به هر یک از موضوعات، جمع آوری و تدوین شد تا به صورت مکتوب به شرکت کنندگان عرضه گردد و جلسات با خوراک فکری لازم و طرح و برنامه ریزی مناسب برگزار شود.

خوشبختانه در جلسات هر یک از این کمیسیون ها، دیدگاه های گوناگونی بیان گردید که جمع بندی آن در مجموعه ی حاضر درج شده است تا ان شاءالله در برنامه ریزی ها مورد استفاده قرار گیرد.

3. افزون بر جلسات و کمیسیون های همایش سوم و در کنار آن، نمایشگاه توانمندی های مساجد در سطحی گسترده تر و با کیفیتی بهتر و متمایز از سال گذشته، برگزار گردید که نظر بسیاری را به توانایی های گسترده ی مساجد جلب نمود، به گونه ای که برخی با اظهار شگفتی و تعجب، بر لزوم گسترش کارکردها و توانایی های مساجد تأکید کردند.

اکنون که با توفیق الهی، متن سخنرانی ها، جزوات و گزارش کمیسیون ها و مقالات برگزیده، لباس طبع در بر می کند، بر خود لازم می داند که از همه شرکت کنندگان به ویژه مسئولان گرانقدر نظام، میهمانان خارجی و داخلی، شخصیت های علمی و معنوی، سخنرانان، مقاله نگاران، مسئولان برگزاری، اعضای کمیته های گوناگون، ارزش یابان مقالات و کلیه کسانی که در آماده سازی این کتاب نقشی داشته اند، تشکر و قدردانی نماید و برای یکایک آنان از ذات قیوم سرمدی سلامت و اجر و پاداش وافر در خواست کند.

همچنین بر خود فرض می‌دانند از مقام معظم رهبری حضرت آیه الله خامنه‌ای _ مدظله العالی _ که براساس کریمه «و ختامه مسک»، شرکت کنندگان همایش را در پایان، به حضور پذیرفتند و با رهنمودهای با ارزش خود، ضمن اشاره به نقش و جایگاه مسجد، بر لزوم عمران معنوی مساجد نیز تأکید فرمودند و موجبات دلگرمی دست اندرکاران امور مساجد را فراهم ساختند، سپس مرکز را عرضه بدارد.

کمیته علمی ستاد گرامی داشت هفته ی جهانی مساجد علی رضایی بیرجندی

ص: 18

بخش اول: سخنرانی‌ها

اشاره

ص: 19

بیانات رهبر در دیدار با شرکت کنندگان داخلی و خارجی

بیانات رهبر فرزانه انقلاب اسلامی حضرت آیه الله العظمی خامنه ای مدظله العالی در دیدار با شرکت کنندگان داخلی و خارجی سومین همایش بین المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد اشاره در این دیدار که در تاریخ 30 مرداد 1384 صورت پذیرفت و شرکت کنندگان همایش بین المللی هفته ی گرامی داشت مساجد در آن حضور داشتند، پس از تلاوت آیاتی از قرآن مجید؛ حجه الاسلام والمسلمین ابراهیمی رئیس مرکز رسیدگی به امور مساجد، گزارشی از همایش به محضر رهبر انقلاب معروض داشتند، آنگاه مقام معظم رهبری به ایراد سخنان زیر پرداختند.

بسم الله الرحمن الرحيم برادران و خواهران عزیز بسیار خوش آمدید، به خصوص خیرمقدم می گویم به میهمانانی که از کشورهای دیگر در جمع شما حضور پیدا کرده اند. امیدواریم اجتماع و گردهمایی شما فواید محسوسه داشته باشد؛ چون بعضی از گردهمایی ها حامل فواید واقعی و محسوس نیست؛ یعنی بیشتر توجه آنها به ظواهر امر است. امروزه دنیای اسلام در وضعی نیست

که کوچک ترین فرصت را از دست بدهد. این گردهمایی ها نیز فرصت مغتنمی است، که باید حداکثر استفاده از آن شود.

مسجد یکی از امتیازات اسلام و متعلق به مردم است. جایگاه عبادت و ارتباط انسان با خدا به شمار می رود. مراسم مسجد منحصر در مراسمی خاص نیست، یعنی مانند کلیسا نیست، درهای مسجد باز است. خانه ی خدا و ملجأ مردم است؛ مسجد جای توجه، جای ذکر، جای نماز و جای شناخت یکدیگر و محل تصمیم گیری های اجتماعی و سیاسی است. از صدر اسلام تا امروز این معنا مورد توجه بوده است که مسجد، همان گونه که در نظر فرد جای توجه به خداست، در مسائل اجتماعی هم جایگاهی است که ممکن است محور اجتماع مردم قرار بگیرد. این مسئله نکته ی مهم در کارکرد مسجد است، پس استفاده از مسجد برای دنیای اسلام فرصتی مغتنم محسوب می شود، منتها چون اجباری در آمدن به مسجد نیست، باید دل ها به آمدن مسجد رغبت و شوق پیدا کنند و این ممکن نیست، مگر این که کانون مسجد، شوق آور و شوق آفرین باشد.

اما چه باید کرد که دل ها به مسجد گرایش پیدا کنند؟ یعنی به حضور در مسجد، ماندن در مسجد و عبادت در مسجد شوق پیدا کنند؟ مشکل اصحاب مسجد این است! البته این فقط مشکل ما نیست؛ در دنیای غیر اسلام هم این مشکل مشاهده می شود، اما آنها راه های غلطی انتخاب می کنند، برنامه هایی در مساجد می گذارند که با طبیعت مسجد و حقیقت آن در تضاد است. مثلاً در کنار مساجد، سالن هایی می گذارند که در آن سالن ها همان منكراتی انجام می گیرد که در کنار کلیسا صورت می گیرد، حال آنکه کلیسا موظف به نهی از آن است لکن به وسیله ی خود کلیسا در آن سالن ها منكراتی صورت می گیرد. این نقض غرض است؛ ما برای مساجد چنین چیزی را تحمل نمی کنیم، اما فعالیت های گوناگون، از جمله استفاده از ابزارهای تبلیغی، کتابخانه های مطلوب، از روش های هنری برای تبلیغ مفاهیم دینی و تولید شوق به عبادت، از جمله مواردی است که لازم است در باره ی آن مطالعه شود.

ارتباط بین مساجد در کشورهای اسلامی هم کاری بسیار پسندیده و نیکوست. برگزاری هفته ی مساجد به مناسبت حادثه ی مسجدالاقصی و قدس شریف است. علاوه بر این که خود مسجدالاقصی نقطه ای متبرک و محترم در بین مسلمان هاست، حادثه ی مسجدالاقصی و اهانتی که آن زمان به مسجدالاقصی شد، نشان دهنده ی جهت گیری دنیای سلطه برضد مظاهر اسلامی و برضد هر چیزی است که مسلمان ها هویت خود را در آن متجلی می بینند.

بسیار کار شایسته ای کردند که این هفته را به این مناسبت، هفته ی جهانی مساجد قرار داده اند. جزو کارهای شایسته ی سازمان کنفرانس اسلامی همین انتخاب بود؛ باید این فکر و این دستاویز عقیدتی و سیاسی را رها نکنید تا ان شاءالله این قضیه در دنیای اسلام زنده بماند و ساری و جاری باشد.

بنابراین، نفس مسئله ی مسجد و پرداختن به عمران و آبادی مسجد مهم است، البته عمران مسجد فقط عمران ظاهری و پرداختن به در و دیوار نیست. عمران معنوی مسجد بیشتر از عمران ظاهری اهمیت دارد. عمران معنوی مسجد با برنامه های مسجد، بر عهده ی امام جماعت و مؤمنانی است که در آنجا عبادت می کنند. هم چنین مسئله مسجدالاقصی و توجه دنیای اسلام به خطر صهیونیست ها و خطر سیاست های امریکایی و صهیونیستی در این منطقه مطرح است و قدرت اثرگذاری اسلام و از طرفی عجز برنامه های نظام سلطه برای خنثی کردن نفوذ اسلامی در این منطقه، یعنی علی رغم این همه تلاش سیاسی که امریکا و متحدانش در این منطقه انجام می دهند و اسرائیل را تجهیز می کنند، در عین حال و در مقابل روش های نوبه نو که از ایمان اسلامی در این منطقه سرچشمه می گیرد، آنان در مانده شده اند، چنانچه ما درست عمل کنیم، با امید و ایمان و ابتکار و خلاقیت عمل کنیم، یقینا همه ی برنامه های ایشان خنثی خواهد شد. وعده ی الهی درست است که فرمود: «وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ» هرکس خدای متعال را نصرت کند، خدا هم به او نصرت خواهد کرد. (1)

ص: 23

بار دیگر به حضار محترم و به همه میهمانان گرامی خوش آمد می‌گوییم و از دست اندرکاران این همایش تشکر می‌کنیم.

امیدواریم خداوند همه‌ی شما را موفق و مؤید بدارد و ان شاءالله این نشست و برخاست‌ها به نتایج مطلوب و فواید درخشان منتهی شود.

والسلام علیکم ورحمه الله .

ص: 24

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ قَالَ اللّٰهُ :

«وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا».

ابتدا خیر مقدم عرض می کنم خدمت همه ی عزیزان و سروران، ائمه ی محترم جماعات و علمای والا مقام و مهمانان عزیزی که از ایران و کشورهای اسلامی در این محفل حضور پیدا کرده اند و نیز به محضر شریف حضرت حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای هاشمی رفسنجانی و خواهران عزیز خیر مقدم می گویم.

همان گونه که در آیات و روایات آمده است، مسجد بهترین و مقدس ترین، با فضیلت ترین، عزیزترین و پاک ترین مکانی است در زمین که خداوند به انسان ها معرفی کرده و نقش مساجد هم والاترین، و زیباترین نقش محسوب می شود.

در طول تاریخ اگر به سیره ی نبی مکرم اسلام نظر بیفکنیم می بینیم که سیره ی نبوی آن حضرت برای ما حجت شرعی به شمار می رود، به این معنا که نخستین اقدام رسول الله قبل از رسیدن به مدینه ی منوره، احداث مسجد قبا و بعد از رسیدن به مدینه، ساخت مسجدالنبی و محور قرار دادن مسجد بود تا آنجا که همه ی امور را از مسجد هدایت می کردند و جهت

می دادند، چه مسائل تربیتی و آموزشی و معارف اسلامی و چه مسائل جنگ و مبارزه و جهاد و چه قضاوت و حل و فصل امور مردم؛ همه و همه از پایگاه مسجد نشأت می گرفت و پیامبر آنها را انجام می داد، که البته بعدها نیز به همت جانشینان رسول خدا این سنت ادامه داشت.

بعدها که خلفا با دین فاصله گرفتند، آرام آرام بساط حکومت را از مساجد جمع کردند و دارالخلافه و قصر و ساختمان های مدرن ساختند و بساط اداری را از مساجد بیرون بردند و حکومت را از مساجد جدا کردند که بعد از قرن ها در این قرن معاصر، احیاگر اسلام ناب محمدی، امام والا مقام و رهبر کبیر انقلاب بار دیگر همان بساط نبوی را پهن و جهت را به سمت و سوی مساجد مشخص کرد و این انقلاب عظیم و عزیز را از مساجد پایه ریزی نمود.

امروزه باید پایگاه اصلی درخشش انقلاب در سراسر جهان را، در مساجد جست و جو کرد، نیروهای تربیتی و آموزشی و فرهنگی و شخصیت های گرانقدر ما که انقلاب را برپا کردند، همه و همه به نحوی مرتبط با مساجد بودند و پیام های حضرت امام از طریق مساجد

به گوش مردم می‌رسید و بهترین رسانه‌ی مردمی چه قبل از انقلاب، چه در آستانه‌ی انقلاب و چه بعد از انقلاب، یعنی جاهایی که در بحران‌ها توانستند انقلاب را هدایت کنند، این مراکز مقدس بودند که به حق انقلاب را هدایت و رهبری کردند.

هشت سال دفاع مقدس را ما نمی‌توانیم فراموش کنیم، زیرا پایگاه اصلی نیرو و امکانات از مساجد تجهیز می‌شد، مساجد بودند که توانستند از این راه خطیر بگذرند و با افتخار و سربلندی و عزت از میدان نبرد و مبارزه با دشمن پیروز مندانه و سرافراز بیرون آیند.

امروز هم مساجد ما به کانون‌های فرهنگی تبدیل شده‌اند. حضور جوانان عزیز و بالندگی مساجد را روز به روز بیشتر می‌بینیم. امسال مسئله‌ی اعتکاف در ایران اسلامی، در حد یک حرکت جهشی ملاحظه شد، جوان‌ها گرایش فوق‌العاده‌ای به این مسئله داشتند به طوری که ما در مساجد امکانات لازم برای پذیرایی از همه‌ی جوانان در مراسم اعتکاف نداشتیم و فقط بخشی از آنها را توانستیم ثبت نام و پذیرایی کنیم که البته برای ما بسیار ارزنده و بالنده بود.

برای آنکه مرکز رسیدگی به امور مساجد به رسالت خویش عمل کند و مسائل مربوط به مساجد را مطرح سازد، مسائلی که چندین سال به آن توجهی نشده بود. لذا فرصتی به دست آمد که ما بتوانیم امور مساجد را مطرح کنیم. سه سال است که برگزاری هفته‌ی گرامیداشت مساجد، وسیله‌ای شده تا مساجد مطرح شود. سال گذشته هم نمایشگاهی برپا شد تا توانمندی‌های مساجد افقی روشن برای ما ترسیم کند لکن امسال این نمایشگاه از بالندگی بیشتری برخوردار است، در حدی که بعضی از بینندگان که در محضرشان بودیم، گفتند حرکتی جهشی صورت گرفته به طوری که این نمایشگاه تا حد چشم‌گیری توان مساجد را به نمایش گذاشته است. ما امیدواریم بتوانیم دوران گذشته‌ی مظلومیت مساجد را جبران کنیم.

ما معتقدیم حکومت‌ها و حاکمیت‌ها و از همه مهم‌تر جهان اسلام نیازمند توجه بیشتر به مساجد است، زیرا نخستین جایی را که دشمنان اسلام مورد هجوم قرار می‌دهند، مساجد است، برگزاری همین هفته‌ی گرامیداشت مساجد هم علتش آتش زدن مسجدالاقصی به دست صهیونیست‌ها بود تا مسلمان‌ها به این فکر بیفتند که باید از مساجد دفاع شود و هفته‌ی مذکور در سازمان کنفرانس اسلامی تصویب شد که امروز سراسر جهان اسلام باید این هفته را گرامی بدانند و به مساجد توجهی ویژه نمایند.

لازم می‌دانم در این جا از عنایات مقام معظم رهبری سپاسگزاری کنم، چون، هرچه داریم از هدایت‌ها و جهت‌گیری‌های ایشان داریم؛ در پایان نیز از رئیس محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام جناب آقای هاشمی رفسنجانی تشکر می‌کنم ایشان سه سال متوالی در همه‌ی جلسات مرکز شرکت کردند از این رو ما جرأت کردیم که امسال این اجلاس را شایسته‌تر از گذشته برگزار کنیم.

ان شاء الله در سال های آینده نیز با حضور میهمانان عزیزی که از کشورهای گوناگون اسلامی داریم به جایی برسیم که امور مساجد با جدیت بیشتر پی گیری شود. ضمناً پیشنهاد مشخص ما در سال اول اجلاس این بود که یک شورای عالی متشکل از علمای تراز اول جهان اسلام در امر مساجد تشکیل بدهیم که تجربیات را در یک سمت و سو حرکت دهند. شعار امسال ما هم «مسجد پایگاه معنویت و وحدت» بود تا ما با معنویت در این پایگاه عظیم بتوانیم به وحدت اسلامی نایل گردیم. ان شاء الله والسلام علیکم ورحمه الله وبرکاته.

ص: 29

سخنرانی آیه الله هاشمی رفسنجانی ریاست محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام

بسم الله والسلام علی رسول الله و آله الطیبین.

از نعمت های الهی این بود که توفیق شرکت در مراسم بزرگداشت و گرامی داشت مساجد نصیبم شد تا بهره بگیرم؛ باید از این مرکز که این سنت مطلوب را نهادند و امروز

ص: 31

تکاملی یافته است، سپاسگزاری کنم. از این رو امید داریم به اهداف مقدسی که به این منظور ترسیم شده است برسیم.

از جمله اهداف این قبیل اجلاس ها تعامل با بزرگان اسلام در سراسر جهان است که امری مهم به شمار می رود. ضمناً میلاد حضرت علی علیه السلام را تبریک می گویم و شهادت حضرت زینب را تسلیت عرض می کنم. بجاست در ابتدای برنامه یادی کنیم از برادر ارجمند آیه الله مهدوی کنی که رسیدگی به امور مساجد را بنیان نهادند و همچنین برادر دیگرمان آیه الله انواری که زحمات فراوانی کشیدند و امروز هر دوی این عزیزان گرفتار بیماری هستند که امیدواریم خداوند به ایشان شفا عنایت فرماید. از جناب آقای ابراهیمی به لحاظ جدیتی که مبذول می دارند و نیز از همکارانشان که این راه را به شایستگی ادامه می دهند، قدردانی و تشکر می کنیم.

در باره ی مساجد هم خود شما اطلاعات کافی دارید و هم جامعه ی ما در زندگی نقش مساجد را احساس می کند، ولی حقیقت این است که هنوز با آن نقشی که در اسلام برای مساجد طراحی شده است، فاصله ی بسیار داریم. در همه ی ادیان الهی معابد، مرکزی برای اهداف مذهب خود بوده است. اسلام به طور جامع تری به این نقطه رسیده و حقیقتاً برای مساجد، موقعیت ممتاز مرکزی و محوری ترسیم کرده که نمی شود نقش مسجد را در عواملی محدود بگنجانیم، نقش مساجد جامعیت انکارناپذیر دارد.

مسجد محل زندگی امت اسلامی را در خود دارد و باید دارا باشد. همان طور که با حضور پیامبر در مدینه شروع شد، تا آخر عمر ایشان، مسجد محور بود و همه می دانیم که البته برجستگی هایی در نقش مساجد دیده می شود که بنده روی یکی دو تا از آنها صحبت می کنم.

از جمله نکات مهمی که برای مسجد تعریف و عمل شده و در زمان پیغمبر مطرح بوده است، آن نقطه ی تلاقی مردم با مسؤولان و مدیران جامعه است؛ چون مبنای دین اسلام مردم بودند و در نظر مردم مسجد مؤلفه ای است بین خدا و خلق که از وحی آغاز می شود و با مبلغان و مفسران وحی ادامه می یابد، از این رو نقطه ی جغرافیایی آن مسجد است. مساجد به حق

خانه ی خدا معرفی شده اند. خداوند هم همه جا هست و اختصاص به مکانی ندارد. این تشریفی که برای این نقاط پیش آمده به این سبب است که نقاط را نقاط تلاقی مردم و هدایت خداوند از طریق مفسران و مبلغان در نقاط معین، تعریف و تعیین کرده اند و به آنها شکل داده اند؛ چون تدبیر الهی همه جانبه و عمیق است و با فطرت هماهنگی دارد، خدای فطرت ها با محور قرار دادن خداجویی در فطرت، انسان را در جایی به نام خانه ی خدا و فرستاده شدگان خود با هم می بیند و می خواهد. از طرف دیگر زمین، زمین است و ساختمان ها، ساختمان است و فضا، فضا است. آن جهت و آن تقدسی که با اضافه شدن به خدا به آن داده اند، این ویژگی ها را در مساجد پدید آورده است؛ «و ان المساجد لله فلا تدعوا مع الله اَحدًا» که آنجا توحید، اخلاص و نقطه ای که انسان به خدا می رسد و خدا به انسان عنایت ویژه می کند، اینجا مرکز و محوری شده است برای زندگی جامعه، اداره ی جامعه و هدایت هر جامعه.

باید پذیرفت که بعد از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم، این بخش عملاً ضعیف و در دوره های تاریخ جابه جا شده است. گاهی قوی و گاهی ضعیف شده، اما هیچ وقت به حد مورد نظر خود نرسیده است. با همه ی ضعفی که در این هدف پدید آمده، به جای خود، اما مساجد در طول تاریخ (و حتی در قرون تاریکی که با افراد فاسق و فاجر در دنیای اسلام، درگیر بوده) بخش هدایت مردم را بر عهده داشته است. محدودیت ها هم فراوان بوده اما بخشی از مردم همواره با مساجد مرتبط بوده اند. یعنی از مساجد همیشه شعله های نور الهی دیده شده است. تعبیر پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم که مساجد را «انوار الله» نامیده اند، واقعا تعریفی گویاست. با این ویژگی ثبات و استحکام در کارکرد مساجد، تضمین شده؛ یعنی خداوند تضمین کرده است و این تضمین استمرار داشته و دارد.

پس دو نکته ای که می خواهم اشاره کنم، یکی نقطه ی تلاقی مردم با برنامه های الهی در مساجد است و دیگری وظیفه ی مهمی است که مسؤولان مساجد به خصوص ائمه ی جماعات در مساجد برای آموزش مردم بر عهده دارند؛ یعنی آموزش مردم به معنای عام.

در باره ی نقطه ی تلاقی مردم و بحث جمهوریت جمهوری اسلامی که در عصر ما به وقوع پیوسته و سابقه هم به این شکل نداشته و از افتخارات امام راحل ماست

هم چنین شاگردان ممتازی که در عصر سیاه پهلوی تربیت کردند، حال آنکه این بعد مساجد و مسئله ی سرنوشتی که به دست مردم برای جامعه در چارچوب اسلامی شکل می گرفت فراموش شده بود و امام این واقعیت را برگرداند. شما و اکثریت ملت در دوران مبارزه حاضر بودید و می دانید که محور دوران مبارزه مساجد و شاگردان امام و روحانیت در مساجد بود. ایشان پیام الهی و راه خدا را برگزیدند. یعنی همان نقشی که از ابتدا برای مسجد تعریف شده بود، نقشی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم می خواست انجام بدهد و این کاری بزرگ بود. رژیم به همه جا دست انداخته بود، حتی به مساجد هم می خواست دست بیندازد و البته انداخته بود اما طبیعت مسجد و عظمت آن به گونه ای بود که رژیم را کور و گیج کرده بود.

ماه های آخر دوران مبارزه، این انفجار بزرگ مجدداً از مساجد شروع شد.

وقتی اعلام راه پیمایی می شد، از هر مسجدی، مردم مثل جویباری به راه می افتادند و سیلی تشکیل می دادند و در مرکزی، این سیل به هم می پیوست و سرانجام قدرت سیل مردمی، رژیم پهلوی را از بین برد و امریکا و مردم سایر همراهان رژیم را از ایران بیرون راندند شک نکنید! ما که دستی بر آتش داشتیم و بسیاری از شما که حضور داشتید، می دانید که جامعه ما این گونه بود و این خاصیت تلاقی ماست و الله با واسطه مفسران قرآن و پیام الهی در نقطه مقدس مساجد. این مسئله واقع شد و این کانون ها آن چنان نقش خود را در تاریخ نشان دادند که کسی نمی تواند منکر بشود. سایر انقلاب هایی که در دنیای اسلام به وقوع پیوسته همین گونه بوده است. از جمله در در الجزایر که جزو سخت ترین آنها بود. چون واقعا با یک ارتش بزرگ اجنبی هم چون فرانسه در ستیز بودند. بیش از یک میلیون شهید دادند. حال آنکه در انقلاب و دوران دفاع و تا به امروز، دوست و چند هزار شهید داده ایم، الجزایری ها فقط در دوران انقلابشان، یک میلیون شهید دادند. نماینده الجزایر بعد از پیروزیشان آمد ایران؛ ما آن موقع جوان بودیم. او در مسجد آیه الله طالقانی سخنرانی کرد. می گفت: فرانسوی ها همه چیز ما را گرفته بودند جز مساجد، فقط مسجد داشتیم و این مانده بود برای ما و از همانجا حرکت کردیم و پیروز شدیم. این تصریح او بود.

در تاریخ ما هم شما می بینید که مسجدالاقصی، یعنی قبله اسلام به مرکز الهام بخش در همه خاک فلسطین تبدیل شده است. جاهای مقدس فراوان است؛ هر گوشه ای از خاک فلسطین را انسان نگاه کند، اثر یک پیامبری می بیند، ولی مسجدالاقصی در خشننگی بیشتری دارد، هم قبله اول ما مسلمان ها بوده و هم قبله یهودیان مقدس به شمار می رود و هم برای مسیحیان مقدس است. همه برای خود آنجا هدف مقدسی دارند.

نبض سیاست جهانی و به خصوص منطقه ای در دنیا در مسجدالاقصی می زند، این مکان بسیار حساس شده و برنامه های شما و هفته جهانی مساجد، ناشی از برکات مسجدالاقصی است. وقتی به مسجدالاقصی اهانت کردند، دیدیم که در سراسر دنیا خشمی پدید آمد و امروز هم وقتی اشاره ای و اهانتی به مسجدالاقصی می شود، خون مردم را به جوش می آورد به راستی این حساسیت از چه ناشی می شود؟ نقاطی است که خداوند انتخاب کرده، نقاطی در روی زمین، برای تلاقی انسان ها

ص: 35

و خداوند، و مفسران آن را مسجد نام نهاده اند. قداست مسجد، در بعضی از مساجد، جلوه بیشتری دارد که شاید آن هم خواست خداوند باشد که خواسته کعبه و مسجدالاقصی قبله باشند.

می خواهیم این نتیجه را از این بخش از عرایض بگیریم که آقایان ائمه ی جماعات، مسئله اساسی خود را این قرار دهند که با مردم و توده مردم سر و کار داشته باشند و هر برنامه ای لازم است، انجام دهند که مردم سر و کارشان با مسجد بیشتر بشود. البته مسجد ویژگی خاص دارد که جاهای دیگر ندارد. انسان وقتی به مسجد می آید از زمانی که راه مسجد را انتخاب می کند، خدا را می بیند و حالتی معنوی پیدا می کند و سعی می کند با وضو وارد شود، سعی می کند پاک وارد شود، احکام مساجد هم نشان می دهد. این احکام آن چنان تقدسی دارد که در این نقطه، از خدا و وجود خدا آثار بیشتری دیده می شود و انسان ساز است.

لذا مراجعات مردم به مسجد با سایر نقاط جغرافیایی دیگر یکسان نیست. در اینجا جایی است که انسان ها وقتی می آیند و تا وقتی که بیرون می روند، تفاوت می کنند اگر درست وارد شوند.

یعنی اگر ما درست عمل کنیم، انسان سازی را به عنوان بهترین دست آورد حضورمان در مساجد می توانیم درک کنیم.

عرض کردم ما جمهوریت و حاکمیت مردم را از مساجد داریم، تداوم این هم، مرهون اعتبار مساجد است؛ اگر روزی اعتبار مساجد و روحانیت را از ما بگیرند، هم چنین اعتبار مفسران گرامی الهی را از ما بگیرند، دوباره همان تفرقه و بی هویتی در دنیای اسلام پدید خواهد آمد.

مسجد باید چنین خاصیتی دارا شود که محل تجمع و اتحاد واقعی (و نه جسمی) و همدلی مردم باشد، یعنی محور پیام و اراده خداوند. البته این امر جای بحث دارد و در یک سخنرانی افتتاحیه که بسیاری از سخنرانان عالم و متخصص می خواهند صحبت کنند نمی گنجد، من هم اشاره ای می کنم و می گذرم فقط می خواهم تأکید کنم که ائمه جماعات نقش مهم تلاقی مردم و خدا را بسیار بسیار جدی بگیرند.

وقتی امام برنامه های جهاد را شروع کرد بسیاری به این امر عقیده نداشتند، بعضی ها فکر می کردند که هر پرچمی که قبل از ظهور حضرت حجت در برابر حکومت برافراشته شود، آن پرچم را محکوم و منحرف تلقی می کردند. امام این مسئله و این مطالب و طلسم را شکستند. البته حضرت امام به تنهایی نمی توانستند. بلکه خود با شاگردان شایسته ای که تربیت کرده بودند، راه را باز کردند. ایشان در صحبت هایشان همیشه به ما می گفتند: شما هر جا می روید، از مسجد شروع کنید، با مسجد سر و کار داشته باشید. در کشور هم زیاد نبودند ائمه جماعاتی که حاضر باشند. گو اینکه معمولاً هواهای نفسانی، شیطان ها و خودخواهی ها نمی گذارند که این جاده ی مستقیم دائماً پیموده بشود.

نکته دومی که می خواهم در باره آن تأکید کنم، آموزش است؛ البته شما بهتر می دانید که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم وقتی به مدینه وارد شدند کارشان آموزش بود. متن آموزشی ایشان هم قرآن بود که به تدریج نازل می شد و هر آیه ای از قرآن که نازل می شد، سوژه حرفی جدید بود. در اولین جلسه درس، خود پیغمبر توضیح می دادند. شاید این موضوع آن موقع روشن و مفهوم آیات آسان تر بوده است. چون منطبق با واقعیت امر و در همان جا اتفاق افتاده بود، اما پیامبر معمولاً به تفسیر و تبیین تذکر می دادند و می گفتند: این آیه مخصوص این مورد نیست. بل نظرش به بسیاری موارد دیگر هم بوده است. به هر حال شاید مهم ترین کاری که پیامبر در این دوره کردند، همین تعلیم و تربیت در مسجد بود.

گویا در مدینه تا آخر زمان پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم مسجد ساخته شده بود؛ قطعا در مسجدها، افرادی بودند که قرآن تفسیر می کردند، تفسیر قرآن هم مثل کلاس مدرسه و در سنی معمولی نبود. بل می نشستند در آنجا در باره فنون جدید، وظیفه جدید و عرفان جدیدی که از طرف خداوند رسیده بود، بحث می کردند و به نتیجه می رسیدند و افرادی ساخته می شدند و می رفتند.

تفسیر قرآن مهم ترین کاری بود که بحث می کردند و به نتیجه می رسیدند، اما مهم قضیه این است که قرآن، یک مسئله ساده فلسفی یا عقاید خاص یا مناسک خاص یا مسائل عبادی نبود. بل بخشی از این ها بود، ولی در قرآن همه مسائل زندگی مندرج بود. حتی به علوم دقیق

هم اشاره می‌شد، اما قرآن کتابی تخصصی برای یک علم مخصوص نبود. مثل علم ریاضی، علم طبیعی و غیره، ولی این‌ها هم در درونش مستتر بود. حتی در موقعی که در مکه بودند؛ مسلمان‌ها اجتماع درستی نداشتند، اما همان آیات مختصر و کوتاهی که نازل می‌شد، آن قدر محتوا داشت که برای مسلمان‌ها، بسیار بسیار آموزنده بود و بعداً هم در دوران مدینه این مسائل بیشتر باز شد.

خوب این همایش امروز به جای آن‌که مسجد در مدینه و به جای آن مسجد اصلی که مسجدالنبی بود، در سراسر دنیا پخش شده و دبیران ما ممکن است در ده‌ها هزار مسجد این آموزش‌ها را عرضه کنند، اما به نظر می‌رسد الان ما جامعیت آموزش نداریم هر جمعیتی با سلیقه خویش و با معلومات خود و با عقاید خویشان مردمی را تربیت می‌کند. این مطلوب است یعنی یک بعد درستش این است که سرانجام با واقعیت‌های این جامعه و نیازها و امکاناتی که در اختیار یک امام جماعت است، انجام می‌شود، مهم است، یعنی بسیار هم مهم هست. همه روزه در 60، 70 هزار مسجد این امر صورت می‌گیرد؛ عده‌ای از مردم با یک امام جماعت نماز می‌گزارند؛ جمع این‌ها را که نگاه کنید، شماری چشم‌گیر می‌شود و بعد این‌ها را ضرب در ایام و روزهای سال کنید که شماری عظیم به دست می‌آید، اما چه خوب بود و چه شایسته است که این کار را به صورت برنامه‌های جامع و حساب شده و منطبق با شرایط تنظیم کنیم تا بتوان این دوره‌ها را گذراند. هر روز هم گروهی تازه به دانش‌آموزان این مراکز اضافه می‌شود و مراتب بالاتر را می‌پیماید.

شما تاریخ دانش و علم را مطالعه کنید، همه جا همین‌گونه است. در دنیای اسلام و ایران و دوره‌های گذشته حوزه‌های علمیه دینی و بخش‌های فلسفه را بنگرید، بسیاری از علوم جزو بحث‌های ما بوده است. مسائل علمی دنیا در این حد است. بخش طبیعی‌اش همه علوم طبیعی را دربرمی‌گیرد، فلکیاتش همه علوم فضایی را دربرمی‌گرفته است، گرچه آنها امروز کهنه شده و متأسفانه در مدرسه‌های دینی ما همان‌ها را می‌خوانند. آنها علمی است که امروزه جزو تاریخ علم شده است. اما علم آنان چیز دیگری است.

من می دانم همه مساجد نمی توانند در ابتدای امر شریک باشند ولی به تدریج می توانند شرکت کنند. در چند مسجد مهم این کار را شروع کنید. با استفاده از امکانات خودتان، امکاناتی در اختیار می گذارید و با انسان هایی که به دانش آنان واقف اید. دانشمندان فراوانی که امروز علاقه مندند و عاشقند که از طریق مساجد مطالبشان را عرضه کنند، این بحث ها در مساجد به صورت منظم انجام بشود. کلاس هایی که شما ترتیب می دهید ممکن است از گروه پایین جامعه، یعنی آدم های کم سواد تا انسان های والا در طبقات مختلف باشد. دانشمندان بزرگ می توانند در جوی که شما برقرار می کنید، تخصص های عالی را عرضه کنند. مگر کلاس های دانشگاه چه صورتی دارد، آنجا هم استادی دو سه شاگرد در مراحل بالا می گیرد و آنها بعد دانشنامه می گیرند و فارغ التحصیل می شوند. آیا در مساجد نمی شود چنین کاری کرد؟ ما همه رشته ها را به تدریج اما با محتوایی دینی با چاشنی اسلامی که در همه این ها باید تمرین کرد، یعنی خود، مرکز آموزش باشیم برای کسانی که می خواهند علوم روز را فرا بگیرند. مسائل سیاسی دنیا دیگر نمی شود از مساجد بیرون باشد، در مساجد حتما باید کلاس های سیاسی سطح بالایی باشد و انسان های آگاهی مراجعان را با آنچه هست و باید باشد آگاه کند. این کار را عملی می دانم که در مساجد ما با ظرفیتی که داریم و با تقدسی که هست و با عشق و علاقه ای که هست انجام بشود. بسیاری می خواهند از مسجد چیز یاد بگیرند این زمینه را آماده کنیم. احساس می کنم که اگر شما نمونه هایی را شروع کنید، افراد خیر فراوانی در دنیا هستند که امکانات برای شما بگذارند. همان هایی که امروزه مسجدی می سازند. فراوانند مردمی که همه ثروت شان را وقف می کنند تا مسجدی بسازند، چرا این ها حاضر نمی شوند؟ قطعاً حاضر می شوند.

مردم دارند مدرسه می سازند، دانشگاه می سازند، اگر تقدس مسجد را در نظر بگیریم، با تخصیص علم و دانش و تربیت، شکل منظمی به خود می گیرد. در مواقعی که حکومت اسلامی هم در ایران نبود، ما این کار را می توانستیم بکنیم اما امروزه بیشتر می توانیم، مسائل حکومتی هم باید در مساجد شکل بگیرد و زعمای مساجد باید صاحب نظر داشته باشند و نظرات شان را مطرح سازند.

از میان ده ها نوع خدمتی که مسجد به جامعه اسلامی و دنیا ممکن است عرضه بکند فقط به این دو نکته تأکید کردم؛ یکی بُعد جمهوری مردمی و تلافی مردم و آیات الهی در مسجد و دیگر بُعد پرورشی و آموزشی که باید مساجد داشته باشند. هر دو این ها را هم شما دارید. من در ایران مسجدی را نمی شناسم که از این دو بُعد خالی باشد، اما اگر این ها شکل داده شود و شکل منظمی پیدا کند و برنامه تنظیم و زمان بندی شده ای داشته باشد، بیشتر خود را نشان می دهد و جاذبه بیشتری خواهد داشت که شاید مرکز رسیدگی به امور مساجد تهران بتواند پیشنهاد این راه مهم باشد و این سنت حسنه را به یادگار در تاریخ ایران بگذارد.

والسلام.

اعطای جایزه از سوی ریاست محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام به ائمه جماعات نمونه

ص: 40

بسم الله الرحمن الرحيم «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ...»

مساجد خانه های خدا و سفارتخانه های الهی بر روی زمین و مناره های علم و تکیه گاه و جایگاه عالمان و عالی ترین و شریف ترین اماکن برای نفوس پاک و متعبد و مطمئن به شمار می رود. برای مساجد همین فخر و شرافت کافی است که خداوند آنها را به خود منسوب فرموده و در قرآن «مساجد الله» نامیده و در حدیث قدسی فرموده است:

«إِنَّ بَيْوتِي فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدَ وَرُؤَارِي فِيهَا عَمَارُهَا فَطُوبَى لِعَبْدٍ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ زَارَنِي ... عَلَى الْمَزُورِ أَنَّهُ يَكْرُمُ زَائِرَهُ».

خانه های من در زمین مساجد و زائران من در آنها آباد کنندگان مساجدند، پس خوشا به حال بنده ای که خود را در خانه اش پاک کند و به زیارت من بیاید و البته بر زیارت شده است که زائر خود را اکرام کند. (1) علاوه بر این، رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم عنایتی ویژه به مساجد داشت و بنیان مسجد قبا را در یکی از مناطق اطراف مدینه منوره با دست مبارک خویش بنا نهاد؛ پس گویا مسجد قبا نخستین مسجدی بود که در تاریخ اسلام بنا نهاده شده است.

بدینسان امامان جماعت و خطیبان در مساجد، نقش سفیران الهی در زمین را ایفا می کنند، چنان که ابن قیم جوزی در کتابش ذیل عنوان «عمران حقیقی و عمران مجازی مسجد» می گوید: عمران مسجد در اسلام شامل این موارد می گردد:

1. معنای حقیقی عمران که با تأسیس ساختمان و یا تجدید بنا و ترمیم و حفظ و توسعه و نظافت و مرتب کردن آن صورت می گیرد.
  2. معنای مجازی عمران و آن با اقامه نمازها و بلند کردن صدای اذان و اقامه و تلاوت قرآن و حفظ و حضور در درس تجوید و حلقه های علمی و ذکر و تسبیح صورت می گیرد.
- پس در عمران حقیقی و مجازی مساجد ثواب بزرگ الهی است علاوه بر آن که تعمیر مساجد از صدقات جاریه محسوب می گردد که هیچ گاه ثواب آن در دنیا و آخرت قطع نمی گردد.

ص: 42

1- . اخرج الطبرانی عن الصحابي الجليل عبدالله بن مسعود ره.

«عثمان بن عفان» نیز می گوید:

«سمعت رسول الله يقول: من بنى مسجدا يبتغى به وجه الله بنى الله له مثله فى الجنة»⁽¹⁾ عثمان در عهد خلافت خود به این حدیث شریف استدلال نموده و اصلاحات و ترمیمات لازم را در مسجد نبوی که در شرف تخریب و ویرانی بود، انجام داد و نیز به آن وسعت بخشید، تا عده بیشتری از جمعیت نمازگزار را در برگیرد و اصحاب نیز، برداشت عثمان از این حدیث شریف را تأیید کردند و بر توسعه و ترمیم مسجد صحه گذاشتند. اکنون به تحلیل محتوای این روایات توجه کنید:

مشارکت در ساختمان مسجد: حدیث شریف نبوی که عثمان از پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم نقل کرد به الفاظ عمومی وارد شده و شامل هر شخصی می گردد که مسجدی بزرگ یا کوچک و فردی یا جمعی یا دولتی، یا بین المللی، یا تأسیس و تجدید و ترمیم کند، یا مسجدی را توسعه بخشد.

مضمون این روایت نبوی را روایتی دیگر تأکید می کند، که فرمود:

«من بنى مسجدا كمفحص قطاه او اصغر بنى الله له بيتا فى الجنة»⁽²⁾ «کسی که یک مسجد به اندازه لانه مرغ یا کوچکتر درست کند، خداوند برای او خانه ای در بهشت بنا می کند».

و قطاه یک نوع کبوتر بیابانی است که در بیابان ها زندگی می کند و مفحص به معنای گودالی است که کبوتر مذکور در زمین برای خود حفر می کند تا در آن تخم بگذارد و به منزله یک لانه زمینی برای او محسوب می گردد و پیداست که مسجدی به این مقدار هیچ کس نساخته و قابلیت ساخت هم ندارد، ولی ممکن است که یک تن به این اندازه مشارکت در ساخت مسجد داشته باشد و این زمانی است که دست به دست هزاران تن دیگر بدهد و به اتفاق مسجدی بسازند تا سهم او به اندازه ی یک لانه کبوتری گردد. پس این روایت نبوی صلی الله علیه و آله وسلم یکی از دلایل وارد شده از سوی مقام نبوت محسوب گردیده و نشان می دهد که ان هو الا

ص: 43

1- . اخرجہ البخاری و مسلم.

2- . اخرجہ ابن ماجه و ابن هزيمه عن الصحابي الجليل عبدالله بن جابر.

وحی یوحی و روح تعاون و تشویق مردمان بر شرکت در ساخت مساجد را هر چند با مالی اندک و کوشش هر چند ناچیز، به نتیجه می رساند.

ما در حال حاضر می بینیم که به حمد و توفیق الهی در سرزمین مبارک فلسطین و سایر مناطق جهان صدها هزار مسجد با مشارکت هر چند اندک افراد ولی با کوشش هایی عظیم و در زمانی بسیار اندک ساخته شده است.

این که برخی می گویند: مساجد باید تنها به همت دولت ها ساخته شوند سخنی پوچ و بی اساس است؛ چرا که این سخن نه فقط هیچ مدرک شرعی ندارد که روایات در این زمینه تأکید می کنند که باید تلاش های فردی و اجتماعی و مشارکت عمومی در ساختن مساجد صورت بگیرد.

ضرورت اخلاص در ساختن مساجد: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم اخلاص را شرط ساختن مساجد دانسته و فرموده که باید این عمل، به طور خالص برای رضای خدا باشد و مسلمان در ساخت مسجد هدفی جز آن نداشته و به هیچ وجه ریا و سمعه و فخر فروشی و منت گذاری در آن راه پیدا نکند. حضرت در این زمینه می فرماید: «بیتغی به وجه الله». یعنی منظور او فقط کسب رضای الهی باشد.

ابن جوزی در شرح این روایت می گوید: مثلاً اسم خود را بر سر در مسجدی که ساخته، ننویسد که از رضای الهی دور می شود.

همانندی خانه های بهشتی سازندگان مسجد به مسجد: در شرح مدلول تشابه خانه بهشتی سازنده مسجد با مسجدی که در دنیا ساخته است، علمای حدیث، تفسیرها و تحلیل ها و اجتهادات گوناگونی ذکر نموده اند که به آنها اشاره می شود:

1. کسی که مسجدی را می سازد به اندازه ی بذل و بخششی که کرده، آن را در بهشت می یابد.

2. به مقدار و مساحت مسجدی که ساخته، در بهشت مسکن می یابد. البته تشابه ظاهری مراد نیست بل خانه ای بسیار بزرگتر و عالی تر مراد است.

3. این یک پاداش به مثل است، یعنی خداوند به ازای آن مسجد به او خانه ای در بهشت می دهد و به تناسب فضل الهی در کمیت و کیفیت آن افزوده می شود.

4. تشابه فقط در لفظ بیت است، ولی در حقیقت هیچ چشمی آن را ندیده و گوش‌ی نشنیده و بر هیچ قلبی خطور نکرده است. این نظر منسوب به امام نووی است و این رأی را بنده نیز می‌پسندم و به آن فتوا می‌دهم و تعارضی بین اقوال گذشته نمی‌بینم؛ بل برخی از آنها مؤید برخی دیگرند.

ستم منع از نماز در مساجد: یکی از بالاترین ظلم‌ها، ممانعت از اقامه نماز در مساجد و یا تخریب و یا تغییر اهداف مسجد به اهدافی دیگر است و قرآن کریم همه این موارد را تحریم کرده و فرموده است:

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (1).

ص: 45

این آیه کریمه دو چیز را حرام کرده است:

1. منع اقامه نمازها در مساجد و محروم کردن مسلمانان از رفتن به مساجد و نماز خواندن در آن.

2. تخریب مساجد و اشغال نظامی و یا اشتغالات دنیوی که منافات با آداب و اخلاق و ارزش های انسانی و تمدنی و یا ایجاد حفریات در زیر پایه ها و یا سوزاندن محتویات آن و دیگر شکل های ظلم و ستم و تخریب.

بنابراین هر کس که در یکی از این اشکال تخریب و ستم مشارکت کند، بالاترین ظلم و ستم را مرتکب شده است و خداوند در وصف او فرموده است که ترس و رسوایی در دنیا و عذاب شدید در آخرت نصیب او خواهد بود و در آیه ای دیگر می فرماید:

«مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ (17)» (1).

«مشرکان در حالی که شاهد کفر خویش اند نباید مسجدها را تعمیر کنند، چرا که اعمال آنها نابود است و آنان در آتش جاودانه اند».

یادی از قدس جنایت سهمگین و هتک حرمت مسجد الاقصی، در بامداد روز پنج شنبه 21 آگوست 1969 میلادی صورت گرفت و دست جنایت و کینه و خیانت و وحشت شخصی به نام «مایکل دنیس روهان» که تابعیت استرالیایی داشت، از آستین به در آمد و آتش کینه او منبر صلاح الدین ایوبی را سوزانید و آتش به سقف مسجد و قبه داخلی و پنجره ها رسید و بسیاری از قرآن ها و قالی ها و فرش ها در آتش سوخت.

در هر سال عده ای از مسلمانان این خاطره را که نسل های آینده ننگ آن را فراموش نمی کنند، زنده نگه می دارند چرا که این جنایت در حق قبله نخست مسلمانان و دومین مسجد و سومین حرم شریف الهی صورت گرفته است، و این جنایت وحشیانه یکی از حلقه های

ص: 46

زنجیر توطئه های پی در پی در خصوص شهر قدس و تمامی مقدسات امروز ماست.

ان شاء الله مسلمانان این توطئه ها را خنثی خواهند کرد. آری قدس محل فرود پیامبر صلی الله علیه و آله وسلمدر معراج به آسمان های بالا و نخستین قبله و دومین مسجد بزرگ و سومین حرم شریف الهی است و خداوند هادی و راهنماست.

ما به همه علمای بزرگوار اطمینان می دهیم که هم چنان در بیت المقدس حضور داریم و حضور خواهیم داشت و توطئه های صهیونیست ها و یهودیان افراطی را برای ضربه زدن و اهانت به مسجدالاقصی خنثی خواهیم کرد و نخواهیم گذاشت این رژیم پلید، در مقاصد خود در اهانت و حمله به مسجدالاقصی موفق شود. دفاع ما از مسجدالاقصی در واقع دفاع از ایمان است؛ چون مسجدالاقصی سمبل ایمان ما و ایمان مسلمانان و سمبل جایگاه مقدسی است برای همه پیروان ادیان و ما همچنان پا برجا هستیم و از ایمان خویش و همه مسلمان ها دفاع خواهیم کرد.

در پایان از تمامی مسؤولان، اعم از مقام معظم رهبری، رئیس جمهور محترم، نهادهای گوناگون و همه افراد تشکر می کنیم که این گونه در دفاع از مسجدالاقصی ایستاده اند. همچنان از آیه الله تسخیری و آیه الله ابراهیمی که مرا دعوت کردند، صمیمانه تشکر می کنم و از همه دست اندرکاران این سمینار و شما سپاسگزارم و امیدوارم که همگی موفق و مؤید باشند.

سخنرانی آیه الله تسخیری دبیرکل محترم مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی

بسم الله الرحمن الرحيم قال الله تعالى:

«و من يعظم شعائر الله فانها من تقوى القلوب».

بنده در این محفل با شکوه به ذکر چند نکته بسنده می کنم:

نکته اول: مراد به مسجد در قالب شخصیت جامعه اسلامی است. از متون اسلامی به دست می آید که مساجد شخصیت جامعه اسلامی است، شعار جامعه اسلامی است. شخصیت یک جامعه اسلامی با شکوه، در واقع مسجدی است که در آن جامعه قرار دارد و هر چه آن مسجد، قوی، فعال باشد و نقش خود را به شایستگی انجام دهد، نشان دهنده فعالیت و شکوه آن جامعه اسلامی است. واقعیتی که شما امروز به طور کامل شاهد آن هستید.

قرآن مجید هم وقتی شخصیت یک جامعه مسلمان را بیان کند، به بسیج آن اشاره می نماید. در آیه 40 سوره حج خداوند متعال می فرماید:

«و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع و بيع».

«اگر تدافع بشری نباشد بیوت عبادت که خانه های ارتباط با خداوند است، تباہ می شد».

آری نشانه هر جامعه اسلامی همین مسجد است؛ این مسئله ای است که امروز نیز به طور

کامل ما شاهد آن هستیم. هفتاد سال شوروی سعی کرد تا شخصیت مسلمانان را محو کند، جایی که شخصیت مسلمانان را نگه داشت، مسجد جامع مسلمانان بود. ما پارسال در یک اجلاس بزرگ در مسکو شرکت کردیم و دیدیم که چه اندازه مسلمانان روسیه به مسجد جامع خود - که بنا داشتند آن را تجدید بنا کنند - اهتمام شایسته نشان می دادند و رؤسای جمهوری های محلی و جمهوری های کوچک داخلی اغلب می آمدند و به صورت کامل به مسجد اصلی جامع مسکو احترام می گذاشتند، آن روز، روز عید ایشان و روز تجدید بنای مسجد جامع مسکو بود.

هرجا هم که می بینید یک جامعه مسلمان فعال است، مسجد جامعش مرکز اصلی آن فعالیت است، پس در حقیقت ما که دعوت می کنیم به اعمار مساجد اسلامی در کل جهان، اعلام می کنیم که شخصیت امت اسلامی، شخصیتی فعال و متحرک است و به طور صحیح حضور خود را در مسیر تمدن بشری اعلام می کنند.

ص: 50

نکته دوم: مرحوم شهید سید محمد باقر صدر مطلب زیبایی در باره مسجد با زندگی دارد؛ ایشان در کتاب «الخطاب الواضحه» می نویسد که عده ای کل زندگی خود را در مسجد خلاصه می کنند و آنان راهبان هستند و رهبانیت از اسلام زدوده شده است. عده ای بین مسجد و زندگی، جدایی قائلند، بزرگانشان هم می گویند: دین حرکتی شخصی است و باید به مسجد سپرده شود و زندگی مسیر خود را به صورت مستقل طی کند! اما نه آن درست است نه این، نظر اسلام این است که باید بین مسجد و زندگی، پیوند محکم برقرار شود تا روح مسجد در کل زندگی منعکس شود. درست است که مسجد محل عبادت و محل آموزش و محل ویژه ای است، ولی هر انسان مسلمان باید در کل زندگی خود روح مسجد را احساس کند. اگر در کارهایش بنگرد و احساس کند که مشغول اقامه نماز است، اگر در اداره کار می کند باید احساس کند در مسجد و مشغول نماز است. یعنی روح مسجد را در کل زندگی جاری سازد. به تعبیر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم در خطاب به اباذر:

«یا اباذر ان استطعت ألا تشرب ولا تأکل الا لله».

«اگر می توانی کل زندگی ات برای الله باشد».

متفکر بزرگی که از جمله شخصیت های سترگ مارکسیس ها بود و مسلمان شد و شاید شما بشناسید آقای حاجی دارودی است، او در اولین دیدار از جمهوری اسلامی با یکی از مسئولان طراز اول کشور ملاقات داشت و من در آن جلسه بودم، آن مسؤل از او سؤال کرد که: جمهوری اسلامی را در اولین دیدار چگونه دیدید؟ تعبیر این متفکر این بود که «به نظرم بزرگترین هنر جمهوری اسلامی این است که دین و دنیا را با هم جمع کرده است چون انسان اگر در حال نماز باشد، احساس می کند که دارد زندگی می کند و اگر در حال زندگی عادی باشد، احساس می کند که عبادت می کند و نماز می خواند». آن مسؤل گفت: دقیقاً مطلب را درک کرده اید؛ من همین جا که دارم با شما صحبت می کنم نیت قربه الی الله دارم و احساس می کنم که دارم نماز می خوانم.

نکته سوم: در مورد مناسبتی است که هفته جهانی مسجد براساس آن بر پا شده است، برادران و خواهران! شما می دانید که سازمان کنفرانس اسلامی به سبب آتش سوزی

بیت المقدس تأسیس شد. یعنی خشمی عمومی در کل جهان اسلام پدید آمد و این خشم عمومی تبدیل به چند سازمان شد، یکی از آنها تشکیل سازمان کنفرانس اسلامی بود.

سازمان کنفرانس اسلامی در گام اول نتوانست کل اهداف خود را محقق کند به ویژه در زمینه های سیاسی، مگر در بعضی از موارد جزئی، در زمینه های اقتصادی هم زمینه را لازم برای بازار مشترک اسلامی نتوانست محقق کند، مگر در بعضی موارد، از جمله تأسیس بانک توسعه اسلامی که این بانک امروز فعال است و دقیقاً متعهد به احکام اسلام است. اتفاقاً یک کمیته بین المللی متشکل از چند کشور، مالزی، مصر، سوریه، عربستان سعودی و ایران، که بنده هم نماینده جمهوری اسلامی هستم، تشکیل شد؛ در این کمیته ما همه فعالیت این بانک را کنترل می کنیم و جدا به احکام دین متعهد هستیم، حتی اگر موجب خسارت های مالی فراوانی باشد و اعلام می کنیم که باید براساس اسلام فعالیت کنیم و خدمت های چشم گیری به جهان اسلام و جمهوری اسلامی هم کرده است، البته در حل مسائل اقتصادی، مگر در چند مورد، موفق نبوده است. اما در زمینه های فرهنگی به نظرم این کنفرانس اسلامی

موفق بوده است؛ یکی از موفقیت‌ها، تشکیل سازمان بزرگ فرهنگی علمی و آموزش «ایستو» بود. این سازمان در امور هماهنگی دانشگاه‌های اسلامی و گسترش زبان عربی و تعلیمات قرآنی و تقویت مذاهب اسلامی فعال بود و یکی از نتایجش هم تشکیل مجمع جهانی فقه اسلامی بوده که بیست سال است این مجمع در جده تشکیل جلسه می‌دهد. همه کشورهای جهان اسلام حضور و نماینده دارند، از جمله جناب آقای شیخ عکرمه به نمایندگی از فلسطین حضور دارند. از دیگر کشورهای جهان اسلام هم حضور دارند. از همه مذاهب هستند و همه مسائل مستحدثه را بررسی می‌کنند و به نتیجه جامع و اجتهاد مجموعی می‌رسند. آنجا هم خداوند به ما لطف کرده و من نماینده شیعیان جهان هستم. حدود بیست سال است که آنجا هستم و تنی چند از علمای بزرگ هم خدمتشان هستیم و آنجا شرکت می‌کنند. این یکی از نتایج این سازمان بود. از نتایج بزرگ این سازمان مواضع صحیح آن است؛ یکی از مواضع شایسته این سازمان، تأیید حکم امام خمینی در باره سلمان رشدی بود که بزرگترین پشتیبان ایران بودند و در کنفرانس وزرای خارجی کشورهای اسلامی، کل کشورهای اسلامی اعلام کردند که ما حکم امام خمینی در باره با سلمان رشدی را تأیید و با او به صورت یک مرتد برخورد می‌کنیم. این پشتیبانی عظیم 57 کشور اسلامی بود که اروپا مجبور شد سفرای خود را که فرا خوانده بود، به تهران برگردانند و امام فرمودند که: ببینید چطور آنها با ذلت، سفرای خود را به ایران برگرداندند. این یک موضع‌گیری درستی است که ما فراموش نمی‌کنیم.

یکی از تصمیم‌های خوش، همین اعلام روز 21 آبان 1369 به عنوان روز جهانی مسجد است که بسیار کار پسندیده‌ای است. فقط به این نکته اشاره کنم که این روز، روز عظیمی است. شاید ما بعدها به عظمت آن برسیم، ولی بدانیم استکبار جهانی از سال 1600 میلادی گام به گام می‌خواست اسلام را تحت استعمار مستقیم خود قرار بدهد. هلند از سال 1648 میلادی، اندونزی به این عظمت و بزرگترین کشور اسلامی را تحت استعمار خود درآورد و تا سال 1947 میلادی، یعنی 3 الی 4 قرن، اندونزی را تحت استعمار خود قرار داد و وقتی اندونزی هم استقلال یافت، آن را به رسمیت نشناخت. شصت سال گذشت تا همین دو روز قبل اعلام کردند ما استقلال اندونزی را به رسمیت می‌شناسیم!

بینید غربی ها چه اشخاصی هستند! هند و پاکستان را استعمار کردند و تا نیمه قرن بیستم همه جهان اسلام را استعمار کرده بودند. فقط مانده بود ایران و ترکیه و یکی دو جای دیگر که در آنها هم حکومت های مزدور که بدتر از خود استعمار بودند، حکومت می کردند.

یکی از نویسندگان ایرانی غرب گرا به نام «شیرین همتا» می گوید:

«ما پنجاه سال سعی کردیم تا سه چیز را در جهان اسلام جا بدهیم:

اول تفرقه، دوم عقب ماندگی در همه زمینه ها و سوم سکولاریزم، بدترین و شدیدترین سختی ها را در جا دادن سکولاریزم در جهان اسلام تحمل کردیم و متأسفانه موفق هم شدند».

امروز نود درصد حکومت های حاکم در جهان اسلام، سکولارند!! می گویند موفق شدیم ولی با آمدن دو حادثه همه طرح هایمان نقش بر آب شد، حادثه اول آتش سوزی بیت المقدس، خشم مسلمانان را برضد ما برانگیخت، احساس مسلمانان به حس اسلام سیاسی با این حادثه عظیم برگشت، حادثه دوم پیروزی عظیم انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی بود.

اساس استراتژی جدید امریکا در سال 97 میلادی به بعد براساس دو پایه برپا شده است؛ یکی مبارزه با اسلام سیاسی و دومی توافق آمریکا و دیگر کشورها در این زمینه، اسلام از این حادثه جانی تازه گرفت و با حادثه پیروزی انقلاب گام بیشتری برداشت که به نظر می رسد مهمترین هنر امام این بود که رهبری بیداری اسلامی را به دست گرفت و هدایت کرد و عمق بخشید.

امیدوارم همه ما حافظ میراث امام باشیم و این حرکت بیداری اسلامی را، به سوی اهداف بزرگ با رهبری حضرت آیه الله خامنه ای ادامه دهیم و بتوانیم آن اهداف بزرگ را دنبال کنیم. (1)

ص: 54

1- . شایان ذکر است که آیه الله تسخیری این سخنان را در عین بیماری ایستاده بیان کردند.

سخنرانی جناب آقای شیخ محمّد باقر ناصری امام جمعه ناصریه عراق با درود بر شما حضار گرامی و علمای گرانقدری که تشریف دارید و با تبریک به شما که در کشورتان به یمن رهبری امام و رهبر معظم انقلاب آیه الله خامنه ای، مساجد نقش واقعی خود را برعهده گرفته اند.

ص: 55

دروود ما از عراق، کشور امام حسین علیه السلام و امام علی علیه السلام و کشور تمدن ها بر شما باد، نخستین سرزمینی که دعوت اسلامی را مبارک شمرد، از جنوب عراق، از شهر ناصریه، همان شهری که آیه الله سید محمد سعید حقوبی در سال 1914 میلادی انقلاب به راه انداخت، از شهری که حضرت علی علیه السلام چند روزی در سرراه شان به بصره، در آنجا اقامت گزیدند و تبرک بخشیدند، به شما سلام و درود می گوئیم، به شما و کشور شما و شما عزیزان میهمان و به رهبرتان.

با توجه به آیاتی که در قرآن مجید در تجلیل از علما آمده است، در عین حال که مسؤولیت این گروه را بسیار بزرگ دانسته است، برای سلاطین و کسانی که در مقابل حرکت و ایمان مردم ایستادند، عذاب سختی را پیش بینی کرده است.

من از عراق خونین برای شما سخن می گویم از عراقی که امروز وضع بسیار حساس دارد و از همه شما و دست اندرکارانی که از من دعوت کرده اند و این فرصت را به من داده اند تا با شما صحبت کنم، تشکر می کنم.

در اهمیت این سرزمین همین بس که حضرت علی علیه السلام، آن را برای اقامتش برگزید؛ امام علی و امام جعفر صادق علیهما السلام آنجا را سرزمین تعلیم قرار دادند و در جلسات درس شان حدود نهصد تا چهارهزار شاگرد تربیت کردند که جملگی از جعفر بن محمد روایت می کردند. ائمه معصومین، این کشور را برای زندگی و فعالیت های خود برگزیدند. ائمه بسیاری از مذاهب اسلامی در این سرزمین به تحصیل و زندگی پرداختند؛ شیخ توسی، شیخ مفید، سیدین شریفین نیز در اینجا بودند و در بسیاری از کنفرانس های کشور، شاهد بودیم که بسیاری از شخصیت های برجسته اسلامی در این کشور زندگی کردند، درس خواندند و دانش فرا گرفتند و به هر حال نسبتی با این کشور داشته و دارند. من می خواهم تا آنجا که فرصت اجازه می دهد، به عنوان نماینده ای از این سرزمین، برای شما صحبت کنم.

از جمله مسائل مطرح عقیده انسان است. این عقیده هم جنبه های مثبت دارد و هم ممکن است دارای جنبه های دشوار و آزمایشی باشد. عشق به اسلام از موقعی که خود پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم در صدر اسلام بود، در این سرزمین پدید آمد و به خصوص براساس آیه

و حدیث تقلین بر محبت پیروان به اهل بیت خود تأکید داشتند البته خطاب من به عراقی یا ایرانی نیست، بل به همه افرادی است که اسلام را پذیرفته و به آن عشق ورزیده و چه دشواری هایی به جان خریده اند. حتی حضرت امام حسین علیه السلام موقتی حرکت خود را شروع کردند، علی رغم توصیه های بسیار برای جلوگیری از قیام شان به لحاظ آنکه مردم فقط ظاهر کار را می دیدند، ولی امام حسین علیه السلام تأکید کردند که من باید حتما قیام کنم حتی اگر تکه تکه شوم و این قیام نشان دهنده اوج ایمان امام به حرکت مردمی خود بودند.

عزیزان من! دشواری و عوارض عشق به اهل بیت علیهم السلام، همیشه گریبانگر عراقی ها بوده است. از 1400 سال به این سو از طرف اموی ها، عباسی ها و به ویژه از طرف عثمانی هایی که این عوارض را بر ما تحمیل کردند.

در عهد اموی ها بدبختی جامعه اسلامی شامل همه حکومت های اسلامی بود، ولی عراقی ها بیش از همه دشواری را تحمل کردند. زمان عباسیان که اوضاع بدتر شد، باز هم عراقی ها سهمی عمده داشتند. در دوره عثمانی ها کار به جایی رسید که حتی شهادت دادن یک فرد شیعه را در دادگاه ها نمی پذیرفتند، در حالی که 65 تا 70 درصد مردم عراق از شیعیان بودند!! پس از عثمانی ها نیز، انگلیس وارد معرکه شد، که باز علمای شیعه سردمدار مبارزه با انگلیس شدند و مردم نیز همکاری و ایشان را وادار به خروج از کشور کردند که آنان هم چنان کینه ای بسیار شدید به علمای نجف دارند. البته مبارزات علمای نجف بر صدر ایشان فراموش نشده است. ما در چندین دهه گذشته درگیر این مسائل بوده ایم.

پس از آن، انگلیسی ها نظام شاهنشاهی را در عراق مستقر و علمای مخالف خویش را عمدتاً به ایران تبعید کردند؛ چون از این حيله بهره بردند، دست به دامن حزب بعث شدند! در این میان، میشل عفلق مسیحی که از جمله رهبران حزب بعث بود به حمایت پرداختند، او که در سال 1968 میلادی معاون رئیس جمهور بود می گوید بعثی ها نه با دست انگلیس بل با دست امریکا وارد معرکه شدند. بدینسان ما همچنان به پرداخت مالیات و عوارض ادامه می دادیم.

در زمان حزب بعث هزاران تن از علما را تبعید یا زندانی کردند و بسیاری را کشتند که در صدر آنها آیه الله شهید محمد باقر صدر بود که واقعا امت ما مدیون این شخصیت بزرگ است. شخصیتی که حرکتی بسیار بزرگ شروع کرد و مسائل مهم در مسیر تحقق حکومت اسلامی و مبارزه با انحرافات پیمود.

این بدبختی ها و دشواری ها فقط در حق شیعیان معمول نمی گردید، بل آنان که اکثریت جمعیت عراق را تشکیل می دادند، در سختی بیشتری بودند، اگر چه مخالفان اصلی حکومت، ایشان بودند، ولی همه مردم عراق با این مسئله درگیر بودند. یکی از علمای مسلمان را به نام «عبدالعزیز بدوی» که سنی هم بود، بعد از اعدام، تکه تکه کردند!! در سال 1970 میلادی یک میلیون شیعه، قربانی رژیم بعث شدند، این رژیم آن چنان خونخوار و سفاک بود که فقط در یک عملیات، 180 هزار را زنده به گور کرد. هنوز هم بعد از سال ها گورهای دسته جمعی یکی پس از دیگری کشف می شوند. این فجایع مختصری از جنایات وی بود که هم چنان ادامه دارد.

ص: 58

حرکت نظام فاشیست بعث برضد جهان عرب و همه مسلمانان و نیز جهان متمدن ادامه یافت و سرانجام به تحمیل جنگ برضد جمهوری اسلامی منجر شد که ما نخستین کسانی بودیم که دعوت امام را در دفاع از جمهوری اسلامی لبیک گفتیم و اکنون در خود ایران، آرامگاه هایی برای شهدای ما تعبیه شده که در دفاع از جمهوری اسلامی برضد رژیم صدام به شهادت رسیدند.

در واقع رژیم صدام را همه مردم و علما به سقوط کشاندند. یعنی این خود مردم بودند، ولی امریکایی ها نمی خواهند این را بپذیرند. اکنون نیز آنان مانع از محاکمه صدام می شوند. مردم عراق برای سقوط رژیم صدام قربانی های فراوانی دادند، اما سرانجام موفق شدند تا او را به آنجایی که شاهدش هستید، بیندازند. ان شاء الله محاکمه او هم تحقق خواهد یافت.

متأسفانه منافع برخی کشورها هم ایجاب می کند که بگویند امریکا باعث سقوط صدام شده است، در حالی که چنین نیست! امریکا هرگز در پی سقوط صدام نبوده است. امریکا می خواست مقداری از گرفتارهای های او را کم کند و کسی را جای او بیاورد که بیشتر مردم او را قبول داشته باشند، علما هم هرگز صدام را قبول نداشتند، مردم و علما بودند که صدام را سرنگون کردند و تمام علما و از جمله شخص خود من و آیه الله سیستانی هرگز مقامات و شخصیت های برجسته امریکایی را به حضور نپذیرفته ایم و گفتیم که از طریق سازمان ملل باید مسائل را مطرح کنید، چون شما کشور ما را اشغال کرده اید، ولی اکنون کسانی بی اطلاع از مبارزات و میهن پرستی ما و مدعی مبارزه با امریکا و مقاومت برضد امریکا می شوند، در حالی که امریکا، بی گناهان را به خاک و خون می کشد.

ما از خون ترسی نداریم، اهل مبارزه ایم، ولی از این ناخشنودیم که دوستان ما برخی اوقات چیزهایی را که باید تشخیص دهند، تشخیص نمی دهند، ظرف این دو سال، ده ها و صدها تن از علما و شخصیت های علمی و مجاهد به خاک و خون افتادند. باید یادشان را گرامی داریم و از این قبیل حرکت ها جلوگیری کنیم.

آنچه اینک در عراق صورت می گیرد، تروریسم حادی است که با اموال صدام و رسوبات حزب بعث صورت می گیرد و مبارزان و علما و مردم بی گناه را هدف می گیرد

و به تروریسم کور خود ادامه می دهد. برای نمونه آیه الله شهید حکیم است که در واقع از او فقط انگشتی ماند و تکه تکه شد. این حرکت اقدامی جنایتکارانه از طرف این مدعیان است که با پول صدام و عمل حزب بعث صورت گرفته است.

از جمهوری اسلامی ایران، از رهبری آیه الله خامنه ای و از همه علما و مردم شریف ایران می خواهیم که این حرکت تروریستی را در عراق محکوم کنند، بیانیه بدهند. حرکت تروریستی محکوم است. ما اصلاً در عراق مقاومتی نداریم. یکی از امریکایی ها می گفت اگر یک امریکایی را می کشند در مقابل یکصد عراقی کشته می شوند. در نقاطی که مردم بی گناه کشته می شوند، باید محکوم شود. مردم باید بدانند چه توطئه هایی در عراق شکل می گیرد و بیگانگان چه اقداماتی صورت می دهند.

ص: 60

سخنان جناب آقای دکتر ولایتی مشاور محترم امور بین الملل مقام معظم رهبری بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلی
الله على محمد و آله الطاهرين.

توفیقی است که بنده در خدمت حضرات علما و ائمه محترم جمعه و جماعات

ص: 61

از کشور خودمان و دیگر کشورها و برادران مسلمان هستیم. البته دومین سال است که این توفیق نصیب بنده شده است.

ایام ولادت حضرت امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام را خدمت همگی شما تبریک می گویم و لازم است از کسانی که در شکل گیری این مجموعه ارزشمند نقش اساسی داشتند، به خصوص جناب حجه الاسلام والمسلمین ابراهیمی که نقشی بسیار اساسی در فعال کردن این مجموعه و سازمان مساجد داشتند، قدردانی کنم.

اگر چه عرایض بنده زیره به کرمان بردن است، با این همه مطالبی را راجع به مسجد و نقش مسجد در تاریخ اسلام و در زمان حاضر و توقعی که برای آینده از مساجد می رود، به عرض می رسانم.

نقش مسجد در تاریخ اسلام در حوزه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کاملاً مشخص است؛ همه چیز مسلمانان، مسجد بود و همه امور در مسجد ساماندهی می شد؛ از امور دنیوی تا امور اخروی.

مسجد رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم مثلاً اعلاى کارکرد و نقش مسجد در تاریخ اسلام بوده و هست. در عهد امام صادق علیه السلام هم جمع کثیری _ براساس اقوال مختلف نزدیک به چهار هزار تن _ خدمت امام بزرگوار تلمذ می کردند، مرکز این درس و بحث و تشریح مواضع اسلامی در مسجد بود. نه فقط پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم و ائمه ما علیهم السلام، بل بزرگان فکری جهان اسلام، هم بساط ارشاد و طرح افکار عمومی خود را در مسجد می گسترده.

از جمله نقل های معروف تاریخ در باره حسن بصری در قالب یکی از بزرگان و عرفای قرون اولیه اسلام است که در مسجد جامع بصره، مجلس درسی داشت و معارف اسلامی تدریس می کرد. صبح یکی از روزها که وارد شد، دید که عده ای در گوشه دیگر مسجد نشسته، از او کناره گرفته و مجلس دیگری را تشکیل داده اند. از او پرسیدند که این ها چه کسانی هستند؟ گفت: از ما کناره گیری کرده اند. گفته می شود که پایه اولیه تاریخی مکتب فکری معتزله از همین مسجد شروع شد. یعنی یک طرف حسن بصری تدریس می کرد؛ مبانی و معارف اسلامی را براساس آنچه خود می فهمید و بعد اشخاصی مثل عمر بن عمیر

و واصل بن عطا که آن مسیر را به آن شکل قبول نداشتند و بیشتر تکیه بر مبانی عقلی در استنباط احکام اسلام داشتند، به اصطلاح مسیر خود را از حسن بصری جدا کردند و در گوشه دیگری از مسجد جامع بصره نشستند و به درس و بحث پرداختند و مذهب معتزله را پی ریزی کردند که چند قرن ادامه داشت و تا زمان معتصم عباسی به اوج رسید، تا ابتدای حکومت معتصم به عنوان یکی از جلوه های فکری مکاتب اسلامی بود.

به این ترتیب هم حسن بصری در مسجد بود و هم پایه گذاران معتزله در مسجد بودند. در کتاب های ما از جمله دیوان سعدی، می گوید که من در جامع کاشغر بودم؛ در سالی که بین محمد خوارزم شاه و خطاب صلح برقرار شده بود، جوانی مقدمات و نحو می خواند که و می گفت: «ضرب زید عمروا»، گفتم: که ختن و ترکستان با یکدیگر صلح کردند، ولی هنوز این زید و عمرو با هم صلح نکردند، سپس قدری لطیفه گفتم. آن جوان گفت: که تو سعدی نیستی؟ کاشغر شهری است در شرق و در چین امروز، چینی ها به آنجا می گویند کاشون، ما زمانی در خدمت مقام معظم رهبری آنجا رفتیم و به مسجدی وارد شدیم که چند قرن سابقه داشت.

در جای دیگر سعدی می گوید که در مسجد جامع دمشق بودم، کسی وارد شد و گفت: آیا در بین شما کسی هست که پارسی بداند؟ گفتم: خیر است، گفتند: فردی در حال نزع فارسی تکلم می کند ما نمی فهمیم چه می گوید! بر بالین او حاضر شدم پیرمردی بود در جان کندن و مطالبی، شعری زیر لب زمزمه می کرد. گفتم: چند سال عمر داری؟ گفت: صد و پنجاه سال، با خود می گوید که دمی زندگی کردیم حال آنکه صد و پنجاه سال زندگی کرده بود، و می گفت: دمی بوده است! زمانی که برای دوستان خودم در جامع دمشق، ماجرا را نقل کردم همه به تعجب افتادند.

باز سعدی می گوید: در مسجد جامع کوفه بودم [ملاحظه کنید که همه این اتفاقات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی جملگی در مسجد بوده است] در جامع کوفه بودم و کفشی برای پوشیدن نداشتم کسی را دیدم که پا نداشت، خدا را شکر کردم و بر بی کفشی صبر نمودم.

به هر حال همان طور که در تاریخ اسلام می بینیم فرهنگ و هنر و علوم عقلی و علوم تجربی و درس عقاید در کنار فقه و معارف اسلامی در مساجد، تدریس می شده است. مسجد الحمراء که در اندلس اسپانیا قرار دارد، مدت هشتصد سال یا همان بخشی که به آن اندلس گفته می شود، تحت حکومت مسلمین بود. از جمله مورخان فرانسوی راجع به الحمراء، نکته ای می گوید و حکایت می کند که یکی از خیره کننده ترین مجموعه های معماری و هنری اروپا، مسجد الحمراء است.

در ایران هم مساجد ما تجسم و نماد همه هنرها و علوم به شمار می روند، هم چنین مسجد شاه سابق، مسجد امام اصفهان و مسجد شیخ لطف الله به لحاظ هنری و معماری در دنیا منحصر به فردند هم ریاضی و هم هندسه و هم هنر و هم معماری و خلاصه همه چیزها در آنها هست؛ زمانی که شما چنین مساجدی در جای جای جهان اسلام می بینید، در حقیقت یادگاری از فرهنگ و تمدن اسلامی به شمار می رود.

هم چنین مساجدی که در پکن است، چند صد سال سابقه بنا دارد؛ یعنی در پایتخت قدیمی چین هم که از هزار سال به آن طرف پایتخت چین بوده است مساجدی مربوط به قرن هفتم احداث شده است. ما از آنجا که گذر کردیم، دیدیم که اوقات نماز را بر سر در مسجد به زبان فارسی البته به گونه فارسی قرن هفتم نوشته اند؛ آن هم با خطوط فارسی که احتمالاً با خط نستعلیق بود نوشته بود اوقات نماز صبح و ظهر و عصر را نوشته بودند و نیز وقت نماز خفتن یعنی نماز عشا، معلوم می شود که اسلام را ایرانی ها به آنجا برده بودند و همچنان آثار این فرهنگ اسلامی و ارتباط بین ملل از طریق مساجد و تمرکز آنان نیز در مساجد بوده است. قبر دو تن از علمای بزرگ ایران در مسجد پکن هست که اینها در تأسیس آن مسجد نقش داشته اند.

ما به مسجد کاشغر که رفتیم شبیه همین مساجدی ساخته شده است که در ایران می بینید. در آسیای مرکزی، یعنی در شرق اسلامی، مساجدی متعلق به چند قرن پیش بود و ما آنجا نشستیم، آقای عباس امام جمعه که قاری قرآن هستند، آنجا بودند آقا به ایشان گفتند که قرآن بخوانند، ایشان شروع به قرآن خواندن کرد و جمعیت انبوهی در مدت کوتاهی به مسجد

ریختند، مسجد و شبستان و حیاط آن پر از جمعیت شد، بعد هم موقع نماز ظهر که شد، آن امام جماعت ایستاد و مسجد پر بود از جمعیت و دیدیم که پیرمردی در صف اول رو کرد به سمت راست و گفت: چپ، راست و رو به سمت چپ کرد و گفت: چپ، راست آن هم با همین لحن فارسی که معلوم است متعلق به قرن ها پیش بوده است. به این ترتیب مسجد به عنوان میراث دار فرهنگ اسلامی، علی رغم حاکمیت کمونیست ها در دوران گذشته، همچنان باقی مانده است.

امروزه اگر به جمهوری آذربایجان هم بروید، می بینید که عمده آنچه اسلام را علی رغم حکومت طولانی تزارها و کمونیست ها بر جمهوری آذربایجان (که در گذشته جزئی از ایران بوده) حفظ کرده است، همین مساجد بودند. در آنجا مسجد تاج فیل را دیدیم که از معماریش معلوم است که متعلق به گذشته دور است، مسجدی که در گنجه است نیز در زمان شاه عباس صفوی ساخته شده و در کنار یک حمام و یک کاروانسرا در قالب مرکزیت شهر گنجه و از عصر حاکمیت اسلام باقی مانده است. خلاصه اگر قرآنی قرار است خوانده شود در مسجد خوانده می شود و اگر مردم صدای قرآن را بخواهند بشنوند، می آیند در مسجد، علی رغم این که سال های طولانی کاشمر جزو جهان اسلام نبود، بل بخشی از چین بوده است که حاکمیتش در دست کمونیست ها بوده و در زمان های حاکمیت کمونیست ها چه در زمان مائو در چین و چه در زمان استالین در شوروی، بسیاری از مساجد را از بین بردند و بسیاری را در شوروی سابق تبدیل به موزه یا انبار کردند، ولی سرانجام باز آنچه از مساجد پابرجا مانده پایگاه های اسلام شناخته می شود و امروز مسجد به عنوان پایگاه های بیداری اسلامی در کل جهان اسلام دیده می شود.

مرحوم حسن البنا پایه گذار اخوان المسلمین در مصر کار خود یعنی پایه گذاری اخوان المسلمین را (که امروز گسترده ترین و پرتعدادترین مجموعه سیاسی دینی در جهان اهل سنت است) از سال 1927 میلادی، یعنی حدود هشتاد سال پیش از مساجد شروع کرد. تعلیم قرآن به جوان ها و نوجوان ها در مساجد مصر صورت می گیرد که نشان دهنده بیداری اسلامی در مصر است. امروز اگر شما به مصر بروید، علی رغم حاکمیت طولانی سکولارها در

مصر، که در زمان محمد علی پاشا شروع شد و سکولارها یعنی آن هایی که معتقد به جدایی دین از سیاست بودند، سال ها قبل از ایران، از مصر شروع کردند و پایه گذارش هم محمد علی پاشا حاکم مصر بود. از آن زمان شروع کردند آن هم برای این که دین را از صحنه اجتماع در مصر جدا کنند. سال های طولانی آنها کمک کردند، بعد حکومت پادشاهی قارون بود و دیگران و سرانجام جمال عبدالناصر هم که آمد، ابتدا با اخوان المسلمین همکاری داشت و بعد مقابل آنها ایستاد و چهار تن از سران اخوان المسلمین را اعدام کرد. به هر حال تقابل با اخوان المسلمین در مصر، به نوعی تقابل با حاکمیت اسلام و حضور اسلام در جامعه بود و مرحوم سیّد قطب به دست جمال عبدالناصر اعدام شد و امروز که به قاهره می روید، با وجود مساجد متعدد، نماز جمعه برگزار می شود، یعنی در همه مساجد نماز جمعه می خوانند و بنده از نزدیک شاهد بودم که مساجد پر می شود و در خیابان ها فرش می اندازند و مردم به نماز می ایستند.

همین وضع را شما در ترکیه می بینید؛ در ترکیه از زمان حاکمیت ترک های جوان، که اسم حزبشان همین حاکمیت «ترک های جوان» بود و در زمان حاکمیت مصطفی کمال معروف به آتاترک در سال 1924 میلادی، دین ستیزی به معنای اشد کلمه در ترکیه شروع شد و همین امروز هم که آقای اردوغان نخست وزیر فعلی ترکیه است، موقعی که می خواهد دخترش را در دانشگاه ثبت نام کند، برای این که دخترش حجابش را حفظ کند او را می فرستند به امریکا!! برای این که ورود دخترهای محجبه به دانشگاه های ترکیه، ممنوع است!!! این را موقعی آقای اردوغان در مصاحبه با مجله نیوزویک گفت: برای این که خبرنگار امریکایی از او پرسید که شنیدیم شما می خواهید حجاب را اختیاری بکنید؟ آقای اردوغان یک پاسخ نغزی داد، آقای رجب طیب اردوغان سابقاً عضو حزب رفاه آقای نجم الدین اردکان بود و بنده می دیدم که که خانواده ی ایشان محجبه هستند و خود او هم پای بند ادای فرایض اسلامی است. جواب خبرنگار مجله بی بی سی را این گونه داد: یعنی شما که امریکایی هستی و می خواهی با این سؤال به نوعی به من ایراد وارد می کنی، بدان که من برای این که دخترانم حجاب شان را حفظ کنند و در عین حال می خواستم که آنان درس بخوانند، ایشان را به امریکا (که در آنجا مردم آزادند حجاب داشته باشند یا نداشته باشند)

فرستادم. این حکایت از این می‌کند که کسانی که با اسلام می‌خواستند مقابله کنند، کاتولیک تر از پاپ شدند. عواملی که تحت تأثیر بیگانگان در جهت مقابله با ارزش‌های اسلامی در کشورهای اسلامی حاکم شدند عبارت بودند از: رضا شاه در ایران، امان‌الله خان در افغانستان و مصطفی کمال پاشا در ترکیه بودند. هشتاد سال با اسلام در ترکیه مبارزه کردند، اما امروز به شما عرض می‌کنم که براساس آماري که ما داشتیم و از آقای سلیمان دمیرل رئیس جمهور سابق ترکیه شنیدم که تعداد مساجد در آن زمان (امروز حتماً بیشتر شده) در ترکیه یکصد هزار مسجد بود. هر مجموعه مسکونی که امروزه در ترکیه ساخته می‌شود، حتماً جزو معماری آن شهرک‌ها، ساختن یک مسجد لحاظ شده است، مسجد بزرگ آنکارا را سال‌های اخیر ساخته‌اند؛ شما در روز جمعه که به آنکارا بروید، می‌بینید که این مسجد بزرگ، از نمازگزاران پر می‌شود و در خیابان‌ها مردم می‌آیند و نماز می‌خوانند مردم علی‌رغم دین‌ستیزی که مصطفی کمال پاشا داشت و بعد عصمت دیمانوف و حزب آن‌ها داشتند، موقعی که به آرای عمومی مراجعه کردند مردم به حزب اسلامی رأی دادند و در دهه 50 او آمد و اسلام را در

ترکیه احیا کرد. با این حال همین گونه که عرض می‌کنم مسجدسازی و مراجعه به مسجد و حضور در آن از جمله ارکان مهم رجعت مسلمانان به ارزش های اسلامی است.

در سایه تحولی که در دنیا حاصل شده و نقطه اوج این تحولات، یعنی قله بیداری اسلامی که از دویست سال پیش شروع شد و بزرگانی در ایران هم چون مرحوم میرزای شیرازی، سید جمال الدین اسدآبادی و مرحوم میرزا محمد تقی شیرازی، و شیخ فضل الله نوری و آخوند خراسانی، مرحوم مدرس و کاشانی و امام رضوان الله علیهم در ایران، و در هند افرادی همچون علامه اقبال لاهوری و در کشورهای عربی افرادی نظیر شیخ محمد عبده، عبدالرحمان کواکبی و دیگران نقشی اساسی در بیداری مسلمانان داشتند.

قله این امواج بیداری اسلامی را شما در انقلاب اسلامی می‌بینید و لذا از آن به بعد تحولاتی شگرف در کل جهان اسلام اعم از سنی و شیعه، عرب و غیرعرب، پدید آمده و این موج بر جهان مسیحیت هم اثر گذاشته است.

دو نمونه ذکر می‌کنم تا ببینید در جهان مسیحیت نیز این بیداری اسلامی موجب بیداری دینی شده است؛ رجعت مجدد به دین یعنی رونق مجدد دین و رجعت مردم به دین. بعد از انقلاب نهضت همبستگی در لهستان و فروپاشی کمونیسم در لهستان، بنده سفری به لهستان داشتم، رهبر این نهضت به بنده گفت: کاری که در ایران شد، موجب شد که دین در دنیا احیا شود، حتی در بین مسیحیت! وی کاتولیکی متعصب و در قید حیات است.

روز گذشته آقای پاپ بندپکت شانزدهم که پاپ جدید است، در شهر کلن آلمان خطاب به جوان ها که شمار آنان از چند ده هزار تا چند صد هزار گفته شده و پای سخنرانی آقای پاپ نشستند، گفت: من شما را دعوت می‌کنم که از سکولاریزم کناره گیری کنید و به اصل مسیحیت و ارزش های اصیل آن برگردید! آگاهید که بعد از این که اروپایی ها انقلاب کبیر فرانسه (که منشأ سکولاریزم است) و انقلاب مارکسیستی و نهضت نازی ها را در آلمان و دیگران پشت سر گذاشتند، یک رجعت به دین مطرح است؛ همین که پاپ می‌آید در یک کشور با اکثریت پروتستان و ده ها و صدها هزار تن جوان، پای صحبت پاپ جمع می‌شوند، او دیگر از این نمی‌ترسد که در اروپا ایشان

را هو کنند، وی با صراحت گفت: من سفارش می کنم که دست از سکولاریزم بردارید. سکولاریزم فقط بی دینی را رواج نمی دهد. بل کنار گذاشتن خدا و دین از جامعه در پی آن است. برخی می گویند: هر کسی می خواهد دیندار باشد، بداند که امری فردی است. ولی پاپ آمده و در قلب اروپا که زادگاه سکولاریزم و جدایی دین از جامعه است، مردم را به رجعت به کلیسا و دست برداشتن از سکولاریزم دعوت می کند.

این ها مقدمه ای است برای عرض اصلی بنده و آن، این است که جهان به دین برمی گردد؛ زیرا همه مسیرها را پیموده و سرخورده شده است، شما می بینید در جهان اسلام نیز به طریق اولی شما این رجعت را می بینید. در همین فلسطین خودمان آنها همه راه های فکری و سیاسی را پیمودند آقای احمد جبریل که رهبر جبهه خلق برای آزادی فلسطین است در جمعی برای ما تعریف می کرد که من در جمع بزرگی از علما در سوریه و لبنان گفتم بعد از انقلاب اسلامی ایران من به اسلام رو آوردم. (خود او به عنوان معلم مارکسیسم است) او بلافاصله گفت: نه اسلام شما بل به اسلام امام خمینی رو آوردم. ایشان به عنوان یک نماد الحاد یعنی کمونیسم، به اسلام بازگشت. همین مسئله را شما در فلسطین هم می بینید که موجب پیروزی مسلمانان شده است. امروز اگر صهیونیست ها از غزه عقب نشینی کردند، به سبب مجاهدات مسلمانان بوده است. حماس و جهاد اسلامی با بازگشت به اسلام بود که توانستند برای نخستین بار در تاریخ مبارزات فلسطین، اسرائیلی ها را از بخشی از سرزمین غصب شده بیرون کنند.

البته این بخشی از اقدامی بود که حزب الله در جنوب لبنان کرد و اسرائیل را وادار به عقب نشینی نمود. این نقطه کلیدی و بسیار مهم بود آنان نشان دادند که اسرائیل شکست پذیر است. در فلسطین، هم حزب الله و هم مقاومت اسلامی، از اسلام درس گرفتند. امروز پرچم اصلی مبارزه به دست مسلمانان است. آنها مارکسیسم و لیبرالیسم را آزمودند. در زمانی که مرحوم حاج امین الحسینی مفتی فلسطین از علما دعوت می کرد از علمای ایران و کشورهای عربی که بیایید جمع شوید و در مجامع بین المللی متوسل بشویم به جامعه بین الملل، یعنی همین وضعی که در دنیای لیبرالیسم و لیبرال دموکراسی مرسوم است. توسل به مجامع بین المللی

برای این که حق غضب شده خود را بگیرند که البته به نتیجه نرسیدند.

از دهه 60 که گروه الفتح تشکیل شد، سازمان آزادی بخش فلسطین با سه عامل اصلی فتح و جبهه خلق برای آزادی فلسطین و جبهه دموکراسی، این سه ارکان اصلی بودند که دوتای آنها مارکسیسم بودند. مسیرشان مسیر چپ بود و حداقل سکولاریسم، این ها هم موفق نشدند و شکست خوردند، اما مسلمانانی که پرچم را برافراشتند و سرانجام در همین روزهایی که ما ناظر هستیم، آخرین نفرات شهرک نشینان صهیونیسم از غزه عقب نشینی کردند و این آغاز کار است. اصولاً انتفاضه مسجدالاقصی نقشی بسیار اساسی داشته و از حدود 5 سال پیش فعال شده است.

انتفاضه تاکنون نقشی بسیار حساس در شکست اسرائیل ایفا کرده است. مسجد به عنوان نهادی مقدس در اسلام مطرح است. درباره مسجدالاقصی، شارون نخست وزیر کنونی، با کفش وارد مسجدالاقصی شد، عده ای پلیس هم همراهیش کردند و غرض او این بود که مسجدالاقصی تخریب شود و جای او معبد سلیمان به پا شود! این جرعه ای بود که به انبار باروت زده شد و تا به آنجا رسید که همین شارون (که آن زمان نخست وزیر نبود، و رهبر حزب اقلیت بود) نتوانست کاری کند و به جای مسجدالاقصی، معبد سلیمان برپا کند، امروز هم که قدرت در دست اوست او نه فقط نتوانست، بل از غزه هم عقب نشینی کرد و این نبود مگر به برکت بیداری اسلامی به مرکزیت مسجد.

امروزه هم وقتی نماز جمعه برپا می شود هزاران پلیس اسرائیلی، بسیج می شوند تا افراد زیر چهل سال را در مسجدالاقصی راه ندهند و نماز جمعه نخوانند. یعنی ترس ایشان از مسجد است، ترس ایشان از کسانی است که معتقد به مسجد هستند معتقد به این که دین باید در زندگی مردم حضور داشته باشد! امیدواریم که ما هم به سهم خودمان بتوانیم در رونق مساجد نقش داشته باشیم.

بسم الله الرحمن الرحيم قال الله تعالى:

«سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (1)».

ص: 71

از جمله علل اهمیت و عظمت مسجد نزد خداوند تبارک و تعالی این است که این نقطه مقدس و مبارک و متبرک، منزل معراج برای حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم قرار داده شده است. زمانی که خداوند تبارک و تعالی حبیب گرامی اش رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم را برای معراج به آسمان ها دعوت کرد، منزل و نقطه ای که پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم باید از آنجا به آسمان ها می رفتند مسجد بود. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم به آسمان ها رسیدند، خداوند به حبیبش نگرست و با تعبیری که نشان از عظمت امر دارد فرمود:

« سبحان الذی اسرى بعبده لیلاً... ».

منزه است آن خدایی که اسری یعنی دعوت کرده، بعبده لیلاً، واژه اسری کلمه ای است که معنای شب در آن نهفته یعنی شب سیر کردن، بعداً که فرمود لیلاً مقدار شب را مشخص می کند. لیلاً نشان دهنده این است که تمام شب معراج نبوده، بلکه تنها مقداری از آن بوده است. اینجا نکته ای به ذهن می رسد و آن این که زمان، در دست پیغمبر است. وقت چیست؟ وقت همان مقدار حرکت است. از آنجا وقت پیدا شده که خداوند می فرماید:

« الله الذی خلق السماوات و الارض فی سته ایام ».

این ایام که روز نبوده، همانند اوقات این جهانی بلکه وقت و زمان مقدر منظور است.

مقصودم از بیان این مقدمه این است که یکی از موارد اهمیت و فضیلت های مسجد در اینجا مشخص می شود و آن این که سید انبیا وقتی می خواست به معراج برود از خانه خودش عزیمت نکرد. پس به لحاظ این که اولین مکان معراج پیغمبر مسجد است، باید مسجد را احترام و احیا کنیم.

البته مساجدی هم هست که خداوند در قرآن مجید در خصوص آنها می فرماید:

« وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَاجًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ - وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَكَانُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَانُوا فِيهَا أَسْرًا بَاطِلًا لِيُحْلِفُوا لِيَنْزِلُوا إِلَيْهِمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّ اللَّهَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ » (1)

ص: 72

این‌ها کاذب‌اند به‌چنین مساجدی نباید قدم گذاشت. لذا خداوند متعال پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و مؤمنین را از رفتن به‌چنین مساجدی نهی کرده‌است. پس مسجدی که محل عبادت است چه‌طور مسجدی باید باشد؟ مسلماً مسجدی که از ابتدا اساسش بر تقوی استوار بوده‌است؛ چنین مسجدی مکان عبادت است و سزاوار است که پیغمبر به‌چنین مسجدی برود و نماز گزارد.

ان شاءالله خداوند متعال به‌ما توفیق احیای مساجد و عبادت در آنها را عنایت بفرماید. به‌حق محمد و آل پاکش.

ص: 73

سخنرانی آقای شیخ منعم قویشی امام جمعه ساحل عاج

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين.

سلام بر حضرت حجت و امید به این که از یاران صدیق ایشان باشیم، سلام بر رهبر کبیر انقلاب، سلام بر مقام معظم رهبری و سلام بر شما حاضران عزیز!

ص: 75

چون می خواهیم سخنانم سخنان مسؤلانه ای در برابر خدا باشد لذا فقط پنج دقیقه از وقت شما را می گیرم. می خواهیم راجع به بقعه ای از این زمین که همچنان به نام مسجد خوانده می شود، برای شما صحبت کنم.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم می فرمایند: دنیا مسجد پیامبران علیهم السلام است. مسجد جایی است که در واقع پیوند بین خدا و خلق اوست. حضرت امیر علیه السلام مسجد را به بهشت هم ترجیح می دهند؛ چون موقعی که از ایشان پرسیدند: کدام یک را ترجیح می دهید؟ فرمودند: یک ساعت حضور در مسجد را بر چندین ساعت حضور در بهشت ترجیح می دهم! مساجد پناهگاه های خداوندی است که بندگان به آنجا پناه می برند و راه نجات خودشان را می یابند. در واقع مسجدها هم خودشان شعبه هایی هستند از آن مسجد اصلی عرشی؛ یعنی شعبه هایی هستند از مسجد الحرام و کعبه، آری هر یک از این مسجدها و هر یک از آنها عضوی از اعضای یک پیکرند که چون یکی از آنها به درد بیاید، بقیه هم باید صدایشان بلند شود و به کمک او بشتابند و مسجد الاقصی یکی از این اعضا است. یکی از این اندام هایی است که از زشتی و پستی اعمال صهیونیست ها فریادش بلند است و از همه مسلمان ها کمک می طلبد.

من بیست سال است که در آفریقا زندگی می کنم، قاره ای معروف به قاره سیاه با 52 رژیم و کشور و با 60 درصد مسلمان، دقیقاً در کشور ساحل عاج هستیم؛ کشوری در غرب آفریقا و در ساحل اقیانوس آرام، من از طرف جناب آقای سید حسن نصرالله، رهبر مقاومت به آنجا رفتم و در خدمت شصت هزار مسلمان لبنانی هستیم که حدود صد سال است در آنجا زندگی می کنند، تا این که دین خدا در آنجا گسترش پیدا کند و عشق و محبت اهل بیت علیهم السلام در آنها تقویت شود.

کشورهای بزرگ در پی بهره برداری از جنگ در این قاره هستند ولی ما به رغم وجود چنین جنگی با مردمی پابرهنه و بی فرهنگ که فاقد حداقل وسائل معیشتی اند روبرو هستیم. از طرفی وضعیت خاصی نیز بر این قاره حاکم هست، می توانم بگویم صدها هزار تن از مردم آفریقا فاقد هرگونه دینی هستند؛ نه دین آسمانی دارند، نه دین زمینی، حتی خیلی از آنها از

زندگی ابتدایی محروم اند. عقب ماندگی در آنجا به حدی است که بعضی ها هنوز نمی دانند در رگ های انسان خون جاری است!! نکته دیگر این که قاره آفریقا شاهد حمله ددمنشانه و وحشیانه ای است؛ استعمار می خواهد وضعی را که در آنجا حاکم است، پایدار نگهدارد و تعمیر دهد. پاپ دوم در 35 سال پیش اظهار امیدواری کرده بود که تا سال 2000 همه مردم آفریقا مسیحی خواهند بود، ولی اراده خداوندی بر آن قرار گرفت که عکس آرزوی پاپ تحقق پیدا کند و با وجود کم کاری ها و کاستی هایی که ما به عنوان ائمه مساجد یا امامان جمعه داشتیم، هم اکنون مسجد در آفریقا آن چنان اهمیت پیدا کرده که آفریقایی ها با عشق و علاقه فراوان به آن می نگرند. امروزه نماز جماعت نیز جایگاه خود را تا حدودی پیدا کرده به طوری که مردم آفریقا حتی اگر شده در خیابان، نماز جماعت برگزار می کنند. حتی زن خانه، اگر در آشپزخانه مشغول کار باشد وقت نماز دست از کار می کشد و بیرون می رود و سعی می کند نمازش را با جماعت بخواند. این آفریقایی ها دارای سیرت بسیار پاک و زلالی هستند و استعدادهای شگرفی هم

دارند، مردمانی هستند که به راحتی می‌توانیم با آنها ارتباط برقرار کنیم و آنها را قانع کنیم، برای همین هم هست که دشمنان نقشه‌های بسیار خطرناکی برای آنها کشیده‌اند. مسائل مربوط به آفریقا و مردم آن برای ما بسیار مهم است همان‌طور که در روایات هم گفته شده است، بالغ بر پنجاه نفر از همین قاره در رکاب حضرت حجت علیه السلام خواهند بود.

دو سازمان مهم در آفریقا وجود دارد؛ یکی مربوط به اسرائیلی‌ها و یکی مربوط به انگلیسی‌هاست آنها سعی می‌کنند عفت زنان آفریقایی را به سرقت ببرند که بر آنها نیز اثر گذشته‌اند.

من چند پیشنهاد دارم که به‌طور خلاصه به آنها اشاره می‌کنم:

یکی این‌که باید دبیرخانه‌ای تأسیس شود و گسترش پیدا کند. چون سازمان یا نهاد یا ارگان جهانی بایستی در همه امورش جهانی باشد و یکی از کارهایی که این دبیرخانه باید انجام دهد آمارگیری از مساجد و ائمه مساجد در سطح جهان است.

دیگر این‌که صندوق مالی برای رسیدگی و تنظیم امور مالی مساجد، برابر نیاز هر مسجد تشکیل شود.

و مسئله دیگر تهیه نشریه دوره‌ای در این خصوص است تا اطلاعات مربوط به مساجد و ائمه مساجد را منعکس کند.

آخرین پیشنهادم این است که در خصوص تبلیغات بیشتر کار شود تا مردم، خصوصاً جوانان بیشتر جذب مساجد شوند.

در پایان، ایام ولادت مولود کعبه و شهید کوفه، مولای متقیان حضرت علی علیه السلام را تبریک می‌گویم و به اطلاع تان می‌رسانم، زمانی که من وارد ساحل عاج شدم، هیچ مسجدی در آنجا نبود ولی با یاری و رهنمودهای مقام معظم رهبری و توجیهات رهبر مقاومت آقای سید حسن نصرالله، موفق شدیم مجتمعی را به نام «مجمع الزهراء» تأسیس کنیم و تا پنج ماه دیگر این مجتمع افتتاح خواهد شد. ان شاءالله

بسم الله الرحمن الرحيم با عرض سلام و ادب خدمت شما علمای عزیز و ائمه جماعات، از این که جناب آقای ابراهیمی زحمت کشیدند و چنین نشست هایی را در این چند سال برگزار می کردند به سهم خودم سپاسگزاری می کنم زیرا کار بسیار مهمی است؛ هم به لحاظ این که مساجد نقش مهمی

در تعمیق تفکر اسلامی در کشورهای مختلف مخصوصاً ایران داشته و دارند و هم تأثیری که امروزه مساجد می توانند در صحنه های بین المللی داشته باشند.

بنده نمی خواهم راجع به اهمیت مساجد در رشد تفکر اسلامی در ادوار مختلف تاریخی، سخن بگویم زیرا شما خودتان صاحب نظر هستید. لذا می خواهم در خصوص شرایط کنونی و مسائلی که به امنیت ملی و بین المللی انسان ها مربوط است، مطالبی عرض کنم.

سخنم را با مطلبی که وزیر امور خارجه آمریکا گفته است شروع می کنم. شاید تعجب کنید؛ چون معمولاً سخنرانی ها را با صحبتی از ائمه و یا روایات شروع می کنند، ولی بنده می خواهم با این موضوع شروع کنم، چون آنها حرف دل شان را زده اند. بپردازیم به اصل موضوع و بحث را از فاصله دور شروع نکنیم.

اخیراً خانم رایس سخنرانی در دانشگاه قاهره کرد و در آنجا مطلبی گفت که مربوط به کار شما و اهمیت کار شما می شود. ایشان گفته است که:

«مأوریت ما فراتر از دولت هاست! و میدان درگیری ما فقط شامل دولت ها نیست؛ این مساجد و سیستم تغذیه مالی آنها برای ما فوق العاده مهم است!!!».

مساجد چگونه کار می کنند؟ منبع مالی آنها کجا است؟ مساجد چطور سر پا هستند؟ و در ادامه گفته است که:

«امریکا به این نتیجه رسیده است که غیر از کار بر روی سیستم های دولتی، باید اهداف دیگری را نیز دنبال کرد، زیرا عرصه جنگ ما عرصه جنگ نرم است! لذا باید توجه خودمان را بیشتر از قبل بر روی مساجد معطوف کنیم».

موضوع فوق العاده مهمی است، گاهی انسان مجبور است حرف دلش را بزند و سعی در پنهان کاری نکند. امروز مرز درگیری، و نگرانی و اضطرابی که امریکایی ها برای تسلط بر دنیا دارند، صرفاً مسئله دولت ها نیست. بل مساجد و تغذیه مالی آنها را نیز در بر می گیرد.

این سخن دو پیام دارد، یکی این که نقطه کانونی مورد توجه ما مساجد است و پیام

دیگر تغذیه مالی مساجد است. شما باید نگران باشید که در خصوص تغذیه مالی مساجد چه کار می‌خواهند بکنند؟ چطور می‌توانند مساجد را وابسته کنند؟ این که می‌گویند تغذیه مالی مساجد، یعنی شما باید بدانید این نقطه ای است که روی آن تمرکز کرده اند.

مسئله دیگر این که فرد دیگری است به نام آقای جیمز لورسی، ایشان هم از صاحب نظران امریکایی است که قبلاً رئیس «C.I.A» (سازمان سیا) بوده است. ایشان هم سخنی دارد که به این بحث مربوط می‌شود. بعد هم می‌خواهم نتیجه ای بگیرم. ایشان می‌گوید:

«ما ادیان بسیاری در سراسر جهان داریم؛ از نظر اختلافات با دنیای اسلام و کشورهای در حال توسعه و از منظر گسترش لیبرالیزم نیز چند دوره دیده ایم، بعد از جنگ جهانی اول تعداد کمی از کشورها دموکراسی لیبرال را پذیرفتند اما بعد از جنگ جهانی دوم بر تعداد آنها افزوده شد. آلمان و ژاپن از جمله آنها بودند. بعد از فروپاشی شوروی ما به دوره آخرالزمان رسیدیم، اکثر کشورها دموکراسی لیبرال را پذیرفتند و ما احساس کردیم امنیت کامل داریم!».

من داخل پرانتز عرض می‌کنم، یکی از مسائل مهمی که در بین این موجوداتی که امروز در آمریکا سیطره دارند، مطرح است، نظریه «امنیت کامل» است؛ یعنی برای ما مهم این هست که به چه ساز و کارهایی دست بزنیم (چه اجتماعی، چه فرهنگی و سیاسی) تا بتوانیم به امنیت کامل برسیم؟ ایشان می‌گوید:

«ما بعد از یازده سپتامبر به این نتیجه رسیدیم که اشتباه کرده ایم و چیزی از دید ما مخفی مانده است و آن حرکتی بود که در سطح فرهنگی در دنیای اسلام وجود دارد و کانون آن این منطقه اسلام خیز است که باید مورد توجه قرار بگیرد! بعد می‌افزاید که: کشورهای منطقه را باید به چند لایه تقسیم کنیم، تعدادی از کشورها بیمارند و تعدادی دیگر خطرناک هستند! بیمارها را معالجه می‌کنیم و در کشورهای خطرناک تغییر ایجاد می‌کنیم.

اما چطوری معالجه می کنند؟ کشورهای مثل اردن و عربستان و بحرین و امارات را بیمار می نامند. زیرا دولت حاکم مطلوب آنهاست، اما نیروی انسانی و مردم آن کشورها مورد قبول آنها نیست؛ باید معالجه بشود! چگونه باید معالجه شان کرد؟ کتاب های درسی آنها باید عوض شود.

روی رسانه های آنها باید تسلط پیدا کرد و عملیات روانی در باره این ها انجام شود تا چه بشود؟ تا نسل بعدی که از آنها به وجود می آید، تصور نکند چیزی بهتر از دموکراسی لیبرال وجود دارد!!».

با صراحت می گویند در دوران آینده مجموعه اقدامات ما باید به نحوی باشد که جوانان مسلمان تصور نکنند چیزی بهتر از دموکراسی لیبرال وجود دارد! نگرانی آنها این است که این مساجد با روشنگری اسلامی که به وجود آورده اند باعث بشود جوانان مسلمان دنبال هویت خویش بروند، شاخک های ذهنی آنها تیز شود و حرف های نوینی که متناسب با عصر امروز هست اشاعه پیدا کند. لذا می گویند باید بمباران تبلیغاتی بکنیم از آموزش دبستان گرفته تا دانشگاه! رسانه ها باید به نحوی عملیات روانی انجام دهند که در کشورهای اسلامی جوان مسلمان حتی تصور هم نکند چیزی بهتر از لیبرال دموکراسی وجود دارد! به نظر ایشان کانون کشورهای خطرناک، ایران است و در کشورهای خطرناک باید تغییر عمده ایجاد شود. یعنی باید اخلال در ساختار حکومتی به وجود بیاید به طوری که وابستگی به همراه آورد. تصویری که از ایران دارند این است که ایران کانون اشاعه فکر است، یعنی دولتی حاکم است که دارای مبنای اسلامی و دارای تفکری حقیقت جو است؛ یعنی تفکر اسلامی و شیعی که در ایران وجود دارد، مبنای عقلانی دارد که قابل انتشار است.

مسئله دیگر این که عنصر الهام بخش ایران محدود به چارچوب جغرافیایی خودش نیست. آقای نیکسون کتابی دارد در باره صلح و جنگ، در آنجا کشورها را با هم مقایسه می کند و می گوید: تفاوت ایران و عراق در این است که عراق فقط موتور جنگی دارد، اما ایران عنصر الهام بخش دارد. سپس ایران را با شوروی سابق مقایسه می کند و می گوید:

شوروی هم عنصر الهام بخش داشت اما تفاوت عنصر الهام بخش ایران با آنها در این است که شوروی سابق عنصر الهام بخش خود را در کشورهای دیگر کپی می کرد و چون با مختصات بومی هر منطقه سازگار نبود پس می زدند، اما در تفکر اسلامی این عنصر الهام بخش، متناسب با شرایط بومی است و با هر منطقه سازگار است، چون عنصری عقلانی است؛ یعنی شما اسلام نوین در مصر دارید، اسلام نوین در لبنان دارید، در عراق دارید، هر کدام یک نوع اند؛ کپی نیستند، لذا پدیدارند. پیام با مخاطب بومی سازگار است؛ پس باید پذیرفت که ایران عنصری الهام بخش است.

موضوع دیگر این که ایران قدرتمند است؛ از نظر دانش و استعداد، صلاحیت اداره کشور را دارد، لذا می خواهند در این کشور اخلاص به وجود آورند! شما می بینید هر چند گاهی ما با مشکلی مواجه می شویم. اوایل انقلاب کودتا و تجزیه طلبی بود، سپس حمله عراق به ایران را طراحی کردند، چون نبایستی این انقلاب پا می گرفت. امروز مسائل دیگری به وجود آورده اند که مسئله انرژی اتمی از جمله آنها است، در حالی که امریکایی ها در زمان شاه با این موضوع موافقت کرده بودند که ایران فن آوری اتمی داشته باشد، سازمان انرژی اتمی نیز در زمان شاه پایه گذاری شد، همین راکتور تحقیقات اتمی را در زمان شاه به ایران دادند. در زمان شاه قرار شد آلمان ها در ایران نیروگاه اتمی بسازند. چه حادثه ای رخ داده است که امروز می گویند: ایران نباید انرژی اتمی داشته باشد؟ چون نظریه آنها برای اداره دنیا عوض شده است، می گویند اگر ایران همان وضع زمان شاه را داشت ما نه تنها فن آوری هسته ای به او می دادیم، بلکه بمب اتمی هم اگر داشت مشکلی نبود، چون بنا بود ژاندارم امریکا در منطقه باشد. اما امروز که ایران کشوری مستقل و اسلامی است، الهام بخش است، فن آوری اتمی نباید داشته باشد، چون قدرتمند می شود و این قدرت پشت این عنصر الهام بخش قرار می گیرد و منفجر می شود! پس باید جلو آن را گرفت.

حقوق بشر مسئله ای دیگر است؛ زمان شاه در ایران چه خبر بود؟ مبارزین ما در زندان بودند و نمی گذاشتند صدای کسی در بیاید، اما ایران مشکلی در خصوص حقوق بشر نداشت. امروز هر چند وقت یک بار موضوعی را در زمینه حقوق بشر در کشور ما مطرح می کنند

کشورهای خلیج فارس و اطراف را نگاه کنید، در کدام شان دموکراسی وجود دارد؟ سلاطین آنجا حاکم هستند، اما مشکل حقوق بشر ندارند! ولی علیه ما هر روز مسائلی در باره فقدان حقوق بشر در ایران ارایه می کنند، زیرا تدبیر آنها این است که شما را کشور خطرناکی جلوه دهند. اما خطرناک همان جایی است که خانم رایس گفت: مساجد! نمی خواهم غلو کنم؛ نمی خواهم بگویم فقط مساجد، ولی مسجد رکن فوق العاده مهمی است؛ رکنی بالقوه مهم است نه بالفعل، در همه جا سعی دارند که همان بالقوه بماند. شما با چند چیز مواجه هستید: اول این مسأله که بدانید آنها توجه شان به مساجد فوق العاده زیاد هست! متأسفم از این که باید عرض کنم، در کشور ما و بعضی از کشورهای اسلامی هر کدام به یک شکل، آن قدری که آنها به مساجد توجه دارند خودمان نداریم! یعنی درک نکرده ایم که این پایگاه چه ظرفیتی دارد و چه کارهایی می تواند بکند! شما با دو چالش بیرونی و چالش مهم درونی مواجه هستید که با هم مرتبط هستند. چالش بیرونی چیست؟ وقتی خانم رایس می گوید مساجد، نمی گوید با بلدوزر مساجد را خراب کنید، اصلاً این طور نیست، مساجد باشند، پول هم می دهیم، حتی می توانید مساجد را زیاد کنید، اما نوع کاری که در مساجد باید انجام بشود، متفاوت است. چه کاری نباید در مساجد بشود؟ آقای جیمز می گوید: ما با اسلامی خاص مواجه شده ایم و اسمش را گذاشته اند اسلام جنگی! اما ما می گوئیم اسلام جهادی، اعتقاد آنها این است که این اسلام باید از ذهن جوان مسلمان پاک شود، یعنی فکر جهاد باید از ذهن جوان مسلمان بیرون رود. پس شما با این مسئله مواجه هستید، چه در ایران و چه در کشورهای دیگر، می خواهند کاری کنند که در مساجد، آن اسلام واقعی که اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله وسلم است با همه ابعادش مطرح نباشد و محدود بشود. می گویند نماز بخوانید، اما نباید این فکر اسلامی را ترویج کنید که این نکته بسیار مهمی است.

بعضی از نزاع هایی که در کشورهای اسلامی به وجود می آید نشأت گرفته از همین موضوع است. می گویند شما وارد این حریم نشوید. هم اکنون قانون اساسی عراق در دستور کار است، خوب هزار سال است که نجف پایگاه مرجعیت بوده است، نمی شود که مرجعیت را

در عراق نادیده گرفت، مگر می شود قانون اساسی در آنجا نوشت و مرجعیت را نادیده گرفت، نمی شود! اگر هویت تاریخی آنجا را در نظر بگیریم می بینیم امکان ندارد. ولی امریکایی ها با صراحت گفته اند که مرجعیت نباید در قانون اساسی بیاید و اگر هم ذکر شد این مراجع نباید در مسائل سیاسی دخالت کنند، یعنی فقط قبه نُور باشند و در زندگی مردم دخالت نکنند، چرا؟ امریکایی ها تحلیلی دارند، مخصوصاً آن ها که الآن حاکم هستند، با صراحت می گویند: ما این قدر قدرتمند شده ایم که می توانیم هم امیر دنیا باشیم و هم سلطه جهانی داشته باشیم!! اگر کسی می خواهد آقایی کند باید لوازمش را هم داشته باشد و این لوازم همیشه یکی نیست. همین آقای جیمز در آخرین کتابش می گوید: امریکایی ها دو چیز را خلط معنا کردند: یکی رهبری جهانی و دیگری سلطه جهانی، می گویند: می خواهیم هم رهبر جهان باشیم و هم گوناگونی را از همه دنیا بگیریم، مختلف سخن گفتن، مختلف زندگی کردن و...! اگر کسی می خواهد آقای کسی باشد، باید احترام دیگران را هم حفظ کند، ولی آنها طور دیگری عمل می کنند. از نظر آنها هیچ دولت و مردمی محترم نیست و حقی ندارد، این ها چرا به این نتیجه رسیدند؟ شصت تن از دانشمندان آمریکایی نامه ای نوشتند و هویت خودشان را نشان دادند، گفتند: ما بهترین روش زندگی برای بشر را به دست آورده ایم!! می گویند ما دو روش برای زندگی داریم؛ یکی روش زندگی امریکایی که بهترین دستاورد بشریت و روشی نوین است و همه عرصه ها را اعم از سیاست، اجتماع، فرهنگ و دیگر مسائل را در برمی گیرد. در دل این روش زندگی، نگاه نفرت گرایانه ای به زندگی دینی هست، اخلاق نسبی وجود دارد، سیاست لیبرال وجود دارد، اقتصاد سرمایه داری وجود دارد، مجموع این ها روش زندگی امریکایی را نشان می دهد. می گویند: امروز ما مواجه شده ایم با روشی دیگر در زندگی، آن روش دیگر چیست؟ روش زندگی اسلامی است، تفکر اسلامی فقط نماز خواندن نیست؛ عنصر جهاد را نیز در بردارد، اگر مسائلی هم چون جهاد نبود نگرانی آنها کمتر می شد. می گویند: چیز جدیدی دارد به وجود می آید و آن عنصر روشنگری اسلامی است! که این حرف درستی است.

واقعا امروز دنیای اسلام وارد عصر روشنگری اسلامی شده است؛ اگر شما به چهل سال پیش برگردید، می بینید در کشورهای اسلامی مانند عربستان، بحرین و امارات حتی یک فرد تحصیل کرده مسلمان نبود که آگاهی او در خصوص مسائل اسلام فراتر از مسائل شرعی فردی باشد. اما امروز این طور نیست. امروز طبقه روشنفکری به وجود آمده است (چه شیعه و چه سنی) می خواهند هویت اسلامی را یاد بگیرند و به خوبی درک کنند تا روش زندگی شان را براساس اسلام پایه ریزی کنند چه در سطح اجتماع، چه سیاست، چه فرهنگ، چه زندگی فردی و چه اجتماعی.

جیمز سخن جالبی دارد؛ می گوید که:

«روشنگری یعنی خارج شدن از دوران کودکی، از دوران جاهلی، و عبور به جهان اندیشه ورزی، یعنی زمانی که عقلانیت بلوغ پیدا می کند، دوران رهایی از قید سادگی و جسارت فهمیدن و فهماندن فرا می رسد».

جهان اسلام امروز وارد این عرصه شده یعنی شرایطی به وجود آمده است که از دوران کودکی عبور کند و به دوران اندیشه ورزی برسد. می خواهد از قید حاکمیت های سیاسی و بعضی از تعصبات غلط خارج شود، می خواهد بفهمد. هم اکنون عصر روشنگری اسلامی است. نگرانی آنها هم این است، می خواهند یک اسلام بدلی به ما بدهند. پس نکته اول این است که باید همین مساجد باشند، اما علاجشان کنیم، در عصر روشنگری اسلامی باید چیزی ارایه دهیم که مبنای عقلانی داشته باشد. جوان می خواهد منبسط به اسلام نگاه کند، همه حقایق اسلام را در عرصه های گوناگون متوجه بشود. این تفکر باید به جوان مسلمان بگوید که تو هویت تاریخی داری، تو عقبه تاریخی داری، اسلام محدود به احکام و مسائلی خاص نیست بلکه در همه زمینه ها مطلب دارد جهان بینی دارد، ایدئولوژی دارد. آنها می خواهند در این اخلاص ایجاد کنند، لذا شما می بینید که در عراق همان مقدار مبارزه می کنند که در افغانستان می کنند.

برای شما جالب است که بدانید، در بعضی از کشورهای اسلامی، می گویند: اگر می خواهید حزب تشکیل دهید مانعی ندارد اما نباید هویت اسلامی داشته باشد.

این مجموعه شطرنجی است که برای دنیای اسلام طراحی شده است! چرا؟ برای این که این فکر اسلامی از درون مساجد در می آید، لذا می خواهند آن فکر جهادی را از بین ببرند تا همانند کبریت بی خطر بشود.

امام علی علیه السلام می فرماید:

«ان الجهاد باب من ابواب الجنة فتحه الله لخاصه اولیائه».

جهاد است که باعث عزت مندی مسلمین می شود، باعث می شود برای مجاهدین راه باز شود همان طور که برای اولیا و خاصان درگاه خداوندی باز می شود. همین عنصر را می خواهند بگیرند! چرا با حزب الله لبنان مبارزه می کنند؟ چون حزب الله می گوید: ما می خواهیم از حقوق مردم دفاع کنیم، چیز دیگری نمی گوید. فکر نوینی در حال پیدایش در منطقه است. شما به هر حال با چالشی بین المللی که فشارش را در داخل به کشورهای اسلامی وارد می آورد، مواجه هستید.

حال می خواهم چالش درونی را عرض کنم. خانم رایس می گوید:

«حوزه ی کار فقط شامل دولت ها نیست، عرصه جنگ ما عرصه جنگ نرم است».

لذا دنبال منابع مالی مساجد هستند. باید به این نکته توجه داشته باشیم که عرصه جنگ نرم یعنی چه؟ یعنی با شما مواجه می شوند با عملیات روانی که انجام می دهند، مجموعه محصولات فرهنگی که عرضه می کنند طوری است که شما تاب نمی آورید، این چالش درونی است! یعنی تمام ساز و کارهای رسانه ای و امکانات فرهنگی را طوری سوق دهند که جوان مسلمان در کشور خودش در پيله ای غوطه ور باشد تا او را به عالم اطراف خودش مشغول نماید. اعتیاد، فحشا و مسائل اخلاقی نمونه هایی از آن است، وقتی سرگرم زرق و برق دنیا شدند دیگر نمی توانند از این هاله در بیایند.

اقدامات فرهنگی برای دنیای اسلام فوق العاده مهم است که روی آن دارند سرمایه گذاری می کنند. این اختصاص به ایران هم ندارد. مربوط به همه کشورهای اسلامی است، البته برای ما هم هست. یعنی از ماهواره ها، محصولات فرهنگی و انواع این ها استفاده

می‌کنند، حتی بازی‌های کامپیوتری طراحی می‌کنند، برای این که عرصه، عرصه جنگ نرم است، باید فکرها را عوض کرد، یعنی می‌خواهند با جوان مسلمان کاری بکنند که تصور نکند چیزی بهتر از دموکراسی لیبرال وجود دارد. خوب شما این دو چالش مهم را در پیش رو دارید.

چه کار باید بکنیم؟ من چند توصیه دارم:

اولین مسئله این است که فرهنگ اسلامی را یک بُعدی منتشر می‌کنند، لذا شما باید تلاش کنید تا همه زیبایی‌های اسلام منتقل شود. یعنی پایگاه مسجد تبدیل شود به مکان تبیین جهان بینی اسلامی، ایدئولوژی اسلامی، همه حقایق اسلامی؛ قبول کنیم که در این زمینه کاستی داریم. خیلی از مساجد هستند که روحانی ندارند! ببینید چقدر ضرر است مسجد را داریم، روحانی هم داریم، اما این دو با هم متصل نمی‌شوند، چرا نمی‌شوند؟ بیشتر از همه مشکل مالی است! مثلاً روحانی امکاناتی ندارد که بتواند در محل مورد نظر زندگی کند!! فکر می‌کنم استقلال مساجد از نظر مالی رکن است، ولی این نباید ما را غافل کند که کمک کردن به مساجد تنها در حد سرپا نگاه داشتن آن باشد، بلکه باید روحانی برود به مسجد و روشنگری بکند. نباید این مسئله تحت الشعاع دیگر مسائل قرار گیرد. بعضی‌ها از روی حسن نیت می‌گویند: مساجد باید روی پای خودشان بایستند! اما وقتی مردم آن منطقه پول ندارند خرج روحانی را بدهند، این مسجد چگونه روی پای خود بایستد. اگر دولت اسلامی وجود دارد، همان طور که برای تئاتر پول می‌دهد، برای موسیقی و سینما پول می‌دهد، کمی هم پول برای مساجد هم اختصاص بدهد.

این موضوع برای ما خیلی مهم است، اگر خانم رایس می‌گوید که مساجد نباید دایر باشد، شما باید دایرش کنید. در مساجد باید همه حقایق اسلام را بگوییم، همان اسلامی که آنها از آن فرار می‌کنند. باید جهان بینی اسلامی توضیح داده شود. گاهی فکر می‌کنم، اگر برخی از آثار متفکرین را مانند جهان بینی توحیدی شهید مطهری برای جوان‌ها بیان و توضیح داده شود، این‌ها هدایت می‌شوند، در مورد امواج فکری صاحب نظر می‌شوند. باید با نهج البلاغه و قرآن آشنا بشوند، باید کلاس قرآن داشته باشیم؛ یعنی خیلی کارها باید در مساجد انجام

شود، زیرا فقط نماز نیست، هر چند رکن است. کلاس قرآن و نهج البلاغه، آیین جهان بینی و ایدئولوژی اسلامی است. یعنی اگر ما می گوئیم وارد عصر روشنگری اسلامی شده ایم، بدانیم که باید جوان ها را از نظر مبانی فکری تغذیه کرد.

نکته دوم درگیر کردن شیعه و سنی است که آن را تدبیر امریکا و غرب می دانم؛ می خواهند ما را مشغول کنند. خطرناک ترین شرایط برای امریکا این است که شیعه و سنی با هم متحد بشوند. لذا سعی می دارند ما را در هر زمینه ای به هم بدبین کنند؛ یعنی رفتاری که در مناطق مختلف به وجود آمده طوری است که این دو گروه نسبت به هم بدبین شوند.

مرحوم آیه الله بروجردی زحمت زیادی کشیدند که این دو قشر را به هم نزدیک کنند. نظر امام بزرگوار ما هم این بود که امروز خطر نزدیک شدن دو فکر شیعه و سنی برای آمریکایی ها خیلی جدی است، لذا تلاش می کنند آنها را به هم بدبین کنند، در نجف بمب می گذارند تا تمام شیعیان نگران بشوند و روز بعد در منطقه سنی ها این کار را می کنند تا آنها را هم نگران می کنند و باعث بدبینی شود. این کاری از پیش طراحی شده است! توصیه ام این است که ما حقایق دینی را بگوئیم ولی حواسمان جمع باشد، آنها دنبال این هستند که شیعه و سنی را به جان هم بیندازند! شیعه و سنی با عصبانیت به هم نگاه نکنند زیرا هر دو مسلمان اند، باید با هم گفتگو بکنند بدون نفرت و کینه.

از خانم بی نظیر بوتو در مصاحبه ای پرسیدند: شما که تحصیل کرده انگلیس هستید، چه طور عمل کردید که این طالبان را به وجود آوردید؟ آنها که افراطی و تروریست اند؟ گفت:

«این قدر به ما حمله نکنید، طالبان را فقط ما به وجود نیاوردیم، طراحی اش را امریکا و انگلیس کرده اند؛ پولش را امارات و عربستان داده اند و امور اجرایی آن را هم ما انجام دادیم».

این خلاصه کلامش است. طالبان را به وجود آوردند تا بین شیعه و سنی اختلاف به وجود آورند! چندی پیش شهردار لندن گفت: ما «القاعده» را به وجود آوردیم، وقتی که بحران در

انگلیس به وجود آمد رویه آنها تغییر کرد. نمی خواهیم بگویم این حرف درست است ولی زمانی این ها حامی این جریان بودند، نمی دانستند وضعیت «القاعده» تغییر خواهد کرد.

این موضوع برمی گردد به حرفی که امروز نتوکان ها می زنند، آنها در مورد امریکای لاتین می گویند که در زمان ریگان جنبش های اجتماعی و سیاسی را دامن زدید برای این که مقاصدی داشتید، می خواستید دولت هایی را نابود کنید و با شوروی سابق بجنگید در آن زمان این ها پا گرفتند و حالا جلو شما می ایستند.

این هم نادرست است، زیرا همه مطلب این نیست. موضوع این است دنیای اسلام به عصر روشنگری اسلامی رسیده و انقلاب اسلامی ایران نیز در آن خیلی مؤثر بوده است؛ یعنی نسل امروز صرفاً با حقایق سطحی و مسایل پنداری ارضا نمی شود، می خواهد همه منظومه فکر اسلامی را بفهمد و آنها هنوز این را نفهمیده اند، اما بعضی از این ها، طالبان را به وجود آوردند تا افراطی گری به وجود آورد، اگر قبول داریم پس چرا نشستیم؟ پایگاه های مساجد باید تلاش کنند تا دوستی در دنیای اسلام به وجود بیاید. نگوئیم بهتر است بعضی از مسائل مطرح نشود چون امکان دارد مشکل ایجاد کند. باید از امام بزرگوار و آیه الله بروجردی پیروی نمود، آن نگاه، نگاه درستی است.

نکته دیگر فشار آمریکاست تا همه بگویند اسلام مصادف با خشونت است. انصافاً بسیار نامردی می کنند، وقتی حمله کردند به مسجد الخلیل در فلسطین و مردم را قتل عام کردند (حادثه خیلی خشنی بود، قابل توجیه در سطح یک انسان متعارف نبود، کسانی به مسجد حمله کنند و همه را به رگبار ببندند!) در رسانه های غربی مسئله این طور مطرح شد که حادثه ای سهوی بود، گفتند کسی که این کار را کرده دیوانه بوده است. نگفتند: تروریست! اما به فلسطینیانی که از سرزمین خود دفاع می کنند، می گویند: تروریست است! یعنی طراحی عملیات روانی می کنند؛ آنجا که اسرائیلی ها کاری می کنند می گویند: دیوانه بود و آنجا که فلسطینی دفاع می کند می گویند: تروریست است! چون قصد جوسازی دارند، می خواهند بقبولانند که اسلام با خشونت مترادف است!! بعضی از رفتارهای طالبان باعث می شود این اتهام در ذهن این ها کاملاً جا بیفتد.

اسلام دینی عقلانی است، روش زندگی اسلامی، روشی عقلانی است؛ روایات بسیاری در خصوص توجه به عقل داریم. در قرآن کریم تدبّر و تعقل، حق است. خطری که آنها احساس می کنند همین است، چون تا چیزی معقول نباشد فراگیر نمی شود، وقتی بر دل ها می نشیند که زیبایی داشته و مفهوم باشد، از این مسئله می ترسند؛ لذا می خواهند دین اسلام را افراطی نشان بدهند.

بعد از 11 سپتامبر، توجه به اسلام و خواندن کتاب های اسلامی در دنیای غرب فزونی یافت؛ امروز در اروپا و کشورهای اسلامی این فکر به وجود آمده که زندگی ایرانی و روش زندگی اسلامی بر پایه ی عقل استوار است، یعنی با هواپیما به داخل ساختمان نمی رود، بلکه عاقلانه مبارزه می کند، آمریکا را به صورت عقلانی قبول ندارد؛ رفتارش معقول است، همین مسئله است که آنها را نگران کرده، مبنای داشتن برای مسائل عقلانی یعنی درست مقابله کردن با این امر.

قبل از انقلاب روزی به شهید مطهری گفتم: دانشجویان ما با این که جوهرشان خوب است ولی گرایش به مارکسیسم و تشکل های دیگر پیدا می کنند، چرا این طور می شوند؟ (نکته ای که گفتند به درد امروز ما می خورد) گفتند: شماها در دانشکده فنی درس می خوانید، فیزیک می خوانید، ریاضی می خوانید، اما از نظر معارف اسلامی کاوش عمیق نمی کنید، بعد از دانشگاه هم اعتبارات اجتماعی پیدا می کنید، آقای مهندس! آقای دکتر! ولی به همین میزان اعتبار اجتماعی، از نظر اسلامی قوام فکری پیدا نکرده اید، لذا در برخورد با امواج فکری گمان می کنید، همین موقعیتی را که در اجتماع دارید، در حوزه اندیشه هم دارید. راه حلش این است که مسائل معقول اسلامی را هم بیاموزید تا نگاه تان به مسائل اسلامی، عقلانی باشد؛ که این آموزش می خواهد، در مساجد باید این فکر جا بیفتد.

اگر امروز می خواهید جلوسکولاریزم یا لیبرالیزم بایستید، باید به صورت معقول باشد، با فحاشی که نمی توانید چون جوان مسلمان در دانشگاه و دبیرستان با این فکر مواجه می شود لذا احتیاج به تعلیم و سازماندهی صحیح دارد. هم چنین باید مسائل اخیر را بشناسیم که یکی همه جانبه بودن تفکر اسلامی است، بدانید آمریکایی ها نمی خواهند اندیشه جهاد را ترویج کنند.

موضوع دیگر اختلافات شیعه و سنی است و مطلب دیگر این است که می خواهند مبانی عقلانی در آموزش ها پایین باشد؛ یعنی نتواند با مکتب های دیگر مواجه شود! از دیگر مسائلی که امروز برای دنیای اسلام فوق العاده مهم است، گفتگوی بین ادیان است. سال هاست که بحث گفتگوی بین ادیان در جمهوری اسلامی در سطح وزارت ارشاد و وزارت خارجه مطرح است، اما کافی نیست، باید از حالت رسمی در بیاید و جنبه گسترده تری پیدا کند. اینکه چند تا عالم اسلامی بروند واتیکان و با چند تا عالم مسیحی صحبت کنند، خوب است ولی باید فراتر برویم؛ اگر می خواهید دنیای امروز تحول پیدا کند باید روشنگری اسلامی را منتشر کنید.

برای شما جالب است بدانید اگر 40 سال پیش دانشمندان زیست شناس و ریاضی دان را جمع می کردید و می گفتید: کدام تان موحدید؟ شاید یک نفرشان می گفت: من موحدم! اما امروز شرایط عوض شده است؛ یعنی نیاز فکری انسان ها موجب شده مسیحی و مسلمان

به این سو کشیده شوند این امور که به عنوان دانش می خوانیم، همه حقیقت نیست، چیزهای دیگری هم وجود دارد! این نکته مهمی است. امروز در مجامع علمی این بحث مطرح است که آیا این تعریف ارایه شده برای علم و دانش و توانایی ها و اندیشه انسان ها جامع و کامل است، آیا این مجموعه قدرت عقلانی و توانایی بشر است؟ مسلم است که نمی توانیم دانش و توانایی فکری بشر را در قالب علم فرموله کنیم.

برای آنها که در زمینه ی علم منطق کار کرده اند روشن شده است که نمی شود همه توانایی های فکری و عقلانی بشر را فرموله کرد و در قالب علم امروز قالب ریزی کرد. ذهن بشر چیزی بیشتر می خواهد، که بخشی از آن انبساط علم است و بخشی هم نیازهای دیگر است و این موجب گرایش به معنویت و اخلاق شده که مسئله ای عمومی است و فقط منحصر به دنیای اسلام نیست. اخلاق گرایی امروزه خیلی طرفدار دارد. گفتگوی بین ادیان باید در سطوح پایین تر جامعه گسترش یابد. گفتگوی بین ادیان کمک می کند تا شطرنجی که امریکایی ها برای به وجود آوردن افراطی گری درست کرده اند باز شود. برای برقراری صلح جهانی نقاط قوت بسیاری وجود دارد. اما نمی خواهند چنین شود، می خواهند سرگرم مان کنند تا از راه صحیح منحرف شویم.

اگر تاریخ را مطالعه کرده باشید متوجه شده اید که انگلیسی ها در شرق و خاور میانه پیوسته دنبال این بوده اند که مذاهب جعلی درست کنند و مردم را به جان همدیگر بیندازند. و امروز با روشی پیچیده تر مطرح است؛ تدابیر خود را عوض کرده اند، اما نتیجه کار همان است، این که شما را به جان هم بیندازند، سعی دارند مسائل جزئی را بزرگ جلوه دهند. لذا باید حتما روش ها را تغییر بدهیم.

باید نکته ای را عرض کنم که خیلی اهمیت دارد. شاید تا بیست سال پیش دکترینی در امریکا وجود داشت که می گفتند: «برای کشورهای ضعیف باید روش مان این باشد که چماق را بلند کنیم ولی صدامون پایین باشد، چماق را که بلند بکنیم آنها کوتاه می آیند؛ آن وقت با زبان نرم بر آنها مسلط می شویم» اما امروز روش را عوض کرده اند؛ نئوکان ها می گویند: «چماق بلند با صدای بلند!!» زیرا اعتقاد دارند که ابتدا باید در سطح دنیا از نظر حقوقی دیگران

را خراب کنند، و چماق را هم بلند کنند، تا از ترس مرگ، همه را به خودکشی وا دارند. امروزه دنبال جنگ نیستند، اما با صدای بلند و با چماق حرکت می کنند تا شما با دست خودتان آن چه آنها می خواهند، انجام بدهید!! لذا دنیای اسلام مضطرب است. ببینید در عراق چه کار کردند! مردم را بیچاره کرده اند، هرچند خودشان در عراق گرفتار شده اند. آنها نمی خواهند این حادثه تکرار بشود، لذا صدا را بلند می کنند که شما از ترس تحرک تان را از دست بدهید. امریکا نمی خواهد حادثه عراق تکرار شود. 140 هزار سربازشان در عراق گرفتار شده است، بیش از 2000 کشته و زخمی داده اند. در حال حاضر نگران مادران سربازان امریکایی هستند زیرا نمی توانند این مسئله را توجیه کنند. آنها در آن واحد نمی توانند در چند جا بجنگند چون ظرفیتش را ندارند، لذا چماق عراق را بلند کرده اند تا دیگران را فریب دهند، و بترسانند.

باید درست تحلیل کرد؛ دنیای اسلام دنیای فقیری نیست، نباید از صدای بلند ترسید، تدبیر آنها این است! باید به فرزندان مسلمانان تحلیل صحیح سیاسی ارایه بدهیم، آنچه در ظاهر است، عملیات روانی است، همه حقیقت نیست.

اخیرا کتابی نوشته شده به نام «سرزمین من» که نویسنده ی آن یهودی است. مؤلف این کتاب می گوید:

«من با این که بوش نسبت به ایران سختگیری کند موافقم، ولی با رفتار جنگ طلبانه علیه ایران مطلقا مخالفم، زیرا اگر با ایران جنگ کنیم آنها با هم متحد می شوند، خودتان را درگیر مسائل پیچیده و مشکلی می کنید، بهتر است سیاست چماق و صدای بلند را ادامه دهید».

مسلمانان باید بدانند در عصری زندگی می کنند که تاکتیک «صدای بلند و چماق» است، قصد ندارند با شما درگیر شوند، عملیات روانی انجام می دهند، مراقب باشید تو دل تان را خالی نکنند. زمانی است که شما باید پایگاه بصیرت فرهنگی و بصیرت سیاسی در مسجد بنیان نهید.

من در اینجا الگویی برای مساجد در عصر حاضر طرح و عرضم را تمام می‌کنم. امروز اگر بخواهیم این مأموریت بزرگ را در مساجد به خوبی انجام دهیم تا فقط جایی برای نماز نباشد، ابتدا باید سعی کنیم که مسجد بدون روحانی نباشد، و این وظیفه دولت و علماست. در ایران بسیاری از مساجد روحانی ندارند.

نکته دیگر این که باید با مدیریت درست اقامه نمازها سر وقت گیرد (صبح، ظهر و مغرب)، نه این که صبح‌ها نماز نخوانند! زیرا نماز صبح خودش باعث بیداری و بصیرت می‌شود؛ وقتی خدا به فجر قسم می‌خورد: «والفجر و لیل عشر» یعنی این که فجر موجب بیداری و بصیرت می‌شود؛ این خواب آلودگی که نسل امروز دارد به علت این است که فجر ندارد، صبح باید بیدار شوند! خواب صبح بسیار کراهت دارد، اما همه می‌خوابند! اگر می‌خواهید روشنی دل و روشنی فکر داشته باشید به گفته‌های اسلام توجه کنید، قرآن را هنگام فجر بخوانید. این یکی از وظایف مساجد است. وقتی می‌گوییم اسلام را همه جانبه نگاه کنید، یعنی این‌ها را هم ببینید، نگوییم تحجر است، این‌ها اصل و واقعیت اسلام است! امروز تحجر سنتی همان قدر اسلام را تهدید می‌کند که تحجر مدرن تهدید می‌کند.

وقتی راجع به اسلام صحبت می‌کنیم، همه حقایقش را ببینیم، نه آن که در این زمینه روشنفکری داشته باشیم به این معنا که بخواهیم اسلام را در قالب سیستم دیگر پیاده کنیم!! وقتی می‌خواستیم راجع به مستضعفان صحبت کنیم آنها می‌گفتند: پرولتاریا! یادتان هست این گروه‌های مارکسیستی چه می‌گفتند و چرا؟ می‌خواستند اسلام را در قالب مارکسیسم پیاده کنند، فکر می‌کردند روشنفکری فقط آن است! امروز روشنفکری چیز دیگری است. وقتی راجع به حقوق انسان‌ها صحبت می‌کنند راجع به آزادی صحبت می‌کنند، مثل این که اسلام، مخالف است! وقتی راجع به عدالت صحبت می‌کنند، می‌گویند: عدالت را باید همراه با آزادی در نظر بگیریم! برادر عزیز! کمی کتب اسلامی بخوانید تا ببینید در عالم اسلام، هم آزادی نهفته است؛ اگر عدالتی که امام علی علیه السلام می‌فرماید (که هر ذی‌حقی به حق خود برسد) بخواهد محقق شود، باید فرد آزاد باشد که برسد.

آزادی یکی از حقوق طبیعی انسان است؛ علامه طباطبایی و شهید مطهری می فرمودند:

«آزادی یکی از حقوق طبیعی انسان هاست، چرا این ها را از هم جدا و محدود می کنیم، این تحجر مدرن است؛ اسلام را وارونه نشان می دهد».

اکنون که عصر روشنگری اسلامی است باید حقیقت اسلام را با همان زلالی در نظر بگیریم و با دید عقلانی به آن نگاه کنیم. وقتی خدا به فجر قسم می خورد نشانه عظمت موضوع است، لذا اگر می خواهی زنده دل باشی، باید صبح بیدار شوی، اما وقتی مسجد شما صبح ها نماز جماعت ندارد، چطور دوست دارید جوان ها صبح داشته باشند؟ شما چراغ مسجد را روشن نگه دارید تا آنها صبح داشته باشند؛ تا عادت کنند بیایند. تلاش کنید صبح ها حتما در مسجد نماز جماعت برگزار شود. مسجد جای نماز است، اما باید بدانید مقدماتی لازم است؛ یعنی باید جاذبه های آن را زیاد کنید. دشمنان با جاذبه های فرهنگی جوان ها را توی تور خودشان می اندازند، خوب شما هم تور فرهنگی داشته باشید. به ظاهر جوان ها توجه نکنید، به باطن آنها توجه کنید. امروز نیاز جوانان مسلمان این است که شما حقایق قلبی را برای آنها بیاورید و اسرار را به آنها بیاموزید.

مرحوم فیض کاشانی وقتی کتاب محجه البیضاء را نوشت، ضمن ذکر آداب صلاه، اسرار آن را هم نوشت. وقتی شما اسرار حج را می خوانید، لذت حج را احساس می کنید. لذت حج و لذت عمل به احکام اسلامی را باید به جوان ها چشانند؛ یعنی این معارف قلبی چیزی است که جاذبه اسلام را زیاد می کند. جوان امروز نیازمند این فکر است؛ باید کانون های فرهنگی و هنری در کنار مساجد به وجود بیاید، ما امکانات زیاد داریم؛ از آموزش کامپیوتر گرفته تا آموزش های گوناگون دیگر، جوانی که به سایت کامپیوتری مسجد وارد می شود باید طوری آموزش ببیند که وقتی «اشهد ان لا اله الا الله» گفتند، مهیای نماز شود، شما دانه پاشید تا جوان بیاید. امروز زمانی است که شما باید از روش های مختلف استفاده کنید، کلاس هایی با روش امروزی برگزار کنید، امروز شما نیاز به استفاده از روش های نو دارید.

من تحلیل کردم که آنها از شما چه می خواهند؟ اگر می گوید اسلام باشد

ولی در عرصه های جهانی نباشد؛ یعنی اسلام، جهانی نباشد! شما هم باید بروید این ها را یاد بگیرید، برای خانم ها و آقایان، جوان ها و کودکان، کلاس های قرآن و نهج البلاغه بگذارید، این کلاس هاست که می تواند اندیشه ی اسلامی را منبسط کند. جهان بینی اسلامی را به روش عقلانی آموزش دهید تا جوانان بتوانند در مقابل افکار دشمنان دوام بیاورند. اگر شما بخواهید مسئولیت امروز خودتان را بشناسید، باید شرایط بین المللی را بشناسید و از این ظرفیت استفاده کنید.

یادتان نرود که اول حرفم سخن خانم رایس را گفتم، خاتمه اش هم سخن از او می گویم تا یادتان نرود چه گفت؟ گفت:

«مأموریت ما فراتر از دولت هاست».

این مساجد و سیستم تغذیه مالی آنهاست که ما باید به آن توجه کنیم.

والسلام علیکم ورحمه الله وبرکاته.

ص: 97

روحانی آزاده لبنانی بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين.

بزرگواران اهل علم، برادران و خواهرانم سلام و رحمت و برکات خداوند بر شما باد.

در آغاز می خواهم خواهش کنم که گفتارم مقارن با ترجمه نباشد، زیرا بر اهل علم

و اهل قرآن واجب است زبان عربی را یاد گرفته، به صورت درست بفهمند و به همین جهت من نیز با زبان عربی فصیح سخن می گویم و اهل علم نیز باید مطالب را دریافت کنند. همچنین درخواست می کنم که توجه خود را به مطالبی که تقدیم می دارم معطوف فرمائید زیرا آنچه به محضرتان تقدیم می دارم مطالبی است که آن را از عالمان و نظامیان یهودی در داخل زندان اسرائیل در مدت 15 سالی که در چنگال صهیونیست ها بودم، شنیده ام و مطالبی است که بین اینجانب و آنها رد و بدل شده است؛ بدین رو نکته ای که سخنم را با آن آغاز می کنم تعبیری است که یهودیان به زبان جاری کرده اند نه تعبیر یک مسلمان است و نه سخن قرآن کریم! یهودی خواه عالمان و خواه مأموران حکومتی آنها تعبیری به کار می بردند مبنی بر «الحرب الفاصله معکم = جنگ جدایی افکن و آشتی ناپذیر ما با شما» من از آنها می پرسیدم: چرا شما چنین می گوید؟ آنان در پاسخ با همان تعبیری که برادرم دکتر لاریجانی هم اکنون در سخنرانی خود بازگو نمود، چنین می گفتند، زیرا:

اولاً: عقیده شما، عقیده ای است عقلانی، عقیده ای است منطقی؛ بدین رو ممکن است به دیگران و حتی به غیر مسلمانان نیز منتقل شود. این عقیده قلب ها را قبل از گوش ها مخاطب قرار می دهد.

ثانیا: شما به استوانه ها و مطالب بزرگی استناد می جوید و به رموز مهمی تکیه می کنید؛ شما هماره در طول 1400 سال گذشته بر امام حسین علیه السلام گریسته اید و از او فلسفه «شهادت و جهاد» را آموخته اید؛ همچنان که از امام علی علیه السلام، معنای «عدالت» را گرفته اید و از رسول خدا صلی الله علیه و آله آموزه «رحمت» را فرا گرفته اید و این معانی و مبانی و رموز اکنون نزد شما وجود دارد. [و ما باید بگوئیم این ها گنجینه هایی است که هرگز بر روی این کره خاکی از بین نمی رود.] بنابراین شما ثروتمندترین ملت روی زمین و غنی ترین مردمان هستید! اکنون اگر این عقیده و این مبانی با قدرت و توان مادی و معنوی یعنی با وحدت صفوف و قدرت اسلحه جمع شود؛ (همان گونه که وزیر مالی کنونی دولت نتانیاها که خود دو دوره قبل نخست وزیر رژیم صهیونیستی بوده نیز به صراحت آشکارا در سال جاری اعلام کرد و من

آن را شنیدم و چه بسا دیگران نیز شنیده باشند). او نیز گفت: سخت ترین دشمن و نخستین دشمن ما ایران و مقاومت اسلامی است و این تعابیر، مصداق سخن خداوند عزوجل است که ما آن را در کتاب الهی «قرآن» چنین می یابیم:

«لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا» (1) آنان حتی نام قرآن را نیز هتک حرمت می کنند و خود می دانند و ما نیز می دانیم که آنان سخت ترین دشمنان ما هستند بدین معنا که آنان به شدت هرچه تمام تر با ما دشمنی می ورزند. براین اساس توان و قدرت ما در برابر آنان بر دوگونه است:

1_ قدرت و توان مادی مشتمل بر قدرت مالی و توان نظامی و همه آنچه که خداوند به آن اشاره فرموده است:

«وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» (2) 2_ قدرت معنوی که همان وحدت بین مسلمانان است؛ در اینجا باید بگوییم که نخست وحدت باید میان شیعیان تحقق یابد تا آنها قوی شوند. سپس باید میان برادران اهل سنت نیز وحدت برقرار شود تا آنان نیز قدرتمند گردند آنگاه باید میان اهل سنت و شیعیان با یکدیگر وحدت به وجود آید که در این صورت مسلمانان قدرتی را پدید خواهند آورد که قابل شکستن و قابل استیلا نیست.

این گفتار آن یهودیان بود. اما با کمال تأسف چه بسا بسیاری که من نمی خواهم از آنان نام ببرم و در میان آنها برخی یا بسیاری از عالمان دینی جهان اسلام، این حقایق را نمی فهمند و ارزش و قدر و منزلت این جمهوری اسلامی که اکنون ما در آن هستیم و ارزش این ولایتی که بر ما سایه افکنده و ما در ظل آن به سر می بریم و ارزش امام راحل رضوان الله تعالی علیه و ارزش ولی امر مسلمین را که خداوند بقا و تداوم سایه وجودش بر مسلمانان را مستدام

ص: 101

1- . مائده / 82 .

2- . انفال / 60 .

بفرمایید، نمی دانند! آری ما ارزش این ها را نمی دانیم و چه بسا برخی از آنان، چون در سایه این آفتاب و در نزدیکی این بهشت به سر می برند قدر آن را نمی دانند!! در مقابل و به دور از آنها نیز افرادی وجود دارند که ارزش و منزلت این نعمت ها را به خوبی می شناسند.

بنابراین من می خواهم در آستانه سالگشت ولادت امیرالمؤمنین علیه السلام و در حالی که در گرمی داشت مسجد گفت وگو می کنیم، سخنی بگویم که چه بسا کسی آن را بدین گونه بیان نکرده است و آن این است که: بیت الله الحرام از هر خانه ای نزد خداوند متعال عزیزتر است، تنها خانه ای است که خداوند در قرآن، دو بار آن را به خود نسبت داده و به تطهیر آن امر نموده؛ یک بار حضرت ابراهیم علیه السلام را مخاطب قرار داده «و طهر بیتی»⁽¹⁾ و بار دیگر به حضرت ابراهیم و حضرت اسماعیل علیهما السلام با هم خطاب نموده است: «و طهرا بیتی»⁽²⁾ در حالی که همه خانه ها از آن خداست و از مساجد الهی نیز 19 بار در قرآن نام برده شده است، ولی از آن میان، تنها بیت الله الحرام را دو بار به خود منتسب ساخته است.

اکنون اگر در مورد ولادت امیرمؤمنان علیه السلام در درون کعبه تأمل کنیم، می توانیم حقیقت خانه خدا را دریابیم؛ خداوند عزوجل آنگاه که ما را در نماز به رو کردن به سوی خانه اش فرمان می دهد، همانا اراده فرموده که ما به سوی سنگ های آن خانه رو کنیم زیرا سنگ های آن خانه همانند سنگ های دیگری است که ارزش چندانی ندارد؛ بلکه ما را از آن جهت به روی آوردن به آن خانه فرا خوانده است که در آن معنا، قداست و محتوایی بلندی قرار دارد؛ امام علی علیه السلام آنگاه که در آن خانه ولادت یافت یا خداوند اراده فرمود که بعدا در آن خانه ولادت یابد تا به مردم بگوید یعنی پس از ولادت پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه و نزول وحی بر او، خداوند در حقیقت اراده فرموده به مردمان چنین بگوید: هنگامی که خواستید در نمازهایتان به آن خانه رو کنید، به خانه حقیقی توجه کنید! خانه حقیقی همان کعبه خداوند عزوجل است که در رسول الله و امام علی علیهما السلام متمثل یافته است و ما می دانیم که اگر کسی رو به سوی کعبه بایستد و نماز بگذارد اگر از ولایت رسول خدا صلی الله علیه و آله و امام علی علیه السلام را برخوردار نباشد،

ص: 102

1- . حج / 26 .

2- . بقره / 125 .

نمازش ارزشی ندارد. این معنا و حقیقت با توجه به حدیث قدسی مشهور، بیشتر دریافت می گردد که فرمود:

«لا یسعی ارضی و لاسمائی ولكن یسعی قلب عبدی المؤمن».

«آسمان و زمین نمی تواند مرا در خود جای دهد ولی قلب بنده مؤمنم مرا در خود جای می دهد».

آری قلب مؤمن می تواند مولی را در خود جای دهد ولی آسمان ها و زمین ها نمی توانند مولی را در درون خود فرا بگیرند و راستی چه قلبی بیشتر از امام علی علیه السلام ایمان به خدا و رسول او را در خود جای داده بود؟ مگر پیامبر به او نفرمود:

«یا علی! لا یعرف الله الا انا و انت و لا یعرفنی الا الله و انت و لا یعرفک الا الله و انا».

«ای علی! خداوند را جز من و تو، کسی نمی شناسد و کسی جز خدا و تو مرا نمی شناسد و هیچ کس جز خداوند و من، تو را نمی شناسد».

در اینجاست که ما وقتی به دشمن توجه می کنیم می بینیم او این معانی و رموز را [در مورد امام علی علیه السلام] دریافته است ولی باید گفت با کمال تأسف برخی از عالمان مسلمان این نکته را دریافته اند بدین معنا که به حقیقت آن نایل نگشته اند.

اما در باره رمز و مبنای دیگر یعنی امام حسین علیه السلام یعنی همان کسی که اسلام را زنده نموده است. نزد ما روایات بسیاری وجود دارد که در مورد زیارت ابی عبداللّه الحسین علیه السلام آمده است:

«من زار الحسین عارفا بحقه کتب له عند الله اجر سبعین حجه مبرورات مشکورات».

«هر کس امام حسین علیه السلام را در حالی که حق او را می شناسد، زیارت کند برای او نزد خداوند پاداش هفتاد حج مقبول و پذیرفته شده خواهد بود».

با پوزش از محضر علما و اسطوانه های دانش! در اینجا داستان مشهوری است که مایلیم آن را بازگو کنم.

که یکی از علما پس از دیدن روایت فوق در مضمون آن دچار تردید شد که آیا ممکن است زیارت امام حسین علیه السلام هفتاد برابر زیارت خدا پاداش داشته باشد؟ در میان راه به عالم فرهیخته ای برخورد کرد و به او گفت: من از دریافت معنای این روایت فرو مانده ام! آن دانشمند فرهیخته به او گفت: قبل از پاسخ این داستان را بشنو؛ روزی پادشاهی که برای صید به صحرا رفته بود، پس از گذشت دو روز یا بیشتر که به شدت خسته، گرسنه و تشنه شده بود، به خیمه ای رسید در آن خیمه پیرزنی را یافت، ابتدا از او نوشیدنی خواست و وقتی سیرآب شد، اظهار گرسنگی نمود. پیرزن به او گفت در خیمه جز گوسفندی که فرزندم به دلیل ناتوانی جسمیش او را به چرانبرده، طعامی ندارم؛ اکنون کارد را بگیر و آن را ذبح کن و از آن بخور! پادشاه گوسفند را سر برید ولی بدان جهت که بسیار خسته بود، فقط قلب آن گوسفند را که به سرعت آماده می شد، خورد و خوابید. شبانگاه فرزند پیرزن از چرانبرداشت و گوسفندان را به آغل برد و نزد مادر آمد. مادر جریان را برای او بازگفت. پسر جوان نگاهی به گوسفند انداخت و دید تنها قلب آن خورده شده است. لذا صبحگاهان که برای نماز صبح برخاست. (همان گونه که سخنان پیشین جناب آقای لاریجانی فرمود، من نیز می خواهم به اهمیت نقش علما در اقامه نماز صبح اشاره کنم و با کمال معذرت نکته ای را بیفزایم و بگویم که برای طالبان علوم دینی فقط اقامه نماز صبح کافی نیست بلکه برآنان لازم است نماز شب را اقامه نمایند برآنان لازم است که با این کار، چراغی باشند که مردم به وسیله آنها هدایت شوند؛ زیرا اگر یک طلبه، نماز شب را اقامه ننماید و در ابتدای طلوع فجر نماز صبح را با مردمان برپا ندارد و بر اقامه نماز و رفتن به مسجدش مداومت نرزد، نمی دانم از علوم دینی چه طرفی بسته است و چه به دست آورده است؟!) بهر حال پسر جوان برای اقامه نماز صبح برخاست و برای تهیه غذای میهمان، چندین گوسفند را سربرید و دل آنها را بیرون آورده، برای پذیرایی از میهمان آماده نمود. داخل پرانتز بگویم (این شخص از نژاد عرب بود که همه چیز خود را برای میهمان آماده می کند؛ البته عرب گاه همه چیز خود را برای پذیرایی میهمان آماده می کند ولی چه بسا برای کسب جاهت و اعتبار نه برای خداوند که ارزشی ندارد بلکه باید اطعام فقط برای خداوند باشد).

پسر جوان به انتظار نشست تا میهمان از خواب برخاست؛ پس غذایی را که از دل گوسفندان تهیه شده بود، به میان آورد. میهمان ناشناخته به او گفت: چه کرده ای؟ گفت گوسفندانم را سر بریدم تا غذای مطبوع تو را فراهم کنم! میهمان گفت: چنین نیست من از گوشت گوسفندان نیز استفاده می کنم، دیروز به خاطر خستگی فراوان، فقط از دل گوسفند استفاده کردم! سپس در موقع خداحافظی به او نشانی خود را داد و گفت: هرگاه توانستی بدان شهر که من بر آن حکم می رانم بیا و این نشان را با خود بیاور تا پاداش کار تو را ادا کنم.

پس از گذشت مدتی جوان چوپان بدان شهر رفت و علامت را ارائه کرد. او را به نزد پادشاه آوردند! پادشاه پس از بازگو کردن داستان، از اطرافیان پرسید: پاداش کسی که همه هستی و دارایی خود را برای پذیرایی از من که خسته و گرسنه بودم، تقدیم کرده بدون آن که بدانند من پادشاه هستم، چیست؟ هرکدام پیشنهادی ارائه نمودند؛ برخی گفتند: او را استخدام کن یا واگذاری مناصبی همچون ریاست خدمتگذاران، سرآشپزی و حتی وزارت و مشاورت را مطرح کردند! پادشاه به آنان گفت: انصاف را در حق او رعایت نکردید! گفتند: به نظر شما انصاف در مورد او چیست؟ پادشاه گفت: انصاف آن است که او را پادشاه مملکت قرار دهیم زیرا او سبب احیای پادشاه شده است.

پس از نقل داستان فوق، دانشمند فرهیخته به او فرمود: آیا می توان پذیرفت که پادشاهی، چوپانی را که تعدادی از گوسفندان خود را برای او قربانی نموده تا او زنده بماند، به واگذاری منصب پادشاهی پاداش دهد ولی امام حسین علیه السلام که دین جد خود را مخاطب قرار داده فرمود:

«ان کان دین محمد لم یستقم الا بقتلی فیا سیوف خذینی و اشربی من دمی یا کربلا».

«اگر دین جدم حضرت محمد صلی الله علیه و آله جز با شهادت من برپا نمی ماند پس ای شمشیرها مرا بگیرید و ای زمین کربلا از خون من سیراب شو!».

و در مقام عمل نیز خانواده، فرزندان، اهل بیت و یاران خود و هر آنچه در اختیار داشت به پیشگاه الهی تقدیم کرد تا اسلام زنده بماند، مستحق آن نیست که اگر مردم به زیارتش

نایل شوند، پاداشی برابر هفتاد حج مقبول دریافت کنند؟ براستی آیا اگر امام حسین علیه السلام نبود، بیت الله باقی مانده بود؟ اگر امام حسین علیه السلام نبود، هم اکنون اسلام باقی بود؟ نماز و روزه باقی مانده بود؟ نه هرگز! بدینسان در حقیقت، قلب امام حسین علیه السلام، قبله ای است که باید بدان رو کرد.

اکنون سخن را به مساجد متوجه سازیم؛ حقیقت مساجد را باید شناخت و اینجاست که باید به نقش و جایگاه عالمان دینی پرداخت. عالم دینی _ با کمال معذرت از روی تجربه می گویم _ همان کسی است که افراد را تربیت می کند. وقتی می گویند: فلان فرد از فلان مسجد بیرون آمده است، چه کسی او را در مسجد تربیت نموده است؟ روشن است امام جماعت و عالم دینی آن مسجد و گرنه سنگ ها و دیوارهای مسجد که کسی را تربیت نمی کند؛ این عالم دینی است که افراد را تربیت می کند، زیرا مردم از عالمان دینی پیروی می کنند و به همین جهت بر عالمان دینی لازم است که قبل از آن که دیگران را آموزش دهند و بگویند: این کارها را انجام دهید! خود به انجام آن کارهای نیک پردازند. قبل از آن که به دیگران بگویند: نماز بخوانید! خود باید نماز بگذارند قبل از آن که به دیگران توصیه کنند، با برادران خود خوب باشید و کمکشان کنید، خود با برادرانشان چنین باشند. آری عالمان دینی باید الگو باشند البته نه در گفتار بلکه در عمل! براستی آیا در قرآن هیچ آیه ای را خوانده اید که به شما فرمان دهد که فقط به مردم بگویید؟ خیر! ولی در قرآن و خطاب الهی می بینیم که خداوند می فرماید:

«و قل اعملوا فسیری الله عملکم و رسوله» (1) «بگو پس عمل کنید بزودی خداوند و رسول او عمل شما را می بیند».

بنابراین عالم دینی باید الگوی عملی باشد نه فردی که فقط سخن می گوید، تدریس می کند؛ اگر فردی خودش بنشیند ولی به مردم بگوید: شما بروید! براستی آیا مردم خواهند رفت؟ و به همین جهت امام راحل قدس سره در خانه ای ساده و بی آرایش مسکن گزید و از زندگی در قصرها سرباز زد آری چگونه در حالی که برخی از مردم در تهران و جاهای

ص: 106

دیگر، وضع معیشتی مناسبی نداشتند به آنجاها برود؟ این نوع نگرش و عمل، سخن امام علی علیه السلام را به خاطر می آورد که فرمود:

«الا- و ان لكل مأموم اماما يقتدى به ويستضى بنور علمه الا- و ان امامكم قد اکتفى من دیناه بطمریه و من طعمه بقرصیه الا و انکم لاتقدرون علی ذلک ولكن اعینونی بورع و اجتهاد و عفه و سداد».

«آگاه باش که برای هر پیروی، پیشوایی وجود دارد که باید به او اقتدا نموده، از نور دانش او، روشنی جوید؛ بدان که امام شما از دنیایش به همین دو جامه کهنه و از غذایش به دو قرص نان اکتفاء نموده است بدانید که شما توانایی آن را ندارید که چنین باشید ولی مرا با ورع، تلاش، عفت و پاکی و پیمودن راه صحیح یاری دهید».

آن حضرت ضعف مردم را می دانست که ما نمی توانیم به گرده ای از نان جوین و پوشاکی ساده اکتفا کنیم لذا ما را به ورع و کوشش و عفت فرا خواند! مسأله همین جاست. اینجاست که عالم دینی باید الگوی عملی باشد براین اساس مایلیم نکاتی را در محضرتان مطرح سازم:

1_ در تجربه ای که در مدت 15 سال زندان به دست آورده ام. (نمی خواهم مبالغه کنم) تجربه من نشان می دهد که اگر انسان به وظیفه خود عمل کند و آنچه خداوند به او فرمان داده، عمل نماید، می تواند حتی در دشمنان خود نیز تغییر ایجاد کند و عقیده و حالت دشمن خود را نیز دگرگون سازد و مسایل را برایش تبیین کند تا چه رسد به خانواده، آشنایان، فرزندان و جوانان خودمان! یکی از نظامیان جوان دشمن صهیونیستی که به زندان منتقل شده بود و من او را در زندان دیدم، از او پرسیدم: در مورد من چه فکر می کنی؟ حتما فکر می کنی من فردی تروریست هستم که در حال جنگ علیه شما یهودیان هستم و علیه شما فعالیت می کنم؟ گفت: آری چنین می اندیشم! ولی او پس از گفت وگو، روش خود را در برخورد با من تغییر داد و در آن گفت وگوها از او پرسیدم: چرا در مورد ما چنین فکر می کنی؟ گفت به خاطر آن

که تو می خواهی یهودیان را بکشی و علیه آن ها فعالیت می کنی و جرایمی را در این مورد مرتکب شده ای! به او گفتم: هرگز از خود پرسیده ای چرا من به این اقدامات علیه شما دست می زنم؟ آیا شما چنین کارهای ناروایی را انجام نداده اید و یک یک برایش کارهایشان را برشمردم.

او سر به زیر انداخت و پس از مدتی کار به جایی رسید که مشکلات خود را با من در میان می گذاشت و مسائل خاص خود حتی در مورد نکاتی که بین او و پدرش، مادرش، دوستانش و با دیگران رد و بدل شده بود، با من مشورت می کرد و بدین صورت راه گفت و گو بین من و او هموار گردید و در روز 15 ایلول که یهودیان در آن روز به مدت 15 ساعت روزه می گیرند و آن را روز مغفرت می نامند به هنگام غروب که مصادف با شب جمعه بود با او به گفت و گویی طولانی به مدت 4 ساعت پرداختم که پس از آن به جوانی خدمتگذار برای زندانیان در بند بدل شد و چون دیدم جز با پذیرفتن اسلام نمی توان او را حفظ نمود، پس از گفت و گوی بسیار با لحنی حاکی از دوستی به او گفتم: تو یهودی هستی و متأسفانه

ص: 108

گرچه با من نیکی نمودی ولی سرانجام تو آتش جهنم است و من نیز نمی توانم در درگاه الهی کاری کنم و شهادت دهم تو با زندانیان نیکو سلوک می کردی مگر آن که به دین حق روی آوری؟ او پرسید: من چگونه از آتش جهنم نجات می یابم؟ من به او گفتم: پس از ایمان به خداوند بزرگ، باید به همه انبیا و پیامبران الهی ایمان بیاوری! و به تدریج کار را به جایی رساندم که شهادتین را به او ارایه نمودم، او ترجمه آنها را به زبان عبری گفت و مسلمان شد و بعدها به صراحت گفت:

«اشهد ان لا اله الا الله و اشهد انّ محمدا رسول الله».

بنابراین اگر کسی می تواند دین یک یهودی را تغییر دهد، بدون شک می تواند در یک مسلمان نیز تغییر به وجود آورد و این همان نقش شما عالمان دینی است که باید الگوی مردمان باشید، به آنان آموزش دهید به گونه ای که همچون قبله ای باشید که مردم به آن رو می کنند و همان طور که سخنران پیشین گفت: همه آموزه های اسلام را به مردم ارایه کنید، همه ابعاد اسلام را به جوانان آموزش دهید.

عالم دینی باید بداند چگونه در مورد آموزش دادن جوانان، هزینه نماید، زیرا اگر توجه به جوانان را فروگذارد، آنان به مکان های دیگری رو می کنند و غرب و شرق نیز درب همه چیز از لذت ها و مسایل دیگر را به روی آنها گشوده اند؛ این نقش شما عالمان دینی است که به تعلیم و تربیت جوانان، توجه ویژه داشته باشید؛ بنابراین من در پایان بر چند مطلب تأکید می کنم:

نخست آن که جایگاه نقش و عالم دینی در مساجد باید عزیز و گرامی داشته شود همچنان که وی باید نقش اساسی خود در مسجد را به صورت کامل تری ایفا نماید و باید رقابت آشکاری برای حفظ وحدت و عدم تفرقه در مساجد وجود داشته باشد. هر تفرقه ای که میان مسلمانان به وجود آمده و حتی هرگونه انشعابی که در میان یک مذهب پدید آمده و اصلاً پیدایش مذاهب متعدده همه از سخنان یک عالم دینی ریشه گرفته که بدون دانش لازم سخن گفته است و به آنجا منجر شده است چه بسا کلمه ای که به انجام برخی از اعمال یا ایجاد فتنه ای انجامیده در فضای بزرگتری منتشر شده است همان گونه که دامنه آتش، به اطرافش گسترش می یابد، بدین رو عالم باید مسؤولیت اساسی خود را بر دوش گیرد.

دوم آن که جوانان ما، اولاد ما هستند و در این راستا عالم دینی باید نخست از خانه خود شروع کند، سپس همه جوانان را مورد توجه قرار دهد. همان گونه که مقاومت اسلامی که اکنون در برابر اسرائیل صف آرایی کرده، جوانان را به خود جذب نموده است و هم اکنون مردم از مقاومت درخواست می کنند که آنان را در مبارزه علیه دشمن مشارکت دهند. بدینسان ما باید آگاه باشیم و ویژگی نسل ها را بشناسیم و در همه عرصه ها به آن توجه کنیم.

خداوند ما را در لبنان به یاری دیش موفق گرداند و ما را توفیق دهد که الگو باشیم و ما نیز آمادگی داریم که چنین باشیم.

در پایان خدمت همه و عزیز خودمان مفتی فلسطین می گویم که مسأله فلسطین مسؤولیت و امانتی است بر دوش ما تا ان شاءالله از دست صهیونیست ها آزاد گردد.

از سوی خود و از سوی رهبر مقاومت سید حسن نصرالله و از سوی همه جهادگران مقاومت اسلامی و خانواده های آنان و خانواده شهدا و آزادگان و جانبازان مقاومت به شما سلام رسانده و درود می فرستم.

والسلام علیکم ورحمه الله وبرکاته.

افتتاح نمایشگاه بزرگ توانمندی های مساجد در هفته جهانی گرامی داشت مساجد بدست حضرت حجه الاسلام والمسلمین محمدی
گلپایگانی ریاست محترم دفتر مقام معظم رهبری مدظله العالی

ص: 111

سخنرانی حضرت حجه الاسلام والمسلمین محمدی گلپایگانی، ریاست محترم دفتر مقام معظم رهبری در مراسم افتتاحیه نمایشگاه
بزرگ توانمندی های مساجد بازدید ریاست محترم دفتر مقام معظم رهبری از نمایشگاه توانمندی های مساجد

ص: 112

بخش دوم: کمیسیون ها و قطعنامه پایانی

اشاره

ص: 115

سومین همایش هفته گرامی داشت جهانی مساجد، فرصت مناسبی فراهم آورد تا محققان، پژوهشگران، فرهیختگان و اندیشمندان امت اسلامی در فضایی آکنده از حس مسؤولیت و دلسوزی گردآیند و برای رفع موانع و چالش‌های کنونی مساجد، چاره‌جویی نمایند و برای افزون ساختن زمینه‌های جذب جوانان و ارتقای کمی و کیفی مساجد به تبادل اطلاعات و تجربه‌پردازند.

از آنجا که مرکز رسیدگی به امور مساجد بر مبنای مطالعات بنیادی و میدانی خود، تدوین برنامه اجرایی و عملیاتی جامع احیای عظمت، جایگاه و کارکردهای اساسی مسجد در دوران معاصر را مورد توجه قرار داده است، کمیته علمی ستاد هفته گرامی داشت مساجد به منظور بهره‌مندی هر چه بیشتر از دیدگاه صاحب‌نظران فرهیخته و مدعوان دانشور همایش، براساس طرح و برنامه ریزی پیشین، موضوعات اساسی مربوط به مساجد را بررسی کرد و اهم آنها را در قالب پنج کمیسیون تخصصی به شرح ذیل ساماندهی نمود:

1. آسیب‌شناسی مساجد و کیفیت مقابله با آنها؛ 2. چشم‌انداز بیست‌ساله مساجد؛ 3. راه‌کارهای توسعه کمی و کیفی مساجد و چگونگی جذب جوانان؛ 4. معماری مساجد؛ 5. نقش جهانی مساجد در ایجاد وحدت بین مسلمانان.

سپس مطالب اساسی مربوط به موضوعات فوق، تدوین و به صورت مکتوب ارائه گردید و در جلسات هر یک از این کمیسیون‌ها، دیدگاه‌های گوناگونی بیان گردید

که جمع بندی آن در مجموعه ی حاضر به حضورتان تقدیم می گردد و ان شاءالله در برنامه ریزی ها مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

آنچه در پی می آید متن جزوه و مباحث مطرح شده در کمیسیون های تخصصی است.

خداوند بزرگ را می خوانیم که با لطف بیکران خود توفیق بهره مندی مطلوب از مساجد را به عنوان زیباترین فضاهاى مقدس روی کره زمین به جامعه اسلامی عنایت فرماید تا بتوان از شبکه گسترده، نورانی و جهانی مساجد برای رفع مشکلات جهان اسلام استفاده نمود. ان شاءالله .

دبیر کمیته علمی همایش هفته گرامی داشت مساجد علی رضایی بیرجندی

ص: 118

«انما يعمر مساجد الله من آمن بالله و اليوم الآخر» مسجد به عنوان نخستین و مؤثرترین کانون جمعی و ابزار انتقال و اشاعه اندیشه والای اسلامی از چنان اهمیت و نقشی برخوردار است که پاسداشت و احیای آن یکی از مؤثرترین روش های پاسداشت و حراست واقعی از اصل اسلام قلمداد گردیده است و به فرموده امام خمینی قدس سره:

«حفظ مساجد، امروز جزو اموری است که اسلام به آن وابسته است».

برخورداری مساجد از چنین نقش عظیم و تأثیرگذاری در رشد و گسترش فرهنگ اسلامی ایجاب می نماید تا به عنوان محوری ترین پایگاه فرهنگی و مذهبی مدار توجه جدی برنامه ریزان فرهنگی قرار گیرد و با آینده نگری شایسته، نسبت به تقویت بیش از پیش آن اقدام گردد.

کمیسیون چشم انداز بیست ساله مساجد با رویکرد پیش گفته، می کوشد تا ضمن توجه به نقش ارزنده و تأثیرگذار مساجد در آینده فرهنگی کشور، احیای مساجد را متناسب با مقتضیات زمان بررسی کند تا در مسیر توسعه و سازندگی مساجد در جهت هدف های والای خود، دستیابی به محورهایی را برای تدوین سند برنامه ای جامع و عملیاتی برای دوره های گوناگون پنج ساله فراهم سازد.

شناخت راهبردها، سیاست ها و اولویت های آینده مساجد.

شناخت امکانات و ملزومات مورد نیاز در جهت احیا و تقویت مساجد.

بهره گیری از نظریات و تجربیات کارشناسان حاضر در کمیسیون جهت تدوین سند چشم انداز بیست ساله مساجد.

محورهای مورد بحث در کمیسیون

اولویت های سند چشم انداز بیست ساله مساجد.

بررسی سهم نهادهای فرهنگی در تقویت نهاد مسجد در جامعه اسلامی.

سهم و نقش ائمه جماعت مساجد در تبدیل مساجد به کانون های گسترش فرهنگ اسلامی.

شیوه ها و راهکارهای افزایش مشارکت مردمی در احیای مساجد.

تبیین موضوع بحث

ابلاغ متن کامل چشم انداز بیست ساله از جانب مقام معظم رهبری به رئیس جمهوری و ارسال همزمان آن برای رئیس مجلس شورای اسلامی و مجمع تشخیص مصلحت نظام، از یک سو فصل جدیدی از جهت گیری، سیاست و اهداف کلی برنامه ریزی، الزامات و راهبردها را پیش رو نهاد و تحقق آرمان ها، سازندگی ها، بهبودسازی، پالایش و پیرایش و در یک کلام، تعالی و رشد متناسب با شأن و جایگاه مردم بزرگوار و انقلابی ایران را نوید بخشید و از سوی دیگر برابر فرموده پرچمدار فرزانه انقلاب اسلامی:

«تدوین سند چشم انداز بیست ساله کشور که در آن هدف نهایی تبدیل ایران به کشوری توسعه یافته با هویت اسلامی و انقلابی و الهام بخش در جهان اسلام عنوان شده، تمام امیدهای آنان (دشمنان) را به یاس مبدل کرد».

براساس تأکید متن ابلاغیه، تدوین برنامه جامع و عملیاتی و اهتمام و دقت نظر در تقنین و تحقق و تلاش مجدانه در جهت اجرای آن، از وظایف مهم دولت، مجلس، مجمع تشخیص مصلحت، قوه قضائیه، آحاد سازمان های دولتی، مطبوعات و مردم است.

مرکز رسیدگی به امور مساجد نیز بر مبنای مطالعات بنیادی و میدانی خود، تدوین برنامه اجرایی و عملیاتی جامع را در جهت تحقق اهداف فرهنگی چشم انداز بیست ساله و جبهه همت خود قرار داده و جهت استفاده ی بهینه از دیدگاه صاحب نظران و اندیشه مندان و فرهیختگان، کمیسیون ویژه ای را در سلسله همایش های هفته بزرگداشت جهانی مساجد برای این امر اختصاص داده است.

امید است که خداوند متعال توفیق بهره مندی از نظریات، تدوین نهایی و تحقق اجرای آن را عنایت فرماید.

فرازهایی از سند چشم انداز و برنامه چهارم

با اتکال به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و کوشش برنامه ریزی شده و مدبرانه جمعی و در مسیر تحقق آرمانها و اصول قانون اساسی، در چشم انداز بیست ساله:

ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین الملل. جامعه ی ایرانی در افق این چشم انداز چنین ویژگی هایی خواهد داشت:

توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش های اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر:

مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان ها و بهره مند از امنیت اجتماعی و قضایی؛ برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی؛

امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه جانبه و پیوستگی مردم و حکومت؛ برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت قضایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب در آمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره مند از محیط زیست مطلوب؛ فعال، مسؤولیت پذیر، ایثارگر، مومن، رضایت مند و برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه ی تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن؛ دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی؛ شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه با تاکید بر جنبش نرم افزاری تولید علم، رشد پر شتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح در آمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل؛ الهام بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم سالاری دینی، توسعه کارآمد، جامعه اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه های امام خمینی قدس سره.

دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت.

سیاست های کلی برنامه چهارم توسعه در امور فرهنگی، علمی و فناوری

1. اعتلا و تعمیق و گسترش دادن معرفت و بصیرت دینی بر پایه قرآن و مکتب اهل بیت علیهم السلام:

— استوار کردن ارزش های انقلاب اسلامی در اندیشه و عمل؛ — تقویت فضایل اخلاقی و ایمان، روحیه ایثار و امید به آینده؛ — برنامه ریزی برای بهبود رفتارهای فردی و اجتماعی؛ 2. زنده و نمایان نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام خمینی قدس سره و برجسته کردن نقش آن به عنوان معیار اساسی در کلیه سیاست گذاری ها و برنامه ریزی ها.

3. تقویت وجدان کاری و انضباط اجتماعی و روحیه کار و ابتکار، کار آفرینی، قناعت و اهتمام به ارتقای کیفیت تولید، فرهنگ سازی برای استفاده از تولیدات داخلی، افزایش تولید و صادرات کالا و خدمات؛ 4. ایجاد انگیزه و عزم ملی برای دستیابی به اهداف مورد نظر در افق چشم انداز؛ 5. تقویت وحدت و هویت ملی مبتنی بر اسلام و انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی و آگاهی کافی درباره تاریخ ایران، فرهنگ، تمدن و هنر ایرانی اسلامی و اهتمام جدی به تقویت زبان فارسی؛ 6. تعمیق روحیه دشمن شناسی و شناخت ترفندها و توطئه های دشمنان علیه انقلاب اسلامی و منافع ملی، ترویج روحیه ظلم ستیزی و مخالفت با سلطه گری استکبار جهانی؛ 7. سالم سازی فضای فرهنگی، رشد آگاهی ها و فضایل اخلاقی و اهتمام به امر به معروف و نهی از منکر؛ _ اطلاع رسانی مناسب برای تحقق ویژگی های مورد نظر در افق چشم انداز؛ 8. مقابله با تهاجم فرهنگی؛ _ گسترش فعالیت های رسانه های ملی در جهت تبیین اهداف و دستاوردهای ایران اسلامی برای جهانیان؛ 9. سازماندهی و بسیج امکانات و ظرفیت های کشور در جهت افزایش سهم کشور در تولیدات علمی جهان؛ _ تقویت نهضت نرم افزاری و ترویج پژوهش؛ _ کسب فناوری، به ویژه فن آوری های نو شامل ریز فناوری و فناوری های زیستی، اطلاعات و ارتباطات، زیست محیطی، هوا فضا و هسته ای؛ 10. اصلاح نظام آموزشی کشور، شامل: آموزش و پرورش، آموزش فنی و حرفه ای، آموزش عالی و کارآمد کردن آن برای تأمین منابع انسانی مورد نیاز در جهت تحقق اهداف چشم انداز؛ 11. تلاش در جهت تبیین و استحکام مبانی مردم سالاری دینی و نهادینه کردن آزادی های مشروع از طریق آموزش، آگاهی بخشی و قانونمند کردن آن.

12. تلاش در جهت تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت های برابر و ارتقای سطح شاخص هایی از قبیل آموزش، سلامت، تأمین غذا، افزایش درآمد سرانه و مبارزه با فساد؛ 13. ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر و حمایت از نهادهای عمومی مؤسسات و خیریه مردمی با رعایت ملاحظات دینی و انقلابی؛ 14. تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و در صحنه های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه عرصه ها و توجه ویژه به نقش سازنده آنان؛ 15. تقویت هویت ملی جوانان متناسب با آرمان های انقلاب اسلامی؛ _ فراهم کردن محیط رشد فکری و علمی و تلاش در جهت رفع دغدغه های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب های اجتماعی آنان؛ _ توجه به مقتضات دوره جوانی و نیازها و توانایی های جوانان؛ 16. ایجاد محیط و ساختار مناسب حقوقی، قضایی و اداری برای تحقق اهداف چشم انداز؛ 17. اصلاح نظام اداری و قضایی در جهت افزایش تحرک و کارایی، بهبود خدمت رسانی به مردم، تأمین کرامت و معیشت کارکنان، به کارگیری مدیران و قضات لایق و امین و تأمین شغلی آنان، حذف یا ادغام مدیریت های موازی، تأکید بر تمرکز زدایی در حوزه های اداری و اجرایی، پیشگیری از فساد اداری و مبارزه با آن و تنظیم قوانین مورد نیاز؛ 18. گسترش و عمق بخشیدن به روحیه تعاون و مشارکت عمومی و بهره مند ساختن دولت از همدلی و توانایی های عظیم مردم؛ 19. آمایش سرزمینی مبتنی بر اصول ذیل:

_ ملاحظات امنیتی و دفاعی؛ _ کارآیی و بازدهی اقتصادی؛

_ وحدت و یکپارچگی سرزمین؛ _ گسترش عدالت اجتماعی و تعادل های منطقه ای؛ _ حفاظت محیط زیست و احیای منابع طبیعی؛ _ حفظ هویت اسلامی ایرانی و حراست از میراث فرهنگی؛ _ تسهیل و تنظیم روابط اقتصادی درونی و بیرونی کشور؛ _ رفع محرومیت ها، خصوصا در مناطق روستایی کشور؛ 20. تقویت امنیت و اقتصاد ملی با تأکید بر رشد علمی و فناوری، مشارکت و ثبات سیاسی، ایجاد تعادل میان مناطق گوناگون کشور، وحدت و هویت ملی، قدرت اقتصادی و دفاعی و ارتقای جایگاه جهانی ایران؛ 21. هویت بخشی به سیمای شهر و روستا؛ _ باز آفرینی و روز آمد سازی معماری ایرانی _ اسلامی؛ _ رعایت معیارهای پیشرفته برای ایمنی بناها و استحکام ساخت و سازها؛ 22. تقویت و کارآمد کردن نظام بازرسی و نظارت؛ همان طور که می دانید مطالعات مربوط به تهیه سند چشم انداز بلند مدت جمهوری اسلامی ایران برای دوره بیست ساله با در نظر گرفتن سه عامل:

آرمان ها و ویژگی های جامعه ایده آل؛ شرایط اقتصادی _ اجتماعی موجود کشور؛ تحولات بین المللی و منطقه ای و ویژگی های اقتصادی و فناوری جهانی انجام گرفته که نتایج آن جمع بندی شده است.

در سند چشم انداز محورهای اساسی و دیدمان چشم انداز براساس ذیل تنظیم شده است:

رشد مستمر و پایدار؛ توسعه مبتنی بر دانایی؛

تعامل فعال با اقتصاد جهانی؛ رقابت پذیری اقتصاد؛ امنیت انسانی و عدالت اجتماعی؛ امنیت ملی؛ ارتقای کیفیت سطح زندگی؛ محیط زیست و توسعه پایدار؛ توسعه فرهنگی؛ توسعه مدیریت دولت؛ امنیت و توسعه قضایی؛ تعادل و توازن منطقه ای کشور بر اساس موازین آمایش سرزمین.

امنیت انسانی و عدالت اجتماعی

ایجاد زمینه های لازم برای ایجاد رشد و تعالی انسان ایرانی از طریق:

آموزش و کسب مهارت، رفع موانع قانونی و کاستن از نابرابری ها و تبعیض های جنسیتی، ایجاد امنیت شغلی، برقراری عدالت اجتماعی، زمینه سازی برای شکل گیری مطلوب هویتی، احترام به حقوق و حریم خصوصی افراد، ایجاد امنیت فردی و مصونیت از خشونت و تجاوز.

هم چنین در تبیین توسعه فرهنگی در سند چشم انداز چنین آمده است:

بسط توسعه ای باورها، تفکرات، سنت ها و تلقی ها از طریق: تقویت و تعمیق فرهنگ و هویت اسلامی _ ایرانی، پی ریزی ارتباط مبتنی بر همدلی و تفاهم بین آحاد مردم، رشد فرهنگ معنویت، ایمان و اعتقاد و وجدان اجتماعی، ترویج و تعمیق فرهنگ قانون پذیری و برای امنیت و توسعه قضایی.

یکی از موارد: ایجاد ساز و کار و بستر لازم برای پیشگیری از وقوع جرم مطرح شده است.

نگاهی کوتاه به آنچه به صورت گزینشی از چشم انداز بیست ساله کشور تقدیم شد، به خوبی روشن می سازد که بدون ارتقای نقش مساجد و ایفای صحیح آن، تحقق اهداف و راهبردها و الزامات چشم انداز میسر نیست؛ بر این اساس با توجه به آن که بخشی عمده از فضای فرهنگی کشور را مساجد تشکیل می دهد، برای تحقق اهداف فرهنگی باید مساجد را احیا نمود.

تصویر مساجد در چشم انداز بیست ساله

با اتکال به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و کوشش برنامه ریزی شده و مدبرانه جمعی و در مسیر تحقق اهداف چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، تصویر مساجد در سند چشم انداز عبارت است از:

مسجد نهادی است فعال، اثرگذار و مسئولیت پذیر در صحنه تعاملات فرهنگی و برخوردار از روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، توانا، پویا، کارآمد و توانمند در ترویج، آموزش و تبلیغ فرهنگ اسلامی با بهره مندی از حضور و مشارکت مردمی و حمایت دستگاه های فرهنگی و اجرایی و متعهد به انقلاب و نظام اسلامی براساس تعالیم عالیه اسلامی و اندیشه های گوهر بار حضرت امام خمینی قدس سره و رهنمودهای گرانبهادر مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی در جهت تقویت هویت اسلامی، انقلابی و وحدت ملی و الهام بخشی فعال و مؤثر برای جهان معاصر به ویژه کشورهای اسلامی.

ویژگی های مساجد در افق چشم انداز

در افق چشم انداز کشور مساجد از نظر وضعیت باید دارای ویژگی های زیر باشند:

1. برخوردار از تشکیلات مدیریتی کلان و یکپارچه در کل کشور؛ 2. رشدیافته و دارای ساختاری متناسب و کارآمد در عرصه ی مأموریت ها و توانمند در جذب و جلب اقشار مختلف مردم و مؤثر در عرصه نشر و گسترش اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله وسلم

3. دارای حضور مؤثر در عرصه تصمیم سازی و تصمیم گیری های فرهنگی کشور؛ 4. برخوردار از دانش پیشرفته کارشناسان و صاحب نظران عرصه های مرتبط با فعالیت ها و رسالت مساجد؛ 5. توانا در ایجاد انگیزه های مذهبی و توجه دادن نسبت به رخدادهای مرتبط با جهان اسلام؛ 6. توانمند در فراخوانی مؤثر مردمی و بسیج افکار عمومی در ترویج امر به معروف و نهی از منکر؛ 7. برخوردار از شبکه ی ارتباط قوی و نظام کارآمد اطلاع گیری و اطلاع رسانی و برقراری ارتباطات مردمی؛ 8. برخوردار از توانایی های رشد یافته، روز آمد و کارآمد با بهره گیری از فن آوری های نو در راستای مأموریت، رسالت و ادای وظایف؛ 9. از نظر ظاهری شکیل، زیبا، نظیف و معطر با ساختمان و تجهیزاتی کامل براساس استانداردها و معیارهای قرآنی، روایی با رعایت معیارهای پیشرفته برای ایمن سازی بناهای مساجد و استحکام ساخت و سازها و بازآفرینی و روزآمد سازی معماری ایرانی _ اسلامی و هویت بخشی به سیمای شهری اصیل مساجد متناسب با شأن نظام جمهوری اسلامی و ملت بزرگ و قهرمان ایران و برابر نظام مهندسی کشور؛ 10. اقامه سه وقت نماز، باز بودن درب در همه ی اوقات، برقراری کلاس آموزش قرآن و معارف دینی، مجهز به کتابخانه و رایانه برای نشر علوم اسلامی و بدون ایجاد مزاحمت برای همسایگان؛ 11. برخوردار از ائمه جماعتی عالم، اندیشمند، پارسا، آشنا با فنون مشاوره و مدیریت و دارای ارتباطات مردمی گسترده؛ 12. دارای کارگزارانی مدیر، مدبر، پارسا، آزموده، مجرب و توانا؛ اکنون پرسش اساسی آن است که طی این طریق چگونه باید صورت پذیرد و چه اقداماتی برای تحقق آن باید انجام شود؟

ضرورت های تدوین سند چشم انداز بیست ساله مساجد

فقدان سندی راهنما برای توسعه، سازندگی و احیای مساجد در زمینه های گوناگون در قالب سیاست های مدون و هماهنگ؛ لزوم مشخص ساختن روش های اجرایی و نظارتی و سازمان های مسؤول در امر مساجد؛ لزوم دسته بندی و عملیاتی نمودن دستاوردها و تجربیات بیست و شش ساله پس از انقلاب در سطح کلان و ملی؛ به فعلیت رساندن قابلیت ها و توانمندی های مساجد در زمینه های گوناگون؛ تدوین استراتژی فرهنگی _ مذهبی مساجد به منظور ممانعت از شیوه های آزمون و خطا در برنامه ریزی های فرهنگی مساجد.

منابع قابل بهره گیری در تدوین چشم انداز

1. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ 2. اندیشه های حضرت امام خمینی و توصیه های ایشان در خصوص مساجد؛ 3. رهنمودها و سیاست های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران، ابلاغ شده از سوی مقام معظم رهبری؛ 4. اصول سیاست های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ 5. سند چشم انداز بیست ساله و برنامه های توسعه سوم و چهارم.

موارد شایان توجه در تنظیم سند چشم انداز

فعال سازی مساجد به عنوان کانون های فرهنگ، اندیشه و معنویت اسلامی؛ اولویت یابی مساجد به عنوان مراکز نشر معنویت و معرفت دینی در برنامه ریزی های فرهنگی؛

طرح دین به زبان روز با بهره‌گیری از شیوه‌های جذاب و ابزار و امکانات نو؛ مهندسی مجدد ساختار آموزشی و تعلیم براساس معیارهای کیفی و همراه‌سازی تعلیم و آموزش با تزکیه و تهذیب؛ کارآمدسازی مساجد در ساخت جامعه اخلاقی نواندیش با پویایی فکری و اجتماعی؛ تأثیرگذاری مساجد بر همگرایی اسلامی و حاکم‌سازی روحیه اخوت ایمانی، محبت و الفت در فضای جامعه؛ فعال‌سازی مساجد در مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن؛ مقابله با خرافات، مقدس‌مآبی، تحجر و دگراندیشی‌های بیگانه‌محور؛ ارتقای سطح فرهنگ مشارکت مذهبی به مثابه وظیفه اجتماعی و مشارکت فرهنگی مردم در احیای مساجد؛ ارتقای سطح فرهنگ خیررسانی و دیگر‌یاری در مساجد؛ حفظ و ترویج فرهنگ بسیج از طریق مساجد؛ ایجاد جاذبه‌های لازم برای جذب و جلب گروه‌ها به ویژه جوانان و نوجوانان؛ تدوین و ارایه منشور جامع فرهنگ توسعه و احیای مساجد؛ روش‌های تقویت جنبش نرم‌افزاری در مساجد؛ حفظ هویت اسلامی، ایرانی و حراست از میراث فرهنگی؛ ایجاد تعادل میان مناطق گوناگون و اولویت سرمایه‌گذاری و ساماندهی در ساخت مساجد مورد نیاز و توسعه فرهنگی مساجد روستایی.

اهداف برگرفته از سند چشم‌انداز بیست‌ساله و برنامه چهارم توسعه

اعتلا و عمق و گسترش دادن معرفت و بصیرت دینی بر پایه قرآن و مکتب اهل‌البیت علیهم‌السلام؛

استوار کردن ارزش های انقلاب اسلامی در اندیشه و عمل؛ تقویت فضایل اخلاقی و ایمان، روحیه ایثار و امید به آینده؛ برنامه ریزی برای بهبود رفتارهای فردی و اجتماعی؛ زنده و نمایان نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام خمینی قدس سره و برجسته کردن نقش آن به عنوان معیار اساسی در تمام سیاست گذاری ها و برنامه ریزی ها؛ ایجاد انگیزه و عزم ملی برای دستیابی به اهداف مورد نظر در افق چشم انداز؛ تعمیق روحیه دشمن شناسی و شناخت توطئه ها و ترفندهای دشمنان علیه انقلاب اسلامی و منافع ملی، ترویج روحیه ظلم ستیزی و مخالفت با سلطه گری استکبار جهانی؛ سالم سازی فضای فرهنگی، رشد آگاهی ها و فضایل اخلاقی و اهتمام به امر به معروف و نهی از منکر؛ تقویت نهضت نرم افزاری و ترویج پژوهش؛ اصلاح نظام آموزشی فرهنگی و دینی و کارآمد کردن آن برای تأمین نیروی انسانی مورد نیاز در جهت تحقق اهداف چشم انداز؛ زمینه سازی فرهنگ و تدوین و اجرای نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر و حمایت از نهادهای عمومی و مؤسسات خیریه مردمی با رعایت ملاحظات دینی و انقلابی؛ تقویت هویت ملی جوانان متناسب با آرمان های انقلاب اسلامی؛ فراهم کردن محیط رشد فکری و علمی و تلاش در جهت دفع و رفع دغدغه ها و آسیب های اجتماعی؛ توجه به مقتضیات دوران جوانی و نیازها و توانایی های آنان در برنامه های مساجد؛ مساعدت برای اصلاح نظام اداری و قضایی در جهت افزایش تحرک و کارایی و بهبود خدمت رسانی به مردم با به کارگیری افراد لایق و امین؛ تلاش در جهت گسترش و عمق بخشیدن به روحیه تعاون و مشارکت عمومی و بهره مند ساختن دولت از همدلی و توانایی های عظیم مردم؛

دادن مشاوره برای اصلاح قوانین و مقررات در جهت رفع تداخل میان وظایف نهادها و طرح مدیریتی توانمند و کارآمد در جامعه اسلامی؛ تلاش برای همگرایی بیشتر میان کشورهای اسلامی؛ کوشش برای تحکیم روابط با جهان اسلام و ارایه تصویری روشن از انقلاب اسلامی و تبیین دستاوردها و تجربیات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جمهوری اسلامی و معرفی فرهنگ غنی و هنر و تمدن ایرانی و مردم سالاری دینی؛ پشتیبانی از کارآفرینی، نوآوری و فرصت یافتن استعدادهای فنی و پژوهشی؛ توجه و عنایت جدی به مشارکت عامه مردم در فعالیت‌ها؛ اهتمام به نظم و انضباط مالی و بودجه‌ای و تعادل بین منابع و مصرف و پرهیزدادن از هرگونه اسراف و تبذیر و ریخت و پاش در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی از طریق فرهنگ سازی دینی.

ص: 132

گزارش دبیر کمیسیون جناب آقای زارع

بسم الله الرحمن الرحيم پیش نویسی که خدمت شماست، با عنوان «مباحث کمیسیون چشم انداز 20 ساله مساجد»، حاصل زحمات افراد بسیاری است به ویژه برادر عزیزمان دکتر پاسدار که در سازمان مدیریت و برنامه ریزی درگیر سند برنامه سوم و چهارم و چشم انداز بودند و سایر عزیزانمان از جمله حجت الاسلام بخش زاده، برادر عزیز صدیقی و بقیه عزیزانی که حضور ندارند و افرادی که به شیوه های گوناگون به ما کمک کردند.

می خواهم مطالبی درخصوص نوع نگرش و بحثی که قرار است مطرح شوم عرض کنم. ما نمی خواهیم اینجا ضعف های مساجد را بررسی کنیم، زیرا جایگاه مساجد را همه می دانیم. به صورت مختصر دوستان اشاره کردند که مساجد چه کارکردهایی باید داشته باشند. باید بپذیریم که اسلامی بودن جامعه به معنای اسلامی بودن مسجد است؛ جامعه اسلامی جامعه ای است که مؤثر، فعال و تأثیرگذار باشد مسجد هم باید همین وضعیت را داشته باشد.

وقتی می گوئیم نگاهمان به آینده است، یعنی می خواهیم آینده ای خوب و ایده آل را ترسیم کنیم به طوری که بتوان پله پله از آن نبردبان بالا رفت و به مقصد رسید. در چشم انداز این نگاه هست که دوستان باید ایده آل ها را بیان کنند. مثلاً در سند چشم انداز جمهوری اسلامی می گوئید که می خواهیم کشور اول منطقه باشیم، یعنی با این نگاه ایده آل ها جمع بندی می شود و یک سند می گردد. البته اگر ایده آل ها جنبه عملی به خود بگیرد. به نوعی ما در چشم انداز آرزوها و آرمان ها و خواسته هایمان را از مسجد واقعی بیان می کنیم.

در این پیش نویس که در خور نقد است، آن چارچوبی که چشم انداز مساجد باید داشته باشد ارایه شده است. در صفحه سه سند چشم انداز که تصویر مساجد آمده، تعریف مسجد به این نحو است:

مسجد نهادی است فعال، اثرگذار و مسؤولیت پذیر در صحنه تعاملات فرهنگی و برخوردار از روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، کارآمد و توانمند در ترویج و تبلیغ فرهنگ اسلامی با بهرمندی از حضور و مشارکت مردمی و حمایت دستگاه های فرهنگی و اجرایی و متعهد به نظام جمهوری اسلامی، براساس تعالیم عالیة اسلامی و اندیشه گوهریار حضرت امام قدس سره و رهنمودهای گرانقدر مقام معظم رهبری در جهت تقویت هویت اسلامی انقلابی، و هدف ملی و الهام بخشی فعال و مؤثر برای جهان معاصر به ویژه کشورهای اسلامی.

یعنی کلیت خلاصه شده مسجدی که برای 20 سال آینده انتظار داریم، به تعبیری که در فرموده های مقام معظم رهبری بود، «نه یک ظاهر فقط داشته باشد». این کلیات مسجد، که برایش افق هایی هم ترسیم شده اما قرار است بیشتر از نظریات دوستان استفاده کنیم.

ص: 134

گمان می‌کنم در این محور وقتی به آرزوهایمان در خصوص مسجد می‌اندیشیم، باید بدانیم اگر یک مسجد آن چنانی داشته باشیم، می‌شود انقلابی به وجود آورد که سابقه هم داشته باشد. شما و عزیزانی که در این زمینه کار می‌کنند، می‌دانید که مسجدی در افریقا هست که یک تنه در مقابل مسیحیت ایستاده، یک مسجد توانسته است 17 هزار تن مسیحی را مسلمان کند. وقتی مسجد نظام تعلیمی و آموزشی صحیح داشته و آموزش خوب برنامه ریزی شده باشد و هدفمند جلو برود، مسلماً این آثار را خواهد داشت، در غیر این صورت همان راهی می‌شود که ما رفتیم، یعنی هر جا جواب نگرفتیم به تأسیس فرهنگ یا کانون‌های دیگر اکتفا کنیم. مسلم است که این راهش نیست، مسجد باید جاذب تمام اقشار و تأثیرگذار بر تمام اقشار در هر نقطه‌ای باشد.

باید متوجه باشیم نظام تعلیمی مسجد با آموزش و پرورش یکسان نیست، تفاوتش این است که اگر از آموزش و پرورش تنها انتظار تعلیم دارید، از مسجد نمی‌توان انتظار تعلیم بدون تهذیب را داشته باشید، یعنی کسی که یک سال است به مسجد آمده با فردی که دو سال زودتر آمده باید تفاوت داشته باشد، زیرا تقوای آن فردی که سه سال است به مسجد می‌آید باید بیشتر از کسی باشد که دو سال بعد از او به مسجد آمده است.

سخنان دکتر پاسوار از سازمان مدیریت و برنامه ریزی

ضمن عرض سلام خدمت شما باید بگویم که چشم انداز که خوشبختانه بعد از 25 سال پیروزی انقلاب اسلامی تدوین شد، فی الواقع دستاوردی برای نظام ماست؛ کشورهایی هستند که به سمت و سوی این نوع دورنگری می‌روند و آینده‌نگری می‌کنند. کشورهایی که از امنیت و ثبات لازم برخوردار می‌شوند، بیشتر به سمت این نوع برنامه ریزی‌ها و آینده‌نگری‌ها حرکت می‌کنند که خوشبختانه این کار در کشور ما به انجام رسیده است. در سال 1382 سند چشم انداز به تأیید مقام معظم رهبری رسید، ایشان هم خیلی به این چشم انداز دل بسته‌اند و در اکثر صحبت‌ها و فرموده‌های خود به این نکته اشاره می‌کنند که ما می‌توانیم این چشم انداز را محقق بکنیم.

تفاوتی که این چشم انداز با برنامه های پنج ساله دارد، این است که در برنامه های پنج ساله ما افق دیدمان همان طور که از زمان آن مشخص می شود پنج ساله و در نتیجه محدودتر است، در صورتی که در چشم انداز ما افق بیست ساله را در نظر داریم و به نوعی ترسیم می کنیم آینده مورد نظرمان و ایده آل هایی را که به دنبال آن هستیم تا بتوانیم آن را در قالب برنامه های 5 ساله خودمان که برنامه های بلند مدت تلقی می شود محقق بکنیم.

ما باید در چهار برنامه 5 ساله به آنچه در چشم انداز آمده جامه عمل بپوشانیم. چشم انداز آینده نگرانه طراحی شده؛ ما می توانستیم به گذشته نگاه بکنیم بینیم در گذشته چه مشکلات و تنگناهایی داشتیم و بعد چه قدم هایی توانستیم برداریم و چه موفقیت هایی به دست آوریم و سپس به نوعی آن را تعمیم بدهیم به آینده و بگوییم با این سرعت و با این دقت و در این مدت، برای رسیدن به این هدف می توانیم این قدم های دیگر را برای چهار تا پنج سال دیگر برداریم و در نتیجه چشم انداز خودمان را طراحی کنیم. به عبارتی، گذشته گرا برنامه را طراحی بکنیم، در صورتی که این چشم انداز که عرض کردم با نگاه به آینده ترسیم شده است، به نوعی ایده آل ها و آرمان ها را در دل خودش دارد.

آرمان ها موتور حرکت دهنده جامعه تلقی می شود که اگر بخواهیم به آن سمت و سو حرکت کنیم، قطعاً این آرمان ها و ایده آل ها نبایستی خیال پردازانه و دور از دسترس باشد، بایستی با واقعیت ها و امکانات و توانایی های موجود متناسب باشد به عبارت دیگر بایستی توانایی ها و قدرت های بالقوه را به بالفعل تبدیل کنیم. حسن این چشم انداز این است که ما را به حرکت در می آورد تا این استعدادها را بالفعل بکنیم.

در این چشم انداز همان طور که می دانید، آینده کشور طوری شده که مقام اول منطقه در ابعاد گوناگون باشد، چه از بعد اقتصادی و چه از بعد سیاسی و چه از بعد امنیتی و فرهنگی، و مساجد پایگاه های اصلی این فرهنگ سازی در جامعه هستند. مساجد باید دارای چه ویژگی هایی باشند تا بتوانیم به آن چشم انداز نایل بشویم؟ لازمه پاسخ به پرسش این است که ما ابتدا خود چشم انداز بیست ساله را خوب حلایجی بکنیم و ببینیم که این چشم انداز بیست ساله چه انتظاراتی را مطرح می کند و بعد مسجدی را که باید در آن راستا باشد

طراحی کنیم. در نتیجه می‌توانیم آن ایده آل‌هایی را که در چشم انداز هست طراحی کنیم و بعد در برنامه‌های 5 ساله خودمان آنها را تنظیم کنیم. اگر دوستان ملاحظه کرده باشند در برنامه سوم و در برنامه چهارم به فعالیت‌هایی اشاره شده که اختصاصاً درباره بحث مساجد است؛ ماده 107 قانون برنامه چهارم اختصاصاً در خصوص مساجد است. ولی آیا این فعالیت‌هایی که در سند پیش‌بینی شده در راستای چشم انداز است؟ چه تعداد از مراکز امور مساجد در طراحی و تنظیم این سند مشارکت داشته‌اند؟ این بخشی است که دوستان باید در مورد آن توضیحات بیشتری بدهند، منظورم این است که زمانی می‌توانیم مؤثر عمل کنیم که خودمان آن را طراحی کرده باشیم، آن وقت می‌توانیم در برنامه‌های 5 ساله نقش آفرین باشیم. به همین دلیل می‌خواستم این را عرض کنم که نگاه دوستان باید یک نگاه آینده‌گر باشد و نه وضع موجودی که الآن مساجد ما با آن روبه‌رو هستند.

سخنان آقای سید حسن فاطمی رئیسی، امام جماعت

بسم الله الرحمن الرحيم در آغاز، سالروز شهادت گونه اسوه خوبی و عصمت و حیا، زینب کبری علیهاالسلام را به همه پیروانش مخصوصاً حاضرین تسلیت عرض می‌کنیم.

اگر بخواهیم به اهداف چشم انداز بیست ساله برسیم، باید توجه به امکانات مساجد داشته باشیم. زیرا مسجدی می‌تواند فعالیت بیشتری کند که توانمندی داشته باشد. مسجد ما هزار و صد و بیست متر مساحت دارد اما دو تا اتاق برای خادم ندارد و خادم مجبور است بیرون از مسجد زندگی کند. الآن بیشتر از ده هزار جلد کتاب در منزل و مسجد داریم اما کتابخانه نداریم تا از این کتاب‌ها استفاده کنیم، نیاز به بررسی و کمک و زیر نظر داشتن است.

باید پذیرفت که به لحاظ مشکلات هست که ما از نظر فرهنگی عقب مانده ایم، این را باید در نظر داشته باشیم.

والسلام.

ص: 137

خیلی خوشحال هستم که این توفیق نصیبم شده تا در جمع ائمه ی محترم جماعات تعدادی از مساجد شاخص تهران و کشور حضور داشته باشم. البته بحث کردن در باره مساجد در جمع علما زیره به کرمان بردن است. بحث این است که مساجد باید مقداری کاربردی تر بشود و در صحنه مسائل اجتماعی، در وهله اول مسائل آموزشی و در تکامل یافتن شخصیت اجتماعی مردم، خصوصا جوان ها به هر حال نقش خود را ایفا کند.

کشور ما یکی از جوان ترین کشورهای جهان است؛ بخش زیادی از جامعه ما متوسط سنی زیر سی سال را نشان می دهد خود متولیان و علمایی که تصدی امور مساجد را به عهده دارند باید بررسی کنند ببینند در بین نمازگزاران چه سهمی از این حضور متعلق به جوانان است. آقایان نمونه هایی را ذکر کردند، ما هم مساجدی را می شناسیم که تا چند سال قبل تعداد نمازگزارانش اندک بود اما بعد حضور امام جماعت محترمی تعداد صف جماعتش بیشتر از تعداد نمازگزاران قبل شد با این که در گذشته همان یک صف هم باید چند دقیقه بعد از اذان تشکیل می شد که غالبا هم از پیرمردهای محل بودند.

تنها تغییر و تحولی که در مسجد صورت گرفته این است که نیروی جدیدی در این مسجد حضور پیدا کرده و سعی کرده است ارتباط خودش را با مردم محل خصوصا با جوان ها تقویت کند. مسجدی را در تهران سراغ دارم که اگر قبل از اذان مغرب تشریف ببرید قطعا جایی برای ورود شما به مسجد نیست، زیرا مسجدی است که در فعالیت های مختلف اجتماعی نقش دارد و از قدیم محل رجوع مردم و حل بسیاری از مشکلات آنها بوده است.

مسجد محور شکل گیری معنویت است، همان طور که در شهرهای قدیم امام زاده ها محور شکل گیری شهرها بوده اند، بازار شهر، مسجد اعظم شهر، مدرسه علمیه و حتی بخش های حکومتی در حول امام زاده ها بودند. محور دینی و مذهبی در خیلی از شهرهای ما خصوصا ایران طبیعی است. این وضعیت را در گذشته در شهرهایمان داشتیم.

مساجد جامع در شهرها نقش خاصی را داشته اند، حتی در معماری شهرهای بزرگ نقش محوری داشته اند. بعد از احیای مجدد شیعه در شهر اصفهان که مرکز حکومت در دوره صفویه بوده است می بینید که هم مسجد جامع قبلی آن شهر و هم مسجد جامع جدید در حول و حوش میدان نقش جهان شکل گرفته است، خود مسجد امام، مسجد شیخ لطف الله و مدارس دیگر آنجا همین وضعیت را داشته اند.

در تاریخ گذشته کشورمان، محوریت مساجد خصوصاً مساجد جامع به روشنی هویداست، در انقلاب اسلامی عمده حرکت مردم از مساجد شروع شد، حتی دانشجویانی که از دانشگاه ها حرکت شان را شروع کردند، مثل دانشگاه تهران که محوریت خاصی را در این نهضت داشت، مسجد محل تجمع دانشجویان مسلمان و شکل گیری حرکت انقلابی آنان بود. به همین دلیل بود که امام تأکید کردند مساجدها را سنگر قرار بدهید، مساجدها را محکم نگه دارید، در مساجدها تجمع کنید. در ایام دفاع مقدس هم مساجدها در جمع آوری کمک های مردمی، سرزدن به خانواده رزمندگان، در شکل گیری انصارالمجاهدین، در سرکشی به خانواده های شهدا نقش اصلی خودش را ایفا کرد.

بعد از جنگ، در شکل گیری جدید فضای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی کشور احساس می کنیم مساجد نقش خودشان را ایفا نکردند زیرا توجه لازم به مساجد نشد.

به هر حال اولیای امور مساجد باید به مساجد توجه بیشتری کنند، مساجد باید نقش خودشان را در آینده کشور خیلی جدی تر ایفا بکنند. هم اولیای کشور و هم سیاستمداران کشور در چشم انداز کلان کشور جایگاه هایی را برای ایفای این مسؤولیت ها پیش بینی بکنند.

به نظر من به صورت کاملاً درون زا خود ائمه جماعات و خود اولیای مساجد باید در جهت جا انداختن این نقش تلاش بیشتری کنند. این مسأله فقط با شعار و برگزاری سمینار عملی نیست. باید ائمه محترم جمعه و جماعات به فکر باشند، الآن با وضعیتی که به لحاظ توسعه فن آوری جدید ارتباطی به وجود آمده است، (اینترنت و بازی های کامپیوتری) مساجدها نباید عقب بمانند. البته این که باید عیناً تبعیت از این فن آوری جدید کرد بحثی است

که قطعاً مورد تأیید بزرگان نیست، ولی این فاصله ای که عملاً بین بسیاری از مساجد وجود دارد و وضعیتی که رسانه های جدید دارند زنگ خطر جدی است و باید تجدید نظری بشود.

این فاصله باید با سرمایه گذاری بیشتر و با آوردن امکانات جدید به مساجد و بالا بردن بنیه و بضاعت مالی مساجد از بین برود تا در مسائل اقتصادی حداقل درون محلات تأثیر گذارد و هم چنین در بقیه امور تا جبران گذشته بشود.

ص: 140

متن جزوه کمیسیون راهکارهای توسعه منابع انسانی و جذب جوانان کمیسیون تخصصی راه کارهای توسعه کمی و کیفی مساجد و چگونگی جذب جوانان راه کارهای توسعه کمی و کیفی مساجد و جذب جوانان پژوهش ها ثابت کرده که توسعه به عنوان واقعیتی مطلوب دارای ابعادی گوناگون است. خوشبختانه در جهان معاصر ابعاد گوناگون توسعه و ارتباط و پیوندها و تأثیر و تأثر متقابلی که بین ابعاد توسعه وجود دارد مورد توجه جدی قرار گرفته و به خوبی آشکار شده است که توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی بدون توسعه فرهنگی و توسعه منابع نیروی انسانی امری کاملاً دور از دسترس است؛ همچنان که توسعه فرهنگی و توسعه منابع نیروی انسانی بدون انجام دادن توسعه اقتصادی - اجتماعی - سیاسی با مشکلات فراوانی مواجه می شود! براین اساس ضرورت توسعه فرهنگی و لزوم تعلیم و تربیت و پرورش نیروی انسانی پارسا، کار آمد و توانا در تحقق دیگر ابعاد توسعه واقعیتی انکار ناپذیر است. نکته مهم و شایان توجه در این راستا تبیین نقش و جایگاه مساجد در توسعه همه جانبه کشور است.

با کمال تأسف نداشتن توجه کافی به مساجد، نقش و جایگاه، جاذبه های بی بدیل و تأثیرات عظیم و ممکن مساجد را به شدت کاهش داده و این کاهش پیامدهای ناگواری همچون توسعه تأثیرات تهاجم فرهنگی بر جوانان و امت اسلامی را در پی داشته است.

اکنون این حقیقت نه تنها برای اندیشمندان و فرهیختگان کشور و امت اسلامی، بلکه بر عموم مردم به خوبی آشکار شده است که برای تحقق ابعاد دیگر توسعه در کشور

و جهان اسلام باید نخست به فکر توسعه کمی و کیفی مساجد بود. این سخن، سخنی احساسی یا توصیه ای غیرکارشناسی و غیرعلمی و از سر خیالپردازی و آرمانگرایی صرف نیست، بلکه سخنی است براساس تحقیق و پژوهش های بنیادی و کاربردی که بر مبنای «ولکم فی رسول الله اسوه حسنه» بوده و از روش و سیره مبارک آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در بنیانگذاری تمدن بزرگ اسلامی اتخاذ شده است. پیامبر بزرگی که در توقف چهار روزه خود در دهکده قبا، مسجد قبا را بنا نمود و در مسیر آمدن به مدینه در محل زندگی قبیله بنی سالم، نماز جمعه را در مسجد آن قبیله اقامه فرمود و در آغاز ورود به شهر مدینه با فرود آمدن ناقه (دارای مأموریت) آن محل را برای ساختن مسجد خریداری و مسجد نبوی یا به دیگر سخن قطع هایی از باغ های بهشت را در زمینی خاکی بر پا ساخت و همه ابعاد زندگی مردم را با آن گره زد و تالو نورانی آموزه های مسجد را بر زوایای گوناگون حیات بشری تاباند و دین توحیدی و شریعت عالی خود را از آن کانون هدایت منتشر ساخت و بدین طریق، راه و روش توسعه همه جانبه امت اسلامی را به امت اسلامی آموزش داد.

آری بدون تردید در توسعه کشور مهمترین مسئله بُعد فرهنگی است و اگر در توسعه اجتماعی و اقتصادی به مسائل فرهنگی توجه نشود، توسعه اجتماعی و اقتصادی به مفهوم امروزی آن نیز تحقق نخواهد یافت. با عنایت به این که مساجد محل اصلی نشر فرهنگ دینی و مذهبی کشور است، در توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی، باید توسعه را از پایگاه های فرهنگ دینی یعنی مساجد شروع کرد، زیرا تقویت این پایگاه ها به معنای مصون سازی فرهنگ خودی در برابر هجوم فرهنگی بیگانگان است. فرد هالیدی، از شخصیت های امنیتی و سیاسی انگلیس و طراح براندازی خاموش یا براندازی در سکوت، یکی از راه های براندازی جمهوری اسلامی را محدود کردن نقش شبکه مساجد عنوان می کند.

نکته شایان تأمل آن است که مساجد تنها مراکزی هستند که می توان از آنها به عنوان بهترین اماکن مقدس برای جذب مردم عموماً و جذب جوانان خصوصاً استفاده کرد. اگر امت اسلامی بخواهد جوانان را در مکان های دیگری جز مساجد سازماندهی کند باید هزینه های فراوانی صرف کند، اما با بهره برداری بهینه از مساجد، جذب جوانان کاملاً عملی، موفق و مقرون به صرفه می شود که دارای آثار بسیار مبارکی نیز خواهد بود.

آنچه در پی می آید موضوعاتی است برای تأمل، اندیشیدن، جستجو و کاوش در باره راه های توسعه و چاره اندیشی برای رفع موانع توسعه کمی و کیفی مساجد.

امید است در سایه الطاف الهی با توسعه مساجد، توسعه حقیقی و همه جانبه در کشور و در میان امت اسلامی پدید آید.

الف: توسعه کمی

با آن که در کشور بیش از شصت هزار مسجد با مساحتی بالغ بر 36،000،000 متر مربع زمین و 17،000،000 متر مربع زیر بنا در بهترین مکان های شهر و روستا یعنی تقریباً به ازای هر یک هزار تن یک مسجد وجود دارد، اما با کمال تأسف باید گفت به علت آن که در ساختن مساجد، میزان جمعیت پیرامون، منطقه جغرافیایی، فاصله مساجد، با یکدیگر و دیگر مسائل اساسی رعایت نشده و سیاست مدون و مشخصی در زمینه ساخت مسجد وجود نداشته است، در بعضی از محلات پر جمعیت مسجدی وجود ندارد و یا اگر هست بسیار کوچک است و جوابگوی خیل عظیم نمازگزاران نیست و بر عکس در برخی از مناطق کم جمعیت، مساجد بزرگ یا نزدیک به هم ساخته شده که خلوت بودن بعضی از آنها هنگام اقامه نماز در شأن جامعه اسلامی نیست. این مشکل در کل جهان اسلام نیز به چشم می خورد.

در این راستا باید براساس مطالعات آماری و جمعیت شناسی، بررسی و تحلیل لازم صورت پذیرد تا مشخص شود چه مناطقی به چه تعداد مسجد و با چه مساحتی نیاز است تا در زمینه ساخت مسجد افراط و تفریط صورت نگیرد.

افزون بر آن در تجهیز، آراستگی، رنگ آمیزی و تنظیف مساجد و زیباسازی نمای بیرونی آنها باید به نکات ذیل توجه شود:

_ مقاوم سازی ساختمان مسجد در برابر حوادث طبیعی مانند سیل، زلزله، طوفان و غیره؛ _ تمهیدات لازم برای حضور قشر عزیز جانباز و معلول؛ _ در نظر گرفتن مکان لازم برای پارکینگ خودروهای نمازگزاران در مناطق مورد نیاز؛

طراحی مکان مناسب همچون مهد کودک برای نگهداری نوزادان زنان و مادران دارای فرزند خردسال؛ _ ایجاد تأسیسات تکمیلی و مورد نیاز مسجد همانند مهد کودک، مدرسه، درمانگاه، صندوق قرض الحسنه، مرکز مشاوره و امور تربیتی و ورزشی و مرکز کمک رسانی به مردم؛ _ طراحی تأسیسات برودتی و حرارتی پیشرفته متناسب با محیط جغرافیایی؛ _ تنظیم صحیح سیستم نور و صدای مسجد؛ _ طراحی و اجرای فضای سبز و گلکاری و استفاده از رنگ های آرام بخش همراه با طرح های تلفیقی؛ _ استفاده از اسپری های خوشبوکننده هوا قبل از شروع نمازهای جماعت و مراسم مذهبی در فضای صحن مسجد مورد نظر؛ _ ساخت کفشداری خارج از شبستان، از جنس سنگ؛ _ استفاده از سجاده یا فرش های مناسب سراسری و علامت گذاری با پارچه سفید و شستشوی آن در هر شش ماه یک بار؛ _ حفظ سادگی و پویایی مسجد.

دیدگاه خویش را در خصوص پرسش های ذیل بیان فرمایید:

1. آیا می توان استاندارد مشخصی برای تأسیس مسجد به ازای جمعیت و تراکم آن ارایه نمود، استدلال شما برای آن پیشنهاد چیست؟ 2. برای اصلاح وضع موجود که در ساختن مساجد، میزان جمعیت پیرامون، منطقه جغرافیایی، فاصله متناسب با مساجد دیگر و جز به آن رعایت نشده است، چه راه کارهایی وجود دارد؟ تأسیس مساجد براساس استانداردهای علمی مصوب؟ یا ...
3. افزون بر جمعیت و تراکم آن چه معیارهایی را می توان برای لزوم تأسیس مسجد در نظر گرفت؟! 4. چه روش هایی برای جذب مشارکت هر چه بیشتر مردم در ساخت و توسعه کمی مساجد وجود دارد؟

5. در چه زمینه، چگونه و با چه روش هایی می توان از مساعدت و کمک های عمومی و دولتی برای ساخت و توسعه کمی مساجد بهره برد، بدون آن که استقلال مساجد خدشه دار شود؟ تدوین و اجرای قوانین لازم؟ اختصاص بودجه و در اختیار قرار دادن؟ ساخت تأسیسات جانبی و تکمیلی؟ اجرای ساخت؟ تصویب و اجرای معافیت در پرداخت هزینه های آب و برق و گاز؟ و...

6. موانع و چالش های توسعه کمی مساجد و راه بر طرف ساختن آن چیست؟

ب: توسعه کیفی

مقصود از توسعه کیفی، بهینه سازی بهره برداری، افزایش نقش، جایگاه، کارکرد و ارتقای سطح و بالا بردن کیفیت و عرضه خدمات عبادی، آموزشی و غیره و افزون ساختن جاذبه های مسجد و در یک جمله آوردن مسجد در متن زندگی مردم مسلمان و برقراری و مستحکم ساختن پیوند بین مسجد و امور گوناگون در حیات بشری است.

نگاهی کوتاه به تاریخ اسلام نشان می دهد که مسجد النبی صلی الله علیه و آله وسلم مثل بعضی از مساجد خاک گرفته، متروکه و یا تشریفاتی امروز نبود که تنها هنگام نماز باز و پس از آن بسته شود و از روح زندگی و حرکت اصیل حیات باز بماند. در صدر اسلام مسجد مرکز زندگی و تپش حیات و محل دریافت طرح، مرکز جدیدترین خبرها و اقدامات مسلمانان و مرکز ارسال پیک ها به قبایل و کشورها و خلاصه جایگاه اصلی دعوت به اسلام بود. سرنوشت ملت ها و دولت ها در مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم رقم زده می شد و تمدن و فرهنگ اسلامی از آن مرکز نورانی راهی جهان می گردید.

براین اساس با توجه به آن که منحصر ساختن مساجد کشور با این فضای بزرگ و عالی به برگزاری یک یا دو وعده نماز جماعت، برگزاری مجالس ترحیم و عزاداری، و بسته بودن در آن در بیشتر اوقات و برگزار نشدن مجالس شادی و آموزشی هم چون مراسم ازدواج، تعلیم و تربیت و مذاکرات علمی و تصمیم گیری های اجتماعی و امور مربوط به پیشرفت و توسعه و برنامه های خانوادگی و غیره، یکی از خسارت های سنگین دوران معاصر است، به نظر شما برای بهینه سازی استفاده از مساجد چه باید کرد؟

1. در دوران معاصر مساجد چه نقش و کارکردهایی را می توانند بر عهده گیرند؟ 2. نوع خدمات عمومی و اجتماعی که اکنون بر زمین مانده و مسجد می تواند آنها را بر عهده گیرد کدام است و ارائه آن از طریق مسجد چگونه باید صورت گیرد؟ 3. چه نوع تأسیساتی را در کنار مسجد و برای بر عهده گرفتن نقش و کارکردهای جدید لازم می دانید؟ 4. چگونه می توان کارکرد و خدمات مساجد کنونی را افزایش داد؟ و راه اندازی مرکز ارایه خدمات آموزشی و رفاهی مسجد تا چه اندازه نیاز است و ارایه آن به چه صورت باید باشد؟ 5. برنامه ریزی کلان و برنامه های میان مدت و کوتاه مدت اجرایی برای مساجد به صورت متمرکز یا غیر متمرکز، کدام یک مناسب تر است؟ چرا؟ 6. در خصوص ائمه محترم جماعات و کارگزاران دیگر مساجد چه نوع آموزش هایی می تواند در توسعه کیفی مساجد مؤثر باشد؟ 7. تشکیل کلاس، فعال ساختن کتابخانه و نوارخانه، برگزاری دوره های سیر مطالعاتی، تشکیل گروه های سرود و تواشیح، در اختیار داشتن رایانه، قرار دادن نام مساجد و فعالیت های آن در شبکه جهانی اینترنت و ارائه خدمات علمی دیگر از طریق مساجد، اطلاع رسانی نیکو، نصب تراکت ها و پیام های تبلیغاتی و فرهنگی دو روز قبل از اعیاد و ایام مبارک خجسته و عزاداری ها و جمع آوری آنها بعد از مراسم و چگونگی آن در بالا بردن کیفیت و افزونی جاذبه ها چه نقشی می تواند ایفا نماید؟ 8. نقش امام جماعت، هیئت امناء، خادم، بسیجیان و سایر نیروهای دست اندرکار در توسعه چیست؟ امام جماعت ثابت، مراعات حال نمازگزاران، پرهیز از خطابه طولانی در بین دو نماز، خوش برخورد، خوش اخلاق، خوش سیما، آشنا به مسائل شرعی و حتی الامکان جوان بودن خادم مسجد، تعیین مؤذن و تعقیب خوان خوش صدا، پخش نکردن صدای برنامه های مسجد از جمله سخنرانی ها و سرودها از بلندگوی مساجد، رعایت اصول بهداشتی خصوصاً در آبدارخانه مسجد و نظافت مستمر وضوخانه و سرویس های بهداشتی و نصب

جای مایع دستشویی و خشک کن برقی و... چه نقشی در ایجاد جاذبه برای همسایگان و توسعه کیفی مساجد دارند و موارد مؤثر دیگر کدام اند؟ 9. شیوه های مشارکت مردم خصوصاً جوانان در مدیریت مساجد چگونه باید باشد تا ضمن جلوگیری از اخلاف در امور، مساجد را از ظرفیت و توانایی جوانان بهره مند سازد؟ 10. موانع و مشکلات موجود در راه توسعه کیفی کدام است و راه کارهای عملی حل آنها چیست؟ در جستجو برای پاسخگویی به پرسش های فوق توجه به نکات ذیل لازم و ضروری است:

بازخوانی و بازمهندسی نرم افزاری مساجد

1. مسجد مرکز بیمه انسان مسجد بهترین مرکز تأمین و تضمین سلامت روحی - روانی انسان است با توجه به محیط آلوده به مفسد اجتماعی، تنها مکان های معنوی همچون مساجد هستند که پناهگاه جوانان و فرزندان ما در برابر معضلات و مفسد اجتماعی می باشند. آری مسجد و روحانی می تواند اصلی ترین پایگاه و مرجع امنی برای مردم و جوانان باشد. بنابراین مسجد مطلوب مسجدی است که بتواند در طی مراحل زندگی نقش مؤثری داشته باشد و امام جماعت آن امور فرهنگی را به خوبی مدیریت و رهبری کند.

مساجد می توانند دو نقش بنیادین را در تضمین و تأمین سلامت فرزندان و جوانان ایفا نمایند:

الف. دفع و پیشگیری از بیماری های روحی - روانی و فکری (واکسینه سازی معنوی).

ب. تقویت و تأمین قدرت های معنوی و ایمانی و فکری.

2. ارتباط مسجد و مدرسه و دانشگاه جوان موجودی پرانرژی و دارای شرایط روحی - روانی خاصی است که او را در برابر معضلات و مفسد اجتماعی و اخلاقی آسیب پذیر ساخته است.

یکی از مهمترین کارکردهای مساجد تعامل با مراکز تجمع جوانان و نوجوانان یعنی مدارس و دانشگاه ها است.

نوجوان و جوان در برابر معضلات و مشکلات شخصی نیازمند فردی امین هستند تا مسائل و نیازهای خود را با او در میان بگذارند.

روحانی با سواد و آشنا به مسائل مشاوره ای و علوم روانشناختی و شخصیتی بهترین فرد برای مساجد موجود در جامعه و شهرک ها است.

فرآیند ارتباط مسجد و روحانی فاضل با مدارس و مراکز علمی نیازمند مدیریت صحیح و هوشمندانه است و می تواند آثار مفید و برکات زیادی به همراه داشته باشد. آری، ارتباطات کلید طلایی موفقیت است و از این جهت سرمایه ای ارزشمند به شمار می آید که نیازمند مدیریت همه جانبه است.

ارتباطات بر سه پایه و رکن استوار است، یعنی قوام و تحقق آن به این عناصر وابسته است:

1. توسعه ارتباطات؛ 2. تعمیق ارتباطات؛ 3. تداوم ارتباطات.

فرآیند ارتباط با مدارس

برای این کار روحانی باید نخست مدیران مدارس محله را شناسایی، تحلیل و طبقه بندی و سپس با آنها ارتباط برقرار کند، ارتباطی از جنس رفاقت و دوستی، به او (مدیر) به چشم مشتری خاص نگاه کند که اگر مشتری او بشود، می تواند مشتری های زیادی برای او به همراه خود بیاورد.

روحانی، تولیدکننده و عرضه کننده کالای معنویت است، این کالا باید هم خوب تولید و هم خوب بسته بندی و هم خوب عرضه شود و به راحتی در دسترس مشتریان قرار بگیرد و از ویژگی ها و جاذبه ها و امتیازهایی برخوردار باشد که آن را نسبت به دیگر کالاها ممتاز گرداند.

3. تعلیم و تربیت رسالت اصلی مساجد آموزش ابزار تربیت و مرکز آموزشی (مدرسه _ دانشگاه) بستری مناسب برای تربیت است. از مهم ترین کارکردهای مسجد ایجاد حیات معنوی جمعی و همبستگی اجتماعی مؤمنان است. اسلام برخلاف مسیحیت دینی فردگرا نیست، حتی به حیثیت جمعی انسان ها توجه بیشتری دارد.

تربیت رو در رو

از کارکردهای انحصاری و همیشگی مسجد، تعلیم و تربیت حضوری و واقعی است که با توجه به تأثیر فضا و نوع فیزیک مسجد از حیث تربیتی، و امام جماعت با ارتباط مستقیم؛ مخاطبان، مؤثرترین نقش را خواهند داشت.

نگاه اسلامی نگاه تربیت محوری است

بهترین جا برای تحقق تربیت دینی و اسلامی فرزندان ما مسجد است، زیرا مسجد مکان انسان سازی است.

توسعه و گسترش کارکردهای مساجد

الف. راه کارهای بنیادین _ نظری 1. شناساندن مسجد به جامعه و تشریح نقش مهم و والای آن در تعادل بخشی حیات اجتماعی (جایگاه سرمایه بودن مسجد _ مدیریت کلان مساجد)؛ 2. محافظت و صیانت بخشی مساجد _ آسیب شناسی و پاتولوژی مساجد؛ 3. شناسایی عوامل و ابزارهای مورد نیاز برای استفاده بهینه از امکانات مساجد؛ 4. بررسی آسیب ها و تهدیدها در روند فعالیت کلان اجتماعی، شناخت بحران های اجتماعی معاصر و نقش مساجد در کاهش و رفع آنها؛ 5. نگاه سیستمی به مساجد؛

6. تبیین نگاه کمیّتی (حداقل و حداکثر) در خصوص کارکردهای مساجد؛ 7. تبیین امور ذاتی و عرضی کارکردهای مساجد؛ 8. انعطاف پذیری کارکرد مساجد در شرایط گوناگون.

ب. راه کارهای کاربردی توسعه کارکردهای مساجد 1. شناساندن امام جماعت به عنوان مدیر مسجد؛ 2. آموزش مدیریت فرهنگی به امام جماعت؛ 3. تأسیس دانشگاه مساجد (مرکز آموزش پودمانی - نیمه حضوری) و رشته مدیریت استراتژیک فرهنگی برای مدیران فرهنگی، امامان جماعت و مؤمنان حاضر در مسجد؛ 4. حمایت مادی و معنوی از مدیران و کارگزاران مساجد و تعیین جایگاه حقوقی برای فعالیت های تمام وقت با لحاظ همه لوازم و امکانات مورد نیاز؛ 5. ارتقای مرکز رسیدگی به امور مساجد و ادغام مراکز همسو و در نهایت تشکیل سازمان مساجد؛ 6. تخصیص بخشی از بودجه عمومی برای امور مساجد؛ 7. استقلال مدیریتی و پرهیز از وابسته نمودن مساجد به دولت؛ 8. جلب مشارکت مردمی در قالب های معنوی؛ 9. ایجاد شورای برنامه ریزی مساجد (جهت مشارکت بخشی و استفاده از توانمندی های مردمی)؛ 10. ارایه آسان مجوز برای فعالیت های مورد انتظار علمی، آموزشی و... به صورت رسمی و قانونی در مساجد؛ 11. توسعه حوزه ارتباطات مساجد با مراکز دولتی و غیردولتی؛ 12. تأمین قدرت و اقتدار برای نقش آفرینی مساجد؛

ص: 150

13. نهادینه کردن جایگاه مسجد با تدوین و تصویب قانون لازم در جهت نهادینه کردن نقش مسجد در توسعه فرهنگ دینی و تعمیق ارزش ها و باورها و معارف دینی (تعلیم و تربیت دینی) همسوسازی نهادهای فرهنگی، هنری و مشارکت بخشی آنها با مساجد و باز مهندسی دیگر مراکز فرهنگی؛ 14. تغییر نگاه سنتی به مسجد، براین اساس مسجد تنها محل اقامه نماز نیست، بلکه پایگاه و مرکز اصلی:

– توسعه و ترویج فرهنگ دینی؛ – تبیین اصول اعتقادی و فروع دین؛ – تعمیق باورهای دینی و مسائل دیگری که مربوط به حوزه دین می باشد.

15. به باور رساندن مسئولین نسبت به جایگاه، نقش و کارکرد مساجد؛ – در تعریف دقیق و جامع از حکومت دینی، مسجد در صدر ارکان و مقامات است؛ لذا برای این که مسجد جایگاه خود را پیدا کند باید از دو سو فعالیت نمود:

الف) هماهنگی از بالا و همکاری و تعامل با مساجد در جهت رفع مشکلات اجتماعی مانند شورای حل اختلاف و...

ب) اجرای نمونه هایی عینی از کارکردهای متعدد مساجد 16. بازخوانی تعریف مسجد به اقتضای نگاه جامعه شناختی به مسجد؛ 17. ارتباط مسجد با دیگر نهادها و عناصر کلیدی جامعه؛ 18. انطباق کارکرد مساجد با مقتضیات محیط تا حدی می شود نسخه ای مشترک برای مساجد نوشت، اما مساجد به تناسب شرایط گوناگون کارکردهای متفاوتی باید داشته باشند؛ – بسترسازی برای حضور جوانان خصوصا تحصیل کرده ها در مسجد (ایجاد تیم ها و هسته های علمی و کارآفرین و هسته مشاوران جوان مسجد) 19. استفاده از فرصت ها و شناسایی تهدیدها و آسیب ها در مسجد؛ 20. رفع مشکلات معیشتی و معرفتی امام جماعت، پیش نیاز مدیریت و رهبری مسجد؛ 21. ایده، «هر محله یک مسجد و هر مسجدی خانه یک عالم و روحانی فاضل»؛

– تعیین منابع مالی برای مساجد (مصوبه مجلس مبنی بر اخذ X درصد از هر معامله در کشور جهت تعیین پشتوانه مالی برای تقویت اسلام و برنامه ریزی استراتژیک)؛ – ضرورت تشکیل NGO ائمه جماعات با سواد و خوش فکر و نشست های مستمر و ارتباط با بزرگان و مراجع دینی، مقام معظم رهبری و اخذ حمایت آنها جهت برنامه های استراتژیک و هماهنگی با دولت و مجلس و طرح افکار راهبردی با آنها از طریق «اتاق فکر».

«فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا» (1).

مشتریان مسجد

– هر کسی که به مسجد ما می آید، مشتری محصولات معنوی و دینی ماست؛ – مشتریان را خوب شناسایی کنید؛ – کارشناسی مشتریان را امری جدی بدانید؛ – ارتباط با مشتریان را توسعه دهید؛ – خدمات دهی به مشتریان را ارزش به حساب آورید.

آسیب های مساجد

– مراکز رقیب (خانه های فرهنگ محله و غیره)؛ – کم رنگ شدن فعالیت های مساجد در توسعه تعلیم و تربیت دینی؛ – محدود بودن ساعت بازبودن مساجد.

راه کارهای جذب جوانان

– مدیریت فرآیند جذب:

ص: 152

1. شناخت صحیح و دقیق یا نگرش سیستمی به جوان؛ 2. شناخت موانع و عوامل دفع؛ پیش بینی و پیشگیری؛ 3. شناخت ابزارها و عوامل جذب؛ استفاده صحیح از امکانات.

1 _ 3 _ ابزارهای نرم افزاری:

_ نگرش سازی و بازمهندسی ذهن؛ نگرش های خرد و جزئی؛ _ تعریف و تبیین راهبردهای ضروری؛ تعیین اهداف و چشم انداز؛ _ تعیین روش و برنامه ریزی و تبیین دستور کارها.

ترسیم راه کارها

1. فرضیه سازی، تعیین تمام احتمالات ممکن برای حل مسئله یا دست یابی به هدف؛ 2. الگوریتم سازی روند حل مسئله (تشخیص نیاز + تشخیص قوانین و امکانات موجود و ممکن + برقراری ارتباط بین امکانات و نیازها) که به صورت مرحله به مرحله انجام شود؛ 3. بازنگری و اصلاح.

الف) اثبات یا نقد درست بودن برنامه ها؛ ب) اثبات یا نقد بهینه بودن تصمیم.

ص: 153

گزارش دبیر کمیسیون جناب حجه الاسلام والمسلمین بهلول

بسم الله الرحمن الرحيم قبل از هر سخنی از زحمات برادران بزرگوار در خصوص برپایی این همایش، هم چنین کمیته علمی و کمیسیون های تخصصی به منظور بهینه سازی مدیریت کلان مساجد تشکر می کنم. به اعتقاد کارشناسان و صاحب نظران دست اندرکار، نگرشی سیستمی به مقوله مسجد لازم است. مسجد را ما در حیات کلان جامعه به لحاظ کارکردهای مادی و معنوی سرمایه ای استراتژیک لحاظ و تعریف کرده ایم و در واقع باید این گونه هم تعریف بکنیم. اگر نگاه ما نگاه سرمایه ای باشد، به تعبیر مرحوم استاد مطهری:

«هرجا سرمایه است، مدیریت امری اجتناب ناپذیر است».

و با این فرض مساجد در حیات اجتماعی همه جوامع بشری نقشی تعادل بخش به آن جامعه و تمام جوامع بشری دارد که نشانگر ضرورت اعمال مدیریت و رهبری است.

از این زاویه تعریفمان از اهالی مسجد و آنهایی که به مسجد می آیند، «مشتریان بالفعل» است. باید توضیح بدهم که چرا تعبیر مشتریان را آورده ایم. به اعتقاد بنده اگر بخواهیم نگاه و رفتارمان را در باره مخاطب مان دقیق بکنیم، باید در مدیریت فرهنگی نگاهمان نگاه مدیریت تجاری باشد؛ یعنی جنس نگاه ما به عبارتی از زاویه نگاه مدیریت تجارت و یا بازرگان و تاجر باشد. دلیل بنده این است که مدیریت تجارت در خصوص مشتری های خودش حساسیت فوق العاده ای دارد، و باید چنین باشد.

امروزه در حوزه تجارت مسأله مشتری مداری و مشتری محوری مطرح است و حتی مشتری آفرینی نیز باید مطرح باشد. در مدیریت خصوصی برخلاف دولتی مدیر می داند که اگر نتواند مشتری های خودش را جذب بکند، آنها را به راحتی از دست خواهد داد. بنابراین تمام سرمایه گذاری هایی که در حوزه اقتصاد و تولید انبوه کرده است، به علاوه بازار را از دست خواهد داد و خسارت خواهد دید. در واقع این نگاه او را حساس و دقیق می کند که به مشتری همچون مهمان نگاه بکند و همان رفتارهایی را داشته باشد که برای مهمان تعریف می کنند. مثل معرفی است در مدیریت تجارت که مشتری را همچون مهمان ببینید! مهمان که به منزل شما می آید چیزی را می خورد و در حقیقت بخشی از سفره شما را همراه خودش می برد. ما از نگاه معنوی معتقد به برکت مهمان هستیم، اما از نگاه مادی به هر حال چیزی از منزل ما کم می شود، با این حال او را مورد احترام خاص قرار می دهیم. ولی در تجارت مشتری چیزی از شما کم نمی کند، بلکه چیزی را برای شما می آورد، به همین لحاظ این مثل معروف است که مشتری را همچون مهمان احترام کنید. تعبیر مشتری برای انتقال آن

فضا و حساسیت های مدیریت تجارت به مدیریت فرهنگی است، یعنی ما مخاطب خودمان را همچون مشتری خاص نگاه کنیم. در طبقه بندی مشتری نیز مخاطبان را باید با نگاه مشتری مداری کارشناسی بکنیم؛ یعنی مشتریان را خوب شناسایی، تحلیل و طبقه بندی بکنیم و ارتباط با مشتریان را توسعه بدهیم.

با توجه به این مقدمه ای که عرض کردم، هر کسی که به مسجد ما می آید، مشتری محصولات معنوی و دینی ماست و در حال خریداری است. در آیات شریفه خداوند می فرماید:

«ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم».

این نگاه حساسیت آفرین است، در مدیریت خدمات دهی به مشتریان ارزش به حساب می آید. در نگاهی کلان، استراتژیک و تولیدی می گویند که ما مبانی ارزشی خاص را باید تعریف بکنیم و از آن ارزش به هیچ عنوان نباید تخطی بکنیم، گویی وحی مُنزل است. پس نگاه ما به مسجد باید نگاه مدیریتی آن هم مدیریت تجاری باشد.

همان مخاطبانی که کالای معنوی ما را می خرند مشتری ما به حساب می آیند. لذا مسجد و مخاطب سرمایه ما هستند. در اینجا به بخشی از راه کارهای بنیادین و نظری گسترش کارکردهای مسجد اشاره می کنم:

– شناساندن مسجد به جامعه و تشریح نقش استراتژیک آن در تعادل بخشی حیات اجتماعی؛ – محافظت و صیانت بخشی مساجد؛ – آسیب شناسی و پاتولوژی مساجد؛ – شناسایی عوامل و ابزارهای استفاده بهینه از مساجد؛ – بررسی موانع و تهدیدها و روند فعالیت های مساجد در بخش کلان اجتماعی؛ – شناخت بحران های اجتماعی معاصر و نقش مساجد در کاهش و رفع آنها.

مهم ترین و اصلی ترین بحران امروز جوامع بشری بحران معنویت است که به دنبال خودش همه بحران های چندگانه خانواده، خودکشی، افزایش طلاق، بحران زیست محیطی،

بحران فناوری و بحران اخلاقی را به دنبال خود دارد و نقش مسجد در اینجا نقشی استراتژیک است. دیگر موارد عبارت انداز: نگاه سیستمی به مساجد در مقابل نگاه زاویه ای، تعریف امام جماعت به عنوان مدیر مسجد، تأسیس دانشگاه مدیریت و فرهنگ دینی، حمایت مادی و معنوی مدیران فرهنگی مساجد و تعیین جایگاه حقوقی برای آنها و برای فعالیت های تمام وقت از هشت صبح تا ده شب (چهارده ساعت) و لحاظ همه لوازم و امکانات مورد نیاز، تخصیص بودجه ای برای مدیریت امور مساجد تا استقلال آن حفظ شود. البته باید توجه داشت که مدیریت مسجد مدیریتی مردمی است و به این استقلال نباید خدشه ای وارد شود.

تا اینجا مطالب را قبول داریم اما بعدش را قبول نداریم، این که مدیریت باید مشارکتی باشد، پس همه تصمیم را باید مردم بگیرند. متأسفانه این اشتباهی است که همه می کنند اما به لحاظ غلط بودن این تئوری احتیاجی به ابطال نیست چون اساساً اجرایشدنی نیست. جلب مشارکت های مردمی در قالب های معنوی و ایجاد شورای برنامه ریزی مساجد.

– تعیین منابع مالی برای مساجد و مصوبه مجلس مبنی بر اخذ چند درصد از هر معامله در کشور جهت تعیین پشتوانه مالی برای تقویت اسلام؛ – برنامه ریزی استراتژیک به عنوان آخرین طرح کاربردی در توسعه منابع انسانی و جذب جوانان در مسجد؛ – ضرورت تشکیل NGO ائمه جماعات باسواد و خوش فکر و برگزاری نشست های مستمر با یکدیگر و ارتباط با مراجع دینی و مقام معظم رهبری و جلب حمایت آنها برای برنامه های استراتژیک و هماهنگی با دولت و مجلس و طرح افکار راهبردی با آنها از طریق «اتاق فکر»؛ – در بخش جوانان، راهکارهای جذب جوانان به مسجد که شاید اصلی ترین موضوع هر مسجدی است به لحاظ نقش و کارکردی که در محله و جامعه دارند و می توانند داشته باشند و افراد دیگر که کودکان و خردسالان و چه سالمندان که مخاطبان و مشتریان مساجد هستند.

1. شناخت صحیح و دقیق و نگرش سیستمی به جوان؛ 2. شناخت موانع و عوامل دفع، که باید این موانع دفع شود و عوامل دفع پیش بینی بشود تا پیش گیری بشود. لازمه پیش گیری، پیش بینی است و این البته از ذهن خاصی برمی آید که ما آن را تعریف کرده ایم به ذهن A یا فرد فعال؛ 3. شناخت ابزارها و عوامل جذب که استفاده صحیح از امکانات است. ابزارها را به ابزارهای سخت افزاری و نرم افزاری تقسیم کردیم در بخش ابزارهای سخت افزاری سه نکته را یاد آور شدیم که یکی مسئله مکان و فضاسازی محیط مسجد است؛ (مکان هسته هوشمند است) و دیگری رسیدگی به امور بهداشت مسجد، و آخری رسیدگی به عوامل مؤثر مادی است. ابزارهای نرم افزاری را برشمردیم که شامل نگرش سازی و بازمهندس سازی ذهن، نگرش فرا فرد و کلان و جزئی، تعریف و تبیین راهبردهای ضروری تعیین روش و برنامه ریزی و تبیین دستور کارها می شود.

همچنین خانم علیزاده در خصوص جذب جوانان، و فعالیت هرچه بیشتر (علی رغم کمبود امکانات)، برقراری ارتباط بین امام جماعت و جوانان و جوان بودن ائمه جماعات، سلام کردن و تحمل جوان ها و زیباسازی مساجد، اشتغال امام جماعت و در نتیجه برگزار نشدن نماز ظهر و عصر در مسجد و خسته بودن در هنگام نماز مغرب و عشا، و ساخت مساجد در جاهای دور از دسترس برای ساکنان شهرک ها را از جمله چالش ها دانستند.

حجه الاسلام کیوانی پور مسؤول حوزه سه شمال شرق تهران نیز به نکاتی اشاره کردند و سپس خانم بتول نیایقی بر لزوم جذب جوانان و برخورد درست با آنان تأکید کردند.

همچنین یکی از شرکت کنندگان، آموزش مدیریت، روانشناسی، مخاطب شناسی و جامعه شناسی به ائمه جماعت و تدریس دین به زبان ساده (نه تخصصی) در مساجد را خواستار شد.

اشاره

برابر روایات مساجد پایگاه توحید، خانه‌های خدا در زمین، سکوی عروج، محل عبادت، بازار آخرت، محیط رحمت، بهترین مکان‌های زمین، کلاس تربیت، بستان بهشتیان، مطاف عاشقان، امید محرومان، مأمن مستضعفان، میعادگاه متقین و صیانت‌گاه مؤمنین است.

افزون بر آن با سیری در سنت و سیره پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله وسلم و امامان معصوم علیهم السلام و مؤمنان صدر اسلام به این حقیقت دست می‌یابیم که مساجد در امور و ابعاد گوناگون دارای نقش عمده و اساسی بودند و در خدمت ترویج فرهنگ اسلام و نشر معارف دین و ابلاغ پیام و رهنمودهای حیات بخش پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام و در یک جمله در راستای تأمین سعادت و ارتقای سطح اندیشه، اخلاق و فرهنگ مسلمانان قرار داشتند.

با کمال تأسف به تدریج مساجد در کشورهای اسلامی به آسیب، چالش‌ها و موانعی دچار شدند که کارایی آنها را در امور گوناگون کاهش داد. کاهش نقش آفرینی مساجد در همه سرزمین‌های اسلامی پیامدهای ناگواری در پی داشت که مشهود است.

اکنون در این شرایط حساس تاریخ که از یک سو آمریکا با اشغال دو کشور اسلامی فریاد آغاز شدن دوباره جنگ‌های صلیبی را به گوش رسانیده و از سوی دیگر دشمن با به کار گرفتن همه تجهیزات و امکانات خود در زمینه فرهنگی تهاجم همه‌جانبه‌ای نسبت به نسل جوان صورت داده است و می‌کوشد در سایه آن هویت جوانان مسلمان را به یغما ببرد و آنان را به مبلغان بی‌مزد خود بدل سازد، باید بکوشیم با شناخت موانع و آسیب‌ها، بار دیگر از

مساجد در عالی ترین شکل ممکن بهره برداری کنیم و برای صیانت از دستاوردهای انقلاب و خون بهای شهیدان آن فضاهای مقدس را فعال و پر نشاط سازیم.

آسیب ها، چالش ها و موانع را می توان در امور ذیل دسته بندی نمود:

الف: آسیب و چالش های ساختاری، مدیریتی و مالی

1. نبود اطلاعات جامع از وضعیت مساجد کشور و در نتیجه فقدان تحلیل آماری لازم برای مورد توجه قرار دادن آن در جهت گیری های اساسی مربوط به مساجد؛ 2. وجود تشکیلات موازی و ناهماهنگ و تعدد مراکز دخیل در مدیریت و امور مساجد؛ 3. فقدان استراتژی و سیاستگذاری کلان در امور گوناگون مساجد در برنامه کلان توسعه و توجه کافی نداشتن به برنامه ریزی های بلند مدت توسعه مساجد و نبود بودجه لازم برای آن؛ 4. فقدان برنامه ریزی مناسب برای استفاده کامل، مطلوب و بهینه از مساجد در شرایط و وضعیت کنونی؛ 5. فقدان استراتژی روشن در مورد چگونگی حضور و دخالت دولت و نحوه مشارکت مردم؛ 6. نبود گروه کارشناسی قوی و کاردان جهت بازآفرینی نقش ها و کارکردهای مساجد و به روز کردن آن و بی توجهی مدیران و برنامه ریزان کلان کشور به این امر؛ 7. فقدان مرکز قوی پژوهش و تحقیقات بنیادی و کاربردی ویژه مساجد و اجرای نامناسب و غیر کاربردی طرح های تحقیقاتی و پژوهشی مساجد؛ 8. ساخت مراکز متعدد فرهنگی و هنری رقیب، با بودجه و امکانات کافی، به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد؛

ص: 162

ب: آسیب و چالش های فیزیکی و سخت افزاری

9. فقدان طرح های مناسب معماری برای ساخت مساجد در دوران معاصر؛ 10. فقدان امکانات مناسب تأسیساتی، فرهنگی و رفاهی همانند کفشداری، پارکینگ، مهد کودک، درمانگاه، صندوق قرض الحسنه و...؛ 11. نبود سرویس های بهداشتی مناسب، تهویه، سیستم های برودتی و حرارتی مطبوع، بی توجهی به نظافت، آراستگی، زیبایی، خوشبویی و نداشتن فضای بیرونی جذاب؛ 12. نبود نظارت کیفی و رعایت نکردن اصول مهندسی، مقاوم سازی و سهل انگاری در حفظ و مرمت مساجد؛

ج: آسیب و چالش های مربوط به نیروی انسانی و کارگزاران

13. فقدان سیستم جذب و گزینش نیروی انسانی؛ 14. نداشتن ساماندهی مناسب برای نیروی انسانی موجود در مساجد؛ 15. فقدان نظارت و ارزیابی مستمر بر عملکرد کارگزاران مساجد؛ 16. استفاده نکردن از توانایی های جوانان در امور مساجد و به کار نگرفتن نیروی کار آنان؛ 17. فقدان آموزش های روز آمد برای کارگزاران مساجد؛ 18. کوتاهی در تغذیه فکری نیروی انسانی به طور مداوم؛ 19. تأمین نبودن کارگزاران و به ویژه خادمان از لحاظ مالی و در نتیجه مسؤولیت ناپذیری آنان؛

د: آسیب و چالش های محتوایی و برنامه ای

20. تعطیلی اغلب مساجد جز در ایام خاص، اقامه نشدن نماز جماعت در سه یا پنج نوبت، بسته بودن در مساجد جز در وقت نماز و نبود برنامه مداوم نیایش و قرآن آموزی در آن؛

21. فقدان برنامه ریزی های جذاب هماهنگ و متناسب با نیازهای اقشار گوناگون جامعه و در نتیجه اجرا نشدن برنامه های تبلیغی و فرهنگی مناسب؛ 22. فقدان فضا سازی برای حضور مردم و نسل جوان و نبود فرهنگ سازی و اطلاع رسانی صحیح در مورد برنامه مساجد در رسانه های جمعی به ویژه رسانه ملی؛ 23. کوتاهی در تقویت و غنی سازی کتابخانه های مساجد کشور به طور مداوم؛ 24. استفاده نکردن از تجهیزات فرهنگی، هنری، رایانه ای و نرم افزاری روز و هم چنین استفاده از ابزار و زبان هنر در برنامه های تبلیغی _ فرهنگی مساجد.

راه کارهای توسعه و تعمیق جایگاه و نقش آفرینی مساجد و جذب جوانان

1. ادغام تشکیلات موازی در مرکز رسیدگی به امور مساجد که به فرمان مقام معظم رهبری تأسیس شده است و هماهنگ نمودن کلیه فعالیت های مرتبط با مسجد با آن؛ 2. تعیین استراتژی و سیاست کلان در برنامه چهارم توسعه و اختصاص بودجه لازم و کافی؛ 3. اهتمام دولت و تشویق و ترغیب عمومی برای احداث، نوسازی و بهسازی مساجد و مجهز ساختن آن به تجهیزات روز آمد و حمایت از مساجد مناطق محروم؛ 4. تلاش در جهت وضع قوانین لازم برای حمایت های حقوقی و اجتماعی از مساجد؛ 5. جذب نیرو و بهره مندی از نیرو و امکانات شایان استفاده در محدوده مسجد؛ 6. اقدامات لازم برای بازنشسته نمودن خادمان از کار افتاده و تلاش برای به کار گرفتن خادمان جوان و مناسب با حقوق و مزایای مناسب در جهت پاکیزگی و نظافت مساجد؛ 7. سیاست گذاری و برنامه ریزی کلان فرهنگی، متناسب با نیازهای اقشار گوناگون جامعه بر محوریت آموزش قرائت، ترجمه و تفسیر قرآن در مساجد؛ 8. فضا سازی لازم برای جذب هرچه بیشتر نسل جوان به مساجد در جهت مقابله با تهاجم فرهنگی توسط رسانه های جمعی به ویژه رسانه ملی؛ 9. تأسیس دانشگاه مسجد و ارایه آموزش های روز آمد به کارگزاران مسجد؛

10. تداوم بر پایی همایش ها و جشنواره های بین المللی، کشوری، استانی و شهرستانی برای تبیین، احیا و ارتقای جایگاه مساجد در جهان اسلام؛ 11. احداث پژوهشکده مسجد و انجام دادن مداوم پژوهش های بنیادی و کاربردی برای احیا و روز آمد نمودن مساجد؛ 12. تشکیل شورای عالی مهندسی مساجد و طراحی الگوی مناسب معماری و ساماندهی و نظارت بر کمیّت و کیفیت بنا و تجهیزات مساجد و هدایت و ساماندهی ساخت و تجهیز مسجد براساس نیاز مناطق گوناگون؛ 13. طراحی سیستم ماهواره ای و شبکه جهانی مساجد در اینترنت و بهره گیری مناسب از فن آوری ارتباطات و مبادله اطلاعات و برنامه ها و تجربیات با مساجد سراسر جهان و جوامع دیگر اسلامی در جهت اعتلای هرچه بیشتر نقش و جایگاه مسجد در جهان؛ 14. تلاش در مدیریت و برنامه ریزی کلان کشور برای حضور مسجد در متن زندگی مردم و ارتباط آن با مراکز مختلف آموزشی، فرهنگی، اقتصادی و غیره.

اینک به موانع و چالش های مساجد به صورت تفصیلی در حوزه های مختلف آن توجه فرمائید:

فصل اول: مخاطبان مسجد

اشاره

1. خردسالان: در اکثر کشورهای جهان تربیت را از خردسالان شروع می کنند و با سرمایه گذاری روی خردسالان آینده کشورشان را می سازند. (1) و با استفاده از شیوه های جدید آموزشی توانسته اند قبل از دبستان کلیه رفتارهای اجتماعی و اخلاقی خود را به آنان بیاورانند.

ص: 165

1- . نمونه بارز آن در کشور ما جامعه القرآن قم است که زیر نظر حجه الاسلام طباطبایی پدر گرامی محمدحسین طباطبایی است که قرآن و نهج البلاغه و روایت را به طرق گوناگون آموزش می دهد و هزاران خردسال را هم حافظ قرآن و نهج البلاغه نموده است.

2. کودکان 3. نوجوانان 4. جوانان

موانع جذب جوانان به مساجد

_ ناهمگونی روحیات و خواسته های جوان با فضای مسجد؛ _ ناهنجاری و ناسازگاری با اطراف؛ _ دین گریزی؛ _ فقدان ارتباط عاطفی با انقلاب و جنگ؛ _ دید تقدانه به فروریزی آرمان ها؛ _ روحیه جوانی و نوگرایی؛ _ زندگی در آینده؛ _ نسل فرزند سالار؛ _ استقبال از فن آوری های روز جهان و افزایش فاصله ها؛ _ منابع اطلاعاتی گسترده؛ _ دسترسی به جریان آزاد اطلاعات؛ _ روحیه انتقادی؛ _ سنت شکنی؛ کاهش تبعیت از بزرگترها؛ _ رویکرد علمی؛ فرهنگی؛ هنری؛ اجتماعی.

5. میانسالان _ اشتغال فراوان باعث شرکت نکردن در نماز؛ _ وقت نداشتن برای شرکت در آموزش های مسجد.

6. بزرگسالان 7. بانوان

ص: 166

— ارتقا پیدا نکردن نقش و جایگاه زنان در مساجد؛ برجسته نمودن بُعد عبادی و فقدان فعالیت های دیگر برای نیمی از جمعیت کشور که زنان باشند؛ — نبود جای مناسب در داخل مسجد برای خانمهای معذور (حائض)؛ — فقدان مهد کودک در مساجد برای نگهداری کودکان در وقت نماز؛ — فقدان آموزش های تخصصی برای بانوان.

فصل دوم: معماری مسجد

بخش اول

1. موقعیت مسجد — تطابق نداشتن کارکردهای فعلی مساجد با پیشینه تاریخی و فلسفه وجودی آنها؛ — عقب ماندگی ایران در ساخت، تعمیر و تجهیز مساجد در مقایسه با سایر کشورهای اسلامی؛ — فقدان مساجد در خور شأن در بسیاری از شهرها و روستاها؛ — مسجد باید در بهترین موقعیت شهر و روستا قرار بگیرد؛ — مرکزیت محله را داشته باشد؛ — اگر محله شیب دار باشد در قسمت مناسب قرار گیرد؛ بنای مسجد متناسب با وضع اقتصادی و فرهنگی مردم و ساختمان های اطراف باشد.

2. نمای مسجد — ایوان مسجد بلند و در قسمت شرق باشد که هزینه اش کمتر از گلدسته و مناره است؛ — امکان تعبیه راه پله و اتاق های خدماتی در خود ایوان که در زمستان آفتاب گیری مناسب دارد.

3. گنبد؛ ایوان؛ گلدسته نشانه مسجد، نورگیر کافی، هوای مناسب در هنگام ازدحام جمعیت، گرمایش در زمستان و سرمایش در تابستان، رنگ های سبز و آبی به کار رود، نمای مناسب با در نظر گرفتن ساختمان های بلند اطراف مسجد.
4. ورودی به صحن و شبستان مسجد _ صحن مسجد درهای متعدد در جهات گوناگون داشته باشد؛ _ راهرو ورودی مقداری از سطح زمین بلندتر باشد؛ _ در مناطق سردسیر دو در پشت سر هم داشته باشد؛ _ بالای سردر، دعاهای مخصوص نوشته شود.
5. کف شبستان مسجد شبستان مسجد چند پله پایین تر از سطح زمین باشد. زیرا اتصال صفوف به خارج شبستان، آسان تر می شود، اشراف بر جمعیت و جاذبه خاص دارد، قیام و قعود امام جماعت از دور قابل دیدن است.
6. شبستان مسجد سرانه هر نفر در مسجد 75 سانتی متر در نظر گرفته شود. ستون ها مدور و شبستان مستطیل باشد تا طولش همسو با قبله باشد و مشابه کلیسا نشود، محل بانوان مساوی با مردان باشد.
- هم چنین تقسیم مسجد به مردان و زنان زیبا خواهد بود.
7. سقف مسجد مقداری از سقف مسجد شیشه ای باشد و سقف مسجد مستحکم باشد. هم چنین شیب دار باشد تا برف و باران به آن آسیب نرساند.

8. پله های مسجد پله ها حتی الامکان تقسیم شود، مثلاً بعد از هر چند پله مسافتی نفس گیر قرار داده شود و برای احساس خستگی نکردن حتی الامکان سرباز باشد.

پله های قسمت بانوان محفوظ باشد و از ارتفاع مناسبی برخوردار باشد و حتی الامکان پله های کمتری داشته باشد.

9. بالکن در صورت نیاز از بالکن استفاده شود.

10. منبر _ حتی الامکان جنب پرده زنانه باشد تا همه، سخنران را ببینند؛ _ توجه روحانی به حضور زنان و طرح مباحث مربوط به آنان؛ _ تأثیر بیشتر سخنرانی به جهت دیده شدن سخنرانان؛ _ سکوت و آرامش بیشتر در قسمت بانوان؛ _ با توجه به نقش تربیتی بانوان در مقام همسر و مادر؛ تأثیر سخنرانی در آنان برای جامعه بسیار ارزشمند خواهد بود؛ نور از بالا به سخنران بتابد؛ به گونه ای سایه نداشته باشد. بنابراین باید پشت منبر یا طرف راست و یا طرف چپ؛ نور نباشد که سایه سخنران موجب حواس پرتی شود؛ _ بین منبر و مردم نور قوی نباشد تا چشم ها را خسته کند؛ _ رنگ منبر ملیح باشد و چشم را نزند؛ _ منبر در داخل دیوار به صورت محراب، تعبیه شود؛ _ جای لیوان آب داشته باشد؛ _ برای منبر از نور سبز استفاده شود و همیشه روشن باشد.

ص: 169

11. محراب _ محراب تورفتگی زیاد نداشته باشد؛ _ در محراب از اشکال هندسی و اسامی مقدس استفاده شود؛ _ از نور سبز در محراب استفاده شود؛ _ چراغ سبز محراب از سیستم جدا و همیشه روشن باشد؛ در قسمت بیرونی محراب که همسو با دیوار مسجد است؛ دعاها و آیات قرآنی که در قنوت خوانده می شود نوشته شود.

12. نوشتار در مسجد _ نوشته روی در مسجد به کمک ابزار جدید با خط های زیبایی باشد؛ _ به جای نقش گل و بوته بهتر است؛ از نوشتار بیشتری استفاده شود تا بیننده را بیشتر به یاد خدا اندازد؛ _ توجه به نوشتار قرآنی و روایی قلب ها را آرام می کند.

13. تعبیه جا قرآنی و کتاب _ بلندگوها در دیوارها تعبیه شود؛ به لحاظ کراحت نماز در مقابل آتش بخاری در جهت قبله نباشد؛ _ هواکش و کانال کولر در دیوارها قرار داده شود نه پنجره ها تا جلو نور گرفته نشود و صدای کمتری باشد؛ _ هواکش در منظر نباشد؛ _ سنگ مخصوص برای تیمم؛ در دیوار مسجد نصب نباشد.

1. نور و روشنایی مسجد

نور فیزیکی _ همه قسمت های شبستان، مانند بالکن و... در روز از نور کافی برخوردار باشد؛ _ فضای روشن از روح خاصی برخوردار و آرام بخش است؛ _ فضای روشن موجب می شود بیشتر در مسجد توقف کنند؛ _ برای تأمین نور شبستان پنجره هایی با طول و عرض مناسب نصب شود؛ _ مطالعه و قرائت قرآن با نور طبیعی راحت تر است؛ _ در و پنجره های رو به خورشید آفتابگیر باشد.

نور الکتریکی _ نور مستقیم چراغ های قوی مخمل دید است و چشم را اذیت می کند؛ _ در محراب چراغ آویزان نباشد و از بیرون محراب نورپردازی شود؛ _ چنانچه لوستر و جار؛ وسط مسجد آویزان شده؛ بیرون به آن تابیده شود و یا از قسمت میانی جار؛ توسط نور افکن های قوی به سقف؛ نورپردازی روز باشد، فرق داشته باشد؛ _ سر در ایوان ورودی شبستان هم؛ حتی الامکان از بیرون و به صورت غیرمستقیم؛ نورپردازی شود.

2. سیستم صوتی مسجد

در دیوارهای محراب محلی برای دستگاه صوتی در نظر گرفته شود و از بیرون با کلید روشن و خاموش شود.

– سیستم صوتی مخصوص محراب – سیستم صوتی مخصوص سخنران؛ – سیستم صوتی مخصوص مداح؛ – منظم بودن صدا در همه اوقات؛ – استفاده از بلندگوی بیرون مسجد فقط برای اذان (سه وقت)؛ – استفاده نکردن از بلندگوی بیرون برای مراسم ختم و غیره؛ – استفاده از صدای مناسب در داخل مسجد؛ بی توجهی به نقاط ضعف در معمارهای مساجد؛ – بی توجهی به زیبایی؛ نظافت و آراستگی مساجد؛ – بی توجهی به مساجد و متناسب نبودن آنها با شأن جامعه ایران.

بخش سوم: خدمات جنبی مسجد

– وضوخانه؛ – سرویس بهداشتی؛ – پارکینگ؛ – محل زندگی امام جماعت؛ – محل زندگی خادم.

فصل سوم: رسانه ها و مسجد

منبر

استفاده از منبر یکی از روش های سنتی و با سابقه هزار و چهارصد ساله است که هنوز جایگاه خود را حفظ کرده است و هیچ چیز نتوانسته جای آن را پر کند برای منبر و اهل منبر شرایطی است که در بحث سخنران به آن اشاره خواهد شد.

ص: 172

تلویزیون و ماهواره و رایانه با تمام جذابیت هایی که دارند؛ هنوز نتوانسته اند جایگاه مناسبی در مساجد پیدا کنند. البته از آنها استفاده های فراوانی می شود و جا دارد از منافع مثبت آن بیشتر استفاده شود.

اینترنت و اینترنت؛ در مقایسه با موارد پیش گفته جذابیت بیشتری دارد که هم اکنون از جمله ابزارهای جذب جوانان به مسجد است که خود قسمت های گوناگون دارد و هر کدام جاذبه های خاص خود را دارد. گیم نت یا بازی های رایانه ای که جدیداً در بعضی از مساجد به کار گرفته شده است، باعث جذب جوانان شده است و بعد از آن جوانان جذب مسجد و نماز می شوند.

البته استفاده از فناوری های جدید حتماً باید زیر نظر ائمه جماعات و با نظارت آنان باشد.

ضعف های رسانه های عمومی و مسجد

پیدایش مراکز موازی مساجد مثل فرهنگ سراها و مراکز متعدد فرهنگی، تعدد کانال ها و شبکه های تلویزیونی و ماهواره و اینترنت و غیره، سرگرمی های متنوع و برنامه ورزشی و تفریحی با سرمایه گذاری های کلان، جذب امکانات فرهنگی به منظور اجرای طرح های گوناگون و چیزهای کم اهمیت مثل موسیقی و سرگرمی های بی محتوا، ارایه چهره ضعیف از اهل مسجد در فیلم، حاضر نشدن پیوسته در مسجد (فقط در مواقع گرفتاری و مریضی به مسجد می رود یا ماه رمضان و محرم)، ضعف تبلیغات، پیام های بی محتوا، پخش برنامه های که گاهی به گونه غیرمستقیم بر مسجد تأثیر منفی دارد.

فصل چهارم: نیروهای انسانی

امام جماعت

خصوصیات اخلاقی امام جماعت، امام جماعت و ارگان ها، امام جماعت و نماز، امام جماعت

و سخنرانی، امام جماعت و توانمندی ها، امام جماعت و خانواده، امام جماعت و نحوه انتخاب، امام جماعت و تسلط علمی، امام جماعت و آموزش، امام جماعت و سیاست، امام جماعت و منبع درآمد، امام جماعت و ضعف ها از نکات قابل توجه است.

سخنرانی های ضعیف و دعوت نکردن از سخنوران، نبود ارتباط با مراکز روحانیت، نبود ارتباط با مساجد دیگر، فقدان ارتباط با مراکز رسیدگی کننده به مساجد، استفاده نکردن از تجربیات دیگران، بی توجهی به برنامه ریزی و ساماندهی امور مساجد، فقدان مدیریت مسجد (فقط نماز می خواند و کار به چیز دیگری ندارد)، ارتباط نداشتن با اهل مسجد، عدم نظارت ارگان های رسیدگی کننده به مساجد و امام جماعت، فقدان امام جماعت متخصص در حوزه علمیه، فقدان رشته خاص امامت جماعت در حوزه علمیه، نبود نقد و نظارت بر ائمه جماعت، غفلت از طبقه جدید فرهنگی مثل دبیران دانشگاهیان و دانشجویان، منحصر بودن در تبلیغ سنتی و استفاده نکردن از ابزار روز، پاسخگو نبودن به گرایش های گوناگون، تأمین نبودن ائمه جماعت از چالش های مهم در این عرصه است.

هیئت امنا

به کارگیری هیئت امنای صاحب ابتکار و خلاق، که با برنامه ریزی های متنوع خواهند توانست افراد را به مسجد جلب نمایند، همکاری جدی، تقسیم کار، علاقه به کار، تأمین بودجه، توجیه جوانان و نوجوانان، اهتمام به مسئله جوانان و نوجوانان، استفاده از تخصص های گوناگون، وابسته نبودن به قشری خاص، پرهیز از اختلاف بین هیئت امنا، هماهنگ نبودن با امام جماعت، سختگیری نکردن با جوانان، تعیین شرح وظایف، تعیین مسؤلیت ها، آموزش و فرستادن جزوه های تخصصی مخصوص هیئت امنا، ایجاد معاونت های گوناگون، نظرخواهی باید مورد توجه جدی تر قرار گیرد.

همسایگان مسجد

رعایت حقوق همسایگان مسجد، جلوگیری از مزاحمت صدای مسجد و هم چنین رفت و آمد به مسجد بویژه به هنگام ازدحام در مراسم ختم و غیره، پارک نکردن ماشین در مقابل منزل مردم، پخش نکردن موزیک و قرآن بیش از حد باید مدنظر قرار گیرد.

با عنایت به آن که طبق فتوای برخی از مراجع از نظر شرعی ورود غیرمسلمان به مساجد حرام است، از طرفی در صدر اسلام کفار و مشرکین به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله می رسیدند و در مسجد مباحثه می کردند و خیلی ها هم مسلمان می شدند. جاذبه های مساجد و خیلی در مسلمان شدن کفار تأثیر گذار می باشد. حل مسئله ورود غیرمسلمانان به مساجد یکی از ضروریات است.

مدیریت مسجد

ساختار پیشنهادی مدیریت مسجد: حضور فعال و دائمی یک روحانی، هیئت امنای فعال و متدین و خوش اخلاق، مسئولین پایگاه های فعال مسجد، ساماندهی رابطین فعال فرهنگی مساجد، جذب خدام افتخاری و تقسیم مسؤلیت ها و فعالیت ها، ناهماهنگی وضع موجود مساجد با شرایط زمان و نیازهای انقلاب اسلامی، فعال نبودن مساجد در تمام ساعات روز به لحاظ نبود امکانات، دخالت نهادهای گوناگون در مدیریت مساجد با عنایت به نبودن مدیریت منسجم و کارآمد برای مسجد از چالش های موجود مساجد ماست.

بانی و واقف

شرط شرعی نکردن در وقف، تعیین نکردن تولیت خاص، تعیین مدت نکردن یا تدوین خصوصیات دست و پاگیر و کُندی پی گیری برخی از مسائل در این مورد باید مورد بازنگری واقع شود.

خادم

عدم برخورداری اکثر مساجد از خدام با سواد، آموزش دیده و آشنا به مسائل بهداشتی، خدماتی و... یکی از آسیب های جدی است که باید برای حل آن چاره ای اندیشید.

کمک های مردمی

_ اتکای کامل به مردم و حمایت نکردن دولت در ساخت و تعمیر و تجهیز و نگهداری و اداره مساجد با عنایت به آن که اکثر مساجد با کمک های مردمی ساخته می شود؛ _ ضعف اقتصادی مردم و نبود کمک های مادی مناسب برای مساجد؛ _ تبلیغ ضعیف و فقدان جذب سرمایه های مادی مردم ثروتمند؛ _ ارگان های مربوط به مساجد؛ _ اختصاص ندادن بودجه به مراکز مرتبط با مساجد؛ _ هزینه های بیجای بسیاری از مراکز مربوط به مساجد.

دولت و مساجد

در برخورد دولت با مساجد در دوران پس از انقلاب چالش های ذیل به خوبی مشهود است:

1. نبود برنامه ریزی مناسب برای استفاده کامل و مطلوب و بهینه از مساجد (گسترده ترین پایگاه تبلیغی و فرهنگی در سطح کشور) که اکنون کمتر از 50 درصد از این مراکز به طور نسبی استفاده می شود؛
2. فقدان استراتژی مصوب در مورد چگونگی حضور و دخالت دولت در مساجد (دولت می تواند بودجه فرهنگی و تعمیر و تجهیز به مساجد اختصاص بدهد و خود دخالت نکند و هیئت امنا با نظارت مردم مصرف کنند که مردم هم بهترین ناظر هستند)؛
3. تعداد مراکز دخیل در امر مسجد؛
4. فقدان ساماندهی مناسب منابع نیروی انسانی مساجد؛
5. اجرا نشدن برنامه های تبلیغی و فرهنگی مناسب و فقدان فرهنگ سازی و اطلاع رسانی صحیح در مورد مسجد؛
6. اجرای نامناسب و غیرکاربردی طرح های تحقیقاتی؛

7. استفاده نکردن از تجهیزات فرهنگی؛ هنری؛ رایانه ای و نرم افزاری روز؛ 8. فقدان تقویت و غنی سازی کتابخانه های مساجد کشور، تنها 5 درصد مساجد دارای کتابخانه هستند که کتاب های آنها هم یا قدیمی است و یا خیلی محدود است؛ 9. نبود امکانات مناسب فرهنگی؛ رفاهی؛ تأسیساتی که 3 درصد مساجد دارای امکانات فوق است؛ 10. ساخت مراکز متعدد فرهنگی هنری به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد (این مراکز رقیب مسجد شده اند)؛ 11. استفاده نکردن از ابزار و زبان هنر در برنامه های اجرایی؛ 12. نبود مرکز قوی پژوهشی و تحقیقاتی ویژه مساجد؛ 13. فقدان گروه کارشناسی قوی و کاردان جهت باز آفرینی نقش ها و کارکردهای مساجد و به روز کردن آنها؛ 14. نبود اطلاعاتی جامع از وضعیت مساجد کشور (تهیه آمار و شناسنامه از وضعیت نیروی انسانی و امکانات مساجد کشور و تشکیل بانک اطلاعات مساجد تا امکان سنجی دقیقی از مساجد کشور داشته باشیم)؛ 15. فقدان نهاد مدنی کارآمد و فراگیر از نیروی مساجد؛ 16. فقدان تغذیه فکری نیروی انسانی؛ بعضی از ائمه جماعات از مسائل روز غافل اند و همچنین سایر نیروها؛ 17. سازمان مسکن و شهرسازی، و زمین رایگان برای مساجد؛ 18. دریافت نکردن وجوهات آب؛ برق؛ گاز و دیگر مصارف مورد نیاز مسجد توسط دولت؛ 19. لزوم توجه قانونمند به این تشکل بزرگ اجتماعی در کشور و تعریف شدن جایگاه آن در نظام؛ 20. بی توجهی دولت به نقش حرکت سیاسی؛ اجتماعی و فرهنگی مساجد در تصویب قوانین و لوایح و فقدان تخصیص بودجه و اعتبار؛

21. فقدان سرمایه‌گذاری برای طبیعی‌ترین کانون سیاسی؛ اجتماعی کشور یعنی مساجد و صرف بودجه‌های هنگفت در احزاب؛ 22. نبود امکانات؛ در به روز کردن کارکردهای مساجد؛ 23. بی‌توجهی به نقش مساجد در تحقق اهداف فرهنگی در سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور؛ 24. بی‌توجهی به مصلحت نظام در جهت حفظ و نگهداری مساجد با توجه به نقش آن در حفظ و تقویت نظام.

فصل ششم: مراکز و کانون‌های مساجد

کتابخانه

— نبود کتابخانه در اکثر مساجد؛ — وجود کتابخانه‌های قدیمی و یا کتاب‌های قدیمی و از رده خارج در برخی از کتابخانه‌ها؛ — فقدان کتاب‌های جدید و مورد نیاز و عدم روزآمد کردن کتب؛ — فقدان مسئول و مدیر قوی برای کتابخانه‌ها.

بسیج

اگرچه بسیج مخلص‌ترین نیروی جان‌برکف در راه خدا و در راستای اعتلای دین مبین اسلام است ولی حضور بسیجیان در مساجد در برخی از موارد موجب پیدایش چالش‌هایی به شرح ذیل گشته است:

— فقدان هماهنگی کامل با امام جماعت؛ — فقدان مدیریت قوی در بسیج مسجد؛ — اختلاف با هیئت امناء و مدیران مسجد؛

– اختلاف بر سر جا و مکان (در زمان جنگ فعالیت بیشتری داشتند جا بیشتر گرفته بودند ولی بعد از جنگ چون فعالیت ها کم شد، بر سر جا اختلافات به وجود آمد)؛ – تداخل برنامه ها برادران بسیجی با مسئولین ذی ربط مساجد در برگزاری کلاس ها و ...؛ – اقدامات خودسرانه بعضی از بسیجیان؛ – لزوم فعال شدن شورای حل اختلافات در مرکز.

کانون های مساجد

– کانون فرهنگی؛ – کانون آموزشی؛ – کانون اقتصادی؛ – کانون ورزشی؛ – کانون تربیتی؛ – کانون تحقیقاتی.

مسجد و جهان اسلام

بی توجهی به جایگاه و فرصت آفرینی های مساجد به عنوان مهم ترین نماد دینی مسلمین و نشانه حضور خداوند در زمین و بی توجهی به این نکته که گستره مساجد در جغرافیای جهان برابر با گستره قلمرو اسلام است و سمبل عزت و عظمت مسلمین و تجلیگاه هنر و ذوق اسلامی آنان است.

بی توجهی به نقش مساجد در معرفی و شناساندن اسلام و فرهنگ و تمدن اسلامی با عنایات به آن که مساجد آینه تمام نمای حقیقت اسلام اند.

ترویج اندیشه همانندی مسجد با کلیسا در کشورهای اسلامی و کپی برداری از فرهنگ وارداتی غربی با توجه به نقش محدود کلیسا در آن کشورها بدون توجه به آن که مساجد مراکز شکل گیری انواع فعالیت های فردی و جمعی و حضور و مشارکت مردمی هستند.

تسلط دولت بر مساجد به عنوان مرکز تربیت اسلامی و مرکزیت شهر اسلامی و محل ارتباط مردم با مسئولان اسلامی؛ کانون های اصلی دعوت به بندگی و عبادت خدا و تقویت تقوا؛ هدایت مردم؛ روشن گری مردم؛ محل ایجاد وحدت کلمه و مکان مقدس افزایش مشارکت های اجتماعی و سیاسی.

غفلت نمودن از رعایت شؤون مساجد به عنوان کانون های گسترش و نشر دین و فرهنگ غنی اسلامی و بی توجهی به برنامه ریزی برای مقابله با آنان در راستای حفظ و تقویت شدن سنگرهای اصیل.

بی توجهی به هویت دینی و مبارزه نکردن با عوامل زمینه ساز تضعیف هویت ملی ایران از طریق مساجد و هوشیاری نسبت به اقدامات دشمنان اسلام که تحت لوای دین صورت می پذیرد.

امید است حاضران در همایش با مورد تأمل قرار دادن موانع و چالش هایی که بدان اشارت رفت، راه حل های پیشنهادی خود را ارائه فرمایند.

ص: 180

گزارش دبیر کمیسیون حجه الاسلام والمسلمین موسوی عبادی

بسم الله الرحمن الرحيم بنده تشکر می کنم از مسئولانی که این جلسات را برگزار می کنند و امیدوارم که خداوند متعال توفیق بدهد که آثار مفید را در عمل و نتایج نهایی را در جامعه اسلامی به عینه مشاهده بکنیم.

هر قدمی که در راه مسجد برداشته شود یقیناً هم در دنیا و هم در آخرت، خداوند متعال اجرش را خواهد داد ان شاء الله. روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دیدم که می فرمایند:

«هر روز ملکی ندا می کند بر قبرها که حسرت چه چیزی را می خورید؟ همه با هم می گویند که: اهل مسجد که نماز می خوانند ولی قدرش را نمی دانند که چه ثوابی دارد، اگر می دانستند از مساجد بیرون نمی آمدند».

بحث ما در باره آسیب ها و چالش های مساجد است. از منابع و اطلاعاتی که در دسترسمان بود این موضوعات و سرفصل ها را انتخاب کردیم اما باز هم گمان می کنم که در باره این موضوع خاص باید کار تحقیقاتی و میدانی بشود تا نتیجه بهتری داشته باشد.

فصل اول در باره مخاطبان مسجد است. در کشورهای دیگر کلیساها در مراکزی با فضاهای آنچنانی که هر چقدر وسائل نقلیه زیاد باشد باز هم جا برای پارک وجود دارد، مهد کودک برای بچه ها هست تا در آن بازی کنند، جای دوچرخه سواری هست، همه چیز هست، آن وقت در مساجد ما متأسفانه هیچ جایی برای خردسالان نیست، کسی که بچه اش را می آورد و در بغلش گریه می کند جایی نیست تا برود و بچه را ساکت کند، امام جماعت در

حال نماز خواندن است و بچه ها هم گریه می کنند. متأسفانه بسیار ضعیف و سنتی عمل می کنیم، باید در مساجد جاهای مخصوصی با اسباب بازی لازم وجود داشته باشد، در این گونه مساجد بچه ها چندین ساعت می توانند مشغول باشند و مادرانشان هم به کلاس های مسجد برسند، برای امام جماعت هم مزاحمت ایجاد نمی کنند. این موارد بسیار مهم است.

در مساجد می توانیم از همان خردسالان استفاده کنیم، می توانیم به آنها قرآن یاد بدهیم، خردسالی که قرآن را حفظ کرد، وقتی بزرگ شد، از مسجد جدا نخواهد شد. در مورد کودکان و نوجوانان نیز همین طور است وقتی سنشان بالا می رود به اقتضا و نیاز سنشان باید جایی در مساجد داشته باشند.

در مورد جوانان جای بحث زیاد است، عواملی که جوان وقتی به سن بلوغ نزدیک می شود مسیر تعیین کردن برای جوان خیلی مهم است، گاهی جوان مسجدی می شود و گاهی جذب جاهای دیگر می شود، در آن سن هر کس که جذب شد، مدت ها طول می کشد که تغییر پیدا کند. کسی که مسجدی شد یقیناً مسجدی خواهد ماند و اگر بی نماز شد دیگر به نماز برگرداندنش بسیار طول می کشد.

خیلی از مسائل که ما مهم نمی دانیم، ممکن است موجب فرار جوان از مسجد بشود. خیلی معذرت می خواهم ناچارم بگویم که حتی وضو گرفتن عالم ممکن است فراری دهنده جوان باشد. عالمی که از لحاظ استحباب می خواهد وضو بگیرد، باید رعایت حال دیگران را در موقع پاک کردن بینی خود بکند زیرا همین ممکن است جوانی را ناراحت بکند به طوری که دیگر به مسجد نیاید، مسئله ای که ما هیچ وقت فکرش را هم نمی کنیم! موضوع دیگر تبلیغ نکردن است، من خودم تحقیق کردم در قم که مرکز کتاب فروشی های مذهبی ایران است، به اندازه تعداد انگشتان دست، کتاب در مورد مسجد ندیدم. البته هست منتها 200 الی 300 کتاب هست که اکثراً هم عربی هستند، یا کتاب هایی هستند در مورد مسجد فلان شهر یا مسجد فلان محله که از لحاظ معماری و قدمت بحث شده است اما در مورد مسجد و آسیب ها و چالش های مساجد، راه های جذب به مسجد یا مسائلی که ما در اینجا مطرح کردیم، هیچ منبع و مأخذی پیدا نکردم. ولی خدا برکت بدهد به اینترنت که مقداری اطلاعات از آن به دست آوردم، ماهنامه مساجد نیز انصافاً اطلاعات مفید زیادی دارد از اولین تا آخرین جلدش را بررسی کردم، مدیریت هایی که تغییر پیدا کرده حتی در خود ماهنامه کاملاً درج شده است. گاهی به مطالب جالبی بر می خوریم، هر زمان مدیریت ضعیف بوده، موضوعات با مسجد فاصله پیدا کرده، خیلی فلسفی و عرفانی شده است یا وارد بحث های کلامی شده اند. و گاهی به مسائل روز پرداخته اند که از آن طرف قیمت به 900 تومان رسیده است، که اگر مسجدی بخواهد این را بخرد، قیمت بالایی است و این مضر برای تبلیغ است.

ما در بعضی موارد اصلاً تحقیق نکرده ایم، مثلاً در مورد ثواب مسجد، خود مسجد، فضیلت مسجد و کسانی که به مسجد می آیند. خودشان مطلع هستند ولی آنهایی که مسجدی نیستند چکار کنند؟ آیا ما نباید در باره مسجد تحقیق بکنیم، تحقیق میدانی را باید در کلاس کامپیوتر، کلاس های گیم نت و کلاس هایی که اصلاً با مسجد ارتباطی ندارند، انجام دهیم؛ سؤال کنیم: چه چیزی باعث شده شما به مسجد نروید؟ یا چطوری می شود که مسجدی بشوی؟ این آمارهای میدانی را باید پیگیری بکنیم و بتوانیم آنها را جذب کنیم و قسمتی از تبلیغ را به عهده رسانه ها واگذار کنیم که در بخش رسانه ها ان شاء الله به آن می پردازیم.

مطلب دیگر این که اگر جوان های الآن را مقایسه بکنیم با زمانی که بزرگان ما جوان بودند، می بینیم از زمین تا آسمان فرق می کنند، آن موقع در 300 سال میزان اطلاعات بشر دو برابر می شد اما الآن در ظرف 3 سال دو برابر می شود. الآن پیشرفت علم بشر در هر سال مساوی است با علمی که بشر از روز اول خلقت تاکنون به دست آورده است. الآن اطلاعات به صورت آزاد در اختیار جوانان است. جوان می تواند همه چیز را ببیند، اینترنت دارد، ماهواره دارد، سی دی دارد، مد روز ماهواره را دارد، اما وقتی داخل مسجد می شود برخورد ما با آنها چگونه است؟ موهایش را دم اسبی بسته بگوییم برو بیرون، نه. الآن در اعتکاف افرادی می آیند که موهای شان را دم اسبی بسته اند، ریش های آن چنانی و شکل های آن چنانی دارند ولی گریه می کنند، خیلی ها طرد می کنند که باعث می شود جوان ها از مسجد دور شوند.

مطلب بعدی از فصل اول که مخاطبان مسجد بود، بانوان هستند. بانوان نیمی از جمعیت هستند. آمار جمعیت زنان در کل کشور دو میلیون کمتر از مردان است ولی به لحاظ نداشتن جایگاه در مسجد، بانوان از مسجد دور هستند. در مساجد ما زن ها را می برند طبقه بالا خیلی ها نمی توانند بروند بالا، بچه دارند، بچه ممکن است از آن بالا بیفتد یا مثلاً حیض است، باید مکانی برای زنان حیض در نظر گرفت، باید گوشه ای از مسجد را حسینیه قرار دهند تا زن ها همیشه در مسجد حضور داشته باشد. همچنین خانم ها را با کلاس های گوناگون می توان جذب کرد؛ زیرا در خانواده ها تأثیر می گذارد و می توانند بچه های شان را خوب تربیت کنند و آنان را مسجدی بکنند.

فصل دوم در مورد معماری مسجد از لحاظ ظاهری بود، موقعیت مسجد باید بهترین مکان شهر باشد. ثانیاً موقعیت مسجد از لحاظ پراکندگی جمعیت خیلی در جذب مردم مهم است. مطلب دیگر این که بنای مسجد مناسب با وضع اقتصادی و فرهنگی مردم و متناسب با ساختمان های محل باشد. این درست است که بحث معماری مهم است ولی اگر در منطقه ای خیلی سطح پایین مسجدی مثلاً 500 میلیونی بسازیم این با موقعیت آنجا سازگار نیست، معماری و نکات معنوی معماری همه جا به شکل ساده آن می تواند باشد.

مطلب دیگر نوشتن دعاها روی در ورودی و خروجی است که این ها انسان را به یاد معنویت و یاد خدا می اندازد. دیگر اینکه سعی کنند مسجد به صورت مستطیل و مربع باشد که اصلاً پله نداشته باشد زیرا در اتصال صفوف و دیدن امام جماعت در قیام و قعود تأثیر دارد. منبر حتی الامکان بین پرده زنانه و مردانه باشد که هم زنان اشراف داشته باشند هم مردان، چون خود دیدن واعظ و روحانی خیلی اثرگذار است. منبر باید نور کافی داشته باشد و پشت سر روحانی سایه نباشد. رنگ آمیزی منبر، سادگی منبر و ارتفاع منبر خیلی مهم است.

بخش دیگر در باره نور و سیستم صوتی است. سیستم صوتی از جمله مواردی است که آزاردهنده است. سیستم صوتی مسجد فقط باید اذان را از بیرون پخش کند و در مراسم ختم و یا سایر مراسم اصلاً نباید بیرون پخش شود و فقط در داخل مسجد باشد، زیرا موجب اذیت و آزار مردم می شود.

فصل سوم در باره رسانه ها و مساجد است. منبر یک روش سنتی است که 1400 سال است که به این روش سنتی عمل می کنیم این درست که هیچ پدیده ای جای منبر را نمی گیرد منتها می توانیم از پدیده های نو در منبر استفاده کنیم مثلاً اشکال ندارد انسان با لب تاب و رایانه برود بالای منبر و مطالبش را همان جا بگوید. مساجد ما می توانند ماهواره بیاورند داخل مسجد ولی نظارت شده و با نظارت هیئت امنا و مدیریت مسجد، روحانی مسجد از بخش های علمی ماهواره استفاده بکند تا جوان های ما نیز منحرف نشوند. حال برای این که تنوعی بشود از نظریات دیگران استفاده می کنیم.

در این جلسه حجت الاسلام شیران نیز بر لزوم مخاطب شناسی، خلاصه گویی، استفاده از آیات و روایات، استخاره نکردن بین دو نماز تأکید کردند و خواستار تذکر به صدا و سیما در ممانعت از پخش برنامه ها و سریال های مغایر با وقت نماز جماعت و منبر مساجد شدند و برخی از حاضران نکاتی را پیرامون موضوعات مطرحه بیان نمودند.

حجۃ الاسلام والمسلمین رضایی بیرجندی، دبیر کمیته علمی همایش

بسم الله الرحمن الرحيم و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين.

ضمن تشکر و قدردانی از محضر سروران عزیز که قبول زحمت فرمودند.

همان گونه که مستحضر هستید برای کارهایی که صورت می گیرد زحمت زیادی کشیده می شود تا یک سلسله همایش به این شکل برگزار شود، مخارج زیادی می شود. نمایشگاه توانمندی های مساجد که امسال نیز به نحو خوبی برگزار شد می طلبد که جمعی با هم فکر و تلاش کنند که کارها به سمت کاربردی شدن و عملی شدن پیش برود.

همانطور که دوستان شاهد بودند مقام معظم رهبری، فرمودند:

«سعی کنید کارهایتان نتایج عملی داشته باشد».

و ما یقیناً باید تلاش کنیم به سوی هرچه کاربردی شدن اندیشه هایی که ارائه می شود و از این جلسات نهایت بهره برداری را بکنیم.

در سال گذشته و دو سال قبل آن همین همایش ها برگزار شد. در کتاب «فروغ مسجد جلد 1 و 2» عصاره ای از اندیشه، اندیشه ورزان در باره مساجد آورده شده است که باید این کارها را انجام داد. همچنین شخصیت های بزرگی که صحبت کردند. مطالب بسیار مفیدی ارائه نمودند. یکی از ضعف ها آن است که در همه سلسله همایش ها، دوستان فرصت اظهار نظر پیدا نمی کنند این کمیسیون ها باید جایی باشد که کسانی که واقعا نظر مفیدی دارند بتوانند نظرشان را ابراز بکنند.

نکته دیگر این که ما از صاحب نظران در این کمیسیون ها استفاده کنیم و در واقع جهت گیری بشود، که امیدواریم در نتایجی که بعدا ارایه می شود به عنوان محصول همایش و به شخصیت ها داده می شود فرهنگ سازی شود و مؤثر باشد.

امروز در خدمت آقای مهندس نقره کار هستیم. نکته اساسی آن است که مسجد باید مرکز و محور شهرسازی اسلامی بشود تا به منزله روح جامعه اسلامی باشد. امروزه مساجدی ساخته می شود که هیچ جای آن به مسجد نمی خورد. همچنین در خدمت جناب آقای مهندس مروت مشاور وزیر مسکن و شهرسازی در امور ساختمان و شهرسازی مذهبی هستیم که زحمات زیادی کشیدند از نقطه نظرات آنان استفاده می کنیم.

گزارش دبیر کمیسیون جناب آقای مهندس نقره کار

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: 188

در خصوص معماری مساجد باید بگوییم واقعا مساجد ما در طول تاریخ بسیار مظلوم واقع شده اند و هم چنین بعد از پیروزی انقلاب به دلیل دیدگاه هایی که بوده مردمی ماندن مساجد و اینکه خود مردم اداره کنند و دولت دخالت نداشته باشد به این مظلومیت هنوز پاسخی داده نشده است، اگرچه در مواردی افرادی کمک کردند و این مظلومیت تاریخی مساجد را مقداری جبران کرده است ولی حقیقتا مساجد ما از نظر ساختمان، از نظر معماری از نظر شهرسازی، به هیچ وجه در شأن مردم ما و در شأن تمدن ما، شهرسازی ما و معماری ما نیست.

این عقب افتادگی دلایل متعددی دارد، علل سیاسی، اقتصادی و این ها را دوستان از قبل از انقلاب آگاهی دارند. دیدگاهی هم که باعث شده به آن مقدار که لازم است همت نشود، جنبه مردمی بودن است که یکی از وجوه بسیار بارز مراکز دینی ماست. این دو بعد را از هم جدا نمی کنند که یکی بحث ساختمان مساجد و یکی بحث مدیریت مساجد است.

ساختمان مساجد، آنچه که در تمام دنیا به عنوان سرانه فضاهای مذهبی در تمام استانداردها و شهرسازی ها مطرح است، در تمام دنیا سرانه ای برای فضای سبز می گذارند سرانه ای برای فضای آموزشی، بهداشتی می گذارند و دولت موظف است این حداقل ها را برای مردم تأمین کند به این ترتیب اصلاً دولت موظف است سرانه فضاهای مذهبی را تأمین کند. نه تنها دولت باید در آن قسمت کمک کند بلکه اصولاً یارانه باید بدهد، یعنی الآن در تمام دنیا در طول تاریخ به این گونه بوده که بهترین ساختمان ها و ماندگارترین ساختمان هایشان، حتی ارزشمندترین ساختمان هایشان، ساختمان مذهبی است.

ولی مساجد ما طوری است که دولت های قبل نه فقط کمک نکرده اند، بل مزاحمت هم ایجاد کرده اند. ساختمان مراکز مذهبی را هنوز تا به امروز در دانشکده های ما روی طراحی مسجد به طور خاص آموزش ندارند در حالی که واقعا کار، تخصصی است. اکثر معماران ما با معماری مساجد اصلاً آشنا نیستند مگر خودشان با سلیقه و ذوق و همت خودشان مطالعاتی کرده باشند و اصولی را استخراج کرده باشند.

مساجد ما واقعا نیاز دارد که کمک دولتی در این جهت به صورت جدی بشود و مدیریتش هم در اختیار مسئولین آن باشد که بتوانند ساختمان را اداره کنند، نکته ای کلی که

در باره طراحی مساجد و نوع طراحی ساختمان مساجد که خیلی نقطه ضعف داریم، از نظر اقتصادی و ساختمان مسجد از نظر طراحی، زیربنا، نوع مصالح به کار رفته شده اشکالات عمده ای داریم ولی به طور خاص از نظر هنر معماری و از نظر استانداردهای متداولی که امروز در دنیا به کار برده می شود، متأسفانه استانداردها بسیار پایین است و مردم خودشان جمع می شوند برای انجام دادن این گونه کارها و مهندس هم که پیدا می کنند عموماً معمارهای تجربی بوده اند آنها نیز با استفاده از همان معیارها و مبانی معیاری قدیم نقشه ای برای این ساختمان ها تهیه می کردند.

لذا قرار شد کمیته ای آیین نامه اداره امور مساجد را تهیه بکند و کمیته ای هم قرار شد با آقای مهندس مروت باشد که ایشان از پیشکسوتان معماری و شهرسازی کشور ما هستند. منتها در این چند ساله چه از لحاظ نظر و چه از نظر فنی کارهای نسبتاً خوبی شده است از جمله مقالاتی که در همین مرکز تهیه شده، تحقیقات خوبی هم وزارت مسکن با دانشگاه شهید بهشتی دانشکده معماری انجام داده است که تحقیقات خوبی است. خصوصاً در زمینه تأسیساتی برای مساجدی که در کل ایران ساخته می شود. خلاصه آن را می توانید تهیه کنید. ما هم از لحاظ نظری تحقیقاتی برای وزارت مسکن کرده ایم به عنوان هویت اسلامی در معماری که آن هم در حال چاپ است.

به طور خاص هم در خصوص مسجد دو تحقیق انجام داده ایم در دانشگاه علم و صنعت که تحقیقات معماری داریم که در این زمینه کار می شود یکی دیگر رابطه صورت و معنی در مسجد است یعنی مفاهیمی که شکل ها و فرم ها و صورت ها و نمادهایی که در مسجد سنتی ما در طول زمان چه حالا در خود خانه کعبه و مسجد النبی و سایر مساجد به کار برده شده است.

این ها تحلیل معنایی شده، با نگاه پدیدار شناسانه آن جنبه های مفهومی و آن جنبه های صورت معنی هم که بحث مشخصی است در هنر و در ادبیات ما هم بحث می شود، همچنین تحقیقات دیگری است به نام بررسی تطبیقی نیایشگاه ها.

از آنجایی که ما در بحث های مان رسیدیم به این که واقعا همان جوری که دوستان فرض می کنید معجزات ادبی قرآن را نگاه می کنند یقین پیدا می کنند که این شاهکار در واقع

معجزه است همان جوری که از مفاهیم به این نتیجه می‌رسند که معجزه است همان جوری که فرض بکنید پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله‌آمی بودند و در جامعه جاهل عرب زندگی می‌کردند، این فرهنگ این معنا و این مفاهیم را و این کتاب را حاضر کردند اثبات می‌شود که معجزه است. ما به عنوان معمار به عنوان کسی که با فرم و شکل و هندسه و این‌ها سر و کار دارد به این حقیقت واقعا می‌توانیم برسیم که خانه کعبه، مسجد نبی خود این اصولی که در هنر ما به صورت مستقیم و غیرمستقیم وارد شده، واقعا به حد معجزه است. یعنی در مقایسه‌ای که نسبت به سایر معابد یا سایر هندسه‌ها بگیریم یک متخصص معماری می‌تواند معجزه بودن آن را تصدیق کند که اینها واقعا الهام‌غیبی است. این قواعد و اصول الهام‌گرفته است از این‌ها می‌توانیم استنباط بکنیم این در واقع مدعی چنین درکی است در مقایسه‌ای که ما در فرهنگ معماری خودمان از طراحی مساجد داریم در مقایسه با آنچه که در کلیساها است در معابد یونان و روم است نسبت به معابد قاری یا معابد برجی یا معابد گنبدی شرقی، هندی، چینی و آنها هست همچنین مفاهیمی رو ما پیگیری کردیم.

البته این جلدش در باره مقایسه مسجد با معابد غربی است جلد دیگری هم دارد که معابد شرقی است. این مقدمه است و ممکن است که خیلی اجرایی نباشد، منتها آنچه که به صورت عملی است یکی دو مطلب را من بگویم اولاً: همان جوری که عزیزان بهتر از من اشراف دارند که ما در فرهنگ اسلامی تجسّد نداریم آن جوری که مثلاً در غربی‌ها که صلیب برای آنها جنبه تقدس پیدا کرده و مقدس شده حتی به گردن‌شان آویزان می‌کنند یا به صورت‌های دیگر استفاده می‌کنند، ما در شکل و فرم طراحی هیچ تجسّدی نداریم.

حدود 1400 الی 1500 سال و تا امروز حدود دوهزار سال طرح پلان کلیساها و فضای کلیسا به صورت صلیب است. یعنی دو نوع کلیسا به صورت کلی داریم کلیسای مرکزی و کلیسای صلیبی که کلیسای طولی است پلان آن شکل صلیب است. شما هیچ‌گاه در هیچ جای اسلام نیامده که پلان کف مساجد حتماً شکل خاصی داشته باشد و جور خاصی تمام شود. به هیچ وجه این گونه نیست، این‌ها می‌شود تجسّد که مترادف با بت پرستی می‌شود.

بهائی در این زمینه می‌گوید:

من یار طلب کردم و او جلوه گه یار او خانه همی جوید و من صاحب خانه مقصود من از کعبه بتخانه تویی تو مقصود تویی کعبه و بتخانه بهانه برای ما شکل و صورت، سنگ، رنگ و این ها معیار نیست برای ما حقیقت انسانی، حقیقت عبادت، حقیقت کمال روحی انسان ملاک است. اما در عین حال این گونه هم نیست که هر لباسی مناسب هر شخصیتی، هر حال و هوایی و هر شرایطی باشد. مسجد و طراحی مسجد در واقع یک لباس برای مؤمن است، لباسی برای عبادت، لباسی برای موعظه، این لباس باید متناسب باشد هر لباسی را نمی شود استفاده کرد.

از این جهت ظرافت های خاص می خواهد که ما مسجد را چگونه تهیه کنیم؟ چگونه طراحی کنیم؟ نقشه آن چگونه باشد؟ حداقل در این جلسه ای که ما خدمتان هستیم به چند نکته کلی اشاره می کنم. طراحی مسجد و معماری مسجد بسیار با حساب و کتاب است ممکن است قدیمی ها یک کتاب هم، نوشته باشند ولی مساجدشان دارای این ارزش ها و این اصالت ها است امروز کاملاً احساس می کنیم که عملاً به این ارزش ها رسیده اند و به این مفاهیم دست پیدا کرده اند مثلاً ما در بیت الله الحرام در مناسک عبادی که در حج داریم دو تا نماد داریم که نظر ما نماد معمارانه است و اتفاقاً اسامی آن کم و بیش با مسائل معماری ما سنخیت دارد این دو تا نماد یکی خانه کعبه است که به آن می گوئیم بیت الله، یعنی خانه خدا، خانه یک عنصر معمارانه است! یکی دیگر جمرات سه گانه است. اگر این دو نوع را با هم مقایسه کنید درست دو نوع معماری، دو نوع جهت گیری در خصوص ساختمان سازی است.

در خانه کعبه اولاً این یک فضا است اصل بدنه و پوسته نمای بیرونی آن نیست، خانه است فضای سرپوشیده، فضایی که انسان بتواند درباره عوارض طبیعی مصون باشد، ایجاد امنیت و آرامش می کند. آن امنیت و آرامشی که ما از ایمان استنباط می کنیم امنیت ظاهری و مادی هم لازم است یعنی فضای محفوظ که به وسیله دیوارها محبوس می شود و امنیت خاطر برای انسان ایجاد می کند.

جمرات سه گانه سنگ هایی است که روی هم انباشته شده است به صورت یک نماد، به صورت مجسمه، آنجا دیگر قهرمان داستان آدم علیه السلام نیست. قهرمان داستان بت، است،

انسان تماشاچی شده، انسان باید آنجا بایستد و آن را تماشا کند، آن خودش را به نمایش گذاشته است در حالی که در خانه کعبه خود چیزی نیست بل یک پوسته است اصل آن فضای داخلی آن است که انسان کامل در آن متولد می شود و یا آن مفاهیم عالی که از آن استنباط می شود، آنجا اصل انسان است. در جای دیگر اصل آن ساختمان است.

در معماری هم دو اصل اساسی داریم وقتی ما اساس را بر خود انسان و نیازهای انسان، حالا چه نیازهای مادی و چه نیازهای روحی انسان بنا کنیم، ما فضا را نباید برای تفاخر و خودنمایی و یا سنگ گرانیبت به کار ببریم، مناره را بلند بسازیم، وقتی اینها بشود، خودش بت می شود وقتی خود بدنه مطرح شد، نما شد، اصل شد این ها می شود بت، کسی که دنبال ظاهر است دچار بت پرستی است کسی که در پی معناست دچار بت پرستی نمی شود و خود بدنه برای او بت نمی شود. ولی آنجا معنا و مفهوم است، این یک نکته، نکته دیگر این که ابزار ادراکی انسان تمام این بحث هایی که داریم برای رسیدن انسان به کمال است، ابزار ادراک انسان یکی حس است و یکی عقل است و یکی دل است. بزرگان ما می گویند، این فضای مساجد، چه خانه کعبه باشد چه مسجدالنبی ادراکات انسان اول حواس پنج گانه است که با حیوان مشترک است و انسان در ارتباط با علم طبیعت و مادیات از این حواسش استفاده می کند. این وجه مشترک با حیوان و انسان از جایی شروع می شود که عقل شروع می شود، این که خواب زشت و زیبا مطرح می شود و تمرکز روحی برای حضور قلب در عبادت، مسجد در واقع یا همان خانه کعبه یا مسجد نبی، یک مکعب نساخته اند که ارتفاع آن قد طول و عرض آن انسان باشد، تا در طبیعت و یا تا در بازار است حواسش چشمش و گوشش در واقع دارد از طبیعت استفاده می کند ولی وقتی ما وارد مسجد می شویم وارد تکامل می شویم باید فضایی ایجاد شود که تمرکز فکری و روحی داشته باشیم. بنابراین فضای داخلی مسجد باید آرامشی ایجاد بکند و ما احکامش را داریم که نقاشی نباید باشد، مجسمه جاندار نباید باشد تا آدمی بتواند حواسش را کلاً جمع خالق کند. نقاشی نمی کنند زیرا انسان را سرگرم می کند که این صحنه کجا بوده است؟ اینجا انسان فاعل نیست بل تماشاچی است. مثلاً جنگلی است در آن قدم می زنیم و زیبایی های طبیعت را در آن می نگریم. این که در مساجد ما گفته اند عکس نزنید، نقاشی نکنید برای این است که اگر انسان به این ها توجه کند از عبادت غافل

می شود، ما دو عبادت اصلی داریم. یکی موعظه است که عقل انسان را باور می کند. برای موعظه باید تمام توجه به خطیب باشد تا بتواند تفکر و اندیشه اش بارور بشود و برای عبادت دیگر اصلاً شما باید ذهن و حضور قلب داشته باشید و اطرافتان جاذبه هایی که شما را به آن جلب کند، نباید باشد. اینجا وحدت فضایی باید داشته باشید، چون به وحدت برسید و در درون خود احساس وحدت بکنید، تمرکز روحی و وحدت حضوری پیدا کنید و از درون حضور قلب پیدا کنید. بنابراین فضاهای ما و مساجد باید که وحدت داشته باشد، ساده و همانند باشد. انواع رنگ های تند و عجیب و غریب، انواع و اقسام شکل ها به هیچ وجه نباید استفاده بشود. از نظر نقشه، مثلاً در تمام شکل های منظم مربع هست. دایره و مستطیل و مثلث داریم، ولی در تمام این ها شکل های نامنظم (که متأسفانه کلیساهای ما را به شکل نامنظم موجی و غیره درست می کنند) هیچ شکلی مناسب تر از مربع برای تمرکز و سکوت نیست به سبب این که اولاً تمام مربع که چهار جهت دارد، انسان هم چهار جهت دارد هیچ گونه کششی برای انسان ایجاد نمی کند، زورخانه ها را گرد درست می کنند که انسان حالت چرخشی داشته باشد. مستطیل در جهت طول انبساط دارد، هر یک از این شکل های نامنظم حواس انسان را پرت می کند، ولی در مربع و چهار ضلع آن یک شکل است و هیچ جاذبه شکلی نداریم. بنابراین آنجا کاملاً انسان ساکن می شود سکون حواس پنج گانه بهترین شرایط را برای سکون فراهم می کند، این است که هنوز متأسفانه کسانی که می آیند مسجد بسازند هنوز دوستان ما نمی دانند که مسجد الاقصی با ساختمان قدس تفاوت دارد هنوز در قم مصلی را به صورت هشت ضلعی می سازند، هشت ضلعی زیارتگاه است آنجا یک سری سفره هایی است که برای زیارت دور آن می گشتند. به این علت هشت ضلعی ساخته اند که بیایند دور بگردند. اما مسجد الاقصی خودش مربع است یعنی هسته اصلی مربع است. البته در طول و عرض و شبستان ها به صورت های مختلف بزرگ و کوچک می شوند منتها نکته مهم این است که تمرکز آفرین، درون گرا و آرامش بخش باشد که ویژگی هایش ذکر نمی کنیم.

مهم این است که بدانیم این گونه نیست که طراحی مساجد بدون حساب و کتاب باشد؛ به سبب این که ما تکثر داریم و مفاهیم ما به اشکال گوناگون ظهور و بروز پیدا می کند، حسن مکتب ماست که دو مسجد ما مشابه هم نیست، اما در عین حال ضوابط و قواعدی دارد که

بسیار حساب شده و دقیق است و متأسفانه امروز در دانشگاه های ما درس نمی دهند. مهندسانی که شما انتخاب می کنید، اگر وارد نباشند مواردی را طراحی می کنند که هیچ سنخیتی با اصول فرهنگی ما ندارد.

سخنان جناب آقای مهندس مروت

بسم الله الرحمن الرحيم از صحبت های تمام عزیزان و همکاران و همچنین از برپایی این همایش ها و کمیسیون های جنبی تشکر می کنم.

ما مصوبه ای از هیئت وزیران داریم که در سال 76 تصویب شده و قطعاً نسخه ای از آن به سازمان های مرتبط داده شده است و موظف شده اند که کارهایی در مورد مساجد انجام دهند و اخیراً هم ستاد اقامه نماز که انصافاً خیلی خوب فعال شده است روی همین مصوبات هیئت وزیران کار کرد و تجدیدنظرهایی نیز روی آن صورت داد ولی متأسفانه دکتر عارفان گفتند چون به پایان وقت دولت رسیده ایم، بعید است که ما این را بدهیم به دولت و بتوانیم آن دیدگاه ها را در آن احیا کنیم. بنده تصور می کنم که آن مصوبه ها و هم اصلاحاتش در دولت جدید به تصویب برسد.

خوشبختانه در سال 79 تحقیقات دیگری هم در وزارت مسکن و شهرسازی انجام شده است و نزدیک به چهل موضوع در باره معماری مساجد و اصول و ضوابط طراحی مساجد و هویت معماری و شهرسازی اسلامی توسط مهندس نقره کار در حال تهیه است. ان شاء الله این مطالعات و زحمات به صورت مصوبه در بیاید و این ضوابط در شورای عالی شهرسازی و معماری وزارت مسکن تصویب بشود که شکل قانونی به خود بگیرد و قابلیت اجرا پیدا کند.

به نظر من ما باید شرحی بنویسیم که وقتی دولت جمهوری اسلامی در برنامه سوم و چهارم توسعه مساجد را به عنوان محور معرفی می کند، فقط از لحاظ کاربردی که نیست همه مسائل جنبی که شما به آن اشاره کردید بر مسجد مترتب است. منتها دستگاه های مربوط

باید بنشینند این‌ها را روشن کنند و به صورت آیین‌نامه در آورند و این‌ها را ببرند به تصویب برسانند و به جریان بگذارند مقصود این است که زمینه‌های آن فراهم است و باید روی این‌ها کار شود.

دستگاه‌هایی که باید کار کنند اگر بتوانند مسؤلیت‌ها را توزیع کنند، نمایندگان محترم روحانیت، سازمان اوقاف، سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، استانداری، شهرداری جمعاً هشت دستگاهی هستند که موظف‌اند بحث محوریت مسجد را که در قانون توسعه جزو رئوس کلی است، اجرا کنند.

اشاره کنم به صحبت یکی از برادران که در زمینه مسجد روستا داشتند، در یکی از تبصره‌های همان قانون توسعه سوم آمده است که در روستاهایی که پنجاه درصد هزینه مسجد را مردم تأمین بکنند پنجاه درصد دیگر توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی پرداخت می‌شود منتها وقتی ما پی‌گیری کردیم خود بنیاد هم خبر چندانی از این موضوع نداشت. برای این‌که دستگاه‌ها یک سری وظایفی بر عهده‌شان گذاشته می‌شود ولی اینها در جریان آن نیستند، دستگاه‌هایی باید باشند که پی‌گیری این موضوع باشند. به قول آقایان دو نکته در جمهوری اسلامی اصل است: یکی هماهنگی و یکی پی‌گیری، اگر ما این دو نکته را رعایت کنیم، شاید به نتیجه‌ای برسیم.

برای من بسیار جالب بود که شنیدم در حوزه علمیه قم درسی گذاشته‌اند برای روحانیون به عنوان مفاهیم مسجد و معماری مسجد تا امام جماعتی که در مسجد است، حداقل الفبای معماری را بداند و با معماری مسجد آشنا باشد این امر بسیار مهم است.

کتاب مساجد وزارت مسکن و شهرسازی که طبعاً سه موضوع کلی دارد، یکی مساجد ساخته شده به همت سازمان ملی زمین و مسکن و مساجد ساخته شده و مرمت شده به همت شرکت عمران و به سازی وزارت مسکن، این کتاب قرار است در حدود دویست نسخه چاپ بشود که بخشی از آن را به مساجد معاصر و مساجد سنتی اختصاص داده است. این کتاب برای جوان‌های طراح ما که تازه طراحی را شروع کرده‌اند تا حدودی راهنماست. من پیشنهاد می‌کنم که امور مساجد بیاید یک هزار نسخه اضافه کند و بخشی از هزینه را بدهد و این

یک هزار نسخه را بین جاهایی که می داند، توزیع کند این کار بسیار شایسته است و این سرمایه گذاری ارزش دارد.

مطلب دیگر این که من چند دانشجو را تشویق کردم که پایان نامه خود را در باره مسجد بنویسند و انصافا هم جزوه های مناسبی تهیه کردند و اگر امور مساجد بخشی از هزینه های این دانشجویان را تقبل کند این پایان نامه ها بسیار مؤثر خواهد بود و منبع تحقیقاتی ارزشمندی محسوب خواهد شد.

بحثی هم در باره هیئت امناها بود که می گفتند اگر ما این ها را به شکلی تربیت بکنیم که هیئت امناهای کشور به شکلی به هم مرتبط بشوند و به آنها جهت داده بشود، چون بسیاری از آنها نمی دانند در این مساجد چه باید بکنند، جا دارد که ما بتوانیم یک راهنما برای این هیئت ها باشیم تا باری هم از روی دوش امام جماعت مسجد برداشته بشود. هیئت امناها اگر درست ارشاد و راهنمایی شوند و جزوه هایی هم برای آنها تهیه بشود، در کل کشور، قطعاً در ارتقای مدیریت مساجد تأثیرگذار خواهد بود.

ص: 197

نقش جهانی مساجد در ایجاد وحدت و پشتیبانی از حرکت های انقلابی جهان اسلام

از همان آغازین روزهای بعثت، قرآن کریم مسلمانان را امتی واحد و مؤمنان را برادر یکدیگر خواند و آنان را به اتحاد و پرهیز از اختلاف و تنازع دعوت نمود و پیمودن راه مستقیم را به آنان توصیه فرمود. و پیامبر بزرگوار اسلام برای تحقق این اتحاد، کوشش فراوانی مبذول و زحمات طاقت فرسایی متحمل گشت.

شاید بتوان ادعا نمود که از جمله فلسفه های تشریح و واجب ساختن اجتماعات معنوی همانند نماز جماعت، نماز جمعه و کنگره سالیانه حج، استحکام پیوندهای دینی و برادرانه در امت اسلامی بوده است، زیرا خداوند، کعبه را سبب قوام یافتن مردمان خوانده است.

قرآن کریم نه فقط مسلمانان را به وحدت فراخوانده، بل همه موحدان را در پرتو عبودیت خداوند به وحدت دعوت نموده است:

«قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمه سواء بیننا و بینکم ان لانهبدا الا الله» (1). با عنایت به آن که مسجد مرکز اصلی عبادت و عبودیت خداست، چرا ما از این مراکز مقدس برای وحدت بخشی بین مسلمانان استفاده نکنیم؟

ص: 199

رویکرد اساسی پیامبر به ساخت مسجد در آغاز هجرت مؤید این حقیقت است که اجتماع معنوی و روزانه مسلمانان در مسجد، پیوندهای اجتماعی و وحدت بخش آنان را مستحکم می‌سازد، آن حضرت در آغاز هجرت، پس از خروج از غار ثور و به هنگام ورود به منطقه و محله قبا که تا مرکز شهر یثرب فاصله چندانی نداشت، مسجد قبا را بنیان نهاد تا نقش اساسی مسجد در اسلام و زندگی مسلمانان و ضرورت توجه مردم را به این مرکز وحدت آفرین معطوف سازد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پس از اقامت چند روزه در قبا و بنای نخستین مسجد در اسلام و ملحق شدن امیرالمؤمنین علی علیه السلام، به همراه فوادم در روز جمعه به سوی شهر یثرب حرکت کردند، ولی در میان راه و نزدیک ظهر به محله بنی سالم رسیدند. مردم قبیله به استقبال آن حضرت آمدند و درخواست کردند که در میان آنان نزول اجلال فرماید. مسلمانان بنی سالم اگرچه پیش از ورود پیامبر صلی الله علیه و آله مکانی برای نماز ساخته بودند، ولی به صورت رسمی افتتاح نشده بود. پس از اصرار مردم، ناچه آن حضرت کنار مسجد متوقف شد، پیامبر فرود آمدند و این مسجد با قدوم و حضور رسول الله صلی الله علیه و آله و ایراد خطبه و اقامه نماز جمعه، به طور رسمی افتتاح و تثبیت شد.

پس از ورود به مدینه نیز نخستین اقدام آن حضرت ساخت «مسجد نبوی» بود که مرکز کلیه فعالیت های اجتماعی، سیاسی، دفاعی و حکومتی مسلمانان شد.

امروزه و در این شرایط حساس تاریخ که از یک سو اسرائیل سرزمین های قدس شریف را به اشغال درآورده و خیال تخریب مسجد الاقصی را در سر می‌پروراند و امریکا با اشغال دو کشور اسلامی فریاد شروع دوباره جنگ های صلیبی را به گوش رسانیده و مسلمانان در بسیاری از نقاط جهان تحت فشار و ظلم و ستم قرار دارند و از سوی دیگر دشمن با به کار گرفتن همه تجهیزات و امکانات خود در زمینه فرهنگی هجوم همه جانبه ای به نسل جوان صورت داده است و می‌کوشد به دستاویز آن هویت جوانان مسلمان جهان را به یغما ببرد و آنان را به مبلغان بی‌مزد خود بدل سازد، آیا چاره ای جز برقراری یک شبکه درهم تنیده و قدرتمند معنوی جهانی مساجد و سعی در احیای مساجد و مستحکم ساختن

پیوند آنها و بهره برداری در عالی ترین شکل ممکن از مساجد جهان اسلام برای حمایت از مسلمانان مظلوم جهان باقی مانده است؟ خوشبختانه ظرفیت و گستردگی مساجد جهان اسلام با توجه به پراکندگی آن در اقصی نقاط عالم به قدری چشم گیر است که در صورت ساماندهی مناسب به عنوان سنگری مستحکم و پایگاهی قدرتمند، عظیم و مردمی در سراسر جهان اسلام از مشکلات جوامع می کاهد و در برابر توطئه های دشمنان جهان اسلام با کمال قدرت می ایستد.

در این راستا توجه به این نکات لازم است:

1_ با پیشرفت فناوری ارتباطات و فراهم آمدن امکان برقراری پیوند و ارتباط، لزوم استفاده از تلفن، دورنگار، ماهواره و طراحی شبکه هماهنگ جهانی مساجد در اینترنت تحت نظر شورای عالی مساجد جهان اسلام، متشکل از مسئولان مساجد کشورهای اسلامی، ضرورتی اساسی به شمار می رود.

2_ اطلاع رسانی روز آمد این شبکه در امور دینی، مشکلات جهان اسلام و احوال مسلمانان جهان اسلام، در همه نقاط جهان و ساماندهی برنامه های مردمی و عمومی از جمله کارکردهای اساسی این شبکه محسوب می شود، برای مثال:

اعلام رویت هلال ماه نو از طریق هر مسجد به شبکه جهانی مساجد به همت مردم متدین در باره هر مسجد در جهان اسلام می تواند با عنایت به فتاوی نوین برخی از مراجع معظم تقلید به یکسان سازی ماه های قمری و وحدت میان مسلمانان کشورهای گوناگون در این زمینه بینجامد.

ساماندهی تظاهرات گسترده مردمی روز قدس در جهان اسلام از طریق این شبکه آمریکا و اسرائیل را به عقب نشینی وا می دارد و مواضع مردم فلسطین و مبارزان جان بر کف آن را تقویت می نماید.

3_ همسان سازی مواضع و ساماندهی حرکت های مردمی جهانی برای حفظ منافع مشترک دینی و جهانی و مقابله با دشمنان اسلام مساجد را به عنوان قدرتمندترین سنگر مبارزه بر ضد ظلم و استکبار در آورده، قدرت مردمی جهان اسلام را آشکار می سازد.

4_ امکان تبلیغ دینی، آموزش قرآن، رفع نیازهای یکدیگر از طریق تبادل فرهنگی، علمی، انتقال تجارب و حتی مبادلات اقتصادی بین مردم مسلمان جهان و گفتمان مسالمت آمیز مذاهب گوناگون از طریق شبکه جهانی مساجد نه فقط امری ممکن، بل مطلوب خواهد بود.

اکنون پرسش اساسی آن است که برای تشکیل شورای عالی مساجد جهان اسلام و طراحی شبکه جهانی مساجد، چه اقدامات، زمینه سازی و تمهیداتی باید صورت پذیرد؟

ص: 202

بیانیه پایانی سومین اجلاس هفته جهانی مساجد⁽¹⁾ بسم الله الرحمن الرحيم مسجد خانه خدا، نیایشگاه انبیا و اولیا، طور سینای عرفا، نردبان صعود به ملکوت، محل پیوند زمین و آسمان، مرکز اجتماع مسلمانان، پایگاه جهاد و تحکیم توحید، کانون رفع مشکلات فردی و اجتماعی، مرکز تربیت و دانشگاه عمومی، مهد پرورش استعدادهای فکری انسان، دریای غواصان حقیقت، منظومه بلند انسانیت، ضیافتگاه مؤمنان، میعادگاه پارسایان، مشعل هدایت، بوستان معنویت، مرکز سیاست، ستاد فرماندهی، تجلی گاه وحدت و برادری و انسجام امت اسلامی، عامل رشد و ارتقای فرهنگی و اخلاقی، مبنای شکل گیری تمدن بزرگ اسلامی و موزه هنر اسلامی، جایگاه آزادی و رهایی از قساوت های درون و بیرون، محل معراج صالحان، بیت القرآن، دارالتبلیغ، سنگر مبارزه برضد کفر و شرک و نفاق و فقر و فساد و تبعیض و مرکز خروش امت اسلامی برضد استکبار جهانی است.

بیستم آگوست 1969 میلادی، روز به آتش کشیدن مسجدالاقصی، قبله اول مسلمین، و محل معراج رسول الله صلی الله علیه و آله، به دست صهیونیست های غاصب، به پیشنهاد جمهوری اسلامی ایران و تأیید وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، روز گرامی داشت هفته جهانی مساجد نامگذاری شده است، این مناسبت فرصتی را فراهم آورده که اندیشه مندان، پژوهشگران، رهبران فکری و سیاسی برای بر طرف ساختن آسیب ها و مشکلات مساجد _ که نماد اسلام و شناسنامه مسلمانان است _ چاره جویی نمایند.

ص: 203

1- . این بیانیه را حجه الاسلام رضایی بیرجندی معاون فرهنگی مرکز و دبیر کمیته علمی همایش قرائت کردند.

نقش اساسی و تأثیرگذاری محوری و بی بدیل مساجد از صدر اسلام تاکنون بر تعالیم معنوی و سیاسی اجتماعی مسلمین و در دفاع از کیان اسلام و وحدت بین مسلمین، دشمنان را بر آن داشته تا محو همه جانبه مساجد را به عنوان هدفی استراتژیک جزو برنامه اساسی خود قرار دهند. از این رو و با توجه و اعتقاد جدی و همه جانبه ملت ها و دولت های اسلامی در پیشرفت، تقویت، گسترش و رونق بخشی به مساجد، سازماندهی مسجدیان و شناسایی شاخصه های موجود مساجد و عرضه و اجرای راهکارهای توسعه همه جانبه مساجد که ضرورتی بنیادی است؛ ما شرکت کنندگان در سومین اجلاس گرامی داشت هفته مساجد توجه همگان را به این نکات جلب می نمایم:

1. از امت و دولت های اسلامی می خواهیم با توجه به تعارض جدی فرهنگ انسان ها و با توجه به محبت آفرینی اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله با فرهنگ ارباب، زور و تزویر و با عنایت به بروز نشانه های استبداد مستکبران جهانی و ابنای منطقه ای ایشان نظیر سران رژیم غاصب صهیونیستی با حفظ محوریت قرآن کریم و تعالیم اسلام و اخوت امت اسلام در مقابله

با آنها به نمایش گذارند و با ترویج و تبلیغ و اشاعه فرهنگ ناب اسلامی، فرهنگ حق طلبی، محبت آفرینی و پاسداری در راه تحقق آرمان های اسلام را به نمایش بگذارند.

2. از ملت های مسلمان عراق و افغانستان می خواهیم با وحدت و تلاش و کوشش مضاعف، بهانه ادامه اشغال را از بیگانگان سلب نمایند و از همه مسلمانان جهان انتظار داریم برای پایان دادن به اشغال غاصبانه دولت مستکبر امریکا و برچیده شدن نظام سلطه از جهان اسلام، به ویژه اشغال قدس شریف تلاش نمایند.

3. با عنایت به پیشنهاد شرکت کنندگان دومین همایش هفته جهانی مساجد مبنی بر تشکیل شورای عالی مساجد متشکل از علمای اسلام، از امت اسلامی می خواهیم که در ارتقای کیفی و بالا بردن کارایی مساجد تلاش نمایند و با استحکام هر چه بیشتر پیوند بین شبکه گسترده مساجد _ همان گونه که مقام معظم رهبری فرمودند _ و با تبادل اطلاعات و تجربیات، از اصلی ترین سنگر و پایگاه امت اسلامی را پاسداری نمایید.

4. از ملت ها و دولت های اسلامی می خواهیم که با عنایت به حق طبیعی و مسلم همه کشورها برای استفاده از توانمندیهای خود از حق مسلم ایران اسلامی برای استفاده از انرژی صلح آمیز هسته ای که نتیجه تلاش دانشمندان جوان ماست، در مجامع بین المللی دفاع نمایند و از مسئولان نظام اسلامی می خواهیم که با قدرت و قوتی که لازمه جامعه ای قدرتمند و اسلامی است، در مقابل همه توطئه های بدخواهان مقاومت نمایند.

5. از ملت ها و دولت های اسلامی می خواهیم تا با تخصیص امکانات صندوق بین المللی اسلامی، به عمران و آبادانی مساجد نقاط محروم کمک نمایند و با این اقدام خداپسندانه، گام های بلند به اعتلای اسلام و رفع تبعیض بردارند.

6. با استناد به تحقیقی که مرکز رسیدگی به امور مساجد صورت داده و با عنایت به التفات مقام معظم رهبری در قالب متولی اصلی امور مساجد و براساس سیاستگذاری واحد انتظار دارد کلیه نهادها و مراکز آموزشی مؤثر در حوزه مساجد با هماهنگی های لازم فعالیت هایی خود را تحقق بخشند تا از اجرای کارهای موازی و به هدر رفتن منابع گوناگون اقتصادی و انسانی جلوگیری شود.

در پایان یاد و نام حضرت امام خمینی، احیاگر مساجد و شهیدان سرافراز را گرامی می‌داریم و از مسئولان محترم نظام جمهوری اسلامی، به ویژه از محضر رهبر فرزانه و حکیم انقلاب اسلامی که با رهنمودهای خود به مدعویین اجلاس؛ نقطه عطف جدیدی پدید آوردند و از مهمانان محترم کشورهای اسلامی که در اجلاس شرکت کردند و از همه کسانی که جهت برگزاری این همایش بزرگ تلاش نموده‌اند، تشکر و قدردانی می‌نماید و از درگاه احدیت عزت و سربلندی اسلام و مسلمین به ویژه ملت‌های مظلوم و در بند عراق و افغانستان و فلسطین را خواستاریم.

والسلام علیکم ورحمه اللہ وبرکاته.

پایان

ص: 206

بخش سوم: مقالات

اشاره

ص: 207

چکیده

این مقاله با ارایه گزارشی درباره پژوهش های میدانی صورت پذیرفته در مورد موضوع در داخل و خارج کشور موانع جذب را به موانع فردی، اخواندگی، اجتماعی و امور مربوط به مساجد دسته بندی و در مورد هر یک توضیحاتی را مطرح ساخته است و در پایان تحت عنوان چگونه می توان نوجوانان و جوانان را به سوی مسجد هدایت کرد؟ از برنامه ریزی تکریم نوجوانان و جوانان، مسؤولیت سپاری و تشویق سخن به میان آورده و پیشنهاداتی را مطرح ساخته است.

مقدمه

از صدر اسلام تا امروز مساجد جایگاه بسیار مهم برای نشر اندیشه های ناب اسلامی و تقویت و توسعه ی آیین پاک محمدی بوده اند. از ابتدای شروع نهضت اسلامی در سال 1342 ش تا زمان پیروزی انقلاب، مساجد تأثیری فراوان در جذب جوانان برای پیوستن به انقلاب داشته و در حقیقت، انقلاب اسلامی از مساجد آغاز و به جامعه کشیده شده است. در دوران جنگ تحمیلی نیز مساجد پایگاه مهم بسیج مردم و اعزام آنان به جبهه های نبرد حق علیه باطل

برای دفاع از انقلاب، اسلام و ایران بودند. اما امروز مشاهدات تجربی نشان می دهد که حضور در مساجد در قیاس با دوران انقلاب و سال های ابتدایی پس از پیروزی انقلاب، کاهش یافته است. در حالی که تعداد مساجد و حتی امکانات موجود در آن ها افزایشی چشم گیر داشته است. حال این سؤال پیش می آید که چرا مساجد خلوت شده است؟ چرا مردم مخصوصاً نوجوانان و جوانان از سخنرانی ها و کتابخانه های مساجد و مراسم دعای آن استقبال پرشوری ندارند؟ هرچند نباید ترفندهای دشمن و برنامه ریزی آن ها برای اختلاف بین مساجد و مردم و به ویژه نسل جوانان را از نظر دور داشت، چرا که آن ها به روشنی دریافته اند که مساجد از جمله مهم ترین پایگاه های انقلاب و عاملی مهم در تقویت اندیشه های دینی و اسلامی است. از همین مساجد است که جوانان سلحشور مؤمن و مسلمان به پا می خیزند و برضد زیاده طلبی ها و زورگویی های ظالمان و مستکبران قیام می کنند و حفظ انقلاب اسلامی به زنده بودن و شور و نشاط مساجد بستگی دارد. اما این نکته هم نباید فراموش شود

ص: 210

که ما نیز نتوانسته ایم برنامه های اساسی مبتنی بر روش های علمی و هماهنگ با خواسته ها و نیازهای نسل نوجوان طراحی و یا شرایط تحقق آن ها را فراهم کنیم. در این مقاله سعی شده است ضمن مروری بر تحقیقات انجام شده در این خصوص، عوامل و موانع جذب مردم به ویژه نوجوانان و جوانان به مساجد را مطرح و پیشنهادهایی برای جذب آنان ارائه گردد.

مروری کوتاه بر تحقیقات انجام شده

سازمان تبلیغات اسلامی در سال 1374 ش در مطالعه ای نظری به بررسی علل کاهش حضور مردم در مساجد پرداخته است. مبنای نظری این مطالعه دیدگاه کارکردگرایی است. در این تحقیق - که فاقد هرگونه بررسی تجربی است - از تغییر نیازهای مردم و نداشتن تناسب کارکردهای مسجد با نیازهای فعلی مردم به عنوان علل خلوت بودن مساجد در حال حاضر یاد شده است. این سازمان هم چنین در تحقیقی که در سال 1376 ش در تهران انجام داده است؛ به بررسی مسئله حضور جوانان در مسجد، وضع مساجد موجود از دیدگاه جوانان و نگرش جوانان درباره ی مسجد پرداخته است، این تحقیق که از نوع تحقیقات توصیفی است، به روش پیمایشی و با استفاده از پرسش نامه بر روی یک نمونه ی 650 نفری شامل جوانان 15 تا 25 ساله صورت گرفته است. طبق یافته های این تحقیق، با افزایش سن و میزان تحصیلات از میزان حضور در مساجد کاسته شده است. در مجموع میزان رفتن والدین به مسجد بر میزان حضور جوانان تأثیری مثبت دارد و مردان بیش از زنان در مساجد حضور می یابند. (6/66 درصد برابر 61 درصد) در مجموع بیش از چهل درصد پاسخ گویان به مسجد نگرشی منفی دارند و به موازات افزایش سطح تحصیلات این نگرش منفی نیز افزایش می یابد. صدا و سیمای جمهوری اسلامی در یک نظرسنجی با عنوان «مسجد پایگاه تحقیق و نوسازی معنوی» (1376) به سنجش نگرش جوانان تهرانی درباره ی مسجد، حضور در مسجد و نارسایی های مسجد پرداخته است. این تحقیق که از نوع توصیفی است به روش پیمایشی و با استفاده از پرسش نامه بر روی 650 تن جوان تهرانی که به عنوان افراد نمونه انتخاب شده اند، صورت گرفته است، نتایج این تحقیق حاکی از این است که حدود

بسیار درصد آن‌ها به ندرت به مسجد می‌روند و سی درصد هیچ‌گاه به مسجد نمی‌روند. هم‌چنین این تحقیق نشان می‌دهد که با افزایش سطح تحصیلات میزان حضور افراد در مسجد کاهش یافته است، دختران هم کمتر از پسران به مسجد می‌روند. ایوان یازبک و آدبرث لومیس در سال 1983 م مطالعه‌ای درباره‌ی مساجد در امریکا انجام داده‌اند. در این تحقیق که گزارش آن در قالب کتابی با عنوان «گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده امریکا» (1371) منتشر شده است، محققان مذکور، فعالیت‌های پنج مسجد از سه ناحیه‌ی امریکا شامل نیویورک، میدوست و سواحل شرقی را مطالعه کرده‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بین سن و میزان مشارکت در فعالیت‌های مسجد رابطه‌ای معنادار دیده می‌شود. بدین ترتیب که جوانان بیشتر از افراد مسن به مسجد می‌روند و هم‌چنین افراد متأهل بیشتر از مجردین در مسجد حضور می‌یابند. (پژوهشگران فرهنگ: 137 و 138) آقای عباس کردستانی در تحقیقی که با عنوان «عوامل مؤثر بر پایین بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد در استان کرمان» در سال 1382 ش و بر روی یک نمونه نهمصد نفری از جوانان شانزده تا 25 سال در ده سال شهر این استان انجام داده به نتایج جالب توجهی رسیده است.

نتایج توصیفی حاصل از این پژوهش و نهمصد پرسش‌نامه‌ی معتبر تکمیل شده نشان می‌دهد:

میانگین سنی جمعیت نمونه 5/19 سال و میانگین میزان تحصیلات 6/11 سال است. از کل جمعیت نمونه (نهمصد تن) 2/17 درصد فاقد ارتباط با مسجد هستند. 69 درصد دارای ارتباط پایین (365 بار تا 730 بار در سال) و فقط 8/3 درصد در حد بالا (731 بار تا 1095 بار در سال) ارتباط داشته‌اند. میانگین میزان حضور سالانه‌ی افراد در مسجد 6/217 بار است که با متوسط میزان مورد انتظار، یعنی 730 بار در سال فاصله‌ی فراوانی دارد و بیانگر پایین بودن میزان ارتباط جوانان جمعیت نمونه با مسجد است.

وی در جمع‌بندی خلاصه یافته‌های تحقیق چنین نتیجه می‌گیرد:

طبق نتیجه‌ی به دست آمده، هرچه افراد نگرش موافق‌تری در باره استفاده‌ی ابزاری از

مسجد داشته باشند، میزان ارتباطشان با مسجد بیشتر خواهد بود و گرایش دینی عرفی نیز از طریق همین متغیر و به صورت غیر مستقیم بر میزان ارتباط با مسجد تأثیری مثبت دارد؛ اما در عوض هرچه دین داری فرد جدیدتر باشد، میزان ارتباط وی با مسجد پایین تر خواهد بود. البته عکس این نتیجه صادق نیست. یعنی دین داری سنتی فاقد تأثیر معنادار بر میزان ارتباط با مسجد است. میزان ارتباط با نهادهایی که ما از آن ها به نام نهادهای رقیب مسجد یاد می کنیم، تأثیری مثبت بر میزان ارتباط فرد با مسجد دارد و در واقع، نوعی رابطه ی خطی میان این دو برقرار است. یعنی نهادهایی هم چون حسینی، نمازخانه، مهدیه و امثال آن به علت آن که کارکردهایی مشابه مسجد دارند، در جامعه پذیری دینی افراد، به ویژه جوانان تأثیری انکارناپذیر و ماندگار دارند و هم چنان که نتایج تحقیق نشان می دهد، هرچه افراد با این نهادها بیشتر ارتباط داشته باشند، میزان حضورشان در مسجد نیز بالاتر خواهد بود. فقدان نهادهای مشابه مسجد فقط موجب حاضر نشدن افراد در مراسم مذهبی می شود، اما چنین نیست که اگر فردی به نهادهای مشابه مسجد نرفت، لزوماً به مسجد خواهد رفت. سطح تحصیلات از طریق متغیر نوع دین داری - دین داری مدرن - بر متغیر وابسته تأثیر گذار است. به این ترتیب که هرچه سطح تحصیلات فرد بالاتر باشد، دین داری وی مدرن تر خواهد بود و هرچه دین داری فرد مدرن تر باشد، میزان ارتباط وی با مسجد محدودتر خواهد بود.

این پژوهشگر هم چنین در مقایسه ی نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیقات پیشین می گوید:

نتیجه ی به دست آمده در خصوص تأثیر منفی سطح تحصیلات بر میزان ارتباط با مسجد با نتیجه ی به دست آمده در تحقیق سازمان تبلیغات اسلامی (1376 ش) هم خوانی دارد. طبق تحقیق مذکور با افزایش سطح تحصیلات میزان حضور افراد در مسجد رو به کاهش می گذارد. چون سطح نیازهای آنان بالا می رود و نیازهای آنان را برآورده نمی سازد.

نتایج این پژوهش مبین آن است که جو اجتماعی - فرهنگی حاکم بر مساجد باید تغییر پیدا کند تا جوانان رغبت و انگیزه ی بیشتری برای حضور در این پایگاه های معنوی پیدا کنند.

این پژوهشگر معتقد است:

«تأثیر منفی دین داری مدرن بر میزان ارتباط با مسجد صرف نظر از ماهیت فرد گرایانه ی این نوع از دین داری از یک سو و محدود بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد از سوی دیگر مؤید این واقعیت است که جوّ اجتماعی_ فرهنگی حاکم بر مساجد در حال حاضر چندان جوان پسند و مدرن نیست و قرائت سنتی و برداشت های انحصار گرایانه از دین، سلطه ای بارز بر مساجد دارند. معنادار نبودن تأثیر دین داری سنتی بر حضور جوانان در مسجد علت روشن و قاطع بر این برداشت است. البته راه برون رفت از این بن بست چنان که بسیاری تاکنون پیشنهاد کرده اند، تبدیل مساجد به مکان هایی برای تحقق فعالیت های عرفی جوان پسند از قبیل ورزش، رایانه، فیلم و غیره نیست، جوانان اگر خواهان بهره مندی از چنین خدماتی باشند، به سهولت می توانند نیاز خود را در بیرون از مسجد تأمین نمایند. به نظر می آید که جاذبه های مساجد برای جوانان نه از سنخ جاذبه های عرفی، بل از نوع جاذبه های معنوی ای هستند که قادرند خلأهای معنوی موجود زندگی در دنیای مدرن را به سادگی پر کنند».

البته به نظر من اگر جوان این گونه جاذبه ها را در مسجد پیدا کند، دیگر به سوی مکان های نامطمئن نمی رود و از همین طریق به مسجد علاقه مند می شود. (1383: از 133 تا 170) در پژوهش دیگری که در زمینه ی برخی عوامل جذب جوانان به مسجد که با نظرخواهی از جوانان صورت گرفته، نتایج شایان توجهی به دست آمده است. در این تحقیق عوامل مورد نظر عبارت بودند از: امام جماعت، وضعیت ظاهری مسجد، کتابخانه ی مسجد، طولانی نشدن نماز جماعت، هیئت امنای و کانون فرهنگی مستقر در مسجد.

نتایج به دست آمده از بین 438 تن از جوانان مذهبی استان کرمان، پس از تجزیه و تحلیل آماری، نشان می دهد که اکثر قریب به اتفاق جوانان وضع ظاهری مسجد (نظافت، ساختمان و امکانات مورد نیاز) را مهم ترین عامل جذب خود به مسجد می دانند. طولانی نشدن نمازهای جماعت، ویژگی های امام جماعت، کتابخانه، کانون های فرهنگی

و هیئت امنای به ترتیب در درجه ی بعدی از اهمیت قرار دارند. درجه بندی عوامل مزبور از این قرار است:

1. وضع ظاهری مسجد 1/81 درصد؛ 2. طولانی نشدن نمازهای جماعت، 2/72 درصد؛ 3. امام جماعت مسجد، 8/69 درصد؛ 4. کتابخانه ی مسجد، 6/55 درصد؛ 5. فعالیت کانون های فرهنگی مساجد، 54 درصد؛ 6. هیئت امنای مسجد، 6/36 درصد.

موانع و راه کارهای جذب نوجوانان و جوانان به مساجد

اشاره

با بیان پیشینه ی برخی تحقیقات انجام شده می توان مهم ترین موانع جذب نوجوانان و جوانان به مساجد را به شرح زیر دسته بندی کرد و در هر زمینه به راه کارهای مناسب توجه کرد:

الف) موانع فردی؛ ب) موانع خانوادگی؛ ج) موانع اجتماعی شامل جامعه و محیط های آموزشی؛ د) موانع مربوط به مساجد.

الف) فردی

افزایش ناموزون جمعیت در دو دهه ی اخیر مشکلات فراوانی برای جامعه به وجود آورده است. امروز کشور ما یکی از جوان ترین کشورهای دنیا شرایط خاصی دارد. از یک سو جمعیت جوانان این کشور می توانند به عنوان نسلی بالنده، نقشی مهم در رشد و توسعه ی کشور ایفا کنند و از سوی دیگر ناتوانی در تأمین شرایط مناسب می تواند خسارات سنگین و جبران ناپذیری بر پیکره ی کشور وارد کند.

ص: 215

هرچند تاکنون در عرصه های گوناگون موفقیت های چشمگیر و ارزشمندی داشته ایم، اما باید این واقعیت را بپذیریم که غفلت از نسل جوان هم آسیب های فراوانی در ابعاد گوناگون پدید آورده است. این که بخش چشم گیری از تحصیل کردگان جوان ما در مقاطع گوناگون تحصیلی بیکار هستند یا نمی توانند ازدواج کنند و زندگی مناسبی داشته باشند و جز آن، تا حدی موجب سرخوردگی طبقاتی از نسل جوان شده است. همین امر سبب شده است که او در مواردی احساس پوچی کند و خود را فردی شکست خورده به حساب آورد و دچار یأس و ناامیدی شود.

جوانان، تمایل درونی دارند که هرچه بالقوه می توانند باشند، بشوند و استعدادهای درونی خود را شکوفا نمایند؛ که پیامد آن احساس رشد، بلوغ و سلامت روان خواهد بود. هرچند که ممکن است در این مرحله توفیق چندانی در خودشکوفایی نداشته باشند، اما نیاز آن را در خود احساس می کنند که بهره برداری کاملی از ظرفیت ها و توانایی های خود بنمایند، به کمال برسند و هرکاری را به بهترین نحو ممکن انجام دهند.

نوجوان یا جوان که سرتسلیم در برابر هیچ کس فرود نمی آورد و برضد همه ی قدرت ها عصیان می کند، در درون متوجه ضعف ها و حقارت های خود است. عظمت، قدرت و بقا و دوام خود را در مذهب می بیند، فلسفه ی زندگی و حیات خود را در مذهب جست و جو می کند و در آن برای زندگی خویش می یابد. نوجوان می خواهد مذهب و مفاهیم مذهبی را شخصابا نیروی عقل خود بررسی کند و حقایق را دریابد؛ بنابراین بسیاری از شک های مذهبی نیز در همین مرحله برای او توصیه می شود که با یافتن پاسخ های مناسب راه تکامل خود را نیز می پیماید.

جوانانی که در زندگی هدف های مشخصی ندارند یا هدف های بسیار کوچکی را دنبال می کنند، غالباً در تزلزل و ناامنی به سر می برند؛ زندگی آن ها فاقد ارزش است، دائماً در حال افسردگی، یأس و ناامیدی هستند و احساس تنهایی و پوچی و بیچارگی به آن ها دست می دهد». (خدایاری فرد 1373: 35) این مشکلات و کمبودها از سویی، هم سبب اثر پذیری نسل جوان از تبلیغات سوء

دشمنان شود و بین آنها، انقلاب و روحانیت فاصله بیندازد. طبیعتاً این گروه از مساجد به عنوان پایگاه انقلاب و روحانیت فاصله گرفته اند. از سوی دیگر هم با توجه به نبود شناخت کافی از اسلام و احکام دین و وجود زمینه‌ی مناسب در گروهی از افراد جامعه و انقلاب اسلامی، موجب برداشت غلط آنان از دین شده و به انحراف کشیده شده اند. وقتی نوجوان یا جوان در محیط‌های گوناگون اجتماع در مقابل شبهات و القائنات فکری مکاتب و فلسفه‌ها و افراد گوناگون قرار بگیرد و جواب منطقی و مستدل نیز نداشته باشد، برای حفظ غرورش ناگزیر خود را بیگانه با مذهب معرفی می‌کند و با این روش بر احساس حقارت خود به سبب این ناتوانی‌ها در مقابل دیگران سرپوش می‌گذارد و اندک اندک به نفی مذهب کشیده می‌شود. (خدایاری فرد 1373: 90)

(ب) موانع خانوادگی

به اعتقاد بسیاری از بزرگان تعلیم و تربیت، «خانواده» نخستین مدرسه‌ای است که انسان در آن درس می‌آموزد و به عنوان نخستین پایگاه آموزش و پرورش و از اساسی‌ترین عوامل در تشکیل شخصیت کودک است. (نوّابی نژاد: 52) دکتر غلامعلی افروز عقیده دارد:

«غالب رفتارهای انسان بر اساس یادگیری استوار است و نخستین و مهم‌ترین پایگاه یادگیری، کانون خانواده است، زیرا خمیرمایه‌ی شخصیت انسان در خانواده تکوین می‌یابد و نگرش‌ها، رغبت‌ها، رفتارهای خوشایند و ناخوشایند در برابر پدیده‌های گوناگون از خانه سرچشمه می‌گیرد». (افروز: 12: 1371) اگر والدین در قالب الگوهای کودک و نوجوان نگرش مطلوب و مثبتی به مساجد داشته باشند و آموزش دینی فرزندان خود را در قالب وظیفه‌ای اساسی تلقی کنند، قطعاً این‌گونه برخورد تأثیر بسیاری در رفتار کودک و نوجوان خواهد داشت. پدر و مادری که به مسجد می‌روند و فرزندان خویش را از همان دوران کودکی در مجالس و محافل مذهبی

همراهی می کنند، سبب تقویت احساس پرورش مذهبی در آینده سازان جامعه می شوند. این کار به صورت عادت‌ی مطلوب و پسندیده در می آید. در صورت تحقق سایر شرایط می توان امیدوار بود که فرزندان چنین خانواده هایی در آینده افرادی شایسته، با روحیه ی مذهبی قوی و علاقه مند به دین بار بیایند.

استاد شهید مرتضی مطهری در باره نقش مساجد و مجالس مذهبی در تشویق عبادی کودکان می گوید:

«بچه را باید در محیط نماز خواندن برد. اگر در جمع نباشد، نماز خواندن جمع را نبیند، به این کار تشویق نمی شود. چون اصلاً حضور در جمع مشوق انسان است. آدم بزرگ هم وقتی خودش را در جمع اهل عبادت می بیند، روح عبادت بیشتری پیدا می کند، کودک که بیشتر تحت تأثیر است.

متأسفانه کم رفتن ما به مساجد و مجالس دینی و این که کودکان کم تر در مجالس مذهبی شرکت می کنند، سبب می شود که این ها از ابتدا رغبت به عبادت پیدا نکنند، ولی این برای شما (والدین) وظیفه است... باید ما با بچه های خودمان برنامه ی مسجد رفتن داشته باشیم تا بچه ها با مساجد و معابد آشنا شوند. ما خودمان که از بچگی با مساجد و معابد آشنا بودیم در این اوضاع و احوال امروز چه قدر به مسجد می رویم که بچه های ما که هفت ساله شده اند به دبستان و بعد به دبیرستان بعد به دانشگاه رفته اند، ولی اصلاً پایشان به مساجد نرسیده است، بروند... خوب، این ها قهرا از مسجدها فراری می شوند». (مطهری 1366: 99 و 100) بنابراین باید این نکته مدنظر باشد:

«وقتی انسان عملی را به طور مستمر تکرار کرد به تدریج با آن خو می گیرد و حالتی در نفس به وجود می آید که اصطلاحاً عادت نامیده می شود». (امینی: ص 88) علاوه بر پیش گفته، نوع برخوردی هم که خانواده با دین و ایمان به خدا دارند

در نگرش فرزندان مؤثر است. بسیاری از دانشمندان نیز به این موضوع اشاره داشته اند، ایمان یکی از ارزش های مهم نفسانی است که پرورش آن باید جزو برنامه ی مربیان قرار گیرد. لاک می گوید:

«کودک از دوران طفولیت باید تصورات دقیق و صحیحی از خداوند که نسبت به ما مهربان است و کلیه ی مایحتاج ما را فراهم می سازد، و در عین نیکی و لطف می باشد، داشته باشد هرگز نباید از خدا و موجودات ناشناخته بترسد. کودک به علت این که خدا نسبت به او مهربان است خدا را دوست خواهد داشت، و به زودی یاد خواهد گرفت که دست نیاز به سوی او دراز کند. بنابراین، پرورش ایمان و استفاده از آن را باید یکی از شیوه های مهم تربیتی محسوب داشت که اولیا و مربیان می توانند از آن بهره بگیرند».

(امینی: ص 37) هم چنین برخوردهای نامناسب و تعصب آمیز والدین که براساس انس و الفت و دوستی و محبت و هم چنین استدلال منطقی نباشد و نتواند بر اطلاع و آگاهی نوجوانان و جوانان تشنه ی حقیقت بیفزاید، آن ها را در ورطه ی گمراهی می افکند و به بیراهه ای می کشاند که نهایت آن ضلالت و گمراهی است.

ج) موانع اجتماعی

1 _ جامعه آنچه موانع مشترک جذب جوانان به مساجد در مدرسه و اجتماع است که در خور توجه و جای تأمل و تعمق و بازنگری است، وجود دوگانگی و تناقض در گفتار و اعمال است که در جامعه شاهد اعمال و رفتاری است که مغایر تعالیم اخلاقی و دینی است. از جمله عواملی که بر روی نوجوانان و جوانان تأثیری منفی دارد می توان به موارد زیر اشاره کرد:

1 _ 1) دوستان ناباب و معاشران ناصالح؛ 1 _ 2) آلوده بودن جو عمومی حاکم بر جامعه و محیط ناامن فکری و فرهنگی برای جوانان؛ 1 _ 3) کم رنگ شدن تدریجی معنویت در جامعه.

2_ مدارس و محیط های آموزشی کودکان و نوجوانان بخش چشم گیری از عمر خود را در مدارس و محیط های آموزشی سپری می کنند. مدرسه دومین محیط تربیتی است که تأثیر بسیاری در آموزش و رشد و شخصیت کودکان دارد. اگر عوامل تربیتی در مدرسه، به شایستگی وظایف خود را انجام دهند، می توان به سعادت و پیشرفت جامعه در آینده امیدوار بود. از جمله کارکردهای مدرسه تربیت مذهبی دانش آموزان است. برگزاری کلاس های دینی و فرهنگ اسلامی در طول دوران تحصیل، برگزاری نماز جماعت و آموزش های دینی در مدارس اگر به نحوی صحیح انجام شود، از جمله تلاش های ارزشمندی خواهد بود که می توان به آن امیدوار بود. علی رغم تأثیرات مثبتی که این اقدامات بر تقویت روحیه ی دینی برخی کودکان و نوجوانان داشته است، باز هم با دشواری های فراوانی مواجه هستیم. به تعبیر دیگر مدارس نتوانسته اند به شایستگی از عهده ی این رسالت عظیم برآیند. گاهی اوقات در مدارس و دبیرستان ها که تعلیمات دینی و بینش مذهبی و قرآن را آموزش می دهند به سبب فهم نشدن صحیح مطالب یا بی صلاحیتی معلم و یا ناتوانی، پاسخ دادن به سؤالات دانش آموزان، بدبینی به مذهب در آن ها تقویت می شود و نوجوان احساس می کند که درس دینی را خوانده و خوب فهمیده، اما چیزی نداشته است که او را جلب و جذب نماید و به درد زندگی او بخورد، و اصولاً دین و مذهب آرام بخش درون نیست، روح و فکر را به تعالی نمی رساند و پیاده کردن آن عملی نیست و اگر هم عملی باشد داروی مخدر است، انسان ها را تخدیر می کند و از حرکت و رفتن و جریان داشتن باز می دارد، و به سکون و رکود ماندن و پوسیدن و بل به عقب برمی گرداند. این است که او از چنین مذهبی رویگردان است و برضد آن طغیان می کند، و رسالت ریشه کن کردن مذهب را نیز به دوش می گیرد و از مسجد در قالب پایگاه دین دوری می کند. (خدایاری فرد 1373: 91) حال اگر مدارس ما توفیق لازم را به دست آورده بودند، این تأثیر را در سطح اجتماع هم شاهد بودیم و حضور دانش آموزان و جوانان در مساجد در سطح گسترده می توانست گویای آن باشد. متأسفانه واقع امر غیر از این است. ارتباط مساجد و مدارس بسیار کم رنگ

است. اگر پیوند عمیق بین این دو نهاد آموزشی و تربیتی برقرار بود، امروز شاهد اوضاع بهتری بود.

(د) عوامل مربوط به مساجد

1 _ امام جماعت امام جماعت در هر مسجد عامل مهم در پیشرفت و ترقی مسجد به شمار می رود و چنانچه شرایط داشته لازم باشد، تأثیری به سزا در تحولات مثبت در جوانان و در نتیجه گرایش آنان به مساجد خواهد داشت. مهم ترین ویژگی های امام جماعت عبارت اند از: (رضایی: از 231 تا 233) _ ثابت بودن؛ _ ابتکار و خلاقیت؛ _ توانایی جسمی؛ _ توانایی علمی و دارا بودن دانش لازم؛ _ دوستی با جوانان و نوجوانان؛ _ نظم؛ _ احترام و تواضع؛ _ درک موقعیت سنی جوانان؛ _ بیان ساده و شیوا؛ _ آراستگی ظاهری؛ _ (توان) تهیه ی امکانات مالی.

هرچند همه این ویژگی ها، مهم و در جذب جوانان به مسجد مؤثرند، ولی چند مورد از آن به لحاظ اهمیت بیشتر توضیح داده می شود.

ص: 221

– توانایی علمی طرز طرح مسائل مذهبی به نوجوانان و جوانان بسیار اهمیت دارد. امام جماعت ضمن احاطه ی علمی باید بداند چه مسائلی را در این دوره باید برای نوجوانان و جوانان گفت که از دین زده نشوند و در عین حال باید آن مسائل را با زندگی تطبیق داد. این موضوعات باید چنان دقیق عرضه شود که آن ها احساس کنند امور مذهبی در خور پیاده شدن در زندگی روزه مره است و حتی می توانند گاهی نیازهای روانی خود را نیز با این امور برطرف نمایند. فقط موعظه کردن کافی نیست، بل باید مسائل دینی را با تجربه، علم و عمل توأم کرد.

– دوستی با جوانان و نوجوانان جوان به فردی نیاز دارد که او را با همه ی افکار و تمایلات درونی و شور و عشق و حرکت درک کند و پاسخ گوی مجهولات و حلال مشکلات و محرم اسرار و مشاور و راهنمایش باشد. جوان به یک چنین فرد دلسوز و مهربانی نیاز دارد. وجود یک چنین یار مهربان و خیرخواه در تکمیل شخصیت و زندگی آینده ی او تأثیر شایانی خواهد ساخت و در مسائل مذهبی، امام جماعت می تواند بهترین دوست و تکیه گاه برای آنان باشد.

از جمله معضلات جوانان متدین آن است که دغدغه های فراوان معنوی دارند و اگر راهنمایی نشوند دچار افراط و تفریط و گاهی به انحراف کشیده می شوند. اگر مبلغان زمانی را برای این امر اختصاص داده و اعلان کنند که افراد می توانند مثلاً یک ساعت به غروب آفتاب هر روز برای مشاوره ی معنوی، عبادی به صورت فردی یا گروهی بنا بر میل خود مراجعه کنند، می توانند ضمن برقراری انس بیشتر با روحانی، زمینه ی اصلاح حرکت های خداجویانه ی مردم باشد.

برای دستیابی به نتایج مثبت، مبلغ باید ابتدا گوشه شنوا داشته و سنگ صبور باشد و بعد از شنیدن کامل سخنان و شناخت دقیق مشکل، به راهنمایی مردم با توجه به دستورات دینی بپردازد. در مواردی که مبلغ در راهنمایی خود با مشکل مواجه شد، باید به مراجعه کننده بگوید من درباره ی سؤال شما باید مطالعه کنم و سپس پاسخ شما را بگویم. (نوی: 6 و 7)

درک موقعیت سنی جوانان در این زمینه امام جماعت باید با توجه به تمایزات فردی افراد برنامه های متناسب با سن آنان داشته باشد، و جلساتی در هر هفته یک بار ترتیب دهد تا با دعوت از افراد آگاه و صاحب نظر برای پاسخ دادن به سؤالات دینی، مذهبی و اجتماعی نوجوانان در مسجد پاسخ مناسب داده شود.

از احادیث استفاده می شود که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم نه فقط با کودکان، بل با عموم مردم به مقدار عقل و درکشان صحبت می کرد و به هنگام معاشرت و سخن گفتن خودش را در حد مستمعین تنزل می داد و بدین صورت دلشان را به دست می آورد. همین نکته را می توان از عوامل نفوذ در دیگران محسوب داشت. (امینی: ص 30) که امام جماعت باید به آن توجه داشته باشد. در کنار همه ی این ها نقش الگویی امام جماعت را نیز نباید از نظر دور داشت. در مباحث اخلاقی و روان شناسی بر تأثیر الگوها تأکید شده است. همان طور که الگوهای ناآگاه، ناتوان منحرف، شخص را از وادی هدایت به قعر ضلالت می کشانند، الگوهای خود ساخته و پاک و آگاه تأثیر مطلوبی بر روی نوجوانان و جوانان داشته و آن ها را به سوی سعادت رهنمون می شوند. برای مثال چون وقتی صفت عدالت و دوری از گناه و پاکی و تعهد، از شرایط امام جماعت باشد، روشن است که جامعه و جمع اقتدا کننده را نیز در این مسیر، حرکت می دهد و ملاک های تقدّم در کارها و مسؤولیت ها، همین ها می شود. (قرائتی: 102) 2_ هیئت امنای مسجد به صورت ارکان اصلی برنامه ریزی در مساجد نقشی بسیار مؤثر در ایجاد زمینه ی مناسب برای جذب مردم به ویژه نوجوانان و جوانان دارند. اگر هیئت امنا سیاست های درست و اصولی اتخاذ کنند و در مسیر صحیح پیش بروند، می توانند با هماهنگی سایر عوامل، مسجد را به پایگاه مستحکم اعتقادی و فرهنگی تبدیل کنند.

هیئت امنا و مسؤولان و دست اندرکاران باید بدانند این مکان که پایگاه امید و توجه بندگان خداست؛ عنوان، سمت و ریاست نمی پذیرد. هر آنچه هست خدمتگزاری است،

و بر این خدمتگزاری باید افتخار نمود، همه ی مردم را باید با دید محبت نگرست و با آغوش باز از ایشان استقبال کرد و مشکلات آنان را با نهایت دقت و قدرت و احساس محبت انجام داد. (رازقی: ص 220) اگر این دیدگاه بر مساجد حاکم باشد، بسیاری از مشکلات برطرف خواهد شد.

هیئت امنا باید با در نظر گرفتن همه ی جهات کار و دوراندیشی و برنامه ریزی، مساجد را به کانون های عبادت و بندگی و مراکز آموزش احکام الهی و معارف اسلامی و حرکت و جنبش در مسیر سعادت جامعه مبدل سازند.

اینکه خداوند در آیه ی 34 سوره ی انفال می فرماید:

«انّ اولیائه الا المّتمّون».

«کسانی حق سرپرستی مسجد الحرام را دارند که موحد و پرهیزگار باشند».

اشاره به نکته ای بسیار مهم دارد. اگرچه این حکم درباره ی مسجد الحرام گفته شده است، ولی در واقع شامل همه ی کانون های دینی و مساجد و مراکز مذهبی می شود. «متولیان» و «متصدیان» آنان باید از پاک ترین و پرهیزکارترین و فعال ترین مردم باشند که این کانون ها را پاک و زنده و مرکز تعلیم و تربیت و بیداری و آگاهی قرار دهند، نه افرادی ناآگاه، ناتوان و متعصب و خدای نکرده آلوده که این مرکز را تبدیل به مکان هایی کنند که اندیشه ها را ساکت و راکد نگه دارد و موجب بیگانگی از حق و دوری نوجوانان و جوانان از اسلام گردد.

3_ خادمان مسجد این نکته ی مهم را باید پذیرفت که همه عوامل و دست اندرکاران مساجد در جذب یا دفع جوانان مؤثرند. هر چند شاید در ظاهر به این موضوع توجهی نشود و مثلاً نقش خادمان مساجد نادیده گرفته شود. تجربه نشان داده است که خادمان مساجد معمولاً افراد میانسال و سالخورده ای هستند که برخی هم در خصوص مسؤلیت خود، تعصبی خاص دارند. آنان علی رغم اینکه در اجرای پاره ای وظایف خود، به شایستگی عمل می کنند، در مواردی

ص: 224

به سبب ناآگاهی از مسائل تربیتی و تغییرات و شرایط روز جامعه فضایی را پدید آورده اند که موجب دلزدگی نوجوانان و جوانان شده و آنان را از رفتن به مساجد باز می دارند. جالب است که حتی برخی از خادمان در مواردی برخلاف نظر هیئت امنای و حتی امام جماعت مسجد عمل می کنند. یک کار پژوهشی گسترده می تواند صحت یا سقم این موضوع را روشن کند. نمونه هیئت امنای یکی از مساجد تصمیم می گیرند پس از احداث ساختمان اصلی یکی از مساجد، ساختمان موقت قبلی را به محل ورزشی تبدیل کنند؛ با استقرار چند میز تنیس و پاره ای امکانات دیگر زمینه ی جذب شمار چشم گیری از نوجوانان و جوانان پدید می آید و معمولاً این افراد دو ساعت مانده به اذان در مسجد و پس از ورزش در مراسم نماز جماعت هم شرکت می کردند و در سایر فعالیت ها هم مشارکت داشتند.

یکی از اعضای هیئت امنای می گوید:

«یک روز اطلاع دادند که دیگر کسی اجازه ی بازی در مسجد ندارد، و وقتی موضوع را بررسی کردیم؛ دیدیم خادم مسجد تمام وسایل ورزشی را جمع کرده و در گوشه ای روی هم گذاشته است و فقط جمله ای که در پاسخ هیئت امنای گفته این بوده است که من حوصله ی سر و کله زدن با بچه ها را ندارم!».

بنابراین باید در انتخاب و گزینش خادمان مساجد با دقت بیشتری عمل کرد.

«خادمان باید در سنینی باشند که از شور و نشاط لازم برخوردار باشند و روحیه ی برخورد با تمام طبقات اجتماع را بروز دهند، چرا که خستگی روحی و پیری خادم بر اعصاب و روان او تأثیر می گذارد، از این رو شایستگی لازم برای اداره ی مساجد را ندارد و باعث گریز نوجوانان و جوانان از مسجد می شود». (رضایی: 241) 4_ یکی از موانع جذب افراد و به ویژه جوانان به مساجد نامناسب بودن فضای فیزیکی و ظاهری مساجد و رعایت نکردن بهداشت و نظافت این مکان های مقدس است. انسان به طور طبیعی به سوی پاکیزگی و زیبایی تمایل فراوان دارند. فضای زیبا و مناسب می تواند در جذب

افراد مؤثر واقع شود. در اسلام بر ساخت مساجدی که بیان گر عظمت و شکوه اسلام باشند، تأکید شده است و بر ارتقاء و برافراشتگی مسجد اجازه داده یا توصیه شده است.

«فی بیوت اذن الله ان ترفع».

هم چنین مسئله دیگری که عملاً در کلیه ی مساجد مراعات نشده است و وجه امتیازی در مقایسه با کلیسا و معابد ادیان دیگر است، روشنایی و دل بازی مسجد به طرف آسمان و طبیعت است. نور آفتاب و روشن بودن مکان مؤید پاکیزگی است. به علاوه طبق تشبیه مکرر قرآن که نور و ظلمت را معرف و هم طراز با هدایت و ضلالت می آورد و روشنایی تناسب و تأثیر ذهنی در جهت بینایی و هدایت خواهی دارد. مضافاً به این که قرآن خود را کتاب روشن آشکار و بی ابهام و کژی معرفی می نماید. (صالحی: 20) بهداشت و نظافت مساجد از جمله مواردی است که باید همواره مدنظر قرار گیرد.

در قرآن علاوه بر شرایط اساسی و اصولی به بعضی شرایط به اصطلاح فنی یا فرعی نیز اشاره شده است. مهم تر از همه طهارت و پاکیزگی است. آیه ی 125 سوره بقره:

«و عهدنا الی ابراهیم و اسماعیل ان طهرا للطائفین و العاکفین و رکع السجود».

مساجد ما متأسفانه مظهر خلاف آن است، بوی مستراح، هر عابری را که از کنار آن می گذرد، مشمئز می کند، بوی پا و جوراب و لباس کهنه که به استقبال وارد شوندگان می آید، طردشان می نماید، بو و دود سیگار که بدتر از قهوه خانه ها فضای مسجد را پر می کند، مشکلاتی که برای وضو گرفتن و تطهیر هست و فرش هایی که به واسطه ی پشمی بودن و سنگینی، مواد چربی و کثافات را در خود نگاه می دارد و شستشو و تعویض آن مشکل است. بنابراین هر قدر ساختمان و اداره ی مسجد مساعد برای نظافت و روشنایی (که عاملی برای دفع کثافات است) و تهویه ی دائم و فراوان باشد عمل صحیحی انجام شده است. (صالحی: 19) در اسلام بر مراعات بهداشت و پاکیزگی تأکید فراوان شده است. طبیعتاً نظافت و بهداشت مسجد از اهمیتی ویژه برخوردار است. احادیث و روایات نیز بیان گر این اهمیت است. در حدیث آمده است:

«من کنس مسجدا ليله الجمعة فاخرج منه التراب ما يضر في العين عفو له».

«کسی که روز پنج شنبه (شب جمعه) مسجدی را جارو کند، پس به اندازه ی یک ذره ی خاک که اگر در چشم رود، ضرر می رساند، از مسجد خارج شود، خداوند او را می آمرزد».

چگونه می توان نوجوانان و جوانان را به سوی مسجد هدایت کرد؟

جدا از آنچه بیان شد حال این سؤال پیش می آید که چگونه می توان نوجوانان و جوانان را به سوی مسجد هدایت کرد؟ و با توجه به روحیات حساس این گروه چه نکاتی مهم باید مدنظر قرار گیرد؟ نوجوانان، از هر ملت و نژاد، به طور فطری خواهان معرفت الهی و سجایای اخلاقی هستند. این خواهش عمیق و طبیعی سبب شده است که دانشمندان روان، دوران بلوغ را سنین ماورای طبیعت بنامند و در مباحث روان شناسی جوان، مستقلا درباره ی آن گفت وگو کنند.

تمایل فطری جوانان به مذهب آن قدر شدید است که همه ی روان شناسان می گویند:

«بین بحران تکلیف و جهش های مذهبی، ارتباط انکارناپذیری دیده می شود، حتی کودکانی که در خانواده های دور از مذهب و ایمان پرورش یافته اند، در دوران بلوغ علاقه ی بیشتری از خود به مسائل مذهبی نشان می دهند» (فلسفی: ص 337) استانیالی هال معتقد است که نوجوانان در حدود پانزده سالگی حداکثر احساسات دینی را دارا هستند، زیرا با گرایش به طرف دین و اعتقادات مذهبی می خواهند تلاطم نابه سامانی های خود را تخفیف دهند. (خدایاری 1373: 34) همان طور که ملاحظه می شود مذهب عامل آرامش دل و رضای روح است و فرد را از تشویش ها، اضطراب ها و ترس ها نجات می دهد و برضد همه ی قدرت ها عصیان می کند، در درون متوجه ضعف ها و حقارت های خود است؟ عظمت، قدرت و دوام خود را در مذهب

می بیند، فلسفه ی زندگی و حیات خود را در مذهب جست و جو می کند و در آن معنایی برای زندگی خویش می یابد. (خدایاری 1373: 34) دکتر محمد رضا شرفی عقیده دارد:

«در دوران بلوغ، نوجوان، توجهش به مسائل ماوراءالطبیعی بیدار می شود و علاقه مند است که در باره آن سوی پرده ی طبیعت آگاهی یابد و افکارش از پوسته ی هستی بگذرد، آن را بشکافد و از دنیای معنویات، جهان آخرت، ایده آل های اخلاقی و زهدگرایی، با خبر شود. از نظر قلبی و احساسی نیز تمایل او به زیبایی های معنوی برانگیخته می شود و مصداق کلام پیامبر صلی الله علیه و آله واقع شود که فرمود:

آن ها قلبی فضیلت پذیر و دلی رقیق تر و حساس تر دارند، خداوند مرا به پیامبری برانگیخت تا مردم را به رحمت الهی بشارت دهم و از عذابش بترسانم، جوانان و نوجوانان سخنانم را پذیرفتند و با من پیمان محبت بستند، ولی پیران از قول دعوتم سرباز زدند و به مخالفتم برخاستند.

آن گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله به آیه ای از قرآن اشاره کرد و درباره ی مردم کهنسال که مدت زندگی آن ها به درازا کشیده و دچار قساوت و سخت دلی شده اند، سخن گفته است». (شرفی: 1370: 329) حال که نوجوان به واسطه ی تمایلات فطری چنین آمادگی را داراست، برنامه ریزان جامعه باید برای هدایت این نسل چاره اندیشی کنند و مساجد به عنوان پایگاه های معنوی نقش خود را ایفا کنند:

یک روحانی خوش فکر و آگاه می تواند الگوی مطلوبی برای نوجوانان باشد و او را در مسیر دین هدایت نماید. او باید شرایط نوجوان را درک کند و به دور از هرگونه افراط و تفریط عمل کن؛ چرا که احساس مذهبی و نیایش و پرستش، مانند سایر تمایلات طبیعی باید تعدیل شود و با اندازه گیری صحیح اعمال گردد. همان طور که تندروری در ارضای خواهش های جنسی یا حبّ مال و مقام ناپسند است، زیاده روی در ارضای خواهش مذهبی نیز

در مکتب اسلام نامطلوب شناخته شده و اولیای گرامی اسلام، در این باره میانه روی را اکیدا توصیه کرده اند. (فلسفی: 391 و 392) بنابراین برای ارضای تمایل ایمانی نوجوانان و استفاده از احساس مذهبی آنان، دو نکته باید همواره مورد کمال توجه باشد. یکی آن که احساس مذهبی آنان به راه درست هدایت شود و دیگر آنکه با وسایل علمی و عملی موجبات پرورش آن فراهم آید. (فلسفی: 368) در مجموع به این نتیجه باید رسید که اگر می خواهیم جوانان و بزرگ سالانی علاقه مند به حضور در مساجد داشته باشیم، باید روی نوجوانان سرمایه گذاری کنیم و این فرمایش رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله را به یاد داشته باشیم که فرموده اند:

«به شماها درباره ی نوجوانان به نیکی سفارش می کنم که آن ها دلی رقیق تر و قلبی فضیلت پذیرتر دارند».

و نیز فرموده گهربار مولای متقیان امیر مؤمنای امام علی علیه السلام خطاب به فرزندش امام مجتبی علیه السلام که رهنمودی ارزشمند فراروی ماست:

«فرزندم! در دوره ی نوجوانی به تربیت و ادب تو پرداختم، قبل از آنکه قساوت و سختی _ در دوران پیری _ قلبت را فرا گیرد». (1)

برنامه ریزی

بدون تردید می توانیم مسجد را در قالب یک سازمان به حساب آوریم که نیازمند برنامه ریزی است. در حقیقت:

«برنامه ریزی اساسی ترین وظیفه در میان وظایف مدیریتی است.

دیگر وظایف مدیریتی یعنی سازمان دهی، رهبری و کنترل، هدف هایی را پی می گیرند که در فرآیند برنامه ریزی پی گیری شده است».

(قوامی: 1383، 343)

ص: 229

1- . بخشی از نامه ی امام علی علیه السلام .

بنابراین همه ی افراد، گروه ها و سازمان ها باید برای فعالیت های خود برنامه ریزی کنند تا بتوانند به خواسته های خود جامه ی عمل بپوشانند و بی تردید اگر بخواهیم مساجد ما در ادای وظایف خود موفق عمل کند، باید نیاز به برنامه ریزی را در آن ها تقویت کنیم. چرا که در دنیای پیچیده و در حال تحول امروز بدون برنامه ریزی، دستیابی به نتایج مطلوب تقریباً غیرممکن است. نکته ی اساسی که در برنامه ریزی مساجد باید مدنظر قرار گیرد این است که مسجد باید برای هر گروه سنی و سلیقه و جمعیتی برنامه ریزی مناسب داشته باشد.

«برای هریک از کودکان، بزرگسالان، دانشجویان، جوانان و غیره باید برنامه ای خاص داشت. برای آن ها که اهل دعا هستند، برنامه ی دعا، برای آن ها که اهل کتاب هستند، کتابخانه و برای جوانان آن چه مناسب سلیقه ی جوانان است، برنامه ریزی شود». (مکارم شیرازی: 51) امام جماعت و هیئت امنای مساجد باید با در نظر گرفتن همه ی امکانات، ظرفیت ها، توانمندی ها و محدودیت هایی که در مسجد وجود دارد، برنامه ی کوتاه مدت، میان مدت

ص: 230

و بلندمدت را طراحی و با بهره‌گیری از مشورت افراد صاحب نظر یا دست‌اندرکاران سایر مساجدی که موفقیت‌های چشمگیری در کار خود داشته‌اند، برنامه‌های خود را در صورت ضرورت، تعدیل و اصلاح و سپس به مرحله‌ی اجرا درآورند.

موسی مرتضی‌پور در گزارشی از فعالیت‌های بخش فرهنگی مسجد الرضا تهران که در شماره‌ی سوم مجله‌ی تربیت سال دوازدهم منتشر شده و موفقیت بسیار نیکویی در جذب نوجوانان و جوانان به سوی این پایگاه معنوی داشته است، به یک نکته‌ی جالب و مهم که در حقیقت از رموز اصلی موفقیت این مسجد است، اشاره می‌کند و از قول مسؤول واحد فرهنگی این مسجد می‌نویسد:

«تمامی فعالیت‌های این مسجد براساس برنامه‌ریزی است و همه برنامه‌ها پس از بررسی توسط هیئت امنای مسجد تصویب و برای اجرا به مسؤولان بخش‌های مختلف واگذار می‌شود و اعضای هیئت امنای بر روند اجرای این برنامه‌ها نظارت دارند. این مطلب بیانگر این نکته‌ی مهم است که اگر برنامه‌های مساجد به صورت تشکیلاتی طراحی و اجرا شود مفید واقع می‌شود و می‌توان از همه ظرفیت‌های موجود برای پیش‌برد اهداف مورد نظر استفاده کرد».

تکریم نوجوانان و جوانان

در آیین اسلام بر تکریم نوجوانان تأکید بسیار شده است. خانواده، مدرسه، اجتماع همه و همه باید فضایی برای تکریم و احترام آن‌ها باشد، به ویژه مسجد که از تقدس و موقعیتی خاص برخوردار است. ارضای نیاز به احترام و عزت نفس به احساساتی نظیر اعتماد به نفس، ارزش، قدرت، موفقیت، کفایت، شایستگی، کسب اعتبار و حیثیت و مفید و مثمر بودن در جامعه منتهی خواهد شد که البته همه‌ی این‌ها مبتنی بر رفتار مسؤولانه‌ی نوجوان است که استحقاق احترام را داشته باشد و نه براساس تعریف و تمجیدهای ظاهری و بی‌مورد. اگر متولیان مساجد به این نکته توجه نمایند، گامی بزرگ در مسیر جذب کودکان و نوجوانان و جوانان برداشته‌اند.

فضای توأم با احترام و تکریم انسان را به سوی خود می کشد. حتی گاهی در مسجد خطاهایی از نوجوان سر می زند که باید تا تذکرات صمیمانه و در خفا او را متوجه اشتباهش کرد تا به مقاومت و عناد کشیده نشود. مخصوصاً در باره جوانان که حساسیت دارند و موعظه باید کوتاه و بلیغ و سنجیده و با اوضاع و شرایط فکر او مناسب باشد و هم چنین در عین نرمی و مدارا گام به گام باشد.

امام علی علیه السلام می فرمایند:

«مدارا کردن کلید موفقیت است».

مسئولیت سپاری

از دیگر عواملی که زمینه ی جذب افراد و جوانان را به مساجد فراهم می آورد، دادن مسئولیت موردنظر به آنان است، اگر افراد احساس مشارکت کنند برای رسیدن به اهداف موردنظر همکاری صمیمانه ای خواهند داشت. برقراری بستر لازم برای مشارکت نوجوانان و جوانان در ابعاد گوناگون همراه با نظارت لازم می تواند نه فقط آنان را به سوی مسجد بکشاند، بل زمینه ی ارتقای شخصیت و رشد آنان را فراهم آورد و موجب بالا بردن میزان موفقیت مساجد شود. اگر نوجوانان و جوانان در تصمیم گیری ها دخیل باشند و از توان آن ها به ویژه به صورت گروهی بهره گرفته شود، همین امر می تواند زمینه ی تقویت روحیه ی اجتماعی، مسئولیت پذیری و اعتماد به نفس آن ها را افزایش دهد و در آینده نیز مؤثر واقع شوند.

تشویق

یکی از عوامل و ابزارهای جذب نوجوانان و جوانان در زمینه های گوناگون از جمله حضور در مساجد تشویق است.

همه ی انسان ها حتی بزرگسالان، تا آخر عمر نیاز به تشویق دارند. تشویق موجب رغبت و دلگرمی و نشاط و تحرک می شود و انسان را به جدیت وادار می کند. انسانی که مورد تشویق قرار گیرد و احساس آرامش و رضایی خاطر و اعتماد به نفس می کند و برای جدیت

بیشتری و تحمل دشواری‌ها آماده‌گردد. برعکس، اگر مورد نکوهش یا ناسپاسی قرار گرفت دلسرد و بی‌رغبت می‌شود و احساس حقارت و ضعف می‌کند، به گونه‌ای که توان خویش را از دست می‌دهد و نمی‌تواند حتی از استعدادهای موجود خویش نیز استفاده کند. (امینی: 135) تشویق نوجوانان و جوانان نمی‌تواند منحصر به افراد یا نهاد خاصی باشد. یعنی اگر فقط خانواده چنین کاری را انجام دهد، تأثیر مطلوب و کامل را نخواهد داشت. بل باید همه عواملی که به نوعی با نوجوانان و جوانان مرتبط هستند، به این نکته‌ی اساسی توجه داشته باشند. تشویق را نمی‌توان منحصر به دادن جایزه دانست، بل برخوردها و فضای ایجاد شده توسط دیگران نیز مشوق خوبی برای نوجوانان و جوانان است. البته لازم است در تشویق افراد به گونه‌ای عمل کرد که تأثیر مطلوب و ماندگاری داشته باشد.

استاد ابراهیم امینی در جلد دوم کتاب اسلام و تعلیم و تربیت درباره‌ی تشویق چنین می‌گوید:

1 _ اخلاق و رفتار نیک فرد مورد ستایش قرار گیرند نه خود او؛ 2 _ تشویق به صورت جزئی و واقعی باشد نه به صورت کلی و بیش از حد؛ 3 _ گاهگاه در برابر کارهای ممتاز باشد نه به صورت دائم و برای هر کار؛ 4 _ در تشویق نباید دیگری را مورد انتقاد و مقایسه قرار داد؛ 5 _ زیاده روی در تشویق موجب غرور و خودبزرگ بینی می‌شود؛ 6 _ تشویق با ارزش کار فرد و متناسب باشد؛ 7 _ پاداش در برابر فعالیت‌های او انجام شود نه در برابر موهبت‌های ذاتی او؛ 8 _ در تشویق نباید اغراق کرد.

اگر در مسجد مسؤلیت‌هایی به نوجوانان و جوانان سپرده می‌شود، در کنار آن باید ارزش زحمات و کارهای مفیدشان را نیز درک کرده از آنان و تشکر و قدردانی کرد.

در این سنین افراد نیاز دارند که اطرافیان بیشتر رفتارهای مناسبشان را ببینند و مورد توجه و قدردانی قرار گیرند. در غیر این صورت ممکن است دچار یأس و ناامیدی شوند و از ادامه‌ی فعالیت و تلاش سربازند.

با توجه به آنچه در این مقاله آمد راه کارهایی برای جذب مردم به ویژه نوجوانان و جوانان به سوی مساجد پیشنهاد می شود.

1) مرکز نظارت و رسیدگی به امور مساجد کشور شرایطی برای انتخاب هیئت امنای مساجد تعیین تا به مرور امکان اصلاح ساختار هیئت امنای مساجد فراهم آید.

2) حداقل هر سه ماه یک بار در جلسه ای از مردم به ویژه نسل جوان در خصوص برنامه های مسجد نظرخواهی و پیشنهادهای آنان به منظور بهبود کیفیت کار و عملکرد مسجد، مورد بررسی و مذاقه می شود.

3) با توجه به نقش مؤثر آموزش در بالا بردن سطح آگاهی ها و تغییر نگرش افراد و در هر شهرستان به فراخور شرایط فرهنگی و جغرافیایی برنامه های آموزشی ویژه ی هیئت امنای و خادمان و دست اندرکاران مساجد به اجرا درآید.

4) ائمه جماعت مساجد باید نظارت بیشتری بر عملکرد دست اندرکاران مساجد داشته باشند و فضایی فراهم کنند که مسائل و مشکلات موجود نقد و بررسی شود و در مجموع با ایجاد شرایطی مطلوب، زمینه ی هماهنگی همه عوامل را فراهم آورند.

5) در تحقیقات انجام شده از جمله عوامل مهمی که نقشی تعیین کننده در جذب نسل جوان دارد، امام جماعت مسجد و ویژگی های اخلاقی و رفتاری وی در برخورد با نمازگزاران است. بنابراین، دقت در انتخاب امام جماعت با ویژگی های خاص (خوش رفتاری با جوانان، برخورداری از تقوای کافی و مانند آن) از نکات مهمی است که مرجع اعزام کننده باید مورد نظر قرار دهد. (ضرابی: 33) 6) ارتباط بین مدارس و مساجد تأثیر بسیار در جذب نوجوانان و جوانان به سوی این پایگاه های معنوی دارد. مدارس می توانند دانش آموزانی را که آمادگی علمی و مذهبی دارند به مساجد معرفی و مساجد نیز به صورتی جذاب مانند ارسال دعوت نامه برای آنان زمینه ی حضور آنان را در مساجد فراهم آورند.

هم چنین استفاده از وجود فرهنگیان و معلمان متعهد و توانمند و دلسوز در مجموعه ی

هیئت امنایا به عنوان مربی می تواند زمینه ساز حضور بیشتر دانش آموزان در مساجد باشد.

7) اجرای برنامه ها و برگزاری کلاس های علمی، فرهنگی، هنری و ورزشی در رشته های گوناگون و دعوت از مربیان علاقه مند و با تجربه و برگزاری اردوهای سیاحتی و زیارتی با مراعات موازین شرعی در جذب نوجوانان و جوانان مؤثر است.

8) رفع مشکلات مربوط به بهداشت و نظافت مسجد و مراعات طهارت و نظافت این مکان مقدس به صورت مداوم از جمله پاکیزگی فرش ها، در و دیوار و محوطه تا از بروز تنفر و دوری مردم پیشگیری شود. هم چنین رسیدگی به امکانات سرمازا و گرمازا فضای مطبوعی برای حضور آنان فراهم می آورد.

9) تأسیس کتابخانه با توجه به نیازهای مخاطبان و علاقه مندان؛ وجود فضای مناسب و انتخاب کتاب های جذاب و متناسب با خواست نوجوانان و جوانان از جمله راه های جذب کودکان و نوجوانان است.

10) برگزاری جلسات پرسش و پاسخ با حضور مسؤولان محلی و براساس یک برنامه ریزی منظم، امکان ارتباط بیشتر مردم با مساجد را فراهم می آورد.

ص: 235

- مآخذ 1 _ افروز، غلام علی (1371): روش های پرورش احساس مذهبی نماز در کودکان و نوجوانان؛ (چاپ سوم) تهران، انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
- 2 _ امینی، ابراهیم (1373): اسلام و تعلیم و تربیت، ج 2، تهران، انجمن اولیاء و مربیان.
- 3 _ خدایاری فرد، محمد (1373): مسائل نوجوانان و جوانان، تهران، انجمن اولیا و مربیان.
- 4 _ رضایی، علی (1382): جایگاه مساجد در فرهنگ دینی، قم، مؤسسه ی فرهنگی ثقلین.
- 5 _ شرفی، محمدرضا (1370): دنیای نوجوان، تهران، انتشارات تربیت.
- 6 _ فلسفی، محمدتقی (1379): جوان از نظر عقل و احساسات، (چاپ دوم) تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- 7 _ قرائتی، محسن (1368): راز نماز برای جوانان، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- 8 _ قوامی، صمصام الدین (1383): مدیریت از منظر کتاب و سنت، قم، دبیرخانه ی مجلس خبرگان رهبری.
- 9 _ کردستانی، عباس (1383): عوامل مؤثر بر پایین بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد در استان کرمان، فصل نامه ی پژوهشگران فرهنگ، سال دوم، شماره ی 8، پاییز 1383 .
- 10 _ مطهری، مرتضی (1366): گفتارهای معنوی، تهران، انتشارات صدرا.
- 11 _ مرتضی پور، موسی: مجله ی تربیت، شماره ی 3، سال دوازدهم.
- 12 _ مکارم شیرازی، ناصر (1421): کاوشی در راه های عملی ایجاد جاذبه برای مساجد، قم، فصل نامه ی مبلغان، شماره ی 13، ذی قعدة ی 1421، ه. ق.
- 13 _ نبوی، محمدحسن (1383): فعالیت های فرهنگی مساجد، قم، فصل نامه ی مبلغان، شماره ی 58، شهریور 1383.
- 14 _ نوابی نژاد، شکوه (1372): رفتارهای بهنجار و نابهنجار، (چاپ سوم) تهران، انجمن اولیاء و مربیان.

چکیده

منظور از تولید علم، پرهیز از سطحی نگری و اتکا به مطالب تکراری و در حقیقت تبدیل ویژگی مصرف کنندگی صرف به اراده فهمیدن، گفتگو، نقادی عالمانه، تقریر و تبیین نواز مطالب گذشتگان و جسارت و نوآوری می باشد.

مسجد به عنوان اولین دانشگاه اسلامی قرن ها مهم ترین مکانی بود که حلقه های علمی در آن تشکیل می شد و سهمی به سزا در تولید علم داشت. بازکاوی نقش این مرکز در تولید علم و مقایسه آن با وضعیت موجود در عصر جدید می تواند ما را با پتانسیل ها و چالش های این نهاد بیشتر آگاه سازد.

نگارنده با اشاره به نقش آموزشی علمی مساجد و بنیانگذاری مکاتب فکری در مساجد جامع و شیوه نقد و بررسی مطالب استاد در حلقه درسی مساجد، دامنه و وسعت جنبش علمی مساجد در قرون اولیه را خاطر نشان و از ابزارهای و امکانات تولید علم در مساجد نام برده سپس وضع کنونی را مورد توجه قرار داده و پیشنهاداتی را مطرح ساخته است.

در طول تاریخ اسلام شاهد تکاپو و رونق علم خصوصاً در دوره های خاص هستیم، هرچند این جنبش در تاریخ معاصر دچار کاستی ها و خلاءهای اساسی شده، اما اینکه چطور تولید اندیشه و علم در دستور کار مسلمین قرار گرفت و معرفت های علمی و تجربی بشر را دینی نمود و زیربنای تمدن اسلامی را بنیاد نهاد، مسئله ای است که باید مورد توجه همه فرهیختگان و متولیان عرصه دانش و فرهنگ قرار گیرد، تا با توجه به زمینه های پیشرفت و عوامل آن به بازبینی نظام علمی کشور بپردازند و نقاط قوت و ضعف وضع موجود را دریابند.

در این میان بازکاوی نقش بنیادها و مکان هایی که به نوعی در تولید علم سهم داشته اند، در بهره وری بیشتر از این مکان ها می تواند راهگشا باشد. مسجد در قالب نخستین دانشگاه اسلامی قرن ها مهم ترین مکانی بوده که حلقه های علمی در آن تشکیل می شده و سهمی به سزا در تولید علم داشته است. بازکاوی نقش این مرکز در تولید علم و مقایسه آن با عصر جدید

ما را با توانایی ها و چالش های این نهاد بیشتر آگاه می سازد.

پیش از ورود به بحث یادآوری چند نکته ضروری است:

(1) منظور از تولید علم: به معنای پرهیز از سطحی نگری و اتکا به مطالب تکراری و در واقع تبدیل ویژگی مصرف کنندگی صرف، به اراده فهمیدن، گفت وگو و نقادی عالمانه، جسارت و نوآوری و تقریر و تبیین نواز مطالب گذشتگان می باشد.

(2) مسجد به معنای محل سجود و پرستشگاه است و در واقع محل اجتماع مسلمین برای انجام دادن اعمال عبادی و فرایض است که دارای شأن و تقدس خاصی بین مسلمین بوده و هست.

(3) بررسی نقش مساجد در تولید علم، با توجه به اهمیت مسجد در طول تاریخ اسلام و بهره وری بهینه از این مکان و شیوه ها و سبک های صحیح برای تولید اندیشه مطرح گردیده است. خصوصا مسجد مکانی است که همه مردم در برابر آن به نوعی، احساس تکلیف و وظیفه می نمایند.

جایگاه و نقش مساجد در تولید پیشرفت علم

ارزش علم از نظر اسلام آن چنان والا است که خداوند پندپذیری و خداترسی را در اهل علم منحصر دانسته و فرموده است:

«انما یخشی الله من عباده العلماء» (1). یعنی دانایان را بر دیگران برتری داده و فرمود:

«هل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون» (2). از نظر اسلام دانش نور است و جهل تاریکی، و بدیهی است که نور بر تاریکی رجحان دارد. در اهمیت علم و ضرورت کسب آن در اسلام سخنان بسیاری داریم که شاید در هیچ مسئله ای به این میزان بحث نشده باشد. از نظر اسلام فضل علم در نزد خداوند از عبادت

ص: 239

1- . فاطر / 28 .

2- . زمر / 9 .

نیز بیشتر است به طوری که طلب و پی جویی آن را حتی با مسافرت به نقاط دور دست توصیه فرموده است. (1) اما آنچه در کسب علم مورد توجه اسلام قرار دارد، علم همراه با حکمت است. یعنی مطلب محکم و متقن و منطقی و دریافت صحیح حقیقت، روابط علی و معلولی و گفت و گو و نقادی عالمانه است نه پای بندی به امور سطحی، تکراری و تخیلی؛ به همین منظور اسلام، از همان بدو تأسیس مبارزه بی امانی را برضد جهل آغاز کرد اما از آنجا که در هنگام ظهور اسلام، عده باسوادان از انگلستان دست هم تجاوز نمی کرد، (2) پیامبر به عنوان رئیس حکومت اسلامی برای تغییر وضع موجود آن روز دست به جنبش بزرگ برای پیشرفت علم زدند و برای این کار، حرکت و جهت گیری هایی مدنظر قرار داد تا مردم به سوی دانش روی آورند و کسب دانش در جهت صحیحی پیش برود.

از طرف دیگر حضرت این مسئله را مدنظر داشتند که تولید علم نمی تواند منحصر به افراد محدودی باشد و برای این که دانش تسری پیدا کند، می باید حرکت وسیع اجتماعی صورت گیرد، بنابراین حضرت کوشیدند تا حرکت اجتماعی برای ایجاد تحول مثبت در روند تولید فکر، علم و نظریه پردازی به منظور بر پا ساختن تمدنی براساس مبانی حقیقت محور و در جهت اهداف و آرمان های اصیل اسلامی به راه اندازند.

برای انجام دادن این مهم بهترین جایگاهی که می توانست هم محل اجتماع طبقات گوناگون جامعه باشد و هم به امر آموزش پردازد، مسجد بود. خصوصاً در دهه ی نخست اسلامی راهنمایی های دینی و اخلاق معاشرت بیشترین نیاز افراد بود که باید مورد نقادی و گفت و گوی عالمانه قرار می گرفت و مفسد شرک و اخلاق جاهلی و منافع توحید و اخلاق اسلامی تبیین می گشت و با توجه به جامعه آن روزگار، قوانین مورد نیاز برای اصلاح جامعه از آیات قرآن استخراج می شد. در آن زمان که به علت نادانی گسترده و رونق نداشتن اندیشه، کار سخت می نمود، پیامبر با راه انداختن جنبش بزرگ علمی، حرکت و تکاپوی عظیم برای کسب دانش در سطح جامعه سامان دهی کردند که ثمره آن پایه ریزی تمدن عظیم اسلامی بود.

ص: 240

1- . المراد من المنیه المرید: ص 28 .

2- . بلاذری، فتوح البلدان: ص 655 .

پیامبر برای آگاه کردن مردم در مسجد می نشستند و آیاتی که برایشان نازل شده بود برای مردم می خواندند و سؤالات آنها را پاسخ می گفتند. (1) همچنین مسجد جایگاهی بود برای فراگیری علوم و آموزش های گوناگونی که جامعه اسلامی به آن نیازمند بود. به طوری که در مسجد علاوه بر بیان احکام و مسائل فقهی و تفسیر قرآن، اصول اعتقادات اسلامی که بعدها به عنوان علم کلام شناخته شد، مورد مذاکره و مباحثه قرار می گرفت. حتی بحث های ادبی و شعرخوانی هم در مسجد انجام می گرفت. (2) روایات بسیاری تشکیل این جلسات علمی را تأیید می کند خصوصاً اینکه سرپرستی این جلسات با عالم ترین افراد و خصوصاً شخص نبی اکرم بود. بعضی از این مساجد در هنگام جنگ تبدیل به بیمارستان می شد و جراحان متخصص در آن به جراحی می پرداختند چنان که «رفیده» در جریان جنگ خندق به سفارش و دستور پیامبر خیمه خود را در مسجد نبوی برپا نمود (3) و به پرستاری و جراحی بیماران پرداخت. بدون شک کسانی نیز که در این کار به رفیده کمک می نمودند، در مقابل از او آموزش می گرفتند.

مساجد سبعه در منطقه احزاب، محوریت نقش مسجد را در تولید و پیشرفت و گسترش علم و توسعه سیاسی اجتماعی، نمایان تر می سازد. این مناطق به طور قطع تنها محل عبادت نبوده است، بل مکان هایی جهت تجهیز، آموزش، توجیه و سامان دهی مسلمین هم بود، از جمله مسائل گوناگون دینی و اجتماعی _ سیاسی آنان را پاسخگو بوده است. نکته مهم دیگر اینکه یکی از این مساجد به فاطمه زهرا علیها السلام اختصاص داشته که گویای این مسئله است که زنان نیز پا به پای مردان در این عرصه تلاش نموده اند.

پیامبر مطالب خود را بیشتر در مسجد مطرح می کرد، پس از رحلت آن بزرگوار نیز مسجد از نظر تعلیم و دانش پژوهی موقعیت ویژه خود را حفظ نمود. یعنی در مساجد هم توجه به آموزش بود (قرائت قرآن و خوشنویسی و غیره) و هم به حکمت و مباحث علمی هم چون کلام، فقه و تفسیر؛ نقل شده است. ابن عباس در مسجد الحرام می نشست و تفسیر قرآن آموزش

ص: 241

- 1- . تاریخ آموزش در اسلام: ص 120 .
- 2- . مسلمانان در بستر تاریخ: ص 144 .
- 3- . تاریخ بیمارستان ها در اسلام: ص 15 .

می داد. یک بار نافع بن ازرق در حلقه تفسیری ابن عباس حاضر شد و سؤال هایی از او کرد و پاسخ های لازم را دریافت نمود. (1) بعدها که دامنه فتوحات اسلامی گسترش یافت مسجدهای بزرگ و با شکوهی ساخته شد و یکی از استفاده های مهمی که از آنها شد، تشکیل جلسات درس متعدد در آنها بود. «حسن بصری» در مسجد بصره می نشست و به شاگردان خود مسائل کلامی یاد می داد. داستان جدا شدن یکی از شاگردانش به نام «واصل بن عطاء» از حلقه درس و پیدایی فرقه معتزله معروف است. (2) علاوه بر این، زادگاه دو مکتب ادبی بصره و کوفه، مساجد جامع کوفه و بصره بودند. چنان که جاحظ، ادیب بی مانند زبان عربی، در جامع بصره زندگی می کرد. (3) در دوره های بعد نیز تشکیل کلاس های درس و پژوهش را در مساجد می بینیم. گاهی اوقات کیفیت این کلاس ها چنان بالا بود که دانشمندان و طلاب از راه های دور و نزدیک برای استفاده از این مجالس می آمدند.

«معاویه بن ابی سفیان» نقل می کند، زمانی که وارد مسجد نبوی شدم حلقه درسی را دیدم که در آن مردم با توجه کامل نشسته بودند، و آن حلقه درس حضرت ابو عبدالله الحسین بود که جمع چنان محو سخنان حسین علیه السلام و بحث علمی شده بودند که گویا پرنده ای بر سرشان نشسته بود و آنان از ترس اینکه پرواز کند حرکت نمی کردند، همه با توجه کامل برای فهم و درک بهتر به سخنان امام حسین علیه السلام گوش می کردند. (4) در عصر صادقین نیز جلسات بزرگ علمی در مسجد نبوی به همّت آن بزرگواران تشکیل شده بود، تقریر و تبیین مسائل، بازپژوهی، بازیابی و موشکافی، تولید علم جدید یعنی دینی کردن معرفت های علمی و تجربی و عقلانی بشر و مدیریت تحقیقات و سازماندهی و هماهنگی آن در این عصر به همّت صادقین کاملاً مشهود است.

ص: 242

-
- 1- . الاتقان فی علوم القرآن: ج 1 ، ص 120 .
  - 2- . مسلمانان در بستر تاریخ: ص 144 .
  - 3- . تاریخ دانشگاه های بزرگ اسلامی: ص 64 .
  - 4- . مسند فاطمه بنت الحسین علیه السلام: ص 59 .

«مدرسه آن حضرت در منزل و مسجد تشکیل می گردید و فقهای حجاز و علمای آن سامان به دیدارش می شتافتند و علوم و احادیثی که از او گرفته بودند، تدوین می نمودند. ایشان در سیره امام صادق علیه السلام می نویسد:

محل تدریس آن حضرت در منزلش بود و یا در مسجد رسول خدا و نیز در هر مکانی که آن حضرت به دست می آورد. هم چنین کسانی که در موسم حج از نقاط دیگر به مدینه می آمدند، سؤالات خود را که از قبل مهیا کرده بودند از آن بزرگوار می پرسیدند»⁽¹⁾ در مدرسه امام صادق علیه السلام طالبین علم دسته بندی شده بودند. شخص تازه وارد از کسی که در مرتبه بالاتر بود، علم خود را فرا می گرفت و این استاد به نوبه خود از شخص بالاتر از خود، تا به امام صادق علیه السلام می رسید.⁽²⁾ نکته دیگر این که پیشرفت شاگردان ائمه به جایی رسید که می توانستند در مسائل گوناگون فتوا دهند و با غور در قرآن و سنت نبوی نیازهای جامعه خویش را برطرف سازند. شیخ طوسی در شرح حال ابان بن تغلب آورده است که امام باقر علیه السلام به او فرمودند در مسجد بنشین و برای مردم فتوا بده زیرا دوست دارم در بین شیعیان من امثال تو دیده شوند.⁽³⁾ ابان از این فرمان اطاعت نمود اما چون به دلیل مراجعات اهل سنت نمی توانست فتوای اهل بیت علیهم السلام را به صراحت بازگو کند از امام صادق علیه السلام چاره اندیشی نمود و امام صادق علیه السلام به او رخصت داد که ابان در صورت اطلاع از فقه اهل سنت و با استفاده از همان ها به مراجعان خود پاسخ گوید.⁽⁴⁾

ص: 243

1- . اعیان الشیعه: ج 1 ، ص 99 _ 100 .

2- . پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه: ص 98 .

3- . فهرست شیخ طوسی: ص 17 .

4- . اختیار معرفه الرجال، قم: ص 602 .

رونق علم و دانش به حدی بود که دانش پژوهان پای درس استادان به قضاوت می نشستند و جلسات درس مختلف را باهم مقایسه می نمودند. از قول مالک بن انس نقل شده است که علم حدیث متن دین به شمار می رود، پس بنگرید که دین خود را از چه کسی می گیرید، من در پای این ستون ها (مسجد مدینه) هفتاد تن را درک کرده ام که «قال» رسول الله می گفتند، اما از احدی از آنها قبول حدیث نکردم، با اینکه بعضی از آنان با عنوان متولی بیت المال افراد امینی بودند، اما برای نقل حدیث صلاحیت نداشتند. (1) جالب این که در همین منبع از امام صادق علیه السلام به عنوان بزرگترین و برجسته ترین استاد مالک یاد شده است. جلسات درس مساجد دارای ویژگی های دیگری هم بود که مهم ترین آن گستردگی در زمینه علوم گوناگون و نیز اجتماعی بودن آن بود، یعنی از تمام اصناف و طبقات اجتماع در این جلسات حضور می یافتند. (2) نمونه زیر این مسئله را برای ما بیشتر تبیین می کند:

ابوحزمه ثمالی آورده است که در مسجد رسول خدا نشسته بودم که مردی بر من سلام کرد و پرسید: ای بنده خدا! تو کیستی؟ گفتم: مردی از اهل کوفه، اما حاجت تو چیست؟ گفت: آیا «ابوجعفر محمد بن علی» را می شناسی؟ گفتم: آری، اما نیاز تو چیست که ظاهراً حق را از باطل می شناسی؟ گفت: شما اهل کوفه طاقت و تحمل ندارید. چون اباجعفر را دیدی مرا با خبر ساز. هنوز کلام او تمام نشده بود که ابوجعفر در حالی که جماعتی از اهل خراسان به دور او حلقه زده بودند و درخصوص مناسک حج از ایشان سؤال می کردند، ظاهر گردید. امام سپس از آن محل دور شدند تا به مکان جلوس خود رسیدند. آن شخص نزدیک امام نشست... (3) این نمونه و نمونه های بسیار دیگر از این دست، حضور طالبان علم از سراسر مملکت اسلامی برای استفاده از استادان مجرب را می نمایاند. این استقبال از حوزه های درسی

ص: 244

1- . پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه: ص 100 .

2- . مأخذ قبل.

3- . بحار: ج 10 ، ص 154 .

صادقین علیهما السلام بسیار بیشتر بود. در واقع صادقین علیهما السلام هم در عرصه علوم دینی (فقه و کلام و قرآن و...) و هم در عرصه علوم تجربی و کاربردی، تحول شگرفی به وجود آوردند و در مسجد مدینه، علوم دینی از علوم پایه، کاربردی، ریاضیات، فیزیک، فیزیک کاربردی، زیست شناسی، و شیمی اسلامی تولید نمودند.

جابر بن حیان از شاگردان امام صادق علیه السلام بود که در زمینه علوم طبیعی و تجربی ممارست داشت. بدون شک او بسیاری از اشکالات علمی خود را در زمینه علوم جدید و نیز در مطالعه کتب ترجمه شده از زبان یونانی از محضر امام صادق علیه السلام پرسید و از ایشان کسب فیض کرد.

مفضل بن عمر از دیگر شاگردان امام صادق علیه السلام بود که در محضر ایشان علم ابدان را آموخت. (1) در عصر امام رضا علیه السلام بود که فرهنگ اسلامی و ترجمه مباحث کلامی و فلسفی در سطح جامعه رواج یافت. از طرف دیگر آزادی که بنی عباس برای پراکنده کردن این اندیشه ها به افراد داده بود در نشر این عقاید نقش زیادی داشت. از دیگر ویژگی های این عصر رواج فرقه ها و مذاهب گوناگون بود که دین و مذهب واحد را دچار پراکندگی و تزلزل ساخت و اختلاف را در بین مسلمین گسترش داد؛ فرقه هایی چون واقفیه، زنادقه، قائلین به تناسخ، مجبره... .

متأسفانه در این دوران در دربار، هیأت نیرومندی که از تقوای لازم برخوردار باشند، وجود نداشت تا بر ترجمه کردن کتاب ها نظارت داشته باشد. (2) بنابراین امام رضا علیه السلام دست به جنبش علمی بزرگی زدند. چنان که نقل شده است، از عمر شریف امام رضا علیه السلام هنوز 25 سال نگذشته بود که در مسجد مدینه می نشستند و به همه مسائل جواب می داد. (3) در همان مساجد بود که امام علیه السلام در واقع به شیعیان و مسلمین می آموختند که از حالت انفعالی بیرون بیایند؛ فعالیت کنند، متون ترجمه شده را نقد و بررسی کنند، جسارت و نوآوری

ص: 245

-
- 1- پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه: ص 100 .
  - 2- نهضت کلامی در عصر امام رضا علیه السلام: ص 27 .
  - 3- عیون اخبار الرضا: ج 2 ، ص 420 .

داشته باشند. مجالس علمی امام که خصوصاً قبل از خلافت مأمون در مسجد جامع مدینه تشکیل می شد و بعد از آن در هر جا که امکان آن برایشان فراهم گردید، فقط جنبه نقد نداشت، بلکه امام علیه السلام با تولید علم و خلاقیت به توسعه علوم اسلامی پرداختند و دانشمندان مسلمان و غیر مسلمان را به مقابله و واکنش وادار نمودند و به سؤالات و شبهات جدید پاسخ گفتند. به طوری که خود ایشان می فرمایند: در مسجد مدینه می نشستیم و علما از سراسر کشور در حضور من حاضر می شدند و سؤالات خود را مطرح می کردند. (1) نمونه های متعدد دیگری از مجالس علمی و حلقه های درس در مساجد ضبط شده است. در مسجد جامع منصور در بغداد، علم حدیث رشته اصلی درس و مطالعه بود که دانشمندان بومی و غیربومی در این مسجد روایت می کردند. آنچه در ادامه این گزارش خطیب بغدادی آورده این است که: نقل بی جر و بحث حدیث برای شنوندگان به ویژه اگر

ص: 246

1- . بحار: ج 47، ص 121 .

حافظان حدیث در آن نشست‌ها حاضر بودند، کاهش اعتبار استاد بود. این مسئله می‌نمایاند که هر حدیثی نمی‌توانسته نقل شود و احتمالاً افراد سخن‌شناس و حافظانی بودند که می‌توانستند اشکالات را بفهمند. (1) در همین مسجد شافعی و سه استاد دیگر فقه تدریس می‌کردند. علاوه بر این، تشکیل حلقه‌های فتوا که معمولاً با حلقه‌های نظر (2) آمیخته بود گزارش شده است. (3) در غرب اسلامی نیز مسجد به عنوان کانون بزرگ تولید علم مطرح بود؛ گزارش شده ابوعلی قالی در رواق‌های مسجد جامع قرطبه، تاریخ عرب، بلاغت، انساب، ادبیات و شعر عربی تدریس می‌کرد. این درس‌ها را شاگردان قالی جمع کردند و کتاب مشهود «الامالی» او را فراهم آوردند. (4) دانشمند مشهور، ابن قوطیه نیز در مسجد جامع قرطبه تدریس می‌کرد. مهم این که این دانشمندان در کنار تدریس، تألیف هم می‌کردند، یعنی تولید علم در عرصه‌های گوناگون به جامعه عرضه می‌شده است چنان که ایشان کتاب الافعال را در نحو و کتاب تاریخ افتتاح اندلس را در اخبار مسلمانان اندلس از ابتدای فتح تا وفات امیر عبدالله نوشت. به طوری که این کتاب امروزه مهم‌ترین و نخستین منبع برای مطالعه تاریخ امویان اندلس به شمار می‌رود. (5) این گزارش‌ها و نمونه‌های دیگر حاکی است که مسجدها کانون‌های علمی برای دانش‌های رایج زمان خود بودند گذشته از نمونه‌های یاد شده، کوتاه‌اشارتی می‌کنم به انجمن‌های واژه‌شناسی تازی که راه خود را به سوی مسجد باز کرده بودند. ابوعمرو زاهد، دانش‌نحو را در مسجد منصور آموخت و نقطویه همان رشته را در مسجد الانباریین فراگرفت. مطالعات ادبی به دست کمیت بن زیاد و حماد راویه برگزار می‌شد که در آن دو شاعر تدریس می‌کردند و مباحث ادبی را به بحث می‌گذاشتند. «سعید بن مسیب» در مسجد مدینه

ص: 247

- 1- . نهاد آموزش اسلامی: ص 121 .
- 2- . نشست‌هایی برای بحث و بررسی مقایسه‌ای دانش فقه .
- 3- . نهاد آموزش در اسلام: ص 122 .
- 4- . دولت امویان در اندلس: ص 365 .
- 5- . همان مأخذ.

درباره شعر تازی بحث می کرد و «مسلم بن ولید»، بارها در مسجد بصره انجمنی برپا کرد تا شعرش را بخواند. تفسیر، حدیث، فقه و ستاره شناسی نیز در مسجد ابن طولون آموخته می شد. (1) در قرن های بعد نیز به تاسی از دوران رسول گرامی خدا، پزشکی را نیز در مسجد می آموختند؛ «عبدالطیف بغدادی» گزارش می دهد که در الازهر در بامدادان و ساعات دیگر تدریس می کرد، وی می افزاید که در نیم روز پزشکی می آمد و به من پزشکی می آموخت. (2)

دامنه و وسعت جنبش علمی مساجد

حرکت علمی در مساجد قرون اولیه اسلامی، حرکتی پرشتاب، فزاینده و همگانی بود. این مشخصه که نمایان گر جنبش عظیم علمی و فکری در سراسر جامعه اسلامی بود؛ در همه مساجدی که کرسی درس دایر بود، دیده می شد. در واقع روی آوری به علوم و عشق به شعر و ادب، به طبقه ای خاص از مردم محدود نشد؛ بل همه مردم اعم از مرد و زن، شیعه و سنی و مسلمان و غیرمسلمان در کلیه زمینه های علمی مذکور شرکت کردند. لذا دانش در میان توده مردم رواج یافت و در این میان مسجد به عنوان کانون حلقه های درسی می درخشید؛ نقل شده است در مجلس درس ابوحماد اسفراینی بین سیصد تا هفتصد تن حاضر می شدند. (3) و در باره «ابوالطیب صعلوکی» فقیه و ادیب نیشابور آورده اند، بیش از پانصد طالب علم در مجلس او حاضر می شدند. (4) در گزارشی دیگر آمده است که در سال 456 ه. ق در جامع دمشق، حلقه درس بسیار بزرگی گرداگرد «خطیب بغدادی» زده می شد و گفته اند: شنونده انبوهی به پای درس کشانده

ص: 248

1- . تاریخ آموزش در اسلام: ص 96 .

2- . همان: ص 97 .

3- . تمدن اسلامی در قرن چهارم: ص 208 .

4- . همان: ص 208 .

شده بودند. (1) خطیب بغدادی گزارش کرده یک بار به مسجد ابوحامد اسفراینی رفته و در آنجا مشاهده کرده است 700 دانشجو برای استفاده از درس ابوحامد جمع شده اند. (2) بعضی از گزارش ها حاکی از بهره وری گروه های بیشتری از طلاب و دانشمندان از حلقه های درس مساجد است، چنان که حلقه های درس صادقین علیهما السلام را هزاران تن شمرده اند. و در دوره های بعد حاضران مجالس علمی از هزاران تن نیز تجاوز کرده اند. چنان که مجلس عاصم بن علی، ابوالحسین واسطی که در مسجد رصافه برپا می شد راویان صد تا صدویست هزار نفر برشمرده اند. (3) این ویژگی تنها در مساجد شرق اسلامی نبود بل اخبار رسیده از اندلس می رساند که مسجد جامع قرطبه نیز مرکز نخستین دانشگاه اندلس بود و همه روزه دانشمندانی که از نقاط دیگر جهان اسلام به آن جا آمده بودند، در رواق های مسجد به آموزش هزاران دانشجو که از اندلس، شمال آفریقا و شاید از برخی مناطق اسپانیای مسیحی آمده بودند می پرداختند. در حالی که جهل و بی سوادی و عقب ماندگی، اروپای مسیحی را در بر گرفته بود. (4) جالب اینکه بعضی از این حلقه ها به صورت شبانه برگزار می شد و این مساجد به صورت شبانه روز فعالیت گسترده علم آموزی داشتند، چنان که مقدسی در مسجد جامع قاهره 120 حلقه درسی شبانه بر شمرده است. (5)

ابزارها و امکانات تولید علم در مساجد

کتابخانه یکی از مهم ترین قسمت های مساجد در قرون اولیه اسلامی به شمار می رفت.

ص: 249

- 1- . تاریخ آموزش در اسلام: ص 93 .
- 2- . نهاد آموزشی اسلامی: ص 75 .
- 3- . مأخذ قبل: ص 73 .
- 4- . دولت امویان در اندلس: ص 364 .
- 5- . تمدن اسلامی در قرن چهارم: ص 207 .

مسلمانان برای گسترش علم و استفاده بیشتر از علوم، کتابخانه‌هایی را در مساجد تأسیس کردند و افرادی که کتابخانه خصوصی از آن خود نداشتند، از آنها استفاده می‌کردند.

بعضی از این کتابخانه‌ها، با شیوه و اسلوب، کار فراهم آوری کتاب را انجام می‌دادند و حتی کتابدار والا مقامی داشتند به عنوان نمونه متصدی کتابخانه مسجد جامع حلب، محمد بن نصر بن قسیرانی بود. وی مردی ادیب بود و هندسه و حساب و نجوم را به خوبی می‌دانست. (1) کتاب‌هایی که در این کتابخانه‌ها به چشم می‌خورد، درباره علوم گوناگون از جمله تاریخ، حساب، ستاره‌شناسی، طب، کشاورزی، موسیقی، زندگی نامه و... بود. (2) آنچه به نظر می‌رسد این که کتابخانه‌های کوچک مساجد نیز اغلب دارای مجموعه‌های متنوع کتاب بودند چنان که کتابخانه کوچک مسجد محب الدین واقف در قاهره شامل آثاری در مورد طب، جراحی، داروهای طبی، موسیقی، جوانمردی و شعر بود. (3) از دیگر ویژگی‌های این کتابخانه‌ها، فهرست نویسی از کتاب‌ها، قفسه بندی و تقسیم بندی موضوعی، وجود اتاق‌های مطالعه و دسترسی خوانندگان به کتاب‌ها بود.

بعضی از این مساجد از ویژگی‌های دیگر چون دسترسی طلاب به نوشت افزار آموزش و مستمری برخوردار بودند. علاوه بر این، سبک ساختمان مساجد طوری بود که نور مناسب را فراهم می‌کرد و رواق‌هایی جهت مباحثه داشت که (4) می‌توانست زمینه‌های آسایش طلاب را برای مطالعه و بحث فراهم آورد. نکته دیگر این که عمدتاً استادان مجرب و برجسته در این مساجد تدریس می‌کردند و حتی تدریس در بعضی از مساجد نصیب هر کسی نمی‌شد. چنان که خطیب بغدادی در سفر حج زمانی که سه جرعه از آب زمزم آشامید، از خدا خواست که تدریس در مسجد جامع منصور را نصیب او نماید. (5)

ص: 250

- 1- . کتابخانه‌های عمومی و نیمه عمومی عربی در قرون وسطی: ص 155 .
- 2- . تاریخ کتابخانه‌های مساجد: ص 148 .
- 3- . مأخذ قبل: ص 149 .
- 4- . سفرنامه بنیامین تودلایی: ص 87 .
- 5- . تمدن اسلامی در قرن چهارم: ص 206 .

نکته شایان تأمل دیگر این که از تمام قسمت های مسجد سعی می شد استفاده شود؛ زاویه ها، کنج ها و رواق ها، به طوری که گاه همزمان، ده ها حلقه درس در مسجد تشکیل می شد.

وضع کنونی ما

امروزه مکان هایی چون دانشگاه و حوزه و مدرسه در مسائل آموزشی جانشین مساجد شده، ولی در واقع ویژگی مسجد این است که محل اجتماع مردم از طبقات مختلف است لذا رفت و آمد نمازگزاران در میان جمع دانشمندان و محققان، زمینه رشد و پویایی و علاقه در خصوص علوم گوناگون را فراهم می کند و تأثیرات مثبتی در دل و جان افراد می گذارد و این ویژگی را هیچ یک از مکان هایی که برشمردیم ندارد.

هم اکنون اکثر مساجد ما فقط در ساعات نماز باز است و در بقیه اوقات بلااستفاده مانده است. البته بعضی از مساجد از این مسئله مستثنی هستند و در مساجدی چون مسجد اعظم قم جلسات آموزشی در سطح بالا و مباحثه علمی برگزار می گردد، اما در بسیاری از مساجد برنامه های آموزشی مدون و نظام یافته وجود ندارد و مدرسان و استادان مجرب کمتر به مساجد دعوت می شوند. علاوه بر این کتابخانه های مساجد در بیشتر مناطق به علت نداشتن کتابدار و یا فضای مناسب و یا فقدان ساماندهی و یا محدود بودن ساعات استفاده از کتابخانه، بلااستفاده است. علاوه بر این بسیاری از کتاب های موجود در مساجد به روز نیست و نیاز جامعه جوان و محقق را برطرف نمی سازد.

با توجه به اینکه مساجد تنها مراکزی هستند که در ایام تعطیل و غیرتعطیل در تماس مداوم با مردم اند و می توانند نقش آموزشی، علمی فراوانی در سطح جامعه ایفا نمایند و در راستای تولید علم و جنبش نرم افزاری قدم بردارند. به همین دلیل لازم است مرکز رسیدگی به امور مساجد و متولیان امور از وزارت ارشاد گرفته شود تا دیگر متولیان با برنامه ریزی مناسب جهت بهره وری از این مکان تلاش نمایند.

خوشبختانه مساجد دارای انعطاف پذیری از لحاظ فرهنگی هستند، یعنی امکان نقد

و بررسی و آموزش علوم گوناگون در مسجد وجود دارد. اگر متولیان برای مساجد مناطق مختلف، وظایفی را مشخص نمایند، به عنوان مثال: محدوده 1 مخصوص رایانه، محدوده 2 مخصوص فیزیک کاربردی، محدوده 3 مخصوص علوم تفسیری، محدوده 4 مخصوص علوم و معارف حدیثی و... و سپس مساجد مناطق مختلف هر شهر امکانات و استادان موردنظر را جذب و در امر آموزش و پژوهش در آن زمینه برنامه ریزی نمایند، امکان بهره وری هرچه بیشتر از امکانات و جذب جوانان و نوجوانان به این مراکز بیشتر فراهم می گردد. علاوه براین زمینه رشد، جسارت علمی و نوآوری در سطح جامعه گسترش می یابد.

2. کتاب ها و امکانات اهدایی مساجد براساس فعالیت های آموزشی آنها فهرست شود و نحوه استفاده از امکاناتی چون رایانه و کارکردهای آن به مسئولین اجرایی و فرهنگی مساجد آموزش داده شود.

3. لازم است یک مرکز مهم اجرایی بر فعالیت آموزشی، علمی مساجد نظارت داشته باشد و برای تمام مساجد هیأت های علمی تشکیل داده شود و براساس نیاز آنها کلاس هایی برای ارتقای سطح علمی گذاشته شود به طوری که هر ساله آزمون علمی برای رشد، شکوفایی و خلاقیت متصدیان علمی مساجد برگزار گردد.

4. کتابخانه های مساجد براساس روش های علمی طبقه بندی شود و دسترسی به کتاب و امانت گرفتن آن به راحت ترین شکل ممکن باشد.

5. شایسته است مساجد امکانات علمی، فرهنگی، هنری و ورزشی هر محله و ویژگی های آن را فهرست نمایند و در اختیار مراجعین قرار دهند.

6. لازم است که بین مساجد و کانون های علمی و فرهنگی ارتباط دوسویه برقرار شود. هم چنین مساجد در ایام و مناسبت های خاص از دانش آموزان مدارس، برای بازدید دعوت کنند زیرا باعث تعامل و فرهنگ سازی مثبت جهت مراجعه و استفاده بهینه از مسجد می شود. متولیان امور مساجد باید برنامه ریزی های فرهنگی مناسب به عمل آورند تا دانش آموزان پس از بازدید از مسجد با دست پر از آنجا بیرون روند. علاوه براین می توان برنامه هایی

خاص، مانند برنامه دهه فجر و نمایش فیلم، تئاتر و... با هماهنگی آموزش و پرورش و وزارت ارشاد در مساجد برای گروه های مختلف سنی تدارک دید.

7. هر محله دارای افرادی معتمد و با کمال است. خوب است متولیان مساجد در کنار برنامه های علمی و تخصصی از این افراد دعوت به عمل آورند تا علاوه بر بهره بردن، از علم و معرفت ایشان، زمینه آشنایی و غرور ملی فراهم گردد و حس اعتماد به نفس در بین افراد محله بالا رود.

8. لازم است به زیباسازی مساجد توجه ویژه شود؛ از رنگ های روشن چه برای فرش ها و چه برای پرده ها و رنگ آمیزی در و دیوار استفاده شود و نسبت به نظافت آن حساسیت ویژه نشان داده شود.

ص: 253

2. آدام متز، تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری، ترجمه علیرضا ذکاوتی قراگوزلو، انتشارات امیر کبیر، 1362.

3. امین، سید حسن، اعیان الشیعه.

4. تودلایی، بنیامنی، سفرنامه، ترجمه مهنوش ناطق، انتشارات کارنگ، تهران، 1380.

5. جعفری، یعقوب، مسلمانان در بستر تاریخ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ چهارم، 1381.

6. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، دانشگاه تهران، نشر صدوق، 1373.

7. سید کباری، سید علیرضا، مسند فاطمه بنت الحسین علیه السلام، انتشارات زائر، قم، 1376.

8. سیوطی، جلال الدین، الاتقان فی علوم القرآن، منشورات شریف رضی، بی تا.

9. شلبی، احمد، تاریخ آموزش در اسلام، ترجمه محمد حسین ساکت، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1361.

10. صدوق، ابوجعفر محمد، عیون اخبار الرضا علیه السلام، ترجمه علی اکبر غفاری، انتشارات صدوق، 1373.

11. طوسی، ابوجعفر، رجال، مکتبه الحیدریه، 1380.

12. العش، یوسف، کتابخانه های عمومی و نیمه عمومی عربی در قرون وسطی، ترجمه اسدالله علوی، آستان قدس، 1372.

13. عاملی، زین الدین، معروف به شهید ثانی، المراد من منیه المرید، ترجمه حمید رضا شریعتمداری، چ قدس، قم، 1381.

14. عیسی بک، احمد، تاریخ بیمارستان ها در اسلام، ترجمه نورالله کسایی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، 1381.

15. غنیمه، عبدالرحیم، تاریخ دانشگاه های بزرگ اسلامی، ترجمه نورالله کسایی، انتشارات دانشگاه تهران، 1372.

16. مکی ساعی، محمد، تاریخ کتابخانه های مساجد، ترجمه محمد عباسپور، محمد جواد مهدوی، انتشارات آستان قدس، چاپ اول 1373.

17. بلاذری، احمد بن یحیی، فتوح البلدان، ترجمه محمد توکل، نشر قطره، 1337.

18. منیرالدین احمد، نهاد آموزش اسلامی، ترجمه محمد حسین ساکت، انتشارات آستان قدس، 1368.

- 19 . معارف، مجید، پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه، مؤسسه فرهنگی و هنری ضریح، چاپ اول، 1374 .
- 20 . مرتضوی، سید محمد، نهضت کلامی در عهد امام رضا علیه السلام، انتشارات آستان قدس، 1375 .
- 21 . مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، مکتبه الاسلامیه، تهران، 1371 .
- 22 . نعنعی، عبدالمجید، دولت امویان در اندلس، ترجمه محمد سپهری، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، قم، 1380 .
- 23 . خوبی، ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث، مرکز نشر آثار شیعه، قم، 1410 هـ. ق، (1369 هـ_ ش).

چکیده

نگارنده نخست با معرفی مسجد از زبان مسجد، از انتظار کشیدن وی برای حضور یافتن مؤمنان سخن به میان آورده و سپس به لزوم جذاب و آموزنده نمودن برنامه ها، پاکیزگی و معطر نمودن، رعایت شئون و قداست، عدم آزار همسایگان خوش اخلاقی خادمان و کارگزاران و پرهیز از سخنان ناروا در مساجد اشاره نمود و با قلمی شیوا آنها را درد دل ها و مشکلات و پیام مسجد با مسلمانان معرفی نموده است.

من همسایه شما هستم، در همین کوچه و محله، در همین نزدیکی ها زندگی می کنم.

من مسجدم، خانه خدا، عبادتگاه مسلمین؛ درد دل هایی با شما دارم که دوست دارم کمی حوصله کنید و گلایه های این همسایه را بشنوید.

با این که من هر روز، یکی دو نوبت در خانه ام را به روی شما باز می کنم و چند ساعت به انتظار شما می مانم، ولی بعضی از شما سراغ من نمی آید و با من انس نمی گیرید. مثل این که با من قهرید! مگر از من چه بدی دیده اید؟ چرا این همه بی وفایی؟! چه خاطره بدی از من دارید؟ من که همیشه دل شما را روشن و قلب تان را با صفا کرده ام، من که همیشه به شما آرامش

روحي داده ام. گاهي شايد رفتار خادم مسجد يا حرف هاي مردم يا برخوردهاي بعضي از مسجدي ها ناراحت تان کرده باشد، ولي چرا با من و صاحب من _ که خداست _ قهر مي کنيد؟ مي گوييد: برنامه هايم جذاب و آموزنده نيست؟ خوب، بيايد کمک کنيد، طرح و پيشنهاد بدهيد، با پيش نماز و متوليان مسجد صحبت کنيد، خودتان هم وقت بگذاريد و مرا فعال تر و با برنامه تر و جذاب تر کنيد. اگر قبول داريد که من پاگاهي براي تقويت ايمان و اخلاق و دينداري مردم هستم، اين پاگاه را تقويت کنيد. چرا فاصله مي گيريد؟ من هر لحظه براي آشتي و دوستي با شما حاضرم، دست شما را مي فشارم، قدم تان را گرامي مي دارم، کمک کنيد تا انضباط و نظم داخلي من برقرار شود، مرا از تزئينات اضافي و غيرلازم پاک کنيد و در عوض، مرا خوشبو، معطر، تميز و با صفا کنيد. گرد و غبار از چهره ام بزداييد، روشنايي مرا بيشتر کنيد، به سقفي که چکه مي کند، به ديواري که در حال ريزش است، به در و پنجره هاي زنگ زده، به دستشويي ها و جاکفشي ها و حياط و حوض و وضوخانه رسيدگي کنيد. آنچه را که مايه بي رغبتی و گاهي نفرت مردم و خودتان می شود از بين ببريد. آخر من خانه خدای شما و عبادتگاه خودتان هستم، پس بايد از خانه هاي خودتان تميز تر، بهداشتی تر و با صفاتر باشم، تا شوق آمدن از خانه و مغازه و مدرسه و پارک به سوی من بيشتر شود، تا «آبادتر» بشوم.

من گله ها و درد دل هايم را با شما که همسايه من ايد در ميان گذاشته ام.

خدا فرموده است که مرا آباد سازيد. آيه «انما يعمر مساجد الله...» (1) را هم بر پيشاني من می نويسيد، ولی از غصه های من خبر نداريد.

گمان می کنيد آبادی من به چیست؟ به گلدسته های بلند و کاشی کاری های گران بها؟ به چلچراغ های ميليونی؟ به قالی های نفيس و درهاي منبت کاری شده و پرده ها و مرمرها و گچبري های هنري؟ نه! به خدا قسم.

آبادی من به حضور شماست، به برگزاري پرشکوه نمازهای جماعت، به معنويت و نيایش، به تشكيل جلسات درس و وعظ و ذکر، به تبديل شدن من به پاگاهي برای گسترش

ص: 258

ایمان و آگاهی و تقویت دین و بسیج مردم و کمک به مسلمین و سنگری برای دفاع از اسلام و میهن، به همبستگی دل‌ها و الفت جان‌های نمازخوانان و مسجدیان و امور خیریه و مشارکت در کارهای عام‌المنفعه و مرکزی برای تربیت و ارشاد.

شما ظاهر را جلا دادید و رنگ کردید، اما باطنم را تاریک ساختید. وقتی روشن کردن یک چراغ در مسجد ثواب دارد، روشن کردن یک فکر و دل با نور هدایت ثوابش بسیار بیشتر است. چرا به جای ساختن مسجد، «مسجدی» نمی‌سازید؟ شما مصللاً ساختید؛ نه مصلی. نمازخانه‌ها زیاد شده است؛ نه نمازخوان‌ها! متأسفانه در بعضی جاها مسجد را فقط با صدای «الرَّحْمَن» و مجلس فاتحه می‌شناسند. در من این همه «مجلس ترحیم» برای مرده‌ها گرفتید، ولی چند بار شد که «مجلس ترحم» برای زندگان بگیرید؟ این همه قرآن برای اموات خواندید، کمی هم برای زنده‌ها قرآن بخوانید.

هنگام برگزاری مجالس ختم، چهره‌هایی را دیده‌ام که در طول سال پایشان به مسجد نمی‌رسد. بعضی‌ها فقط برای شیرینی و شربت و شام و خرما به مسجد می‌آیند، بعضی هم روز عاشورا و شب اربعین برای پلوخوری اینجا می‌آیند.

از شما دوستان مسجدی هم گله دارم. چرا تنها به مسجد می‌آید؟ چرا دوستان و فرزندان را با خودتان نمی‌آورید؟ چرا شوق مسجد را در دل دیگران ایجاد نمی‌کنید؟ چرا ثواب نماز و عبادت و تلاوت در مسجد، حتی حضور در مسجد را برای مردم نمی‌گویید؟ چرا به مسجد می‌آید و فیض و ثواب می‌برید، ولی از خود من دلجویی و احوالپرسی نمی‌کنید؟ آخر من هم دل دارم! من هم مشکلات و نیازهایی دارم. من هم نفقه و رسیدگی و عیدی و خرجی می‌خواهم. من هم دوست دارم گاهی دلم شاد و روشن شود. پرده‌ها، فرش‌ها، دیوارها، شیشه‌ها و چراغ‌هایم تمیز و تازه شود. چرا به پرده‌های کثیف و شیشه‌های دود و غبار گرفته و لامپ‌های سوخته و زیرپله‌های پر از آشغال و انباری پر از خرت و پرت من نگاه نمی‌کنید؟! چرا بلندگو و دستگاه صوتی مرا مرتب نمی‌سازید و مردم را از شرّ صوت

و خش خش آن نجات نمی دهید؟ چرا مهرهای مرا عوض نمی کنید؟ چرا قفسه های قرآن و کتاب های دعا را مرتب نمی کنید؟ چرا دیر می آید و زود و با عجله می روید؟ مگر مستحب نیست که انسان زود به مسجد برود و دیرتر بیرون آید؟ چرا «حی علی الصلاه» را جدی نمی گیرید و همیشه به رکعت دوم نماز می رسید؟ دوست دارم وقتی به مسجد می آید، همان طور که دستور دینی است لباس های تمیز بپوشید و عطر بزنید، برای آمدن شتاب کنید، وقار داشته باشید، با وضو وارد شوید، دعا بخوانید و ذکر بگویید، آلودگی های مرا در اسرع وقت از بین ببرید، مرا جارو کنید، کفش هایتان را بیرون از مسجد در آورید، در دل من چراغ روشن کنید، در صحن مسجد آب دهان نیندازید، اگر دهانتان بوی سیر می دهد در جمع مسجدیان حاضر نشوید، مرا محل گذر و راه عبور و مرور قرار ندهید، در مسجد سخن از دنیا نگویند و داد و ستد و سر و صدا نکنید.

بعضی ها احترام مرا حفظ نمی کنند، کارهایی می کنند که در شأن من نیست، با کف و سوت و هورا و خنده های بلند مرا می رنجانند. با هیاهو و مجادله و منازعه آرامش را از من می گیرند. با کفش وارد مسجد می شوند. جنب و ناپاک به مسجد می آیند. کفش ها را کنار جانماز یا روی فرش می گذارند. فرش و دیوار و زمین مسجد را آلوده می کنند. آشغال و پوست تخمه و هسته خرما می ریزند. کسبه محل، حیاط مرا پارکینگ موتورهایشان می کنند. وقتی پیش من هستند غیبت می کنند و حرف های لغو می زنند. گاهی مرا محل بازی و ورزش یا خواب می کنند. نزد من حرف دنیا می زنند و دلالی می کنند. گویا مرا با باشگاه و قهوه خانه و سینما و بنگاه و فرهنگسرا عوضی گرفته اند.

آخر من هم برای خودم قداست و حرمتی دارم! این بی حرمتی ها حرام هم هست، اما بعضی ها پروا نمی کنند. بعضی ها مسجد که می آیند فقط حرف می زنند و غیبت می کنند و مزاحم ذکر و عبادت و نماز و دیگران می شوند و هنگام سخنرانی حواس بقیه را پرت می کنند.

این گله ها را با شما نگویم با که بگوییم؟ وقتی مجلس ترحیم می گیرید، صدای بلندگوها گاهی سبب رنجش همسایه ها می شود و آن وقت از من بدشان می آید. چرا باید کسی که

می خواهد خانه بخرد دقت کند که همسایه مسجد و مدرسه نباشد؟ مگر مسجد جای هدایت و معرفت و حق نیست؟ نکند زمانی فرا رسیده است که حضرت علی علیه السلام پیشگویی فرمودند:

«روزی خواهد آمد که مساجد از لحاظ بنا آباد است، ولی از نظر هدایت خراب!»⁽¹⁾ دوست دارم پیش نماز مسجد، با اخلاق و سخنانش، محور جاذبه باشد و جوانان برای یادگرفتن و فیض معنوی بیشتر، به مسجد آیند و از رفتار و علوم او بهره گیرند و او را محرم رازها و دوست خودشان بدانند.

دوست دارم همه‌مه و سر و صدا موقع نماز جماعت، حال مردم را نگیرد، بوی بد جوراب‌ها و عرق بدن‌ها مردم را از من فراری ندهد. اذان و تکبیر با صدای خوش، دل‌ها را مشتاق من می‌کند. دوست دارم مؤذن و مکبر و خادم خوب برای من انتخاب کنید.

از خادم مسجد بخواهید با مردم به خصوص نوجوانان و جوانان کمی خوش اخلاق تر رفتار کند، تا پای آنها از مسجد بریده نشود. من دوست دارم در جلسات و نمازها، چهره‌های جوانان را بیشتر ببینم. کودکان را از مسجد بیرون نکنید، بلکه یادشان بدهید که آداب و آرامش و نظافت را مراعات کنند تا آنها هم «مسجدی» شوند. دوست دارم وقتی صدای اذان بلند می‌شود، همسایه‌ها و کسبه و مغازه داران برای نماز جماعت به مسجدها هجوم آورند، نه آن که نماز جماعت بیخ گوش آنها برپا شود، اما آنان یا مشغول چانه زدن با مشتری یا قدم زدن در خیابان، یا تماشای تلویزیون یا سرگرم حرف و رفیق باشند.

آیا این‌ها چیزهای بدی است که من از شما توقع دارم؟ شما که امت پیامبر اسلام اید، شما که می‌توانید اوقات مسجد را به دعا و قرآن و نماز بگذرانید، چرا به غیبت و حرف دنیا و لغویات می‌پردازید؟ من انتظار دارم حق مرا ضایع نکنید، حرمتم را نشکنید، مرا از معنویت و یاد خدا خالی نکنید، نقش محوری مرا در زندگی خود از یاد نبرید، مرکزیت مرا حفظ کنید. مرا کانون

ص: 261

1- «یأتی علی الناس زمان... مساجدهم یؤمنذ عامره من البناء خراب من الهدی». نهج البلاغه، فیض الاسلام: حکمت 361.

اصلاح اخلاق سازید. شما مسجدیان الگوی دیگران باشید. مسجد را محلی برای امن و ایمن کنید.

چرا باید بعضی از ترس این که کفش هایشان را ببرند، به مسجد نیایند؟ چرا باید بعضی برای پرهیز از خاکی شدن شلوارشان، از مسجد گریزان باشند؟ چرا باید بعضی دنبال مسجد می گردند، مساجد چنان در گوشه های پرت و دور از رفت و آمد باشد که آن را نیابند، نه تابلویی، نه چراغی، نه نشانه ای؟ چرا وقتی مرا می سازید، به فکر نیازهای آینده من نیستید و آنها را پیش بینی نمی کنید.

آیا این توقّعات و انتظارات من، حق نیست؟ پس با من بیشتر همکاری کنید. من همدم شمایم. شما هم همدم و همراه من باشید.

مسجد خانه خداست. خانه خدا را با «معرفت»، «تقوا»، «عمل صالح» و «یاد خدا» آباد کنید.

گله ها و درد دل های مرا هم به دل نگیرید. من خیر و صلاح شما را می خواهم.

ص: 262

چکیده:

مقاله نخست با استناد به احادیث چگونگی ساختن مساجد را مطرح، سپس با بیان ویژگی های مسجد ضرار، نیت پلید صاحبان مسجد ضرار را:

1_ تلاش برای ضرررساندن به اهل مسجد قبا و مؤمنانی که در آن بودند.

2_ تقویت رشته های کفر و مشورت با یکدیگر در حيله و مکر به دور از چشم مؤمنان؛ همچنین امکان دادن به منافقان در ترک نماز.

3_ ایجاد تفرقه و اختلاف بین مؤمنان و از بین بردن وحدت آنان.

4_ درکمین نشستن و انتظارکشیدن کسانی که با خدا و رسولش جنگیده اند.

5_ نیرنگ منافقان.

معرفی نموده است.

آنگاه به بیان همسایگان مسجد از دیدگاه روایات پرداخته، آن را چهل خانه از چهار طرف دانسته و در ادامه علت بزرگداشت مساجد را به استناد روایتی از امام صادق علیه السلام آن معرفی نموده که آنها خانه های خدا در زمین اند.

مقاله چگونگی بزرگداشت مساجد را از ابعاد مختلف تبیین و بر ضرورت رفتن به مساجد تأکید و آداب ورود و خروج از مساجد را بازگو نموده است.

سپس آداب نشستن در مسجد را ذکر نموده و از بنای مسجد (مصلا) در خانه یاد نموده و با ذکر فواید حضور در مسجد در پایان از اعتکاف و فواید آن یاد نموده است.

برای ساختن مسجد باید آداب ظاهری و باطنی آن را به دقت مورد نظر داشت که در این مقاله به بعضی از آنها اشاره می شود:

1. انگیزه الهی

نیت خدایسندانه در ساختن مسجد، پایه اصلی توفیق (1) و برکت است. بنابراین، کسی که نیت خوب داشته باشد، خداوند توفیق و ثواب و محبت را نصیب او می گرداند. (2) در نتیجه وی مداومت بر خیر می کند و از این مداومت ترک کارهای زشت و حب نجات و اطاعت الهی نشأت می گیرد. در این هنگام، تألیف قلوب حاصل می شود و بهترین این قلب ها، قلب های لطیفی است که از نیت شایسته برخوردارند و مرکز آن نیت ها، سینه مؤمنان و شایستگان است.

نیت، شالوده عمل است (3) و هیچ عملی نیست مگر این که نیت دارد (4) و هیچ عمل و نیتی پذیرفته نیست، مگر این که بر طبق سنت باشد. (5) خداوند به صورت ها و مال های تان نگاه نمی کند، ولی به قلب ها و اعمال شما می نگرد. هر کس قلب صالح داشته باشد، خداوند بر او ترحم و مهربانی می کند. (6) هر کس نیتش صادق باشد، قلب سالم دارد؛ زیرا با سالم ماندن قلب از اندیشه های واهی از طریق خلوص نیت برای خدا، همه امور میسر می شود. (7) عملی که با نیت فاسد باشد، مغضوب خدا و سزاوار توبیخ است و از این رو، داستان مسجد ضرار عبرتی برای نیت فاسد می باشد؛ زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله پس از آن که اشخاصی را برای تخریب آن مأمور فرمود، عمار بن یاسر را فرستاد و دستور داد آن محل را مزبله ای

ص: 264

-
- 1- . شرح غررالحکم: ج 5، ص 462، شماره 9186.
  - 2- . در تصنیف غررالحکم: ص 92، شماره 1604 آمده است کسی که نیت وی خوب باشد ثواب او بسیار و زندگی او پاکیزه و محبت او لازم است.
  - 3- . شرح غررالحکم: ج 1، ص 260، شماره 1040.
  - 4- . کافی: ج 2، ص 84، حدیث 1.
  - 5- . امالی شیخ طوسی: ج 1، ص 396.
  - 6- . کنز العمال: ج 3، ص 421، حدیث 7254.
  - 7- . مصباح الشریعه: ص 53.

قرار دهند تا لاشه های مردار را در آن بیفکنند. (1) نیت پلید صاحبان مسجد ضرار در مطالب زیر خلاصه می شود:

1. تلاش برای ضرر رساندن به اهل مسجد قبا.

2. مشورت با یکدیگر در حيله و مکر بر ضد اسلام به دور از چشم مؤمنان.

3. امکان دادن به منافقان برای ترک نماز.

4. ایجاد تفرقه و اختلاف بین مؤمنان.

5. در کمین نشستن و انتظار کشیدن کسانی که با خدا و رسولش جنگیده اند، تا شاید محاربی (به این مسجد) بیاید و جایی مناسب برای خویش پیدا کند و نیز گروهی را بیابد که آماده جنگ با رسول خدا صلی الله علیه و آله باشند.

لازم است که مساجد بر حسب نیاز منطقه ساخته شوند. از این رو، هنگامی که درباره مساجدی که حاجیان در راه مکه ساخته اند، از امام صادق علیه السلام سؤال شد، فرمود:

«به به، آنها از بهترین مساجدند، زیرا این مساجد بسیار مورد نیازند». (2)

2. مال حلال

در زمان جاهلیت، خانه کعبه ویران شد، هنگامی که قریش خواستند آن را بازسازی کنند، یک نفر از آنها گفت: باید هر یک از شما پاکیزه ترین مال خود را بیاورد، مالی که از راه حرام یا قطع رحم به دست آورده اید، نیاورید. (3) پس ما که در سایه شریعت محمد صلی الله علیه و آله هستیم چگونه باید باشیم؟! روایت شده است: کسی که از مال حلالش مسجدی بسازد تا خداوند در آن عبادت شود، خداوند در بهشت خانه ای برای او بسازد، (4) چه این مسجد بزرگ باشد و چه کوچک، هر چند به قدر لانه مرغی باشد. (5)

ص: 265

1- . مجمع البیان: ج 5، ص 72؛ عوالی اللالی: ج 32، حدیث 81.

2- . بحار: ج 84، ص 11، حدیث 86، به نقل از محاسن: ص 55، حدیث 85.

3- . کافی: ج 4، ص 217. حدیث 3.

4- . کنز العمال، ج 7، ص 654، حدیث 20758.

5- . امالی شیخ طوسی: ج 1، ص 186؛ دعائم الاسلام: ج 1، ص 150.

حضرت علی علیه السلام هنگامی که شنید معاویه در شام، مسجدی ساخته است، او را سرزنش کرد و فرمود:

«سمعتک تبظ مسجدا من جبایه و انت بحمدالله غیر موفق» شنیده ام که از درآمد (نامشروع) مالیات مسجد می سازی حال آن که تو، به حمدالله موفق نمی شوی.

«کمطعمه الرمان مما زنت به جرت مثلاً للخائن المتصدق» هم چون زنی که از راه زنا، انار به دست می آورد و انفاق می کرد و این کار او مثلی شد برای شخص خائنی که صدقه می دهد.

«فقال لها اهل البصره والتقی لک الویل لا تزنی ولا تتصدق» (1) اهل بصیرت و تقوا به آن زن گفتند: وای بر تو! زنا نکن و صدقه نیز نده.

زمانی که ساختن مسجد برای ریا و شهرت طلبی یا از مال های غصبی یا غش دار باشد، چگونه قلب ها از خواندن نماز در آن آرامش پیدا کند؟!

3. قربانی

هنگام ساختن مسجد، مستحب است که قوچی را قربانی کنند؛ زیرا امام صادق علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل کرده است:

«کسی که مسجد بسازد (2) باید قوچ فربهی را ذبح کند و گوشت آن را به مستمندان بدهد و بگوید: خداوندا، سرکشان جن و انس، و شیاطین را از من دور کن و این را بر من مبارک گردان» (3).

4. شرایط محل بنا

ساختن مساجد بر روی قبرها جایز نیست. از امام صادق علیه السلام درباره زیارت قبرها و ساختن مسجد در قبرستان سؤال شد، فرمود: زیارت قبور مانعی ندارد، ولی در قبرستان،

ص: 266

1- بحار: ج 34، ص 430.

2- کافی: ج 6، ص 229، حدیث 20 به جای «مسجد» مسکنا آمده است.

3- وسایل: ج 16، ص 454، حدیث 4.

مسجد ساخته نمی شود. (1) پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: در هر مکانی می شود مسجد ساخت، مگر قبرستان و حمام (2) و دستشویی، (3) قبر مرا قبله و مسجد قرار ندهید؛ زیرا خداوند، یهود را لعنت کرده است چون آنان قبور پیامبران خود (4) را مسجد قرار دادند. (5) جایز است کنیسه ها (6) و کلیساها را مسجد قرار دهند. «عیص» می گوید: از امام صادق علیه السلام درباره کنیسه ها و کلیساها پرسیدم که آیا شایسته است ویران کردن آنها برای ساختن مسجد؟ فرمود: آری. (7) پیامبر صلی الله علیه و آله به اصحاب خود فرمود:

«شما روم را فتح می کنید. هرگاه کلیسای شرقی آن جا را فتح کردید، آن را مسجد قرار دهید». (8)

5. ویژگی های بنا

الف) سقف: مستحب است مساجد رو باز و بدون سقف باشد؛ مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله سقف نداشت... و همچون آلونک حضرت موسی علیه السلام بود. (9) امام صادق علیه السلام فرمود:

«رسول خدا صلی الله علیه و آله مسجد خود را با یک خشت بنا کرد، سپس بر تعداد

ص: 267

- 1- مقصود این است که نمی توان قبرستان را تبدیل به مسجد کرد؛ ولی مانعی ندارد که در کنار قبرستان محلی هم برای مسجد اختصاص یابد. الفقیه: ج 1، ص 114، حدیث 531.
- 2- سنن ترمذی: ج 1، ص 199، حدیث 36.
- 3- نوادر راوندی: ص 43؛ لسان العرب: ج 6، ص 286.
- 4- طیبی گفته است: آنها را قبله قرار می دادند و هنگام نماز در مقابل آن ها سجده می کردند، اما کسی که در جوار مرد صالحی یا در مقبره ای نماز بخواند به قصد این که از روح صاحب آن قبر استمداد کند یا اثری از آثار عبادت وی به او برسد، نه این که قصدش توجه و تعظیم به او باشد، مانعی ندارد؛ می بینید که مرقد حضرت اسماعیل علیه السلام در حجر و در مسجد الحرام واقع شده و خواندن نماز در مقابل حجر افضل است. بحار: ج 82، ص 56.
- 5- الفقیه: ج 1، ص 114، حدیث 532.
- 6- بیع و کنائس، به معنای معابد یهود و نصارا است.
- 7- کافی: ج 3، ص 386، حدیث 3؛ تهذیب: ج 3، ص 260، حدیث 732.
- 8- مناقب: ج 1، ص 109.
- 9- مستدرک: ج 3، ص 369، حدیث 4، به نقل از غوالی اللالی: ج 2، ص 216، حدیث 7.

مسلمانان افزوده شد، گفتند: ای رسول خدا! اگر امر فرمایی بر وسعت مسجد بیفزاییم، فرمود: آری، پس بر وسعت آن افزوده شد و پیامبر صلی الله علیه و آله با یک خشت و نیم آن را بنا کرد. پس از آن تعداد مسلمانان بیشتر شد، گفتند:

ای رسول خدا! اگر فرمان دهی بر وسعت مسجد بیفزاییم، فرمود: آری، و امر فرمود تا بر وسعت آن افزوده شد و دیوار آن با دو خشت بنا شد. سپس حرارت آفتاب شدت یافت، مسلمانان گفتند: ای رسول خدا! اگر امر کنی برای مسجد، سایبانی درست کنیم، فرمود: آری، و فرمان داد تا از تنه درخت خرما، ستون هایی در مسجد برپا کنند و سقف آن را با چوبه و سفال و گیاه پوشانند.

مسلمانان در مسجد بودند تا این که باران آمد و سقف مسجد چکه کرد، گفتند: ای رسول خدا! اگر فرمان دهی سقف مسجد را گل اندود کنیم.

پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها فرمود: نه باید آلودگی همچون آلودگی حضرت موسی علیه السلام باشد، همواره مسجد همان گونه بود تا آن حضرت از دنیا رفت». (1) حلبی می گوید: از امام صادق علیه السلام درباره مسجد سقف دار سؤال شد که آیا نماز در آن کراهت دارد؟ فرمود: آری، لیکن امروز به شما ضرری نمی رساند، اگر دوران حکومت امام عدل بود، می دیدید که در این باره چگونه عمل می کند. (2) اولین کاری که قائم ما شروع می فرماید این است که سقف مساجد را خراب می کند و با فرمان آن حضرت، آلودگی همچون آلودگی حضرت موسی علیه السلام می شود. (3) ب) کنگره: مساجد باید بدون کنگره ساخته شوند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«مساجد را بدون کنگره بسازید». (4) نقل شده است: هرگاه حضرت قائم علیه السلام قیام کند، هر مسجدی که دارای کنگره باشد،

ص: 268

-
- 1- . وسایل: ج 5، ص 206، حدیث 1؛ به نقل از الکافی: ج 3، ص 295، حدیث 1؛ تهذیب: ج 3، ص 261، حدیث 83؛ معنای الاخبار: ص 159، حدیث 1؛ وفاء الوفا: ج 1، ص 335.
  - 2- . کافی: ج 3، ص 368، حدیث 4.
  - 3- . الفقیه: ج 1، ص 153، حدیث 707.
  - 4- . المجازات النبویه: ص 89.

کنگره آن را خراب می کند، تا همانند مساجد زمان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بشود. (1) ج) مناره: در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله مسجد دارای مناره نبود (2) و بلال برای پیامبر صلی الله علیه و آله روی زمین اذان می گفت. (3) مستحب است که در مساجد، مناره روی دیوار باشد، نه این که در وسط مسجد قرار گیرد؛ (4) زیرا موجب تنگ شدن فضای مسجد می شود و بین نمازگزاران مانع ایجاد می کند.

بسیاری از فقیهان تصریح کرده اند که بلندتر بودن مناره از سقف مسجد، کراهت دارد؛ زیرا به سبب اشرف بر منازل همسایگان، موجب اذیت و آزار آنان می شود. (5) از امام علی علیه السلام نقل شده: آن حضرت، مناره بلندی را دید و فرمان داد تا آن را ویران کنند و فرمود: بالاتر از بام مسجد، اذان گفته نمی شود. (6) د) وضوخانه: مستحب است وضوخانه و دستشویی بیرون از مسجد باشد؛ زیرا از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمودند:

«دستشویی ها را کنار در مسجد قرار دهید. (7) چرا که مصلحت رفت و آمد کنندگان در آن است و بوی آنها نمازگزاران را اذیت نمی کند و از احتمال سرایت نجاست به مسجد جلوگیری و نظافت آن رعایت می شود و احترام مسجد محفوظ می ماند». (8) ه) نقاشی بر دیوار مسجد: تزئین مسجد و نقاشی صورت بر در و دیوار آن حرام است. (9)

ص: 269

-
- 1- . بحار: ج 83 ، ص 353 ، حدیث 6 ، به نقل از کتاب غیبت شیخ طوسی: ص 297 .
  - 2- . تاریخ یعقوبی: ج 2 ، ص 42 .
  - 3- . مناقب: ج 1 ، ص 171 ؛ تهذیب: ج 2 ، ص 284 ، حدیث 1134 .
  - 4- . شرائع الاسلام: ج 1 ، ص 127 .
  - 5- . جواهرالکلام: ج 14 ، ص 79_80 .
  - 6- . دعائم الاسلام: ج 1 ، ص 147 ؛ الفقیه: ج 1 ، ص 155 .
  - 7- . تهذیب: ج 3 ، ص 254 ، حدیث 702 ؛ مستدرک: ج 3 ، ص 380 ، حدیث 2 .
  - 8- . جواهرالکلام: ج 14 ، ص 78 .
  - 9- . شرائع الاسلام: ج 1 ، ص 127 .

«مسجدهای خود را تزئین نکنید، آن گونه که یهود و نصاری معبدهای خود را تزئین می کنند»⁽¹⁾ از امام کاظم علیه السلام درباره مسجدی سؤال شد که در طرف قبله آن قرآن یا ذکر خدا نوشته می شود؟ امام علیه السلام فرمود: مانعی ندارد.⁽²⁾ همچنین از آن حضرت درباره مسجدی سؤال شد که در طرف قبله آن با گچ یا رنگ نقاشی می شود؟ فرمود: مانعی ندارد.⁽³⁾ از «ابی خدیجه» نقل شده است که گفت: در قبله مسجد امام صادق علیه السلام دیدم که آیه الکرسی نوشته شده بود.

محراب در اصل، جایگاه بلندی است که شخص برای دفاع از اهل خود در آن می جنگد. به مسجد نیز محراب گفته می شود.⁽⁴⁾ و محراب: محراب قبله مسجد و محترم ترین مکان و جایگاه نماز امام جماعت است. سطح محراب باید از مکان نمازگزاران پایین تر یا هم سطح آن باشد. محراب را به این دلیل محراب می گویند که امام در آن تنها و از مردم دور است⁽⁵⁾ و بعضی گفته اند: به این لحاظ محراب گفته شده است که هرگاه امام در آن بایستد، از این که دچار اشتباه و خطا گردد در امان نیست و از این رو می ترسد. برخی گفته اند: محراب از ماده حرب گرفته شده است؛ زیرا امام در محراب با شیطان می جنگد یا شخصی که در نماز به محراب توجه دارد، مثل کسی است که برای نماز با شیطان می جنگد.

روایت شده که مسجد نبوی شریف در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و خلفای بعد، محراب نداشته است و نخستین کسی که محراب ساخت عمر بن عبدالعزیز بوده است. ساختن محراب با تورفتگی زیاد مکروه است، به طوری که در قبله مسجد، دو دیوار بسازند و سقفی بر آن

ص: 270

- 1- . مستدرک: ج 3، ص 371، حدیث 1 .
- 2- . قرب السناد: ص 290، حدیث 1148 .
- 3- . قرب الاسناد: ص 290، حدیث 1148 .
- 4- . مجمع البیان: ج 2، ص 436 و ج 6، ص 505 .
- 5- . المحاسن: ص 609، حدیث 13 .

بار کنند. خلفای ستمکار به علت ترس از دشمنان شان محراب ها را این گونه می ساختند. (1) همچنین ساختن محراب ها به شکل خانه های کوچک مکروه است، زیرا شبیه قربانگاه مسیحیان و یهودیان می شود. امام علی علیه السلام به تخریب این گونه محراب ها فرمان می داد. از امام باقر علیه السلام نقل شده است که فرمود: حضرت علی علیه السلام هرگاه این گونه محراب ها را می دید، آنها را خراب می کرد و می فرمود: این ها شبیه قربانگاه های یهودند. (2) ز) کف مسجد: «ابن اثیر»، در النهایه آورده است: مسلمین در صدر اسلام بر سنگریزه های کف مسجد نماز می گزاردند و بین صورت نمازگزاران و سنگریزه ها حایلی وجود نداشت، و هنگام سجده کردن آنها را با دست هایشان هموار می کردند، سپس از این کار نهی شدند؛ زیرا این کار، خارج از اعمال نماز و کاری عبث است و کار بیهوده در نماز جایز نیست و در صورت تکرار آن، نماز باطل می شود. (3) عمر دستور داد تا کف مساجد را با سنگریزه فرش کنند تا جای نمازگزار نرم تر و راحت تر باشد.

از امام باقر علیه السلام نقل شده است که فرمود:

«هرگاه کسی از شما سنگریزه ای را از مسجد بیرون برد، باید آن را به جای خودش برگرداند یا در مسجد دیگری قرار دهد». (4) امام رضا علیه السلام چون از نماز فارغ می شد، سجده طولانی به جا می آورد تا این که عرق آن حضرت، سنگریزه های مسجد را تر می کرد. (5) در روایتی آمده است: زمین را برای تو و امت تو پاک کننده و محل سجده قرار دادم. (6) نقل شده است: رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد خود معتکف شد. هوا ابری شد و باران

ص: 271

- 1- بحار: ج 83، ص 353.
- 2- علل الشرایع: ص 320، حدیث 58.
- 3- النهایه: ج 1، ص 393.
- 4- الفقیه: ج 1، ص 154، حدیث 718؛ التهذیب: ج 3، ص 256، حدیث 711.
- 5- عیون الاخبار الرضا: ج 2، ص 17، ضمن حدیث 40.
- 6- ارشاد القلوب: ص 410.

گرفت تا این که از سقف مسجد، آب جاری شد. رسول خدا صلی الله علیه و آله را دیدند که در میان آب و گل سجده می کند حتی آثار گل در پیشانی مبارکش دیده می شد. (1) از «ام سلمه» نقل شده است: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله یکی از غلامان ما را _ که افلاح نام داشت _ دید که هنگام سجده کردن، محل سجده را فوت می کند، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای افلاح! چهره خود را به خاک بمال.

(ح) سجاده: «حمران» از صادقین علیهما السلام (2) نقل کرده است که فرمودند:

«پدر من بر روی سجاده کوچکی _ بافته شده از برگ خرما _ نماز می گزارد، آن سجاده را بر روی قالیچه ای می گذاشت و بر آن سجده می کرد و هرگاه سجاده وجود نداشت، سنگریزه ای بر روی قالیچه می نهاد و بر آن سجده می کرد (3) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم نیز بر روی سجاده نماز می گزارد.» (4)

6. تأسیس مسجد در خانه

حضرت علی علیه السلام خانه ای متوسط که در آن جز فرش و قرآنی نبود برای نماز خود برگزیده بود. (5) و نخستین مسلمانی که در خانه خود مکانی به عنوان مسجد قرار داد «عمار بن یاسر» بود. (6) از پیامبر صلی الله علیه و آله درباره مردی سؤال شد که در منزلش نماز می خواند سپس به مسجد می آید و با جماعت نماز می خواند، فرمود: «برای این مرد، دو بهره است.» (7) در بعضی از روایات آمده است: بهترین نماز، نمازی است که شخص در خانه اش

ص: 272

- 1- . وفاء الوفاء: ج 1 ، ص 340 ، شماره 206 .
- 2- . منظور امام باقر یا امام صادق علیهما السلام است. جامع الرواه: ج 2 ، ص 461 .
- 3- . تهذیب: ج 2 ، ص 305 ، حدیث 90 ؛ استبصار: ج 1 ، ص 335 ، حدیث 1 .
- 4- . الفقیه: ج 1 ، ص 617 ، حدیث 154 .
- 5- . المحاسن: ص 612 ، حدیث 30 ، میان پرانتز، المحاسن: حدیث 29 .
- 6- . الطبقات الکبری: ج 3 ، ص 350 .
- 7- . کنز العمال: ج 7 ، ص 577 ، حدیث 20333 ؛ کافی: ج 3 ، ص 381 ، حدیث 8 آمده است کسی که در منزلش نماز بخواند، سپس به یکی از مساجد آنان برود و با آنها نماز بخواند با حسنات آنها بیرون رود.

بخواند به طوری که جز خدای عزوجل او را نبیند و فقط رضای او را طلب کند. (1) باید توجه داشت که در این دسته از روایات مقصود نماز شب یا نمازهای مستحب دیگر از جمله نوافل است.

نماز شخص در منزلش با جماعت، برابر با بیست و چهار نماز است و نماز مرد در مسجد با جماعت معادل باچهل و هشت نماز است... و نماز فراداد در مسجد، معادل بیست و چهار نماز است و نماز فرادا در منزل مانند غباری پراکنده است که در پیشگاه خدا قبول نمی شود.

هرکس به سبب اعراض از مساجد، در خانه اش نماز جماعت بخواند، نماز او و کسانی که با او نماز خوانده اند، کامل نیست مگر این که عذری برای رفتن به مسجد داشته باشد. (2) در جامعه کنونی آیا دیده یا شنیده اید که شخصی در خانه خود مکانی را به عنوان مسجد قرار دهد؛ یعنی محلی را به نماز اختصاص بدهد؟ در پاسخ خواهی گفت: مگر می شود در خانه مسجد درست کرد؟ در خانه ها جای تمیز و پاکیزه کم یافت می شود به خصوص در خانه هایی که چندین کودک است. اما چنین امکانی هست و بسیار هم ثواب دارد. لذا چه نیکوست اگر در خانه هایمان، محلی را به عنوان مسجد انتخاب کنیم و در خلوت بر گناهان خود گریه کنیم زیرا سبب تراکم اندوه های ما این است که در خلوت اشکی نریخته ایم، هر چیزی دارای وزن و قیمت و اندازه ای است مگر قطرات اشک سنجش پذیر نیست.

آری، هیچ قطره ای نزد خدا محبوب تر از قطره اشکی نیست که در تاریکی شب از ترس خدا و برای رضای او ریخته شود. (3) از مسمع نقل شده است: امام صادق علیه السلام برای من نوشت:

«دوست دارم که در منزلت، یکی از اتاق ها را مسجد قرار دهی، سپس دو جامه کهنه و خشن بپوشی، آن گاه از خدا بخواهی که تو را از آتش آزاد و به بهشت داخل کند و سخن بیهوده و حرف زور بر زبان نیاوری.» (4)

ص: 273

1- . امالی شیخ طوسی: ج 2، ص 141 .

2- . بحار: ج 88، ص 14، ضمن حدیث 25، به نقل از امالی شیخ طوسی: ج 2، ص 307 .

3- . کافی: ج 2، ص 482، حدیث 2 .

4- . المحاسن: ص 612، حدیث 31 .

روایت شده است، هنگامی که حضرت مریم علیها السلام به سن زنان رسید، حضرت زکریا علیه السلام برای او محرابی در مسجد ساخت و در آن را وسط محراب قرار داد، به طوری که حضرت مریم علیها السلام نردبان به محراب می رفت و به جز حضرت زکریا علیه السلام کس دیگری به آن محراب وارد نمی شد، که همه روزه آب و غذا و روغن برای حضرت مریم علیها السلام می برد، هر زمان که حضرت زکریا علیه السلام به محراب وارد می شد میوه تازه نزد حضرت مریم علیها السلام می دید. زکریا از این موضوع در تعجب بود. حضرت مریم می گفت: این روزی از نزد خدا و از بهشت است. (1) همچنین حضرت فاطمه علیها السلام سرور زنان جهان در محراب خود نماز می خواند. (2) البته گمان نرود که مقصود از این سخن، عزلت و رهبانیت است (3) بلکه منظور نماز شب و دیگر نمازهای مستحبی است؛ زیرا کسی که خدا را در نهان یاد کند، بسیار یاد کرده است. (4)

آداب همسایگی با مسجد

روایت شده که حریم مسجد، چهل زراع و همسایه آن (5) چهل خانه از چهار طرف است. (6)

ص: 274

- 1- . مجمع البیان: ج 2، ص 436 .
- 2- . بشاره المصطفی: ص 198 ؛ علل الشرائع: ص 181 ، حدیث 1 .
- 3- . هنگامی که پسر عثمان بن مظعون وفات یافت، وی سخت محزون شد تا آن جا که اتاقی را در منزل خود به عنوان مسجد انتخاب کرد و در آن به عبادت پرداخت. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم به او فرمود: خداوند رهبانیت را بر ما مقرر نکرده است، همانا رهبانیت امت من جهاد در راه خداست. امالی صدوق: ص 40 .
- 4- . کافی: ج 2، ص 501 ، حدیث 2 .
- 5- . رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: آیا می دانید حق همسایه چیست؟ اگر فریادرسی خواهد به فریادش برسی و اگر قرض بخواید به او قرض دهی و اگر نیازمند باشد باز هم به او قرض بدهی، اگر مصیبتی به او برسد، به او تعزیت گویی، اگر خیری به او برسد او را تهنیت گویی، اگر بیمار شود او را عیادت کنی، و اگر بمیرد جنازه اش را تشییع کنی، بدون اجازه همسایه ساختمان خود را بالا نبری، هرگاه میوه ای خریدی به او هدیه کنی و اگر هدیه نکردی مخفیانه میوه را به خانه ببری، بچه خود را بیرون نفرستی که بچه همسایه را ناراحت کند با بوی غذای خود او را ناراحت نکنی مگر این که مقداری به او بدهی. مسکن الفواد: ص 105 . اما حق مسجد: حفظ نظافت و دارایی آن، پرهیز از کار لغو، خواندن دو رکعت نماز تحیت مسجد و حضور به هنگام همه نمازهاست.
- 6- . خصال: ص 544 ، حدیث 20 ؛ روضه الواعظین: ص 336 .

هرکس از همسایگان مسجد که صدای اذان را بشنود و در مسجد حاضر نشود، نمازش کامل نیست. (1) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله با همسایگان مسجد شرط کرد که هنگام نماز در مسجد حاضر شوند. (2) نماز همسایه مسجد زمانی کامل است که در مسجد بخواند مگر این که بیمار باشد و یا عذر دیگری داشته باشد.

از امام باقر علیه السلام نقل شده است:

«نماز همسایگان مسجد، کامل نیست در صورتی که به مسجد حاضر نشوند مگر این که مریض یا گرفتار باشند». (3) در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله عده ای از مسلمانان هنگام نماز، دیر به مسجد می آمدند، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

«گروهی نماز در مسجد را ترک می کنند، به زودی فرمان می دهیم که هیزم بیاورند و در خانه های آنها گذارند و به آتش کشند». (4) مرد نابینایی به محضر پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله! من نابینا هستم، (5) چه بسا صدای اذان را می شنوم ولی کسی که مرا به نماز جماعت راهنمایی کند، نمی یابم.

پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود:

«از منزل خود تا مسجد ریسمانی ببند و به جماعت حاضر شو». (6) در کوفه به امیر مؤمنان علیه السلام خبر دادند که گروهی از همسایگان مسجد هنگام نماز

ص: 275

-
- 1- دعائم الاسلام: ج 1، ص 148.
  - 2- امالی صدوق: ص 392، حدیث 14.
  - 3- الفقیه: ج 1، ص 245، حدیث 1091.
  - 4- تهذیب: ج 3، ص 25، حدیث 87.
  - 5- کسی که نابینایی را به مسجد یا منزل وی یا برای نیازی از نیازهایش راهنمایی کند، برای هر قدمی که برداشته و به زمین نهاده است خداوند ثواب آزاد شدن بنده ای برای او بنویسد و فرشتگان بر او رحمت فرستند تا زمانی که از او جدا شود. ثواب الاعمال: ص 340.
  - 6- تهذیب: ج 3، ص 266، حدیث 703.

جماعت در مسجد حاضر نمی شوند، امام فرمود:

«باید به نماز جماعت ما حاضر شوند یا از ما دور شوند تا همسایه یکدیگر نباشیم».(1) هر کس از جماعت مسلمانان اعراض کند، عدالت او ساقط و کناره گیری از او لازم است و کسی که به جماعت مسلمانان ملتزم باشد، غیبت او حرام و عدالت او ثابت است.(2) این ها گوشه ای از روایات و احادیث درباره لزوم رعایت حق همسایگی مسجد بود. اما حقیقت آن است که وقتی حق همسایگی خانه ها مراعات نمی شود، حق مساجد نیز مراعات نخواهد شد؛ زیرا اساس همسایگی همان برادری و تعهد و حفظ دارایی ها و بستن چشم از محرّمات و کمک و همکاری متقابل است. علاوه بر این در همسایگی مساجد تهنیت نفوس می شود.

بعضی از همسایگان مسجد به علل گوناگون با مسجد رابطه ندارند و این حالت به طور غیر مستقیم بر روحیه افراد جوان خانواده اثر می گذارد. راه حل این مشکل به این است که امام جماعت مسجد به دیدار اهل خانه های مجاور مسجد برود و با روحیات آنها آشنا شود و حق همسایگی مسجد و ثوابی را که انسان با رعایت آن می برد برای آنها توضیح دهد. هم چنین از عواملی که مانع آمدن آنها به مسجد می شود آگاه شود و به صورتی که در آینده در قلب آنها اطمینان حاصل شود، آن موانع را برطرف کند.

آداب تکریم مساجد

ابو بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام علت تعظیم و تکریم مساجد را پرسیدم؟ امام فرمود:

«از این نظر تعظیم مساجد امر شده است که آنها خانه های خدا در روی زمین اند».(3)

ص: 276

1- . امالی شیخ طوسی: ج 2، ص 307 .

2- . ذکری الشیعه: ص 265 .

3- . علل الشرائع: ص 318، حدیث 1 .

همچنین از امام صادق علیه السلام نقل شده است:

«ملعون است، کسی که احترام مسجد را حفظ نکند. ای یونس! می دانی چرا خداوند، حق مساجد را بزرگ شمرده و این آیه را نازل کرده است:

«وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا» (1) زیرا یهود و نصارا هرگاه به معبدهای خود وارد می شدند، به خدای متعال شرک می ورزیدند، لذا خداوند سبحان، به پیامبر خود امر کرد که در مساجد، خدا را به وحدانیت یاد و او را عبادت کنند». (2) مهم ترین کارها برای بزرگداشت مساجد عبارت اند از:

1. خوشبو کردن مساجد با چیزهای معطر. مستحب است این کار در روز (3) یا شب جمعه باشد. رسول خدا صلی الله علیه و آله امر فرمود که مسجد را روز جمعه خوشبو کنند. (4) 2. خوشبو کردن و پوشیدن لباس های نیکو، (5) با طهارت بودن، (6) و با آرامش و متانت (7) به سوی مسجد رفتن.

3. خودداری از خوردن چیزهایی که بوی آنها نمازگزاران را اذیت می کند.

از امام صادق علیه السلام درباره خوردن سیر و پیاز و تره سؤال شد؟ فرمود:

«خوردن آنها چه پخته و چه خام مانعی ندارد؛ همچنین خوردن سیر

ص: 277

1- «مساجد مخصوص خداست، پس نباید با خدا، احدی غیر از او را پرستش کنید» جن: 72.

2- کنز الفوائد: ج 64.

3- در منز الاعمال: ج 7، ص 667؛ تاریخ مدینه منوره: ج 1، 35، آمده است: در جمعه ها مساجد را خوشبو کنند و در دعائم الاسلام: ج 1، ص 149 آمده است هفته ای یک بار مساجد را خوشبو کنند.

4- وفاء الوفاء: 2، ص 662.

5- روایت شده است که غلام امام زین العابدین علیه السلام در شب سردی به آن حضرت برخورد کرد، در حالی که امام جُبه و ردا و عمامه ای از خز بم نرم و نازک پوشیده بود و با نوعی عطر که از مشک و عنبر و کافور و روغن بان و عود ساخته می شود، خود را معطر کرده بود. غلام به آن حضرت گفت: فدایت شوم! در چنین ساعتی با این هیئت کجا می روید؟ امام فرمود: به مسجد جدم رسول خدا می روم. کافی: ج 6، ص 517، ح 5.

6- امام باقر علیه السلام فرمود: به مسجد وارد مشو، مگر این که با طهارت باشی. تهذیب: ج 3، ص 263، ح 743.

7- امام صادق علیه السلام فرمود: به سوی مسجد بشتاب و آرامش و متانت را حفظ کن. علل الشرائع: ص 357، ح 1.

برای مداوا مانعی ندارد، لکن هرگاه کسی سیر خورد به مسجد نرود؛ (1) زیرا اذیت کردن مسلمانان با بوی سیر کراهت دارد (2) و از هر چیزی که مردمان اذیت می شوند، فرشتگان نیز اذیت می شوند». (3) 4. به جای آوردن دو رکعت نماز تحیت مسجد. حضرت علی علیه السلام فرمود:

«هرگاه وارد مسجد شدی بدان که از جمله حقوق مسجد این است که دو رکعت نماز بخوانی. (4) از میان مسجد عبور نکنید، مگر این که دو رکعت نماز در آن بخوانید». (5) 5. با نعلین یا کفش وارد مسجد نشوید. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

«به هنگام ورود به مساجد، ته کفش خود را وارسی کنید». (6) 6. در مسجد آب دهان و آب بینی نیندازید. کسی که آب بینی در مسجد بیندازد گناه کرده است. (7) کسی که خلط سینه خود را برای پاکیزه نگه داشتن مسجد به اندرون خود برگرداند، هیچ دردی در اندرون او نباشد، مگر این که درمان شود. (8) نقل شده است که پیامبر صلی الله علیه و آله وارد مسجد شد، در حالی که شاخه خرمایی در دست آن حضرت بود، خلط سینه ای را در مسجد دید، پس آن را پاک کرد، سپس با حالت خشم به مردم

ص: 278

1- کافی: ج 6، ص 375، ح 2؛ دعائم الاسلام: ج 2، ص 112.

2- المحاسن: ص 512؛ دعائم الاسلام: ج 2، ص 12؛ بحار: ج 84، ص 90.

3- سنن نسایی: ج 2، ص 43.

4- دایم الاسلام: ج 1، ص 150.

5- الفقیه: ج 4، ص 2، حدیث 1.

6- مکارم الاخلاق: ص 123؛ علامه مجلسی در بحار: ج 83، ص 366 گفته است: احتمال می رود که منظور از تعاهد النعل این باشد که کفش خود را نزد شخص امینی بگذارید تا در حال نماز حواس کاملاً متوجه خداوند باشد.

7- تاریخ مدینه منوره: ج 1، ص 25؛ تهذیب: ج 3، ص 265، حدیث 712 به نقل از علی علیه السلام آمده است انداختن آب دهان در مسجد گناه و کفاره اش دفن آن است.

8- الفقیه: ج 1، ص 152، حدیث 700؛ محاسن: ص 54، حدیث 84، آمده است: اگر کسی برای رعایت حق مسجد آب دهان خود را فرو برد خداوند آن را نیرویی در بدنش قرار دهد و به سبب این کار، حسنه ای برای او بنویسد و سیئه ای از او محو کند. کنز العمال: ج 7، ص 665، حدیث 20811 آمده است: هرگاه بنده ای اراده کند که آب دهان در مسجد بیندازد اعضای او به لرزه می آید و جمع می شود همان گونه که پوست در آتش جمع می شود و اگر آن را فرو برد خدا هفتاد و دو درد را از او دور می کند و یک میلیون حسنه برایش می نویسد.

«آیا کسی از شما دوست دارد که با مردی رویه رو شود و آب دهان به صورت او بیفکند؟ هر یک از شما که به نماز می ایستد با خدایش رویه رو می شود» (1) 7. بعد از شنیدن اذان نباید از مسجد بیرون رفت. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

«کسی که در مسجد، صدای اذان را بشنود و بدون سبب از مسجد بیرون رود، منافق است، مگر این که بخواهد برگردد» (2). هرگاه مؤذن بگوید: قد قامت الصلاة، سخن گفتن بر اهل مسجد حرام است، مگر این که از مناطق گوناگون جمع شده و امام جماعتی نداشته باشند. در این صورت، اگر یک نفر به دیگری بگوید: فلانی به عنوان امام جلو برو، مانعی ندارد (3) 8. نباید سنگریزه (4) و هسته خرما در میان مسجد پرتاب کرد و سقز (آدامس) جوید. روایت شده است: پیامبر صلی الله علیه و آله مردی را دید که سنگریزه درون مسجد می اندازد، فرمودند:

«سنگریزه ها همواره آن شخص را لعنت می کنند تا به زمین بیفتند» (5) امام باقر علیه السلام فرمود:

«پرتاب سنگریزه و جویدن کُندر (نوعی سقز) از اعمال قوم لوط است» (6).

ص: 279

- 1- تاریخ مدینه منوره: ج 1، ص 19 نقل شده است: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم خلط سینه ای را در قبله مسجد دید پس صاحب آن را لعنت کرد در حالی که وی غایب بود، این خبر به همسر آن مرد رسید. وی آمد و خلط سینه را پاک کرد و به جای آن خلوق ماده ای خوشبو که عمدتاً از زعفران است مالید. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم کار آن زن را ستود چون آبروی شوهرش را حفظ کرد. مستدرک: ج 3، ص 376، حدیث 4 به نقل از دعائم الاسلام: ج 1، ص 173.
- 2- امالی، صدوق: ص 405 به نقل از دعائم الاسلام: ج 1، ص 173.
- 3- تهذیب: ج 2، ص 55، حدیث 198؛ استبصار: ج 1، ص 301، حدیث 1116.
- 4- روایت شده است که پرتاب سنگریزه در مجالس از اخلاق قوم لوط است خدای تعالی فرموده است: «و تأتون فی نادیکم المنکر». عنکبوت: 29. امام فرمود: «مقصود از منکر پرتاب سنگریزه است». تهذیب: ج 3، ص 262، حدیث 741.
- 5- جعفریات: ص 157.
- 6- الفقیه: ج 1، ص 168، ذیل حدیث 759؛ تهذیب: ج 2، ص 371، ذیل حدیث 1542.

9. رعایت پوشش و حیا و عفاف. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

«نمایان ساختن ناف و ران در مسجد مانند نمایان کردن عورت است» (1) 10. نباید در مسجد خوابید. از جابر نقل شده است:

«در مسجد خوابیده بودیم در حالی که حضرت علی علیه السلام همراه ما بود، رسول خدا صلی الله علیه و آله بر ما وارد شد و فرمود: برخیزید و در مسجد نخوابید.»

ما برخاستیم تا از مسجد خارج شویم، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اما تو ای علی! بخواب؛ (2) زیرا خدای متعال برای تو حلال ساخته آنچه را برای من حلال ساخته است. گویا تو را بر لب حوض کوثر می بینم که در دست تو عصایی از چوب عوسج است (3) و آنها را منع می کنی».

هرکس در مسجد بدون عذر بخوابد خداوند او را به درد بی درمان مبتلا کند. (4) هرگاه کسی در مسجد چرت بزند باید از جای خود حرکت کند و به جای دیگر برود. (5) 11. در مسجد نباید شمشیر و مانند آن را از نیام بکشد؛ (6) زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله نهی فرمود که در مسجد شمشیر کشیده یا در آن تیری اصلاح شود. (7) در احادیث آمده است:

«در مسجد سلاح نکشید، کمان برندارید و تیر نزنید. (8) صدا را در مسجد بلند نکنید و به کارهای باطل نپردازید... و مادامی که در مسجد هستید،

ص: 280

1- . تهذیب: ج 3، ص 263، حدیث 742؛ جعفریات: ص 37.

2- . مناقب: ج 2، ص 194.

3- . تاریخ مدینه منوره: ج 1، ص 38، عوسج از بهترین و محکم ترین چوب هاست.

4- . جامع الاخبار: ص 70.

5- . عوالی اللالی: ج 1، ص 158، حدیث 139.

6- . از امام کاظم علیه السلام درباره شمشیری که در مسجد آویخته می شود سؤال شد؟ امام فرمود: در سمت قبله جایز نیست ما در کنار آن مانعی ندارد. بحار: ج 10، ص 270، به نقل از قرب الاسناد: ص 290، حدیث 1146، در این کتاب به جای جانبه، جانب آمده است.

7- . دعائم الاسلام: ج 1، ص 149.

8- . کنز العمال: ج 7، ص 667، حدیث 20820.

کارهای لغو را ترک کنید که اگر این‌ها را مراعات نکردید روز قیامت جز خود را ملامت نکنید» (1) 12 . نباید مسجد را محل خرید و فروش و اجرای حدود و تجمع دیوانگان قرار داد. زیرا امام صادق علیه السلام فرمود:

«در مساجد از خرید و فروش و اجرای حدود اجتناب کنید و از ورود دیوانگان به مسجد جلوگیری کنید» (2) هرگاه کسی را دیدید که در مسجد خرید و فروش می‌کند، (3) به او بگویید خدا در تجارت تو سودی قرار ندهد» (4) 13 . در مسجد، شعری که حاوی دنیا و لذایذ آن باشد، نخوانید و گمشده‌ای را طلب نکنید. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«اگر کسی را دیدید که در مساجد شعر می‌خواند به او بگویید:

خداوند دهانت را بشکند، مسجد برای قرائت قرآن برپا شده است» (5) اما خواندن شعری که در آن هدایت و بصیرت و مربوط به دین باشد، مانعی ندارد. حسان بن ثابت، از جمله شاعران پیامبر صلی الله علیه و آله بود، نقل شده است: عمر حسان را در مسجد در حالی که شعر می‌خواند، دید. عمر با گوشه چشم از روی خشم به او نگاه کرد، حسان گفت: شعر خواندم در حالی که شخصی بهتر از تو (پیامبر) در مسجد بود، سپس به ابهریره توجه کرد و گفت: آیا نشنیدی که رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: (خدایا) از من اجابت کن، خدایا حسان را به وسیله روح القدس تأیید کن؟ ابهریره گفت: آری» (6)

ص: 281

-
- 1- . مکارم الاخلاق: ص 467 .
  - 2- . علل الشرایع: ص 319 ، حدیث 2 ؛ تهذیب: ج 3 ، ص 249 ، حدیث 682 ؛ خصال: ص 410 ، حدیث 13 .
  - 3- . پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: «قیامت برپا نمی‌شود تا این که مردم در مساجد به خرید و فروش بپردازند» . مستدرک: ج 3 ، ص 382 ، حدیث 7 .
  - 4- . کنز العمال: ج 7 ، ص 666 ، ضمن حدیث 20817 .
  - 5- . کافی: ج 3 ، ص 369 ، حدیث 5 ؛ التهذیب: ج 3 ، ص 259 ، حدیث 725 .
  - 6- . سنن نسایی: ج 2 ، ص 48 .

روایت شده است که چون دعبل، به شهر قم وارد شد، اهل قم از او خواهش کردند که قصیده ای بخواند. دعبل! امر کرد که مردم در مسجد جامع اجتماع کنند. وقتی مردم جمع شدند، او بر بالای منبر رفت و قصیده خود را خواند، وقتی مجلس تمام شد، مردم مال و جامه های زیادی به او صله دادند. (1) «اگر کسی را دیدید که در مسجد، گمشده ای را طلب می کند، سه بار به او بگویید: هرگز آن را پیدا نکنی». (2) 14. نظافت و روشنایی مسجد را رعایت کنید؛ روایت شده است: بهشت و حورالعین طلب می کنند کسانی را که مساجد را جارو می کنند و خار و خاشاک آن را جمع می کنند. (3) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«اگر کسی در یکی از مساجد خدا چراغی روشن کند، (4) فرشتگان و حاملان عرش برای او استغفار کنند تا زمانی که در آن مسجد، نوری از آن چراغ باشد. (5) هر کس دوست دارد که لحدش تاریک نباشد، باید مساجد را روشن کند». (6) در جامعه ای که کسی برای خانه خود احترام و ارزش قایل نیست و هرچه هوای نفس بگوید عمل می کنند و فرمان خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و آنچه را عرف در اجتماع خانه اقتضا دارد، ترک می کنند، چگونه می توان از آنها امید داشت که احترام خانه های دیگران را حفظ کنند.

ص: 282

-
- 1- . عیون اخبارالرضا: ج 2، ص 264 .
  - 2- . کنز العمال: ج 7، ص 666، ضمن حدیث 20817 .
  - 3- . اصول الستة عشر: ص 55 اصل زید نرسی .
  - 4- . می گویند: تمیم دارمی، نحستین کسی بود که در مسجد، چراغ آویخت و این کار در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم بود. وفاء الوفاء: ج 2، ص 670 .
  - 5- . الفقیه: ج 1، ص 145، حدیث 717؛ ثواب الاعمال: ص 4، ح 1؛ المقنع: ص 58؛ المحاسن: ص 57، حدیث 88 . در: المحاسن به جای «اسرج» و «سرج» و به جای «یستغفرون»، «یسبحون» آمده است.
  - 6- . الفضایل، فضل بن شاذان: ص 153 .

بنابراین، باید آگاه باشیم و در برابر هر یاوه ای که از زبان متجاوزان در خصوص حریم همسایه خارج می شود، ساکت نباشیم و این، کار جداگانه ای را همراه با تعقل و به کار بردن الفاظ خوب می طلبد تا احساس شود که وی اصلاح شده است، نه فاسد. و هرگاه با این مقدار اصلاح نشد، شدیدتر برخورد شود تا اصلاح شود. هنگامی که احترام خانه همسایه نگه داشته شود، طبیعی است که احترام مساجد بیشتر از آنچه هست رعایت می شود چرا که آنها خانه های خدا هستند و زمانی که پدران، ملزم به احترام همسایه باشند، بعید است که فرزندان به ویژه جوانان، احترام همسایه را حفظ نکنند، زیرا فرزندان، مطیع پدران هستند و آداب اجتماعی را از ایشان یاد می گیرند.

آداب رفتن به مساجد

امام صادق علیه السلام هرگاه (از خانه) برای نماز بیرون می رفت، می فرمود:

«بار خدایا! من از تو به حق سائلانم سؤال می کنم و به حق بیرون شدنم از این محل، زیرا به سبب سرمستی و گردنکشی و خودنمایی و شهرت طلبی، خارج نشده ام، بل برای طلب خشنودی و پرهیز از غضب تو خارج شده ام، پس به عافیت خود مرا از آتش معاف کن» (1).

پاسخ به ندای مؤذن، کفار گناهان است، (2) و رفتن به مسجد، اطاعت خدا و رسول است. (3) خدا به چیزی عبادت نشده است که بهتر از خاموشی و رفتن به خانه او باشد. (4) از جمله چیزهایی که خداوند به سبب آن، گناهان را محو می کند، مداومت در رفتن به مساجد است. (5).

ص: 283

1- . امالی، شیخ طوسی: ج 1، ص 381 .

2- . بحار: ج 84، ص 154، ضمن حدیث 49 .

3- . مستدرک: ج 3، ص 365، ضمن حدیث 4 .

4- . روضه الواعظین: ص 336 .

5- . امالی صدوق: ص 265، ضمن حدیث 4 .

کسی که درست وضو بگیرد و به سوی مسجد برود، به هر قدمی که برمی دارد (1) حسنه ای برای او نوشته و سیئه ای از او محو می شود و یک درجه بالا برده می شود. (2) از امام علی علیه السلام نقل شده است:

«کسی که با طهارت کامل به مسجد می رود، در نماز است مادامی که با طهارت باشد. (3) آگاه باش! و کسانی را که در تاریکی ها به مسجد می روند، به نور درخشنده در روز قیامت بشارت بده». (4) نقل شده است: خانه عده ای از مسلمانان از مسجد دور بود، از این رو خواستند به نزدیکی مسجد، نقل مکان کنند. (5) این آیه نازل شد:

«فَنَكُتْبُ مَا قَدَّمُوا وَ آثَارَهُمْ».

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

«در خانه های خود بمانید زیرا آثار قدم های شما نوشته می شود و برای هر گامی، یک حسنه برای شما منظور می گردد. (6) به راستی هرچه از مسجد دورتر باشید، اجر بیشتری دارید». (7) بر شما باد رفتن به مساجد، و به مساجد نروید مگر این که پاک، با قلب های سالم و تسلیم خدا باشید. از این رو برداشتن گام ها منحصرآ بدن را از آتش حفظ نمی کند، بل طهارت و نیت خالص برای خدا بدن را از آتش حفظ می کند. زیرا از پیامبر صلی الله علیه و آله

ص: 284

-
- 1- . نقل شده است: پای خود را بر جای خشک نمی نهد مگر این که زمین برایش تسبیح می گوید. تهذیب: ج 3، ص 255، حدیث 6 و 7؛ ثواب الاعمال: ص 46، حدیث 1.
  - 2- . کنز الاعمال: ج 7، ص 571، حدیث 20308؛ در اعلام الدین: ص 423 آمده است: برای او هر گامی که بردارد تا به منزلش برگردد. ده حسنه نوشته و ده سیئه محو می شود و ده درجه بالا می رود.
  - 3- . دعائم الاسلام: ج 1، ص 100.
  - 4- . الهدایه: ص 280؛ اصول الستة عشر: ص 45 اصل زید نرسی.
  - 5- . پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم مردم را بر حضور در صف اول نماز تشویق کرد و فرمود: «خدا و فرشتگان بر نمازگزاران صف جلو رحمت می فرستند. از این رو، مردم ازدحام کردند. خانه های قبیله بنی غذر از مسجد دور بود گفتند: خانه های خود را می فروشیم و خانه هایی نزدیک مسجد می خریم تا صف جلو نماز را درک کنیم». مجمع البیان: ج 6، ص 334.
  - 6- . کنز العمال: ج 7، ص 576، ذیل حدیث 20328؛ الدر المنثور: ج 5، ص 260؛ سوره یس: 36.
  - 7- . کنز العمال: ج 7، ص 651، حدیث 20741.

«(روز قیامت) امر می شود که مردانی را به سوی آتش ببرند، خدای متعال به مالک دوزخ می گوید: به آتش بگو: قدم های آنان را مسوزان زیرا اینها به مساجد می رفتند... مالک دوزخ به آنان می گوید: عمل شما در دنیا چه بود؟ می گویند: ما برای غیر خدا عمل می کردیم». (1) اگر در راه رفتن به مسجد از دنیا بروید خداوند هفتاد هزار فرشته را بر شما موکل می کند تا در قبر شما را عیادت کنند و هنگام تنهایی با شما انس بگیرند و برای شما استغفار کنند تا زمانی که از قبر برانگیخته شوید. (2) پس باید نیت برای خدا باشد تا ثواب ببریم و از زائران خانه خدا باشیم.

اهل معرفت گویند: هرگاه به مسجد رسیدی، باید بدانی که به درگاه پادشاهی بزرگ آمده ای که جز پاکیزگان، قدم بر بساط او نگذارند و جز صدیقان، اجازه همنشینی با او ندارند. (3) مساجد، بازار آخرت اند؛ هر کس به آنها وارد شود، مهمان خداست، پذیرایی او آمرزش و هدیه او کرامت است. (4) مساجد یکی از شش مکانی هستند که خداوند آنها را در روی زمین فضیلت داده است. (5) بنابراین نباید وارد آنها شد مگر این که با طهارت (6) و با قلب های پاکیزه و دیدگان فروهسته و دست های پاک باشیم. هنگام ورود به مسجد پای راست را قبل از پای چپ بگذار (7) و بگو:

ص: 285

-
- 1- . علل الشرائع: ص 466 ، حدیث 18 .
  - 2- . روضه الواعظین: ص 337 .
  - 3- . مصباح الشریعه: ص 130 .
  - 4- . کنز العمال: ج 7 ، ص 580 ، حدیث 20348 .
  - 5- . امام صادق علیه السلام فرمود: «خداوند از بقعه های زمین، شش بقعه را برگزیده است: 1. بیت الحرام کعبه 2. حرم الهی؛ 3. قبرهای انبیا؛ 4. قبرهای اوصیا؛ 5. قبرهای شهدا؛ 6. مساجدی که در آنها نام خدا برده می شود». کامل الزیارات: ص 125 .
  - 6- . جامع الاخبار: ص 70 ؛ در فقه الرضا: ص 85 ، وارد مسجد مشو در حالی که جنب و یا حیض باشی مگر این که عبور کنی از دری وارد و از در دیگر خارج شوی.
  - 7- . الفقیه: ج 1 ، ص 155 ؛ المقنع: ص 58 ؛ در جمال الاسبوع: ص 225 ، پای چپ قبل از راست آمده است.

«اعوذ بالله من الشيطان الرجيم، (1) بسم الله (2) و على الله توكلت و لاحول و لا قوه الا بالله، (3) السلام عليك ايها النبي و رحمه الله و بركاته اللهم صل على محمد و آل محمد و افتح لنا باب رحمتك، واجعلنا من عمار مساجدك، (4) و اعصمني من الشيطان الرجيم و من شر ما خلقت». (5) هرگاه وارد مسجد شدی و مردم در حال نماز بودند، بر آنها سلام کن، و هرگاه کسی بر تو سلام کند، جواب او را بده چرا که عمار بن یاسر، بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله گذشت در حالی که آن حضرت نماز می خواند، عمار گفت: «السلام عليك يا رسول الله و رحمه الله بركاته».

پیامبر صلی الله علیه و آله سلام او را پاسخ داد. (6) سپس دو رکعت نماز تحیت مسجد می خوانی، پیش از آن که بنشینی زیرا از ابوذر نقل شده است: بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شدم در حالی که آن حضرت، تنها در مسجد نشسته بود. پیامبر صلی الله علیه و آله به من فرمود:

«ای ابوذر! برای مسجد، تحیتی است».

عرض کردم، تحیت مسجد چیست؟ فرمود:

«دو رکعت نماز تحیت است که به جای آوری، (7) هرگاه یکی از شما

ص: 286

-
- 1- . جام الاخبار: ص 68 ؛ در مجمع البیان: ج 10 ، ص 372 آمده مستحب است هنگام ورود به مسجد بگویند: لا اله الا الله و لا ادعوا مع الله احدا.
  - 2- . تهذیب: ج 3 ، ص 263 ، حدیث 774 .
  - 3- . جامع الاخبار: ص 68 .
  - 4- . الفقیه: ج 1 ، ص 155 ، در سنن ترمذی از حضرت فاطمه کبری علیها السلام نقل شده است: رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم هرگاه وارد مسجد می شد، بر محمد صلوات و درود می فرستاد و می فرمود: رب اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب رحمتک، و هرگاه از مسجد خارج می شد، بر محمد صلوات و درود می فرستاد و می فرمود: رب اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب فضلک.
  - 5- . کنز العمال: ج 7 ، ص 661 ، ذیل حدیث 20791 .
  - 6- . بحار: ج 84 ، ص 306 ، حدیث 31 .
  - 7- . خصال: ص 523 ، حدیث 13 ؛ معانی الاخبار: ص 333 ، ضمن حدیث 1 ؛ امالی شیخ طوسی: ج 2 ، ص 153 .

به مسجد بیاید، پیش از این که بنشیند، باید دو رکعت نماز بخواند. (1) از میان مساجد عبور نکنید مگر این که دو رکعت نماز در آنها بخوانید». (2) این فرمان به لحاظ احترام مساجد است و باید به آن ملتزم باشیم اما متأسفانه اغلب نمازگزاران به آن عمل نمی کنند، محبوب ترین بندگان نزد خدا کسی است که قبل از همه به مسجد وارد و آخر خارج شود. (3) بهترین روزها، روز جمعه است زیرا از ابوذر غفاری نقل شده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«زمانی که روز جمعه فرا می رسد، خدای متعال، فرشتگانی را می فرستد که با آنان قلم هایی از طلا و صحیفه هایی از نقره است؛ آنها می آیند و بر در مسجد می ایستند و نام های کسانی را که به مسجد می آیند، به ترتیب اولویت می نویسند، هرگاه نام ها را نوشتند... در صف های جماعت به جست و جو می پردازند و جویای کسانی می شوند که به جماعت حاضر نشده اند.

می گویند: فلانی کجاست؟ گفته می شود: او مریض است. فرشتگان می گویند: خدایا او را شفا ده تا به نماز حاضر شود، باز می پرسند، فلانی کجاست؟ می گویند: به سفر رفته است، فرشتگان می گویند: خدایا او را به سلامت برگردان، زیرا او اهل نماز جمعه است، باز می گویند:

فلانی کجاست؟ می گویند: از دنیا رفته است، ملائکه می گویند: خدایا او را پیامرز چرا که او نماز جمعه را به پا می داشت». (4) هرگاه بخواهی حاجت برآورده شود _ زمانی که از خدا درخواست حاجت می کنی _ باید درود و رحمت بر پیامبر صلی الله علیه و آله بفرستی. ابوکهمس گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود:

ص: 287

- 1- . سنن ترمذی: ج 1 ، ص 198 ، حدیث 315 .
- 2- . امالی صدوق: ص 344 ، ضمن حدیث 1 .
- 3- . الفقیه: ج 2 ، ص 124 ، ذیل حدیث 539 ؛ امالی شیخ طوسی: ج 1 ، ص 144 .
- 4- . مستدرک: ج 1 ، ص 38 ، حدیث 3 ، به نقل از تفسیر ابوالفتوح: ج 5 ، ص 325 فارسی.

«مردی وارد مسجد شده و پیش از ثنای خدا و درود بر پیامبر صلی الله علیه و آله سخن گفت، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: این بنده در دعای خود شتاب کرد؛ سپس مرد دیگری وارد مسجد شد ثنا و ستایش از خدا کرد و صلوات بر رسول خدا صلی الله علیه و آله فرستاد، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: از خدا بخواه که به تو عطا می کند» (1) بنابراین، در مساجد نماز و دعا زیاد بخوانید و در مکان های گوناگون آن نماز بگذارید زیرا هر مکانی روز قیامت برای نمازگزار شهادت می دهد. (2) بهترین قدم هایی که وارد مسجد خدا می شود، قدم های جوانان است؛ هر گاه پای راست خود را به مسجد نهد، فرشتگان می گویند، خدا تو را بیامرزد. (3)

آداب حضور در مسجد

هرگاه در مسجد نشستی، مستحب است رو به قبله باشی (4) و هرگاه شخصی خواست در کنارت بنشیند برای او جا باز کن؛ روایت شده است که مردی وارد مسجد شد، در حالی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد نشسته بود، پیامبر صلی الله علیه و آله برای او جا باز کرد، آن مرد گفت: مکان وسیع است ای رسول خدا! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: از جمله حقوق برادران مسلمان این است هرگاه دیدید می خواهند پهلوی شما بنشینند، برای ایشان جا باز کنید. (5) رسول خدا صلی الله علیه و آله هر گاه وارد مسجد می شد، مردم به احترام آن حضرت از جابر می خواستند، اما پیامبر صلی الله علیه و آله آنان را نهی می کرد و می فرمود که تنها برای او در مجلس جا باز کنند. (6) خدای تعالی فرموده است:

ص: 288

1- . کافی: ج 2، ص 485، حدیث 7.

2- . امالی صدوق: ص 294، ذیل حدیث 8.

3- . جامع الاخبار: ص 69.

4- . همان مأخذ: ص 148.

5- . مکارم الاخلاق: ص 25.

6- . تفسیر قمی: ج 3، ص 356.

«اذا قيل لكم تفسحوا في المجالس فافسحوا يفسح الله لكم» (1) نشستن در مسجد و انتظار نماز کشیدن، عبادت است، مادامی که حدیثی پیش نیامده است، (2) گفته شد: حدیث چیست ای رسول خدا؟ فرمود: غیبت کردن است. (3) سخن ظالمانه در مسجد، حسنات را از بین می برد. (4) بهترین اهل مسجد کسانی هستند که بیشتر به یاد خدا هستند. (5) کسی که در مسجد نشسته، با خدای خود نشسته است، از این روست که جز سخن خیر نباید گفت. (6) بنابراین، در مسجد هر سخنی لغو است مگر این که قرآن یا ذکر خدا یا سؤال از خیر یا اعطای خیر (7) یا سؤال از علم و دانشی باشد. بازار مسلمانان هم چون مسجد آنهاست، هر کس به مکانی سبقت بگیرد، تا شب اولویت دارد. (8) نقل شده که مردی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: گاهی در مکه یا مدینه یا حایر امام حسین علیه السلام و یا در جاهایی که فضیلت دارد، هستیم. چه بسا پیش می آید که شخصی از جای خود بیرون می رود تا وضو بگیرد، در همین حال، شخص دیگری می آید و در جای او می نشیند، امام فرمود:

«کسی که به مکانی سبقت بگیرد، در آن روز و شب به آن مکان سزاوارتر است» (9).

ص: 289

-
- 1- «هرگاه به شما گفتند: در مجالس جای را بر یگدیگر فراخ دارید، امر خدا را بشنوید، تا خدا بر توسعه مکان شما بیفزاید». مجادله / 11
  - 2- . کنزالعمال: ج 7، ص 556، حدیث 20228 .
  - 3- . امالی صدوق: ص 342، حدیث 11 .
  - 4- . جامع الاخبار: ص 70 .
  - 5- . کافی: ج 2، ص 499، ضمن حدیث 1 .
  - 6- . تنبیه الخواطر: ج 1، ص 69 .
  - 7- . کنزالاعمال: ج 7، ص 671، حدیث 20840 .
  - 8- . الفقیه: ج 3، ص 124، حدیث 540؛ تهذیب: ج 7، ص 9، حدیث 1 .
  - 9- . کامل الزیارات: ص 331، حدیث 10 .

کسی که در مسجد بعد از نماز، منتظر نماز دیگر می ماند، مهمان خداست و بر خدا حق است که مهمان خود را احترام کند. (1) نشستن در مسجد از طلوع فجر تا طلوع آفتاب، سریع تر از مسافرت در روی زمین روزی را جلب می کند. (2) امیرالمؤمنین علیه السلام هر روز در مکانی از مسجد اعظم (کوفه) می نشست و بعد از نماز صبح تا طلوع آفتاب تسبیح می گفت. (3) نقل شده است که عثمان مظعون به رسول خدا صلی الله علیه و آله گفت: می خواهم راهب شوم و برای عبادت عزلت گزینم، آن حضرت فرمود:

«این کار را نکن؛ زیرا رهبانیت امت من نشستن در مساجد (4) و انتظار میان دو نماز است». (5) کسی که مساجد خانه او باشد خداوند عاقبت کار او را با راحتی و رحمت و عبور آسان از پل صراط به سوی بهشت ختم می کند. (6) از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده است:

«نشستن در مسجد برای من بهتر است از نشستن در بهشت زیرا در بهشت خشنودی خودم و در مسجد خشنودی پروردگارم است». (7) بنابراین نشستن خود را برای غیر خدا قرار مده، مانند این که منتظر شخصی باشی یا برای استراحت یا ریا یا اتلاف وقت به مسجد بروی. هرگاه خداوند صدق نیت تو را هنگام نشستن در مسجد ببیند، با نظر رأفت و رحمت و مهربانی به تو نگاه می کند و تو را به آنچه دوست می دارد و می پسندد، موفق می کند.

ص: 290

-
- 1- . المحاسن: ص 48 ، ذیل حدیث 66 .
  - 2- . الخصال: ص 612 ، ضمن حدیث 10 .
  - 3- . البحار: ج 34 ، ص 148 .
  - 4- . در امالی صدوق: ص 40 آمده است: «همانا رهبانیت امت من جهاد در راه خداست». النعازی: ص 16 ، حدیث 28 .
  - 5- . تهذیب: ج 4 ، ص 191 ، حدیث 541 ؛ در مشکاه الانوار: ص 262 آمده است: «سیاحت در امت من ملازم در مسجد بودن و انتظار میان دو نماز است».
  - 6- . کنز العمال: ج 7 ، ص 659 ، حدیث 20785 ؛ مستدرک: ج 3 ، ص 362 ، حدیث 18 .
  - 7- . ارشاد القلوب: ص 218 ؛ عده الداعی: ص 194 .

در روایات اسلامی، فوایدی بسیار برای حضور در مسجد برشمرده شده است که برخی از آنها را یادآور می شویم:

1. برادری که در راه خدا به دست می آوری؛ کسی که به مسجد می رود، دست کم یکی از سه فایده را می برد... برادری که در راه خدا به دست می آورد، مرد مسلمان بعد از اسلام، هیچ فایده ای را به دست نیاورده است که مانند برادری در راه خدا باشد. (1) 2. فراگرفتن دانش یا آیه محکمی (از آیات قرآن) یا سخنی که او را هدایت کند یا از هلاکت نجات دهد. (2) 3. رحمت الهی شامل حال او می شود و گاهی با دعای او، خداوند بلا را از او دور می کند زیرا نقل شده است: کسی که در رفتن به مسجد مداومت کند، به رحمت منتظره ای دست یابد، (3) هرگاه رحمت بر اهل مسجد نازل شود، ابتدا بر امام، سپس بر کسانی که طرف راست امام هستند و سرانجام بر دیگران نازل می شود. (4) (کسی که به مسجد می رود) یا رحمت یا روزی نصیب او می شود؛ از امام حسین علیه السلام نقل شده است:

«قوی ترین عامل برای جلب روزی... حضور در مسجد، پیش از اذان و مداومت بر طهارت است». (5) یا در مسجد دعایی می کند که خدا بلا را از او دفع می کند (6) یا برای برآورده شدن حاجتی به مسجد می رود؛ امام صادق علیه السلام فرمود:

ص: 291

1- . امالی شیخ طوسی: ج 1 ، ص 45 .

2- . روضه الواعظین: ص 338 .

3- . مجمع الزوائد: ج 2 ، ص 22 .

4- . کنز العمال: ج 7 ، ص 567 ، حدیث 20291 .

5- . بحار: ج 76 ، ص 318 .

6- . امالی شیخ طوسی: ج 1 ، ص 45 .

«حاجتی از خدا داشتم، در گرمای نیم روز (برای فضای آن) به مسجد رفتم، زیرا هرگاه حاجتی داشته باشم به مسجد می روم».⁽¹⁾ یا برای رفع غم به مسجد برود. امام صادق علیه السلام فرمود:

«چه مانع می شود شما را که هرگاه غمی از غم های دنیا به شما روی آورد، وضو بگیرید و به مسجد بروید، دو رکعت نماز بخوانید و بعد نماز دعا کنید».⁽²⁾ 4. ترک کارهای زشت و ناپسند، به سبب حیا از نمازگزاران یا به دلیل ترس از خدا! حضرت علی علیه السلام فرموده است:

«کسی که اهل مسجد است به یکی از هشت چیز دست یابد... گناهی را که به سبب ترس یا حیا ترک می کند».

5. ضبط افعال نماز به طور صحیح؛ نقل شده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد مسجد شد، انس بن مالک را دید که نماز می خواند، و به اطراف خود نگاه می کند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

«ای انس! همانند کسی که نماز وداع می خواند، نماز بخوان، چنین در نظر بیاورید که پس از این هیچ گاه نمازی نمی خوانی، چشم هایت را به محل سجده ات بدوز و به کسانی که طرف راست و چپ تو هستند هیچ توجهی نکن. بدان که تو در برابر کسی هستی که تو را می بیند ولی تو او را نمی بینی».⁽³⁾ از امام باقر علیه السلام نقل شده است: مردی وارد مسجدی شد که پیامبر صلی الله علیه و آله در آن مسجد بود، آن مرد هنگام نماز شتاب زده به سجده می رفت و برمی خاست، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

ص: 292

1- . البرهان: ج 2، ص 38، حدیث 3؛ به نقل از تفسیر عیاشی: ج 2، ص 29، حدیث 82؛ رجال کشی: ص 231، حدیث 481.

2- . مجمع البیان: ج 1، ص 100؛ تفسیر عیاشی: ج 1، ص 43، حدیث 39.

3- . دعائم الاسلام: ج 1، ص 157.

همانند کلاغ دانه چید، اگر این مرد (در این حالت) بمیرد(1) بر غیر دین محمد مرده است.(2) در کتاب ربیع الابرار نقل شده است که مردی اعرابی، نماز خود را با بی حوصلگی و بی حالی به جا آورد، حضرت علی علیه السلام با تازیانه به سوی او رفت و فرمود: نماز را دوباره بخوان، (او اعاده کرد) هنگامی که از نماز فارغ شد، امام فرمود: آیا این بهتر است یا نماز اولی؟ او گفت: اولی؟ امام فرمود: چرا؟ گفت: زیرا نماز اول را برای خدای متعال خواندم و دومی را از ترس تازیانه به جا آوردم، حضرت علی علیه السلام خندید.(3) 6 . مسجد برای واردین امان است، و به وسیله آن خدا عذاب را برطرف می کند؛ در روایتی آمده است؛ اگر کسانی که مساجد مرا آباد می کنند،(4) نبودند، البته عذاب بر آنها نازل می کردم.(5) رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

«خورشید و ماه برای مرگ و زندگی هیچ کس نمی گیرند، لیکن این دو، دو آیه از آیات الهی هستند، هرگاه این آیات را دیدید، برای نماز به سوی مساجد خویش بشتابید».(6) از امام باقر علیه السلام نقل شده است:

«زلزله ها، گرفتن خورشید و ماه و بادهای وحشتناک از نشانه های قیامت اند، هرگاه یکی از این علامت ها را دیدید، روز قیامت را به یاد آورید

ص: 293

-
- 1- . جمله میان پراتنز در ثواب الاعمال: ص 273 ، حدیث 1 ؛ و در المحاسن: ص 79 ، حدیث 5 نیامده است.
  - 2- . امالی صدوق: ص 391 ، حدیث 8 ؛ در المحاسن: ص 82 ، ذیل حدیث 11 آمده است حضرت علی علیه السلام مردی را دید که در نمازش همانند کلاغ که دانه می چیند به سرعت سجده می کند، امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: مثل تو در نزد خدا همچون مثل کلاغ است زمانی که دانه از زمین می چیند، اگر با این وضع بمیری بر دین اسلام نمرده ای... و دزدترین مردم کسی است که از نمازش بدزدد.
  - 3- . ربیع الابرار: ج 2 ، ص 106 .
  - 4- . صاحب مستدرک: ج 3، ص 367 گفته است: مقصود از آبادی مساجد، برپا داشتن نماز و دعا و ذکر و قرائت قرآن در مساجد است نه ساختن و مرمت مساجد.
  - 5- . جعفریات: ص 229 ؛ مشکاه الانوار: ص 124 .
  - 6- . المقنعه: ص 35 ؛ مسکن الفواد: ص 94 .

و به مساجد خود پناه ببرید» (1) 7. برای مساجد اوتادی هستند، همنشین آنها فرشتگان اند که از آنان دلجویی می کنند اگر حاجتی داشته باشند، فرشتگان به آنها کمک می کنند اگر بیمار شوند، از آنها عیادت و اگر غایب باشند، از حال آنان پرس و جو می کنند و اگر حاضر باشند، گویند: خدا را یاد کنید. (2) 8. اهل مسجد در آخرت ثواب بسیار می برند و از کسانی خواهند بود که در سایه رحمت خداوند جای دارند، روزی که هیچ سایه ای جز سایه او نباشد... مسلمانانی که هرگاه از مسجد بیرون می روند، قلب ایشان متوجه مسجد است تا زمانی که برگردند. (3) همه مطالبی که یادآور شدیم در این سخن امیر مؤمنان علی علیه السلام جمع شده است که فرمود:

«کسی که به مسجد رفت و آمد کند به یکی از هشت چیز دست یابد: (4) برادری که در راه خدا به دست آورد، یا علم تازه ای تحصیل کند، (یا آیه محکمی یا رحمت منتظره ای، یا سخنی که او را از هلاک نگه دارد، یا سخنی بشنود که او را هدایت کند) یا گناهی را از روی ترس یا حیا ترک کند» (5). بنابراین هرگاه به خانه خدا وارد می شوی از فوایدی که خدا برای تو مهیا کرده است، خود را محروم مکن، بیشترین فایده را جوانی می برد که آنچه را در مسجد گفته می شود کاملاً

ص: 294

-
- 1- . امالی شیخ صدوق: ص 375 ، حدیث 4 .
  - 2- . کنز العمال: ج 7 ، ص 581 ، حدیث 20351 ؛ مجازات النبویه: ص 412 ، حدیث 330 .
  - 3- . خصال: ص 342 .
  - 4- . در قرب الاسناد: ص 33 آمده است امام حسین علیه السلام فرمود: کسی که در آمد و شد به مسجد مداومت کند به یکی از هفت چیز دست یابد.
  - 5- . الفقیه: ج 1 ، ص 153 ، حدیث 36 ؛ ثواب الاعمال: ص 46 ، حدیث 1 ؛ تهذیب: ج 3 ، ص 248 ، حدیث 681 ؛ نهاییه شیخ طوسی: ص 108؛ فلاح السائل: ص 90 ؛ المحاسن: ص 48 ، حدیث 66 ؛ تحف العقول: ص 166، میان پرانتز از قرب الاسناد: ص 33 چنین است یا رحمت منتظره یا آیه محکمی که او را هدایت کند یا به گمان راوی فرمود: سخن درست یا ارشادی که وی را از هلاکت حفظ کند.

فرا گیرد و در سلوک وی اثر گذارد، برخلاف پدران چرا که آنها به مشکلات و اندوه های دنیا گرفتارند.

آداب خروج از مسجد

هرگاه قصد کردی از مسجد بیرون بروی، نخست پای چپ را بیرون بگذار(1) و بگو:

«اللهم انی اعوذبک من ابلیس و جنوده(2)، اللهم صل(3) علی محمد و آل محمد و افتح لنا باب فضلک». (4) «هرگاه این کار را کردی، فرشتگان می گویند: خدا تو را حفظ کرد و حوایج تو را برآورده ساخت و پاداش تو را بهشت قرار داد». (5) مستحب است جلو در مسجد توقف کنی و این دعا را بخوانی:

«اللهم دعوتی فاجبت دعوتک و صلیت مکتوبتک و انتشرت فی ارضک کما امرتنی، فاسئلك من فضلک العمل بطاعتک و اجتناب سخطک(6)، و الکفف من الرزق برحمتک». (7) مبادا در خروج از مسجد شتاب کنی چرا که این کار، موجب فقر است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است:

«بیست خصلت، موجب فقر است، از جمله آنها تعجیل در خروج از

ص: 295

1- . کافی: ج 3، ص 308، ضمن حدیث 1؛ الهدایه: ص 280.

2- . کنز العمال: ج 7، ص 660، حدیث 20786.

3- . در کنز العمال: ج 7، 657، حدیث 20773 آمده است: «فلیسلم علی النبی صلی الله علیه و آله».

4- . الفقیه: ج 1، ص 155؛ المقنع: ص 58؛ در امالی شیخ طوسی: ج 2، ص 209 آمده است: رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم هنگامی که از مسجد خارج شد فرمود: «اللهم افتح لی ابواب رزقک».

5- . جامع الاخبار: ص 69.

6- . در فلاح السائل: ص 210 معصیتک آمده است.

7- . کافی: ج 3، ص 309، حدیث 4؛ مجلسی در بحار: ج 84، ص 22، حدیث 10، دعای دیگری نقل کرده است، مراجعه کنید.

مسجد و صبح زود به بازار رفتن است» (1) مبادا بی سبب از مسجد بیرون روی، پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده است:

«کسی که هنگام اذان در مسجد باشد و بدون سبب از آن جا بیرون رود، منافق است مگر این که بخواهد برگردد» (2) یا این که برای تحصیل طهارت بیرون رفته باشد» (3)

آداب اعتکاف در مسجد

اعتکاف و عکوف به معنای اقامت در جایی و ملازم بودن چیزی یا جایی است... برابر نوشته «لسان العرب»: اعتکاف، مأخوذ از عکف علی الشیء است، یعنی به آن روی آورد، در حالی که مواظب بود و صورت خود را برنگرداند. برخی گفته اند: عکف یعنی اقامت کرد و از همین قبیل، سخن خدای متعال است: «ظلت علیه عاکفا» (4) یعنی مقیما؛ عکوف به معنای اقامت در مسجد است؛ خدای تعالی فرموده است: «وانتم عاکفون فی المساجد» (5) یعنی در حالی که در مساجد اقامت کرده اید. به کسی که ملازم مسجد است و بر عبادت در مسجد پایداری می کند، عاکف و معتکف می گویند و گفته شده است: اعتکاف به معنای همنشینی مخصوص است (6) در کتاب شرائع الاسلام آمده است: اعتکاف همان درنگ طولانی در مسجد برای عبادت است و جز از مکلف مسلمان، پذیرفته نمی شود (7) شرایط اعتکاف، نیت و روزه است. اعتکاف بدون روزه صحیح نیست (8) و حداقل

ص: 296

- 1- بحار: ج 76، ص 315، حدیث 27 به نقل از جامع الاخبار: ص 124.
- 2- امالی صدوق: ص 405، حدیث 117؛ روضه الواعظین: ص 337.
- 3- دعائم الاسلام: ج 1، ص 147.
- 4- طه / 97.
- 5- بقره / 187.
- 6- لسان العرب: ج 9، ص 255.
- 7- شرائع الاسلام: ج 1، ص 215؛ جواهر الکلام: ج 17، ص 159.
- 8- دعائم الاسلام: ج 1، ص 286.

اعتکاف سه روز است. (1) هرگاه دهه آخر ماه فرا می‌رسید، رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد معتکف می‌شد، خیمه ای از مو برای آن حضرت برپا می‌کردند، دامن به کمر می‌زد و رختخواب خود را جمع می‌کرد. (2) در خبر ابوالعباس از امام صادق علیه السلام نقل شده است:

«رسول خدا صلی الله علیه و آله در دهه اول ماه رمضان معتکف شد، سپس مرتبه دوم در دهه وسط معتکف شد، آن‌گاه در مرتبه سوم در دهه آخر ماه معتکف شد، پس از آن همواره رسول خدا صلی الله علیه و آله در دهه آخر ماه معتکف می‌شد». (3) امام صادق علیه السلام فرمود:

«اعتکاف صحیح نیست مگر در بیستم ماه رمضان». (4) در جواهرالکلام آمده است: شرط روزه داری در اعتکاف به مانند شرط طهارت در نماز است... چه این که روزه واجب باشد یا مستحب، روزه رمضان باشد یا غیر رمضان، و هیچ اختلافی در این زمینه وجود ندارد بلکه از کتاب المعتمد (5) نقل شده که فتوای علمای ما همین است. (6) در کتاب شرائع الاسلام آمده است: اعتکاف صحیح نیست مگر در زمانی که روزه صحیح باشد و اعتکاف کنندگان باید از کسانی باشند که روزه آنان صحیح است. بنابراین، اگر کسی در عید فطر و قربان معتکف شود، اعتکافش صحیح نیست. (7)

ص: 297

-
- 1- . کافی: ج 4، ص 177، حدیث 2؛ الفقیه: ج 2، ص 121، حدیث 525؛ استبصار: ج 2، ص 128، حدیث 418؛ تهذیب: ج 4، ص 289، حدیث 876.
  - 2- . کافی: ج 4، ص 175، حدیث 1؛ الفقیه: ج 2، حدیث 517؛ تهذیب: ج 4، ص 287، حدیث 896؛ استبصار: ج 2، ص 130، حدیث 426.
  - 3- . الفقیه: ج 2، ص 123، حدیث 535؛ کافی: ج 4، ص 175، حدیث 3.
  - 4- . کافی: ج 4، ص 176، حدیث 2.
  - 5- . در المعتمد: ج 2، ص 726 آمده است: «هر روزه ای که بگیرد خواه واجب باشد یا مستحب، رمضان باشد یا غیر رمضان، فرق نمی‌کند فتوای علمای ما نیز همین است».
  - 6- . جواهرالکلام: ج 17، ص 164.
  - 7- . شرائع الاسلام: ج 1، ص 215.

از این رو در ایران اسلامی می بینیم که مراسم اعتکاف در ایام البیض (1) یعنی سیزدهم، چهاردهم و پانزدهم ماه برگزار می شود به ویژه در ماه رجب زیرا فضیلت و برکت در این ماه است. (2) رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«جبرئیل نزد من آمد و گفت: به علی بگو از هر ماهی سه روز، روزه بگیر...».

گفتم: ای رسول خدا این ثواب ها فقط مخصوص من است یا برای همه مردم است؟ پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

«خداوند این ثواب ها را به تو و هر کس که این عمل را به جا آورد عطا می کند».

گفتم: آن سه روز کدام است ای رسول خدا؟ فرمود:

«ایام البیض در هر ماهی سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم است» (3).

ص: 298

1- . شیخ مفید در کتاب المقنعه: ص 58 گفته است ایام البیض را به علت شب های آنها بیض گفته اند و علت آن که شب های آنها به این نام خوانده شده این است که در این شب ها ماه از هنگام غروب خورشید طلوع می کند و تا طلوع آفتاب غروب نمی کند. الدرر الواقیه: ص 66، به نقل از المقنعه با کمی اختلاف.

2- . رجب ماه بزرگی است خداوند حسنات را در آن دو برابر و سیئات را محو می کند کسی که یک روز از ماه رجب را روزه بگیرد آتش از او دور شود و کسی که سه روز روزه بگیرد بهشت بر او واجب گردد. الفقیه: ج 2، ص 56، حدیث 245، کسی که ایام البیض ماه رجب را روزه بگیرد و شب های آن را به عبادت بگذراند... خدا هزار حاجت او را بر آورد... و خدا در بهشت برای او صد قصر از زمرد بنا کند و این کار برای خدا آسان است. المستدرک: ج 7، ص 523، حدیث 4، رجب ماه ریش رحمت خدا بر بندگان است. البحار: ج 97، ص 36، حدیث 16 به نقل از عیون اخبار الرضا: ج 2، ص 71، حدیث 331، در این کتاب به جای اصب، اصم آمده است رجب نهری است در بهشت از شیر سفیدتر و از عسل شیرین تر، کسی که یک روز از ماه رجب را روزه بگیرد خداوند از آن نهر او را سیراب فرماید. تهذیب: ج 4، ص 306، حدیث 924.

3- . وسائل: ج 10، ص 437، حدیث 3.

از عالم علیه السلام (1) درباره اعتکاف سؤال شد، فرمود:

«اعتکاف شایسته نیست مگر در مسجدالحرام و مسجدالرسول و مسجد کوفه و مسجد جامع و مادامی که معتکف است باید روزه بگیرد» (2) از عمر بن یزید نقل شده است: به امام صادق علیه السلام عرض کردم درباره اعتکاف در بعضی از مساجد بغداد چه می فرمایی؟ امام فرمود:

«اعتکاف نیست مگر در مساجد جامعی که امام عادل در آن نماز جماعت خوانده باشد و اعتکاف در مسجد کوفه و بصره و مسجد مدینه و مسجد مکه مانعی ندارد...» (3) و در روایتی مسجد مداین آمده است (4) در کتاب شرائع الاسلام آمده که ضابطه اعتکاف، هر مسجدی است که در آن پیامبری یا وصی پیامبری نماز جماعت اقامه کرده باشد برخی از فقیهان گفته اند: نماز جمعه خوانده باشد (5) اجازه کسی که بر دیگری ولایت دارد، هم چون شوهر بر همسر و پدر و مادر بر فرزندان خویش در اعتکاف شرط است. هم چنین لازم است همواره در مسجد باشد، اگر بدون مجوز خارج شود چه مایل باشد و چه نباشد، اعتکافش باطل است بنابراین اگر سه روز در مسجد نگذراند اعتکاف باطل می شود.

اما خروج از مسجد برای کارهای ضرور مثل قضای حاجت، شست و شوی بدن و عیادت بیمار، جایز است.

ص: 299

1- منظور امام کاظم علیه السلام است. جامع الرواه: ج 2، ص 462.

2- فقه الرضا: ص 190؛ کافی: ج 4، ص 176، حدیث 3، به نقل از امام صادق علیه السلام.

3- کافی: ج 4، ص 176، حدیث 1.

4- الفقیه: ج 2، ص 120، حدیث 520.

5- شرائع الاسلام: ج 1، ص 216.

«شایسته نیست که اعتکاف کننده از مسجد بیرون رود مگر برای حاجتی که ناگزیر باشد. سپس از ساعتی که بیرون رفته نشیند تا به مسجد برگردد» (1). از مسجد بیرون نرود مگر برای تشییع جنازه یا عیادت بیمار (یا برای نماز جمعه) (2) اعتکاف زن نیز همین گونه است، (3) جز این که اگر حیض شود باید از مسجد بیرون رود تا پاک شود، (4) هرگاه پاک شد آنچه را بر ذمه اوست قضا کند؛ (5) در صورتی که اعتکاف کننده بیمار شود باید به خانه اش برود و زمانی که خوب شد به مسجد برگردد و روزه گیرد. (6) هرگاه برای یکی از امور فوق از مسجد بیرون رود، نشستن و راه رفتن زیر سایه برای او جایز نیست و نیز نماز خواندن در خارج مسجد (مگر این که در مکه باشد زیرا در مکه هر کجا بخواهد می تواند نماز بخواند) و چنانچه سهوا و بدون عذری از مسجد بیرون رود، اعتکاف او باطل نمی شود. (7) کسی که در مسجد معتکف شده لازم است به ذکر خدا و تلاوت قرآن و نماز مشغول باشد، سخن از دنیا نگوید، شعر نخواند، خرید و فروش نکند، با زنی خلوت نکند، دشنام و حرف زشت نگوید، با هیچ کس مجادله و ستیز نکند، (8) بوی خوش به کار نبرد، گل و گیاه خوشبو استشمام نکند (9) و با زنان مباشرت نکند؛ خدای متعال فرموده است:

ص: 300

1- . فقه امام رضا علیه السلام: ص 190 .

2- . کافی: ج 4 ، ص 178 ، حدیث 1 .

3- . کافی: ج 4 ، ص 178 ، حدیث 3؛ الفقیه: ج 2 ، ص 122 ، حدیث 529؛ تهذیب: ج 4 ، ص 294 ، حدیث 871 .

4- . دعائم الاسلام: ج 1 ، ص 128 .

5- . کافی: ج 4 ، ص 179 ، ذیل حدیث 2 ؛ الفقیه: ج 2 ، ص 123 ، ذیل حدیث 536 .

6- . کافی: ج 4 ، ص 179 ، حدیث 1 ؛ ج 2 ، ص 122 ، حدیث 530 ؛ تهذیب: ج 4 ، ص 294 ، حدیث 893 .

7- . شرائع الاسلام: ج 1 ، ص 217 .

8- . دعائم الاسلام: ج 1 ، ص 287 .

9- . کافی: ج 4 ، ص 177 ، حدیث 4 ؛ الفقیه: ج 2 ، ص 122 ، حدیث 527 ؛ تهذیب: ج 4 ، ص 288 ؛ استبصار: ج 2 ، حدیث 3 .

فواید اعتکاف

مهم ترین فواید اعتکاف عبارت است از:

1. صبر بر طاعات و افزایش آمادگی نفس بر آن.
2. شناخت نفس با فاصله گرفتن از لذایذ و تجملات دنیوی، که آیا به دین متمایل است یا بیشتر به دنیا توجه دارد؟ 3. توجه کامل به عبادت و تفکر، به لحاظ گستردگی وقت، تا بعدها به آن خو گیرد و این به سبب ارزش خشوعی است که همراه با گریه است و موجب پاک شدن نفس از رذایل می شود.
4. استجاب دعا به لحاظ آمادگی کامل برای عبادت.
5. کمال آرامش و راحت خاطر به سبب دوری نفس از مادیات.
6. احساس پشیمانی و توجه به استغفار و توبه با خلوص نیت برای گناہانی که نفس در گذشته مرتکب شده است؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است:
- «رجب ماه استغفار امت من است، در این ماه بسیار استغفار کنید، زیرا خدا آمرزنده و مهربان است» (2). 7. کسب فضایل پسندیده و عادات حسنه، چرا که معتکفان در مساجد اغلب از مؤمنان هستند.
8. نگاه داشتن زبان و آگاهی بر لغزش های انسان که موجب خاموشی و جرئت بر امر به معروف و نهی از منکر می شود.
9. ارتباط بیشتر قلب ها با مساجد، برای این که در هنگام اعتکاف به اهمیت مساجد پی می برد.

ص: 301

1- . هنگامی که در مساجد معتکف هستید با زنان مباشرت نکنید. بقره: 187 .

2- . بحار: ج 97، ص 38، حدیث 24 .

در پایان تذکار این نکته ضروری است که آنچه نقل گردید، صرفاً گزارشی از روایاتی بود که از اهل بیت علیهم السلام نقل شده بود؛ بدون شک این روایات باید از نظر سند و متن، مورد بررسی دقیق تری قرار گیرد تا پس از جمع بندی بتواند از نظر فقهی در عرصه عمل مورد توجه قرار گیرد.

ص: 302

1. فهرست منابع 1. قرآن کریم.
2. الارشاد، شیخ مفید، انتشارات بصیرتی، قم.
3. ارشادالقلوب، شیخ دیلمی، انتشارات رضی، قم.
4. الاستبصار فیما اختلف من الاخبار، شیخ طوسی، انتشارات رضی، قم.
5. الاصول الستة عشر، چاپ دار شبستری، قم.
6. اعلام الدین فی صفات المؤمنین، شیخ حسن بن ابوالحسن دیلمی، انتشارات موسسه آل البيت، قم.
7. امالی، شیخ صدوق، انتشارات موسسه اعلمی، بیروت.
8. امالی، شیخ طوسی، انتشارات مکتبه الاهلیه، بغداد.
9. بحار الانوار، علامه مجلسی، موسسه الوفاء، بیروت.
10. بشاره المصطفی، ابوجعفر طبری، انتشارات مکتبه الحیدریه، نجف.
11. تاریخ المدینه المنوره، ابن شبهه، چاپ دوم.
12. تحف العقول، ابن شعبه الحرانی، انتشارات مکتبه الحیدریه، نجف.
13. تفسیر القمی، موسسه دارالکتاب، چاپ و انتشار، قم.
14. تنبیه الخواطر، معروف به مجموعه ورام، ورام بن ابوفراس، دار صعب و دارالتعاریف.
15. تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
16. تهذیب اللغه، ازهری، دارالمصریه.
17. ثواب الاعمال، شیخ صدوق، کتاب فروشی صدوق، تهران و انتشارات رضی، قم.
18. جامع الاخبار، شعیری، انتشارات رضی.
19. جامع الرواه، اردبیلی، دارالاضواء، بیروت.
20. الجعفریات، اشعث کوفی، انتشارات کتابفروشی نینوای جدید، تهران که با قرب الاسناد چاپ شده است.
21. جمال الاسبوع، ابن طاووس، انتشارات رضی، قم.

- 22 . جواهرالكلام، شيخ محمد حسن نجفی، داراحياء التراث العربی، بیروت.
- 23 . الخصال، شيخ صدوق، انتشارات جامعه مدرسين حوزه علمیه قم.
- 24 . الدروع الاقيه، ابن طاووس، مؤسسه آل البيت، قم.
- 25 . دعائم الاسلام، قاضی تمیمی، دارالمعارف.
- 26 . ذكری الشيعه، شهيد اول، محمد بن مكی عاملی، كتابفروشی بصیرتی.
- 27 . ربیع الابرار و نصوص الاخبار، زمخشری، انتشارات شریف رضی.
- 28 . رجال نجاشی، مؤسسه انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسين، قم.
- 29 . روضه الواعظین، فتال نیشابوری شهید، انتشارات رضی، قم.
- 30 . سنن نسائی، چاپخانه دانشگاه الازهر مصر، چاپ اول.
- 31 . شرایع الاسلام، محقق حلی، منشورات اعلمی، تهران.

- 32 . شرح غررالحکم، آمدی، انتشارات دانشگاه تهران.
- 33 . الطبقات الكبرى، ابن سعد، داربيروت.
- 34 . عده الداعی و نجاح الساعی، احمد بن فهد حلی، کتاب فروشی وجدانی، قم.
- 35 . علل الشرائع، شیخ صدوق، کتابفروشی داوودی، قم.
- 36 . عیون اخبارالرضا، شیخ صدوق، انتشارات کتاب فروشی طوسی، قم.
- 37 . عوالی اللالی، ابن ابی جمهور، چاپ اول، قم.
- 38 . الفقه المنسوب للامام الرضا، انتشارات مؤسسه آل البيت، قم.
- 39 . قرب الاسناد، ابوالعباس عبدالله بن جعفر حمیری، کتاب فروشی نینوای جدید، تهران، مؤسسه آل البيت، قم.
- 40 . الکافی، شیخ کلینی، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
- 41 . کامل الزیارات، ابن قولویه، منشورات المرتضویه، نجف.
- 42 . کنزالعمال، متقی هندی، مؤسسه رسالت، بیروت.
- 43 . کنزالفوائد، کراجکی، کتاب فروشی مصطفوی و دارالاضواء بیروت.
- 44 . لسان العرب، ابن منظور، نشر ادب الحوزه، قم.
- 45 . المجازات النبویه، شریف رضی، سال چاپ 1408.
- 46 . مجمع البیان فی تفسیر القرآن، فضل بن حسن طبرسی، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی، قم.
- 47 . المحاسن، برقی، دارالکتب الاسلامیه، قم.
- 48 . مستدرک الوسائل، شیخ نوری طبرسی، تحقیق مؤسسه آل البيت، قم، همچنین چاپ سنگی، مؤسسه اسماعیلیان، قم.
- 49 . مشکاه الانوار، شهید ثانی، مؤسسه آل البيت، قم.
- 50 . مصباح الشریعه امام جعفر صادق، انتشارات مؤسسه اعلمی، بیروت.
- 51 . معانی الاخبار، شیخ صدوق، دارالمعرفه، بیروت.
- 52 . المقنعه، شیخ مفید، کتاب فروشی داوری، قم.

- 53 . مكارم الاخلاق، حسن بن فضل طبرسى، انتشارات مؤسسه الاعلمى، بيروت.
- 54 . من لا يحضره الفقيه، شيخ صدوق، انتشارات امام مهدى قم و چاپ جامعه مدرسین، قم.
- 55 . مناقب آل ابوطالب، ابن شهر آشوب، مؤسسه انتشارات علامه، قم.
- 56 . النهايه، شيخ طوسى، انتشارات قدس محمدى، قم.
- 57 . وسائل الشيعه الى تحصيل مسائل الشريعه، شيخ حر عاملى، داراحياء التراث العربى، بيروت و مؤسسه آل البيت، قم.
- 58 . وفاء الوفا، سمهودى، انتشارات داراحياء التراث العربى، بيروت.

چکیده

در این مقاله پس از ذکر مقدمه ای کوتاه با استناد به روایات و احادیث، مسجد را زیارتگاه موحدان شناسانده و معنای عمارت مسجد تبیین گردیده و با اشاره به معبد در اسلام و دیگر ادیان الهی، مسجد کانون پرستش خالصانه، خانه ذکر و یاد خدا دانسته شده و تأکید پیشوایان دین بر جنبه های عبادی مسجد و بر لزوم به جا آوردن نمازهای واجب و مستحب در مسجد تأکید گردیده است. همچنین از دعا در مسجد و فضیلت ذکر و یاد خدا در آن یاد شده و سکونت در جوار عرش، پاداش اهل مسجد معرفی شده است.

در این مقاله، سازنده مسجد ولی الله و مسجد بازار آخرت و برترین مکان ها در زمین شناسانده شده است و با استناد به روایتی از تسبیح زمین برای انسان های مسجدی یاد شده است و در حدیث دیگری از حضرت رسول صلی الله علیه و آله آمده که: اگر دیدید شخصی مرتب به مسجد رفت و آمد می کند به ایمان وی شهادت دهید.

بدینسان مسجد و حضور در آن افزون بر پاداش اخروی، دارای آثار و مواهب معنوی بر آدمیان است.

مسجد کانونی درخشان است که انوار تابناک الهی را برگستره زمین می پراکند: «المساجد انوار الله»؛ مسجد جایگاه دعا و بازگشت به سوی خداوند در طوفان هولناک حوادث جانکاه و غم های طاقت فرساست. (1) مسجد، برترین و گرمی ترین مکان های زمین است آن سان که دوستداران و اهل مسجد نزد خداوند دوست داشتنی و گرمی اند. (2) مسجد، در جایگاه اصیل خویش بنایی است مبارک، فرخنده و به دور از کثی و گمراهی، چنان که اهل مسجد نیز مبارک و فرخنده و برکنار از ضلالت و گمراهی اند. (3) خداوند مهربان به یمن وجود مسجدیان، فرو فرستادن عذاب و خشم خویش را بر جامعه ای که در سایه دست یازیدن به گناه و سرکشی، شایسته کیفر گشتند، به تأخیر می افکند. (4) موحدان شیعه و خداجوی، مسجد را زیارتگاهی ملکوتی می دانند:

«الآ- طوبی لعبد توضأ فی بیته ثم زارنی فی بیتی...». (5) مسجد در نگاه آنان بارگاه خاص دوست (6) و مهمان سرای حضرت حق است. (7) ضیافت کده ای که میزبان آن خداوند است (8) و دست لطف و نوازش او جان و دل مهمان را می نوازد. آنان در این بارگاه الهی با عبادت خالصانه و در سایه لطف خاص حق به قرب وی نایل می آیند. در دستیابی به این آرزوی بلند آن سان برآمد و شد به مسجد و انس و آشنایی با خانه دوست پای می فشرند که گویی مسجد خانه آنان است.

در این حضور عاشقانه، شب و روز برای آنان یکسان است. تاریکی شب و دیجور و سختی و رنج پیمودن راه، زبون تر از آن است که آنان را از حضور در مسجد باز دارد.

ص: 306

- 1- . وسایل الشیعه، شیخ حرعاملی: ج 5، ص 263، روایت 3.
- 2- . وسایل الشیعه، شیخ حرعاملی: ج 12، ص 344، روایت 1.
- 3- . مستدرک الوسایل، میرزا حسین نوری: ج 3، ص 355، روایت 2.
- 4- . همان: ص 366، روایت 3.
- 5- . وسایل الشیعه: ج 1، ص 268، روایت 5.
- 6- . وسایل الشیعه: ج 3، ص 422، روایت 1 تا 5.
- 7- . وسایل الشیعه: ج 3، ص 84.
- 8- . همان: ص 268، روایت 5.

چه آنان نیک می دانند که هرگام متواضعانه ای در مسیر آمد و شد به مسجد خود نشانی از بندگی و خاکساری به آستان و سرای معبود است. (1) مسجد برای اهل ایمان، بازار آخرت است.

«المساجد سوق من اسواق الآخرة». (2)

2. عمارت مسجد آبادانی ویرانه دل خویش

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

«هنگامی که خداوند متعال مشاهده نماید اهل سرزمینی راه زیاده روی در گناه و سرکشی را پیش گرفته اند اما در میان آنان سه گروه از مؤمنین یافت می شوند، آنان را ندا دهد که ای اهل عصیان! اگر چنین نبود که در میان شما گروهی از مؤمنین برای جلال من با یکدیگر دوستی و محبت ورزند و گروهی دیگر با نماز خود زمین و مساجد مرا آباد کنند و گروهی دیگر که سحرگاهان برای خوف از من استغفار نمایند، عذاب خویش را بر شما نازل می نمودم و به شما توجهی نداشتم». (3) در حدیث دیگری ایشان می فرمایند:

«إذا رأيتم الرجل يعتاد المساجد فاشهدوا له بالایمان لان الله يقول:

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله». (4) «اگر دیدید شخصی مرتب به مسجد رفت و آمد می کند به ایمان وی شهادت دهید؛ زیرا خداوند متعال می فرماید: تنها کسانی مساجد خدا را آباد می کنند که به خداوند ایمان داشته باشند».

ص: 307

1- . وسایل الشیعه: ج 3، ص 483، روایت 2.

2- . مستدرک الوسایل، میرزا حسین نوری: ج 3، ص 361، روایت 13.

3- . مستدرک الوسایل: ج 3، ص 367، روایت 3.

4- . مستدرک الوسایل: ج 3، ص 362، شماره 18.

از این روایت شریف استفاده می شود که باطن اهتمام به تعمیر مسجد، تلاش برای ساختن دل خویش است. پس خوشا به حال سازندگان مسجد و آبادگران ملک دل.

3. ترجیح خواسته معشوق بر خواسته خود

در حدیثی متواتر از رسول خدا صلی الله علیه و آله آمده است:

«اعطیت خمسا لم يعطها احد قبلي، جعلت لي الارض مسجدا و طهورا...»⁽¹⁾ «پنج چیز به من عطا شده که به هیچ یک از پیامبران پیشین داده نشده، از جمله آنها این است که همه زمین برای من، مسجد و خاک آن، وسیله طهارت است...».

این حکم، افزون بر آن که تخفیفی بزرگ برای امت پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم است؛ گویای نکته ای لطیف نیز هست. عارفان وارسته، در سخنان خویش بدین نکته اشاره نموده اند. یکی از عالمان الهی در این باره می گوید:

«وقتی پروردگار هر جایی را که ما اختیار می کنیم و به او نسبت می دهیم و آن را محل ملاقات قرار می دهیم و آن جا در محضرش حاضر می شویم و زیارتش می کنیم، برای ما مسجد قرار دهد و با ما همان طور که می خواهیم رفتار فرماید، معنایش این است که تعیین مجلس ملاقات و حضور را به اختیار ما واگذار فرموده و این از بزرگترین بزرگواری هاست»⁽²⁾ به هر روی، برای امت پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله وسلم همه زمین، پرستشگاه است؛ ولی مسجد، جایگاهی خاص و محضری ویژه است که معشوق و محبوب حقیقی عالم، آن جا را بر سایر امکنه برای ملاقات ترجیح می دهد و کلام عاشق است که جایی غیر از پسند محبوب را اختیار نکند.

ص: 308

1- . وسایل الشیعه: ج 3، ص 423، روایت 2.

2- . پرواز در ملکوت، مجتمعل بر آداب الصلوات امام خمینی سید احمد فهری: ج 3، ص 238، انتشارات نهضت زنان مسلمان، تهران، 1359.

در حقیقت، کسی که مسجد را برای نماز انتخاب می کند، خواسته خدا را برخواسته خود ترجیح داده و مکانی را برای ملاقات برگزیده است که محبوب بیشتر می پسندد.

4. فقط یاد او رواست

زینت مسجد با طلا و نقاشی کردن آن، خرید و فروش، قضاوت کردن، اقامه حدود در مسجد، راه دادن دیوانگان به مسجد، بلند کردن صدا، به زبان آوردن سخنان بیهوده، اعلام اشیای گمشده و پیدا شده و اموری از این دست، هر یک می تواند انسان را از توجه شایسته به نماز و عبادت و خداوند باز دارد. از همین رو از انجام دادن آنها در مسجد نهی شده است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم خطاب به شخصی که در مسجد اعلام می کرد چیزی را گم کرده است و هم خطاب به کسی که در مسجد به تراشیدن تیر مشغول بود، فرمودند:

«... انها لغیر هذا بنیت...».

«مسجد برای کارهای دیگری ساخته اند».(1) از چنین سخنان گهرباری به روشنی استفاده می شود که مسجد در اسلام، محلی برای عبادت و یاد خداست.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم خطاب به کسی که در مسجد شعر می سرود فرمودند:

«... انما نصبت المساجد للقرآن».(2) «... مساجد را برای قرآن خواندن ساخته اند».

و در مقام بیان فضیلت مسجدسازی می فرمایند:

«من بنی مسجدا لیزکرالله فیه بنی له بیت فی الجنة».(3) «اگر کسی مسجدی را به این انگیزه که یاد خدا در آن شود، بنا نهد، خانه ای در بهشت برای او ساخته می شود».

ص: 309

- 1- . وسایل الشیعه، حرعاملی: ج 3، ص 496، باب 17، روایت 3.
- 2- . وسایل الشیعه، حرعاملی: ج 3، ص 493، روایت 1.
- 3- . روضه الواعظین، فتال نیشابوری، مؤسسه اعلمی، بیروت: ص 307.

این روایات بیانگر آن است که در مسجد باید تنها یاد او _ جل اسمه _ را روایت و از غیر یاد او پرهیز کرد.

5. سائل باید از خانه خود به خانه کریم رود!

از پاره ای روایات چنین بر می آید که دعا در مسجد، دارای فضیلتی ویژه است؛ تا آن جا که حتی از عبادت هایی همچون تلاوت قرآن کریم، برتر به شمار آمده است.

معاویه ابن عمار می گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: دو نفر به مسجد وارد می شوند و در یک زمان به نماز می ایستند. یکی بیشتر به تلاوت قرآن می پردازد و دیگری بیشتری وقت خود را دعا می خواند و هر دو در وقت معینی از مسجد خارج می شوند، کار کدام یک از این دو برتر است؟ امام فرمودند:

«عمل هر دو دارای فضیلت است».

راوی می گوید: به امام گفتم: می دانم که هر دو عمل نیکو و دارای فضیلت است. امام فرمودند:

« دعا برتر است. آیا سخن خداوند متعال را نشنیده اید که فرموده است:

دعا کنید تا خواسته هایتان را اجابت نمایم؛ آنان که از عبادت من سرپیچی می کنند به زودی با حالت خواری و زبونی به دوزخ وارد می شوند».

آنگاه امام سه مرتبه فرمودند:

«سوگند به خدا که دعا برتر است، آیا دعا همان عبادت نیست؟ و سه مرتبه نیز فرمودند: سوگند به خدا، دعا مهمتر است».(1) امام صادق علیه السلام فرموده اند:

«هرگاه حاجتی از خداوند دارم، هنگام ظهر برای دعا، به مسجد می روم».(2)

ص: 310

1- . السرائر، ابن ادریس حلی: ج 3، ص 551 .

2- . بحار الانوار، علامه محمد باقر مجلسی: ج 47، ص 347، شماره 44 .

سرّ این کار با مثالی معلوم می شود: حاجتمندی که در خانه خود بنشیند و از دیگران توقع مشکل گشایی داشته باشد، چه قدر تفاوت دارد با حاجتمندی که از خانه خود بیرون و به در خانه کریمان و بزرگواران رود و از آنان با اصرار کمک بطلبد! ماجرای پناه بردن ابولبابه به مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم به خوبی، بیانگر ارزش دعا و توبه در مسجد است و این راز را روشن می کند. ابولبابه همان کسی است که در جنگ بنی قریظه دچار لغزش شد و از سر بی دقتی طرح پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم را درباره یهودیان بنی قریظه افشا نمود. او پس از آگاهی از خطای خویش، بی درنگ به مسجد آمد و هفت یا پانزده شبانه روز خود را به یکی از ستون های مسجد بست؛ تا این که خداوند توبه او را پذیرفت. (1) لذا در روایات آمده است که:

«.. جاء رجل الى النبي صلى الله عليه و آله وسلم فقال: من خير اهل المسجد؟ فقال:

اکثرهم لله ذكرا...» (2) مردی به حضور پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم آمد و پرسید: در میان اهل مسجد، برترین آنها چه کسی است؟ پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: آنان که بیش از دیگران به یاد خدا هستند.

6. عالمیان برای اهل مسجد تسبیح می گویند

تسبیح گفتن زمین برای انسان مسجدی یکی دیگر از آثار و برکات رفت و آمد به مسجد است.

امام صادق علیه السلام فرمود:

«کسی که به سوی مسجد گام برمی دارد بر هیچ خشک و تری پانمی گذارد مگر این که از زمین اول تا هفتم برای او تسبیح می گویند» (3) این روایت به دو صورت ممکن است معنا شود:

1. مراد از تسبیح زمین برای افراد مسجدی آن است که زمین، خداوند متعال را تسبیح

ص: 311

1- . مغازی، محمد بن عمر واقدی: ص 383 .

2- . وسایل الشیعه، شیخ حرعاملی: ج 4، ص 1182، باب 5، روایت 2 .

3- . وسایل الشیعه: ج 3، ص 383، باب 4، حدیث 1 .

می گوید ولی ثواب آن نصیب انسان مسجدی می شود.

2. تسبیح آسمان و زمین و سایر موجودات تنها برای ذات حق تعالی نیست، بل آنان بندگان را که به قصد تعظیم شعائر الهی و یا هر انگیزه الهی دیگری به سوی مساجد می شتابند، نیز می شناسند و ستایش می کنند و برای او تسبیح می گویند.

اگرچه معنای نخستین، ترجیح دارد. از درگاه خداوند باری تعالی می خواهیم که عشق و مهر مسجد را در دل همامان جلوه ای نوبخشد؛ تا مساجد، این ستارگان درخشان زمین و انوار تابناک الهی، آن سان که باید بر گستره خاک چهره بنمایند و پرفروغ تر از گذشته فرا روی حق جویان پرتوافکنی کنند.

ص: 312

چکیده

نگارنده با اشاره به اهمیت و جایگاه اینترنت، سایت های اینترنتی را مورد بررسی قرار داده و با دسته بندی آنها به شش گروه به این نتیجه رسیده است که سایت جامعی که متناسب با شأن مساجد باشد وجود ندارد.

اشاره

این مقاله نیم نگاهی است به اهمیت و جایگاه اینترنت که رسانه ای است تبلیغی در دنیای امروز و پس از آن در سایت ها و صفحات اینترنتی در موضوع مسجد به کنکاش می پردازد و در پایان برای استفاده بهینه از فناوری اطلاعات در مدیریت مساجد پیشنهاداتی ارائه می کند.

همه می دانند اینترنت یکی از پدیده های قرن و شگفت انگیز ارتباطی و اطلاعاتی در عصر حاضر است در روزگاری که پیوندهای فناوری و اطلاعاتی با زندگی انسان ها در آمیخته و دهکده جهانی را پی ریخته است.

اینترنت به عنوان یک رسانه عظیم ارتباطی سهم فراوانی در سامان دهی تفکر ارتباطی جهانی خواهد داشت. در این نظام، انسان ها فارغ از محدودیت های مکانی با یکدیگر در ارتباط اند و به راحتی به تبادل اطلاعات و تجربیات اقدام می کنند.

پیشرفت و فراگیری اینترنت در زندگی آدمیان امروزی به اندازه ای است که حتی

بسیاری از خدمات معمول و روزمره نیز بر روی این شبکه ارائه می شود. هم اکنون، میلیون ها انسان در سراسر جهان مشغول استفاده از این امکانات اند.

اگر به اهمیت اینترنت بنگریم و تأثیرش را بعد از تلویزیون در سطح فرهنگ جامعه فراموش نکنیم نبود، سایت های اسلامی، خصوصا سایت های تخصصی در موضوعات اسلامی باعث می شود یک رسانه قوی در امر تبلیغ را از دست بدهیم.

این رسانه به علت جهان گیری اش محدودیت مکانی ندارد و در رد و بدل کردن اطلاعات بهتر از شبکه های تلویزیونی و رادیویی و روزنامه ها عمل می کند.

در این اقیانوس بی نهایت اطلاعات، برای موضوعات کوچکی هزاران سایت و صفحات اینترنتی وجود دارد. اما برای موضوعات مهم جهان اسلام سایت های محدودی فعالیت می کنند که موضوع مسجد از این قاعده مستثنی نیست. جایگاهی که مرکز عبادت و اجتماع مسلمانان در تمام نقاط دنیا است از غربی ترین تا شرقی ترین نقاط جهان، مسجد مکانی است برای عبادت های جمعی و انفرادی که در بین مسلمانان و ادیان جایگاه خاصی دارد و مثل آهنربایی می ماند برای جذب مسلمانان به خود.

از جمله کارکردهای مهم مسجد را اطلاع رسانی درست و اخبار صحیح می توان برشمرد. در گذشته نیز اخبار شهر و روستاها در مسجد انتشار می یافت.

برای جستجوی موضوع مسجد در اینترنت از کلمات زیر سوده برده ایم و برای به دست آوردن نتایج کامل تر از موتورهای جستجوی مختلف بهره گرفته ایم.

مسجد _ مساجد Mosque AL Mosques المسجد _ المساجد Mosques AL Mosques اسپانیایی Masjed AL Masjed
Mezquita فرانسوی Masjed AL Masajed Mosque گفتنی است نتایج جستجو در موتورهای جستجو با یکدیگر تفاوت داشتند که با حذف موارد تکراری به حدود شصت صفحه اینترنتی در این موضوع دست یافتیم.

به برداشت نگارنده سایت های مسجد را می توان به 6 گروه تقسیم کرد و نمی توان صفحه ای را یافت که جزء یکی از این گروه ها قرار نگیرد:

گروه اول: سایت هایی که مستقیماً به موضوع مسجد می پردازند.

گروه دوم: سایت هایی که به مساجد خاص تعلق دارند.

گروه سوم: به معرفی مساجد تاریخی و توریستی می پردازد.

گروه چهارم: فقط تعریفی کوتاه از مسجد به عنوان مکان نماز مسلمانان ارائه می کند.

گروه پنجم: اسم مسجد یک سایت فرهنگی است برای هماهنگی مراجعات کاربران.

گروه ششم: معرفی مکان مساجد یک کشور یا منطقه.

گروه اول: سایت هایی که مستقیماً به این موضوع پرداخته اند تعدادشان انگشت شمار است و از لحاظ ساختار وب سازی و محتویات برنامه در سطح پایینی قرار دارند و به روز نمی شوند و حداقل خواسته های مخاطبین را پاسخ نمی گویند ضمن اینکه جذابیت هم ندارند.

مهمترین سایت در این زمینه سایت مرکز رسیدگی به امور مساجد است با این آدرس: www.Omiri.com.

این سایت از تاریخ اول شهریور هشتاد و سه تاکنون به روز نشده است.

و سایت بعد اختصاص به مؤسسه مسجد دارد به آدرس www.Masjed.com که قبلاً فعال بوده ولی فعلاً تا زمان افتتاح سایت جدید بسته است. مؤسسه مسجد را یک مؤسسه غیردولتی می توان برشمرد که با اشراف حجه الاسلام والمسلمین حاج تقی قرائتی در قم فعالیت می کند که امید می رود با افتتاح سایت جدید خلأ موجود را تا حدودی برطرف کند و اطلاعات خوبی از مسجد در اختیار محققان و علاقه مندان قرار دهد.

سازمان عمران مساجد هم یک سایت دارد با آدرس: www.OmeraneMasjed.com ستاد اقامه نماز نیز از سایت سازی عقب نمانده و یکی از صفحات سایت خود را به مسجد اختصاص داده است که از نظر محتوایی بیشتر به احکام و معرفی مکان مساجد تهران نظر دارد.

امام المسجد یک سایت عربی زبان بوده و آدرس آن چنین است: www.alimam.ws و اما نگفته نماند که در موضوع مسجد اخبار کاملی را نسبت به سایت های دیگر در خود جای داده است.

مسجد نیوز www.masjednews.com فقط به ذکر آدرس حدود صد مسجد کفایت کرده است.

در گروه دوم مساجد خاص مثل مسجد جامع بزرگ هرات، مسجد مقدس جمکران، مسجدالجن، مسجدالقاء، مسجد آبورن در استرالیا، مسجدی در شرق لندن و مسجدی در لیتوانی را می توان نام برد.

گروه سوم که به معرفی مساجد تاریخی و توریستی کشورهای ترکیه، مصر، هند، چین و ایران می پردازد.

گروه چهارم بیشتر مربوط به دایره المعارف های خارجی که در خارج متداول است حدود یک صفحه به معرفی مساجد به عنوان معبد یا مکان عبادت مسلمانان پرداخته شده است. اخیرا در حوزه، برنامه هایی برای نوشتن دایره المعارف قرآن، اهل بیت و اسلام آغاز شده، و اگر دایره المعارفی برای موضوع مسجد نوشته شود برای محققان خارجی و داخلی قابل استفاده خواهد بود.

گروه پنجم از نام و عنوان مساجد برای مرکز فرهنگی مانند مسجد صاحب الزمان دزفول، مسجد امام مالک الاغواط، مسجدالکوثر، مسجد امام مهدی کویت، المسجد الکبیر.

گروه ششم معرفی مکان مساجد یک کشور یا منطقه. معرفی مساجد لبنان، اصفهان، مساجد تاریخی جهان، مساجد مدینه، آدرس مساجد آمریکا، معرفی مساجد بزرگ جهان و معرفی مساجد عالم اسلامی است.

با بررسی اجمالی روی این صفحات به این نتیجه می رسیم که سایت جامعی در موضوع مسجد نداریم که حق مطلب را ادا کرده باشد و در این صفحات حتی یکی از فروعات مسجد هم به طور مفصل بیان نشده است.

ضعف اصلی چنین پایگاه هایی روزآمد نبودن مطالب آن است؛ برخی از این پایگاه ها مدت ها است به حال خود رها شده و تغییر محسوسی در آن صورت نگرفته است. و این موضوع در دنیای رو به رشد اینترنت به معنای عقب ماندن از پایگاه هایی است که همگان با فناوری اطلاعات و ارتباطات به ارائه مطالب نوین می پردازند و بیشترین مشتری را نوآوران به خود اختصاص می دهند.

مسئولین کشور ما در زمینه فناوری و اطلاعات، سیاست «بلا تکلیفی» را لحاظ کرده اند مثل اینکه این صنعت را رها کرده اند و روند گذشت زمان و مردم آن را به پیش می برند ولی در آینده ای نه چندان دور، جبر زمانه آن ها را مجبور خواهد کرد به این سمت پیش بروند.

به نظر نمی رسد که گاه مسئولین و دست اندرکاران مساجد نسبت به این رسانه، از مشکلات بکاهد. این نگاه باید به وسیله مدیران بانشاط، مبتکر و خلاق و نسل نو حوزه علمیه مورد بازبینی قرار گیرد.

ضعف بعدی که کاملاً مشهود است نبود سازمان، اداره یا ارگانی خاص و فراگیر در مدیریت امور مساجد کشور است. در زمان حاضر سازمان رسیدگی به امور مساجد تنها متولی است که برای مساجد تهران فعالیت می کند و با اینکه مسؤول برگزاری هفته جهانی مساجد در ایران است که وجهه بین الملل دارد، به طور جدی وارد عرصه اینترنت نشده است.

مسئولین رسیدگی به امور مساجد می توانند یک شبکه «اطلاع رسانی مساجد» راه بیندازد که این شبکه بتواند مباحث و اندیشه های مربوط به مساجد را عنوان کند و با مخاطبان داخلی فارسی زبان و مخاطبان آن سوی مرزها در سطوح مختلف، ارتباط منطقی برقرار کند و در جهت مسائل جهان اسلام مؤثر بیفتد.

به وسیله فناوری اطلاعات می توان با کمترین هزینه، حلقه اتصالی بین مساجد جهان ایجاد کرد و تجربیات دست اندرکاران مساجد را به یکدیگر منتقل کرد که در نزدیکتر شدن جهان اسلام در مسائل دینی و معنوی به یکدیگر نقش اساسی را ایفا نماید.

هزینه ارتباطات در کشور ما و کشورهای توسعه نیافته، فراوان است. در دنیای سرعت و تکنولوژی، استفاده از روش های قدیمی بسیار پرهزینه و زمان بر می باشد. اینترنت، ارتباط را به حداقل زمان ممکن می رساند به طوری که هرکس در یک لحظه می تواند با تمام نقاط جهان ارتباط صوتی و تصویری برقرار کند و فوق العاده هزینه های ارتباطی را کاهش بدهد از این جهت جایگزین بهتری، برای آن یافت نمی شود.

ایجاد این شبکه در بعد فرهنگی می تواند بیشترین کمک را به جهان اسلام انجام دهد.

نقاط بسیاری از جهان اسلام هستند که در فقر عقیدتی و فرهنگی به سر می‌برند و حتی احکام اولیه یک مسلمان را نمی‌دانند! با انتقال فرهنگ ناب علوی می‌توانیم با ارتباط با این قشر، رشد بسزایی در فرهنگ آن‌ها از راه دور ایجاد کنیم و آن‌ها را با فرهنگ تشیع بیشتر آشنا کنیم و پاسخگوی تمام سؤالات و شبهات آن‌ها باشیم و این همکاری و تبادل فرهنگی در مدّت کوتاهی اثرات خود را ظاهر می‌کند و باعث گسترش بیداری اسلامی در بین مسلمانان می‌شود و جهان اسلام را از پایین متحول خواهد کرد.

مشکلات کلان جهانی و تهدیدات جهانی علیه مسلمانان، لزوم همبستگی بیشتر ملت‌ها و جوامع مسلمان را ضروری ساخته است. بدیهی است که برای حل این معضلات، عزم و اراده جمعی ملت‌ها لازم است. و این عامل یکی از علل اهمیت یافتن مسأله جهانی شدن در دنیای اسلام خواهد بود.

برخی‌ها پراکندگی جمعیتی جهان اسلام را مضرّ می‌دانند ولی می‌توان این پراکندگی را مزیت بزرگی برای جهان اسلام دانست به شرطی که بین آن‌ها ارتباط برقرار کنیم و از این نیروها جهت پیشرفت و سربلندی اسلام در جهان بهره بگیریم و مهم این است که این پراکندگی مدیریت شود تا قدرتمندی جهان اسلام افزایش یابد.

ما شاهد تشکیل لابی‌های صهیونیستی در تمام کشورهای دنیا هستیم که اهداف اسرائیل را در آن کشورها پیش می‌برند؛ حال چرا ما مسلمانان کانون‌های تجمع در اطراف مسجد برای اهداف اسلامی تشکیل ندهیم؟! اختلاف نژادها و زبان‌ها و قومیت‌ها در اسلام جایگاهی ندارد؛ اگر مجموعه جهان اسلام با هم ارتباط درستی داشته باشند، به عظیم‌ترین و ثابت‌ترین قدرت سیاسی دنیا تبدیل می‌شوند و هیچ قدرتی توان مقابله با آن را ندارد چرا که مقابله با ملت‌ها خیلی سخت است و قدرت واقعی در مردم به خصوص انسان‌های مؤمن نهفته شده است.

ایجاد این شبکه می‌تواند دل‌های مسلمین را به هم نزدیک کند و چون در مساجد، افراد از تندروری‌ها و کج‌روی‌ها مصون می‌مانند و توسط عقل جمعی اکثریت مؤمنین به سوی خدا پیش می‌روند.

در عصر آزادی بیان که نشریات و تلویزیون و رادیوهای جهان مرتباً بر علیه مسلمانان اخبار دروغ منتشر می کنند و مسلمانان را در جهان تروریست معرفی می کنند، با ایجاد این شبکه می توان جلوی نشر این اکاذیب را گرفت و عقاید صحیح مسلمانان را ترویج داد. ایجاد این ارتباط حیاتی است. مسلمانان با این ارتباط و همبستگی می توانند اسلام را قدرتمند کنند و مساجد به عنوان جایگاه حرکت های ضد استکباری و استعماری در دنیا مطرح شوند و زمینه ظهور امام عصر حضرت مهدی (عج) را فراهم نمایند.

مهمترین کاربرد اینترنت در مدیریت و هماهنگی مساجد در ابعاد گوناگون می باشد. مشکل اصلی در مدیریت مساجد، نبود ارتباط بین مساجد و یک نهاد رسیدگی به امور مساجد است. این شبکه قدرت حل این مشکل را دارد. مشکل دیگر اطلاع رسانی ضعیف به دست اندرکاران مساجد می باشد که حتی در مورد قوانین محدود در امور مساجد اطلاع ندارند و حق انشعاب آب و گاز و برق که برای مساجد رایگان است مورد استفاده قرار نمی گیرد.

در موضوع مسجد حدود شانزده مؤسسه، نهاد دولتی چندین مؤسسه خصوصی فعالیت می کنند که از روند کار یکدیگر اطلاع ندارند و با انجام کارهای موازی بودجه سنگینی به آن ها تحمیل می شود. این شبکه می تواند عامل برقراری ارتباط میان آن ها باشد و با سیاست های کلی آن ها را به یک سمت ببرد.

یکی از دغدغه های دلسوزان مساجد شائبه دخالت دولت در امور مساجد است که با راه اندازی این شبکه می توان بدون دخالت دولت، کار نظارت بر عملکرد مساجد و حمایت از متولیان مساجد و برطرف کردن مشکلات مساجد در زمینه فرهنگی، علمی، حقوقی، معماری و... قدم های بلند برداشت.

مدیر اصلی مساجد، روحانیون هستند که به وسیله این شبکه می توان به آسانی با آن ها ارتباط برقرار کرد. در صورت لزوم توسط آموزش از راه دور نکات لازم در امور مساجد را به آن ها آموزش داد. یکی از آسیب های روحانیت، آشنایی ناکافی با علوم روز و جدید است که با اجرای این طرح حداقل در روحانیون نسل جدید اثرگذار خواهد بود و در این شبکه

تجربیات روحانیون موفق و مطالب جدید و تحلیل های علمی را در آدرس پستی شخصی آن ها (Email) ارسال کرد.

در مدیریت مساجد کشور هیچ شخصیت حقوقی و یا حقیقی حق دخالت در امور مساجد را ندارد. آنچه در مدیریت مساجد مطرح است فقط حمایت و هماهنگی از فعالیت های مساجد است و مدیران حقیقی مساجد، تنها روحانیون اند.

پیشنهادات

خوب است شبکه اطلاع رسانی در مساجد ایجاد شود مانند شبکه بانکی کشور که تمام بانک ها با هم و با بانک مرکزی متصل هستند، و شبکه می تواند تمامی جهان را مورد پوشش قرار دهد.

شاید برخی فکر کنند این پیشنهادی آرمانی و غیرعملی است اما تنها راه و با کمترین هزینه و بیشترین سرعت برای هماهنگی بین مساجد جهان، ایجاد این شبکه است.

با وارد کردن این تکنولوژی به مساجد و آموزش دست اندرکاران مساجد، ارتباط دوسویه در شبکه برقرار می شود این فرصتی است بس بزرگ.

این شبکه باید با زبان های گوناگون دنیا و قومیت های مختلف ایران، آماده ارائه خدمات باشد و مطالب آن برای تمامی رده های سنی، کودکان، نوجوانان و بزرگسالان جذابیت داشته و دارای نوآوری و ابتکار باشد و از توانایی برقراری ارتباط با مراکز فرهنگی دیگر برخوردار باشد.

اخیرا مؤسسه اطلاع رسانی تبیان در پایگاه اینترنتی خود اعلام کرد: در نظر دارد تعداد چهارصد مسجد را در سراسر کشور به رایانه و اینترنت رایگان مجهز نماید و این کار را در بیست مسجد منطقه نارمک تهران به اتمام رسانده است.

به راحتی می توان با ایجاد ارتباط بین این رایانه ها، یک شبکه سراسری ایجاد کرد و ابتدا مساجد بزرگ شهرها را به آن متصل کرد و به تدریج دیگر مساجد را به این شبکه متصل کرد تا در یک زمان نه چندان دور، این پروژه با حمایت مسئولین، محقق و رسالت مساجد برای نسل های آینده نیز تحقق یابد.

دولت در نظر دارد جایگاه استفاده از اینترنت عمومی را در مکان های عمومی مانند دانشگاه ها، فرودگاه ها، ترمینال ها نصب کند و این طرح در برخی جاها در حال بهره برداری است. با اجرای این طرح در مساجد با کمترین هزینه می توان از خدمات اینترنت استفاده نمود و نصب این رایانه ها در مساجد نوعی ترویج استفاده صحیح از اینترنت است؛ چرا که فعالیت های گوناگون در مساجد، جنبه های دینی و فرهنگی اش غلبه پیدا می کند و به آن تعادل می دهد و این از خصوصیات مسجد است. اگرچه با نبود یک مدیریت واحد در امور مساجد، ایجاد این شبکه امری است بعید و دور از انتظار؛ اما حداقل با راه اندازی یک پایگاه اینترنتی فعال در امور مساجد و ارائه خدمات اینترنتی به مشتاقان مسجد در سراسر جهان، می توان خلاء موجود را تا حدودی برطرف کرد.

خصوصیاتی که خوب است این سایت داشته باشد

1 _ به روز بودن و فعال بودن؛ 2 _ برخورداری از زبان های گوناگون؛ 3 _ برخورداری از محتوای غنی؛ 4 _ اختصاص فضایی برای مؤسسات و نهادهای مرتبط با مسجد؛ 5 _ دایر کردن اتاق های گفتگو؛ 6 _ پاسخ به سؤالات شرعی و مشاوره مذهبی؛ 7 _ پخش اذان و اعلام زمان آن و همچنین اعلام قبله در تمامی نقاط جهان؛ 8 _ ایجاد مسجد مجازی به منظور عبادت در فضای سایت؛ 9 _ ارتباط با دفاتر مراجع و پایگاه های فرهنگی مرتبط؛ 10 _ ایجاد کتابخانه مجازی کامل با موضوع مسجد؛ 11 _ انتقال تجربیات مساجد و روحانیون موفق؛ 12 _ اختصاص فضایی به منظور معماری مساجد.

چکیده

برافراشتن بنیان های مسجدالحرام توسط حضرت ابراهیم علیه السلام و تأسیس مسجد در آغاز مهاجرت به مدینه توسط پیامبر گرامی اسلام، نماد همبستگی اجتماعی را به نمایش می گذارد؛ براین اساس احترام و حفظ مسجد برای پایداری همبستگی یک ضرورت است و حضور در مسجد تمرینی برای همبستگی دینی محسوب می گردد.

نگارنده با اشاره به لزوم آراستگی ظاهر و پیراستگی باطن به هنگام حضور در مسجد، جهت دهی اعمال عبادی برای تداوم همبستگی را مورد توجه قرار داده، و براستفاده عمومی از مسجد و لزوم محافظت از آن تأکید ورزیده است و در پایان ساختن آینده را از مساجد و با مساجد راه حل تعالی امت اسلامی دانسته است.

اشاره

ابراهیم علیه السلام به همراه همسر و کودک خردسالش راه بیابان در پیش گرفت. او نه سودای سوداگری داشت، نه دل گردشگری؛ آن سه آرام آرام به سمت بیابان های بی آب و علف پیش رفتند تا به سرزمین موعود رسیدند.

او کوله بار مهاجرت بر زمین بی آب و علف نهاد و بر پایه های برجای مانده از روزگار انسان آسمانی، خانه خدا را باز ساخت.

«وَإِذْ يُرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ» (1) او خانه ای نمادین برای نمایش همبستگی ادیان و حیانی در سطح جهانی ساخت و چه زیباست که نام آن خانه، مسجدالحرام (2) نهاده شد. در قرآن مجید به مسجدالحرام، خانه خدا (بیت الله الحرام) نیز اطلاق شده است. (3) ابراهیم خلیل الله (4) در کنار همسر و فرزند خردسالش دست به آسمان بلند کرد و گفت:

«رَبَّنَا إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ» (5) پس از بازسازی خانه خدا، ابراهیم خلیل علیه السلام، تاریخی ترین تصمیم خویش را گرفت؛ او تنها برگشت و همسر و فرزندش را در کنار مسجدالحرام برجای نهاد. نه این بود که او به تنهایی یک امت بود (6) و اکنون این اسماعیل است که باید چونان پدر خویش، ادامه دهنده و گسترش دهنده امت باشد.

روزها و ماه ها و سال ها گذشت و اندک اندک خانه ای که خلیل خداوند برای سپاس گذاری از خداوند ساخته بود، به مکانی برای ناسپاسی تبدیل شد. خداوند برای آخرین بار برای انسان پیامی ویژه به وسیله حبیب فرستاد. حبیب خدا، رسول گرامی اسلام

ص: 324

1- . بقره / 127 . «و آنگاه که ابراهیم و اسماعیل پایه های خانه را بالا می بردند».

2- . در قرآن 15 بار کلمه مسجدالحرام آمده است، روحانی، فرهنگ آماری کلمات قرآن: ج 3، ص 1395 .

3- . ابراهیم / 37 .

4- . نساء / 125 . «و اتخذ الله ابراهیم خلیلاً».

5- . ابراهیم / 37 . ترجمه مجتبی: «پروردگارا! من برخی از فرزندانم را به درّه ای بی کشت، نزدیک خانه شکوهمند تو جای دادم، پروردگارا تا نماز به پا دارند، پس دل هایی از مردمان را چنان کن که به سوی آنان گریند و از میوه ها روزیشان ده، باشد که سپاس گزارند».

6- . نحل / 120 .

آمد و پیام خداوند را با کلمات خداوند بر انسان گم کرده راه، قرائت کرد و مسجدالحرام را به جایگاه اصلی خویش برای عبادت و سپاس‌گزاری برگرداند. پیامبر عظیم‌الشان اسلام در کنار خانه خدا سیزده سال مبارزه نمود، و به تبلیغ آئین الهی اسلام پرداخت و در برابر تخریب و تزویر و تطمیع کافران و مشرکان مقاومت نمود زمانی که احساس کرد آنان توطئه کشتن او را در سر می‌پروراند، در آن لحظه بود که آن حضرت تصمیمی تاریخی ساز گرفت و هم‌چون ابراهیم مهاجرت نمود. او ناچار از کنار نماد همبستگی جهانی دین اسلام مهاجرت کند، ولی او نیز یک امت و تصمیم‌گیری او هم‌چون ابراهیم علیه السلام سرنوشت ساز بود.

او در نخستین اقدام خویش پس از مهاجرت، نمادی جدید از همبستگی اسلامی بنیان نهاد، نامش را مسجد نهاد به عنوان نمادی از همبستگی اسلامی در سطح ملی و خردتر.

او با تأسیس مسجد به عنوان نمادی از همبستگی اسلامی در سطح قومی و ملیتی و کشوری، در حقیقت نمایش نمادین همبستگی اسلامی را بومی ساخت و تمرینی برای نمایش بزرگ و بین‌المللی از همبستگی اسلامی در موسم حج را فراهم آورد.

رسول خدا برای دین اسلام که دینی جهانی است، با صبغه اجتماعی - سیاسی، ساز و کارهایی تعبیه نمود تا همه افراد را در سراسر گیتی در هویت اسلامی، هم‌بسته سازد و آنان را برای ساخت امت واحد به مشارکت فراخواند.

واقعیت این است که تا همبستگی برقرار نشود، نمی‌توان به مشارکت رسید و راه رسیدن به مشارکت فقط از طریق گذر از پل همبستگی میسر می‌شود.

در این مقاله تلاش شده است که این نظریه اجتماعی با استفاده از آیات قرآن تبیین شود؛ در حقیقت این نظریه قرآنی است و این قرآن است که خود را تفسیر می‌کند.

احترام و حفظ مسجد و معبد برای پایداری همبستگی

نخستین دستور خداوند به انسان، در فرهنگ ادیان و حیانی پس از اعتقاد به توحید، معاد و نبوت، حرمت بخشی به معابد و مساجد است و فرمان به جلوگیری از تخریب و نابودی آنها.

دقت در این فرمان، ما را به حقیقتی رهنمون می‌سازد که شرط نخست گام نهادن در این راه

و پذیرش حرمت نهادن به غیر است؛ حتی در حد حرمت و احترام نهادن برای هر مکان. چنین است که خداوند اراده نموده است که انسان به معابد و مساجد حرمت نهد و فقط پایگاه همبستگی خود را از دست ندهد و خداوند وعده داده است که چنین افرادی را یاری کند.

« وَ لَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَ مَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثْرًا وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ». (1)

اکنون با پذیرش حرمت نهادن به مسجد و معبد، شما می توانید اندک اندک حرمت نهادن به هر مسلمان را یاد بگیرید و در نهایت به حرمت نهادن به امور انتزاعی و اعتباری گردن نهید.

از این منظر به روایات نگاه کنید که حرمت نهادن به مؤمن را در کنار حرمت نهادن به کعبه قرار داده است.

«عن أبي عبد الله قال الله عز وجل في بلاده خمس حرم حرمه رسول الله و حرمه آل رسول الله و حرمه كتاب الله عز وجل و حرمه كعبه الله و حرمه المؤمن». (2) البته در پاره ای از روایات، حرمت مؤمن بیشتر از حرمت کعبه معرفی شده است.

توجه به این نکته مهم است که معارف قرآن به صورت ساختاری به هم پیوسته است، گرچه در شکل نزول و قرائت بر مردم توسط حضرت رسول به صورت ناپیوسته آیات قرآن نازل شده است. بر این مبنا شما آیات مربوط به مسجد را بنگرید که چگونه فرمان به حفظ حرمت مسجد با دستور دیگری در ساختاری واحد قرار می گیرد و هماهنگ، به هدفی مشخص اشاره دارد.

ص: 326

1- . حج / 40 . «و اگر خداوند برخی را به برخی باز نمی داشت هر آینه دیرها [ی راهبان] و کلیساها [ی ترسایان] و کنشتها [ی جهودان] و مسجدها [ی مسلمانان] که در آنها نام خدا بسیار یاد می شود ویران می گردید؛ و البته خدا کسی را که [دین] او را یاری کند یاری خواهد کرد».

2- . کلینی، الکافی: ج 8، ص 107 .

در آموزه های قرآنی، حضور در مسجد یا حفظ حرمت مسجد، منحصرًا کافی نیست زیرا شما در مسجد از پایگاه فردیت خود حضور پیدا نمی کنید، بل حضور شما از جایگاه اجتماعی شماست؛ بنابراین باید افزون بر حفظ حرمت مسجد، به عناصر تشکیل دهنده نماد همبستگی نیز حرمت نهید و به آنان به گونه ای حرمت نهید که به مسجد حرمت می نهید.

اکنون بنگریم که قرآن کریم چه هدیه آسمانی در این زمینه برای ما به ارمان آورده است:

1. آراستگی ظاهر هنگام حضور در مسجد قرآن در خصوص حضور مسلمانان، در مسجد حساسیت نشان داده و برای حضور آنان در مساجد قانونی ویژه تشریح کرده است. در این قانون آمده است: ای فرزندان آدم باید هنگام حضور در هر مسجد آراسته باشید و خود را با زینت های تان بیارابید:

« يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ » (1) ژرف نگری در واژه واژه آیه، این حقیقت را آشکار می کند که هر انسانی هنگام حضور در مسجد، باید از نظر وضع ظاهری به گونه ای باشد که موجب نفرت و تنفر دیگران از حضور در مسجد نشود. لزوم آراستگی ظاهری برای حضور در مسجد، با نگاه اجتماعی لحاظ شده است و گرنه در نگاه فردی، هر کسی در فردیت خویش هرگونه که خواست می تواند در معبد حاضر شود و به تنهایی با خدای خویش به نیایش پردازد؛ ولی در اسلام، مسجد پایگاه اجتماعی مسلمانان است، از این رو با استفاده از هیئت امر در آیه دستور به آراستگی به کار رفته و عمومیت آیه در شمول هر مسجد و در هر زمان ورود، به گونه ای است که هر انسانی در هر لحظه ای که بخواهد به مسجدی وارد شود، باید آراسته باشد.

بنابراین آراستگی ظاهر هنگام حضور در مسجد، نخستین گام برای همبستگی،

ص: 327

1- . اعراف / 31 . ترجمه مجتبیوی: «ای فرزندان آدم، نزد هر مسجدی _ به هنگام نماز _ آرایش خویش _ جامه و آنچه مایه آراستگی است _ فراگیرید».

به معنای تحمل یکدیگر و در کنار یکدیگر بودن و احساس قربت و نزدیکی کردن از لحاظ ظاهری است.

2. پیراستگی باطن هنگام ورود به مسجد اکنون وقت آن رسیده است که باطن خویش نیز چونان ظاهر خویش کنید و خود را به زینت های اخلاقی (= فضایل) بیارید که «در محضر دوست، آن کس نیکوست که ظاهر و باطنش همسوست»:

«وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»⁽¹⁾ واژه واژه این آیه نیز به صراحت بیان می کند آن کس که به مسجد در آید، باید خدا را خالصانه در نظر بگیرد و فقط برای خدا بیندیشد و عبادت و عمل کند. واقعیت این است که تشخیص انسان به تکرر اوست و تکرر او به سادگی می تواند به مانعی برای همبستگی تبدیل شود. یگانه راه طی شده در طول تاریخ برای ایجاد همبستگی انسان های متکثر، همان راه پیشنهادی در این آیه شریفه است که همه تکررها با یگانه کردن انگیزه ها بر مبنای عبودیت و اخلاص، به همبستگی و وابستگی به یکدیگر می رسند.

اکنون تصور کنید جمعی را، که در مسجد حاضرند و آراسته ظاهر و پیراسته باطن، آیا آنان مشکلی برای همبستگی با یکدیگر در ظاهر و باطن دارند؟ آیا تصور می شود که آنان آماده مشارکت در کارها با یکدیگر نباشند؟ آیا تصور می شود که آنان غمخوار یکدیگر نباشند؟ آیا تصور می شود که آنان در برابر سرنوشت اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و... یکدیگر بی اعتنا باشند؟ و در نهایت آیا آنان مانعی برای تشکیل امت واحده دارند؟ حقیقت این است که در این ساختار، هنگام حضور در مسجد (آراسته ظاهر و پیراسته باطن)، من خود را در او می بینم و او خود را در من می بیند، هر چه را برای خود دوست داشته

ص: 328

1- . اعراف / 29 . ترجمه مجتبیوی: «و روی توجه خویش نزد هر مسجد هنگام هر نماز به سوی او فرا دارید، و او را بخوانید در حالی که دین را ویژه او کرده باشید _ بای او انباز نگیرید».

باشم، برای او دوست دارم و هرچه برای او نخواهم، برای خود نیز نمی خواهم؛ امام علی علیه السلام فرمود:

«یا کَمیل المؤمن مرآة المؤمن لانه يتأمله ويسد ويجمل حالته یا کَمیل المؤمنون إخوة و لاشیء آثر عند کلّ أخ من أخیه یا کَمیل ان لم تجب أخاک فلسا أخاه»⁽¹⁾ از این رو هنگامی که مؤمن به دیگر مؤمن نگاه می کند، گویا هر دو یکی هستند و همبسته و وابسته؛ به تعبیر مولوی:

جان گرگان و سگان از هم جداست متحد جان های شیران خداست⁽²⁾

مسجد نماد همبستگی اسلامی

1. مسجد سازی برای ایجاد همبستگی در تاریخ اسلام، حوادث شگفت آوری رخ داده است که از منظر الهی، اهمیتی فراوان داشته و در وحی خداوند به پیامبر گرامی اسلام بازتاب یافته است تا به ما بیاموزد که از این حوادث تاریخی، باید عبرت آموخت و برای همیشه در قالب نخستین و گویاترین نمونه در حافظه تاریخی مسلمانان به یادگار بماند. حادثه چنین رخ داده است:

پس از هجرت حضرت رسول خدا به مدینه و نخستین اقدام آن بزرگوار در ساختن مسجد، نهضت مسجدسازی به سرعت شگفت آوری در میان مردم مدینه آغاز گشت و مسجدهای فراوانی در زمانی کوتاه، پدید آمد انگیزه ی مسلمانان از مسجدسازی در این دوران در این آیه به روشنی بیان شده است:

«لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ»⁽³⁾

ص: 329

1- نوری، مستدرک الوسائل: ج 9، ص 48، باب وجوب أداء حق المؤمن.

2- مولوی، مثنوی معنوی، دفتر چهارم: ص 350.

3- توبه / 108. «هر آینه مسجدی که از نخستین روز بر پرهیزگاری بنیاد یافته _ مسجد قبا _ سزاوارتر است که در آن به نماز بایستی، که در آن مردانی اند که دوست دارند پاکی ورزند و خدا پاکی ورزان را دوست دارد».

پیامبر گرامی اسلام از این روند رو به رشد مسجدسازی در میان مسلمانان استقبال کردند، ولی در سال نهم هجری در برابر مسجدسازی ابو عامر پدر حنظله شهید «غسیل الملائکه» در دهکده قبا، واکنش تندی از خود نشان دادند و دستور دادند این مسجد را خراب کنند و تیرهای آن را بسوزانند و برای مدتی، این مکان مرکز زباله باشد. (1) در قرآن چه بسیار زیبا و گویا به این واقعیت تاریخی به کارکردهای مسجد ضرار اشاره شده است:

« وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَ كُفْرًا وَ تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ إِزْوَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَ لِيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ». (2) در این آیه به صراحت بیان شده است که کارکرد مسجد «ضرار» در صدر اسلام در راستای تحقق همبستگی اسلامی نبوده است. این واقعیت تلخ تاریخی است که برخی افراد فرصت طلب از طرح رسول خدا در مسجدسازی برای افزایش همبستگی سوء استفاده کردند و همان طرح را برای کاهش همبستگی به کار گرفتند، ولی رسول گرامی اسلام به سرعت واکنش نشان داد و با تخریب مسجد ضرار، نهضت مسجدسازی را به راه و انگیزه ی اصلی خویش رهنمون ساخت.

بنابراین با توجه به تصریح قرآن، مهم ترین کارکرد مسجد، باید ایجاد و افزایش همبستگی باشد و هر مسجدی که در راستای همبستگی اسلامی عمل نکند، مسجد نیست؛ زباله دانی است که به اشتباه نام مسجد بر آن نهاده شده است! از سوی دیگر به تاریخ بنگرید، انسان هایی بزرگ به وجود می آیند تاریخ ساز؛ آنان به قدری بزرگند که به سرعت نماد یک قوم و ملت خواهند شد. بدیهی است شما نمی توانید با نمادهای گوناگون به همبستگی دست یابید. لذا بهترین راه، استفاده از مسجد برای حفظ همبستگی واحد و ماندگاری آن چهره ماندگار در حافظه تاریخی یک ملت یا تمدن

ص: 330

1- . سبحانی، فراهایی از تاریخ پیامبر اسلام: ص 486 .

2- . توبه / 107 . «و گروهی از منافقانند آنان که مسجدی گرفتند _ ساختند _ برای گزند رساندن و کفر ورزیدن و جدایی افکندن میان مؤمنان و ساختن کمینگاهی برای کسانی که با خدا و پیامبر او از پیش در جنگ بودند» .

است. در این زمینه به قرآن بنگریم که چگونه با استفاده از مسجدسازی بر قبور اصحاب کهف، ضمن ماندگار کردن نام و کار آنها در حافظه تاریخ، نماد واحد همبستگی را در ادیان و حیانی ارایه می کند:

« قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا » (1) با این نگرش است که همیشه بنای یادبود بزرگان و تاریخ سازان در فرهنگ اسلامی با مسجد شکل گرفته و با مسجد حفظ شده است و با آن تداوم خواهد یافت.

2. جهت دهی عبادی اعمال در مسجد برای تداوم همبستگی همبستگی به نقطه اتکایی نیاز دارد که در دراز مدت کارکرد خود را حفظ کند و تداوم یابد. حقیقت این است که فقط نقطه اتکایی که برای تداوم همبستگی اسلامی در مسجد می توان تصور کرد، جهت دهی عبادی به کارها در مسجد است. شما به تاریخ صدر اسلام نگاه کنید، مسجد در آن زمان کارکردی چند منظوره داشته است و فقط برای نماز و اعمال عبادی خاص مثل اعتکاف و غیره نبوده است. شما به احکام فقهی بنگرید؛ برای حضور و توقف در مسجد فقط چند مورد استثنا شده است؛ (2) در این صورت شما برای هر کاری (بجز موارد استثنا) می توانید به مسجد وارد شوید و در آنجا حضور یابید، اما فقط یک شرط را باید رعایت کنید و آن شرط، جهت دهی عبادی به کارهایتان است. اکنون به سخن قرآن بنگریم:

« قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ » (3) آوردن واژه «وجوه» و کنار هم چیده شدن واژه های «بالقسط»، «وجوهکم»، «ادعوه» و «مخلصین»، خود گویای این واقعیت است که روی و جهت هر کاری در مسجد، خداخواهی و عبودیت باید باشد. با این جهت گیری، هر کاری در مسجد عبادت است و جز کار عبادی

ص: 331

1- . کهف / 21 . «کسانی که بر کارشان آگاهی و دست یافتند _ یکتاپرستان _ گفتند: ما بر آنان مسجد می سازیم».

2- . بقره / 187 .

3- . اعراف / 29 . «بگو: پروردگار من به انصاف و داد فرمان داده و اینکه روی _ و توجه _ خویش نزد هر مسجدی _ و هنگام هر نمازی به سوی او _ فرا دارید و او را بخوانید در حالی که دین را ویژه او کرده باشید».

بگذارید دوباره از قرآن استمداد جوییم تا معارف خویش را بر ما مکشوف سازد:

«وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» (1) در این آیه نیز به وضوح جهت گیری عبادی اعمال در مسجد بیان شده است. از این منظر نیازی به اثبات چند منظوره بودن مسجد با استفاده از تاریخ نیست؛ گرچه تاریخ اسلام و سیره رسول گرامی اسلام و امیرالمؤمنین علی علیه السلام مؤید این برداشت نیز خواهد بود.

3. استفاده عمومی از مسجد نه انحصاری در قالب نماد عام همبستگی اصولاً هنگامی که مکانی به مسجد اختصاص داده شد، آن مکان از ملکیت انسان خارج شده و در ملک خداوند قرار می گیرد:

«إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (2) البته ارزشمندی تخصیص ملک به مسجد به این است که براساس تقوا و قریه‌الی الله باشد:

«لَمَسَّ جِدُّ أَسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ» (3) بر این مبنا استفاده از ملک خداوند در جهت خشنودی و تقرب به او برای همگان یکسان است و انحصاری در این زمینه امکان پذیر نیست و همگان آزادند از آن برای کارهای عبادی خویش استفاده کنند. در این زمینه رهنمودهای الهی در قرآن کریم راه گشاست. در قرآن کریم با کسانی که مردم را از استفاده عبادی از مسجد منع می کنند به شدت برخورد می شود و آنان را ستمکارترین انسان ها بر می شمارند:

ص: 332

-
- 1- جن / 18 . «و همانا مسجدها _ یا اندام های سجده _ برای خداست، پس با خدای یکتا کسی را بخوانید _ نپرستید».
  - 2- توبه / 18 . «همانا مسجدهای خدای را آن کس _ باید _ آباد کند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده».
  - 3- توبه / 108 . «هر آینه مسجدی که از نخستین روز بر پرهیزکاری بنیاد یافته _ مسجد قبا _ سزاوارتر است که در آن نماز بایستی، که در آن مردانی اند که دوست دراند پاکی ورزند و خدا پاکی ورزان را دوست دارد».

« وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا » (1) بر مبنای طرح رسول گرامی اسلام در نهضت مسجدسازی، باید مسجد به صورت نماد همبستگی اسلامی از انحصار گروه یا طایفه و قوم و قبیله ای خاص درآید. افزون براین، مسجد در قالب نماد همبستگی اسلامی باید از اختصاصی و انحصاری شدنش برای ادای چند عمل عبادی به معنای خاص درآید تا به کارکرد عام و اصلی اش برسد، همان کارکردی که مسجد در زمان رسول گرامی اسلام داشت.

4. محافظت از مسجد و جلوگیری از تخریب نماد همبستگی پس از ایجاد نماد همبستگی و طراحی ساز و کار لازم برای تداوم همبستگی، اکنون لازم است که از این نهاد محافظت نمود و در برابر هر اقدامی برای تخریب آن جلوگیری کرد. در این زمینه فقه اسلامی احکام فراوان و بسیار سخت گیرانه ای برای تعمیر و نوسازی مسجد دارد؛ افزون براین در فقه اسلامی، اساساً تغییر کاربری مسجد منتفی است و مسجد برای همیشه باید مسجد باقی بماند. در این باره قرآن کریم تلاش در جهت تخریب مسجد را بزرگترین ظلم معرفی می کند:

« وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ » (2) بدیهی است وقتی نمادی برای همبستگی اسلامی توسط پیامبر معرفی شد، نمی توان آن را تغییر داد و یا اقدام به تخریب آن کرد، بنابراین این حفاظت از نماد همبستگی اسلامی و جلوگیری از تخریب آن، وظیفه ای همگانی است.

ص: 333

-
- 1- . بقره / 114 . « کیست ستمکارتر از آن که نگذاشت در مسجدهای خدا نام او را یاد کنند و در ویرانی آنها کوشید ».
  - 2- . بقره / 114 . « کیست ستمکارتر از آن که نگذاشت در مسجدهای خدا نام او را یاد کنند و در ویرانی آنها کوشید؟ اینان را نرسد که در آیند مگر بیمناک و هراسان؛ آنان را در این دنیا خواری و رسوایی و در آن جهان عذابی بزرگ است ».

آینده را از نو نمی سازیم، ما کوله باری از تجربه به همراه داریم با بیش از هزار و چهارصدسال پشتوانه، اکنون باید دوباره بیندیشیم که چه داریم و چه کم داریم؟ باید بیندیشیم که چه می کنیم و چه باید بکنیم؟ واقعیت تاریخی این است که در طرح نبوی، مسجد هم معبد بوده است و هم مدرّس؛ هم محراب بوده است و هم مهمانخانه. از این رو باید آینده را از مسجد بسازیم و آینده خویش را با مسجد تضمین کنیم. همان گونه که از آیات و تاریخ صدر اسلام بر می آید.

در پایان اگر مسجد، کارکردهای تعریف شده خود (در آیات و سیره) را داشته باشد و از انحصار گروه یا عمل خاصی درآید، بدون تردید دوباره همان کارکرد تربیتی گسترده ای که در صدر اسلام داشت، پیدا خواهد نمود و در قالب نماد همبستگی در سطح ملی مطرح خواهد شد.

چکیده

نگارنده پس از ارائه تعریف استقلال و اشاره به اهمیت آن، دیدگاه اسلام در مورد استقلال فرهنگی را مطرح و تحت عنوان مسجد و زمینه های استقلال فرهنگی آن، اذان را ندای آزادی و استقلال و قبله را نماد استقلال دانسته است و دخالت ندادن بیگانگان در امور مسجد و دفاع و حتی جهاد برای حفظ مساجد را جلوه های روشن استقلال فرهنگی اسلامی شناسانده است.

اشاره

برای مفهوم استقلال معانی گوناگونی طرح شده که جامع اشتراک بسیاری باهم اند و آن قطع مداخله بیگانگان، رهایی از سلطه استعمار، احیای هویت ملی و دینی است. این ها مفاهیمی هستند که از ادبیات در دست، درباره استقلال قابل استنباط است. (1) میل به استقلال، میلی فطری و درونی است و افراد و جوامع گوناگون در پی هویت و استقلال خویشانند و عزت نفس خود را بر هر چیز مقدم می دارند و یکی از علت های

ص: 335

کشمکش های عمده میان افراد بشر و جوامع گوناگون همین امر است. (1) استقلال جنبه های حقوقی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دارد. وجوه گوناگون استقلال بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند. بدون تحقق شکل حقوقی حاکمیت ملی نمی توان استقلال سیاسی داشت و بدون وجوه استقلال سیاسی نیز هویت فرهنگی مستقل متحقق نمی شود. شرط لازم برای استقلال با آزادی سیاسی در صحنه بین المللی و امور داخلی، استقلال فرهنگی است؛ یعنی تحول عمیق اعتقادی، فکری و اخلاقی که طبعاً با ترک فرهنگ دیگران و بازگشت به اسلام و فرهنگ غنی و توحیدی آن همراه است. (2)

اهمیت استقلال فرهنگی

استقلال فرهنگی، فکری و مکتبی از مهم ترین مسائل هر جامعه است. هر ملتی که از خود مکتبی مستقل و استقلال فکری داشته باشد و زیر بار مکتب های بیگانه نرود، حق حیات دارد. هر ملتی که فاقد مکتب مستقل باشد و بخواهد مکتبش را از بیگانه بگیرد یا گرایش به مکتب های بیگانه داشته باشد، ناچار تن به بردگی و بندگی بیگانه خواهد داد و در پی آن استقلال فکری و فرهنگی خود را به دست نمی آورد. (3) چنانچه ملتی استقلال سیاسی و اقتصادی به دست بیاورد، ولی استقلال فرهنگی نداشته باشد، آن ملت و جامعه شکست خواهد خورد. (4) از آن جا که استقلال و موجودیت هر جامعه از استقلال فرهنگی آن سرچشمه می گیرد و فرهنگ، اساسی ترین و اصولی ترین نقش را در کسب استقلال همه جانبه و حفظ و استمرار آن ایفا می کند، لذا اصلاح فرهنگ در رأس تمام اصلاحات قرار دارد و تحول فرهنگی را بزرگ ترین تحول در جهت رسیدن به جامعه انسانی سالم و مستقل می دانند؛ چرا که فرهنگ بزرگ ترین عاملی است که ملت را به تباهی و یا اوج عظمت و قدرت می رساند.

ص: 336

- 1- . استقلال و ضرورت های جدید: ص 11 .
- 2- . فرهنگ واژه های انقلاب اسلامی: 85 _ 87 .
- 3- . پیرامون انقلاب اسلامی: ص 158 _ 167 .
- 4- . همان: ص 170 .

اسلام که دارای یک آیین اعتقادی، عبادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است و به طور کلی یک نظام کامل و فرهنگی مستقل دارد که از وحی سرچشمه می‌گیرد، جهان بینی مخصوصی دارد که زیربنای تمام برنامه‌هایش به شمار می‌رود و پرورش فضائل و کمالات انسانی را در رأس تمام برنامه‌های خود قرار می‌دهد. (1) فرهنگ غنی و انسان ساز اسلام به پیروانش استقلال و آزادی بخشیده و در برنامه‌هایش تابع هیچ مکتبی نیست و از پیروانش نیز خواسته تابع هیچ مکتبی جز اسلام نباشند.

با توجه به این واقعیت، که تحمیل فرهنگ‌های استعماری و استکباری و جایگزین کردن آن‌ها به جای فرهنگ‌های ملی و مذهبی کشورهای ضعیف و ستم دیده، سرلوحه سیاست‌های سلطه‌گران و قدرت‌های استعماری قرار دارد تا بدین وسیله بتوانند به صورت عمیق تر آن‌ها را زیر سلطه خویش در آورند و چون خداوند برای عزت و استقلال مسلمانان اهمیت فراوان قائل است (2) و حفظ اسلام و عظمت مسلمانان را مبتنی بر حفظ استقلال سیاسی - فرهنگی و دوری از سلطه کافران و مشرکان دانسته است. لذا در قرآن بعد از موضوع جهاد، مسئله‌ای که بسیار روی آن تکیه شده است، موضوع استقلال مسلمانان است و این که کافران بر آنان هیچ گونه سلطه و استیلائی نداشته باشند.

«لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا» (3) و مسلمانان را از هرگونه تسلیم و ساده‌انگاری و زود باوری در برابر بیگانگان برحذر داشته و خواهان هوشیاری در برابر توطئه‌های دشمنان است و از مسلمانان خواسته در برابر توطئه‌ها و هجوم بیگانگان همیشه در حال آماده باش باشند. (4)

ص: 337

1- . مقایسه تئوری‌های مقایسه‌ای: ص 64 .

2- . منافقون / 8 .

3- . نساء / 141 .

4- . نساء / 144 .

در مسجد زمینه‌هایی وجود دارد که نه تنها بر آموزه استقلال فرهنگی مسلمانان تأکید می‌ورزد بلکه زمینه آن را فراهم می‌سازد:

1. اذان ندای آزادی و استقلال هر ملتی در هر عصر و زمانی برای برانگیختن عواطف و احساسات افراد خود و دعوت آنان به وظایف فردی و اجتماعی شعاری داشته است و این موضوع در دنیای امروز به صورت گسترده تری دیده می‌شود.

یهودیان، پیروان خویش را برای دعوت به نماز با دمیدن در شاخ آگاه ساختند. مسیحیان در گذشته و امروزه با نواختن صدای ناقوس، پیروان خود را به کلیسا دعوت می‌کنند ولی در اسلام برای این دعوت، از شعار اذان استفاده می‌شود که به مراتب رساتر و مؤثرتر است. صدای اذان به هنگام نماز در مواقع گوناگون از مأذنه شهرهای اسلامی ندای آزادی و نسیم حیات بخش استقلال و عظمت است که گوش‌های مسلمانان راستین را نوازش می‌دهد و یکی از رموز بقای اسلام و یکی از شعائر بزرگ اسلامی و سندی بر ایستادگی آیین و فرهنگ مسلمانان در برابر گذشت قرون و اعصار و دشمنان اسلام است.

شاهد این گفتار، اعتراف صریح یکی از رجال معروف انگلستان است که در برابر جمعی از مسیحیان چنین اظهار می‌داشت:

«تا هنگامی که نام محمد صلی الله علیه و آله در مأذنه‌ها بلند است و کعبه پابرجاست و قرآن رهنما و پیشوای مسلمانان است، امکان ندارد پایه‌های سیاست ما در سرزمین‌های اسلامی استوار و برقرار گردد»⁽¹⁾. 2. قبله، نماد استقلال امت اسلامی قبله اهمیت فراوانی دارد، زیرا نماد استقلال امت اسلامی به شمار می‌آید. بیننده خارجی

ص: 338

1- حج و حرمین در تفسیر نمونه: ص 411_412؛ دولت رسول خدا: ص 108.

که به اصول و عقاید اسلامی آگاهی ندارد، در حکم خود فقط به مظاهر خارجی آن اعتماد می کند و در صورتی که قبله اسلامی همان قبله یهودیان باشد، اسلام را مانند یهودیت به شمار می آورد. بنابراین تغییر قبله و جدایی آن از قبله یهود، این برداشت های غلط را باطل می سازد و شاید شادمانی یهودیان از توجه مسلمانان به قبله آنان یعنی بیت المقدس به همین علت بوده که یهودیان گمان می بردند مردم میان دین اسلام که پیامبر منادی آن بود با دین آنان فرقی نیابند.

تغییر قبله، این آرزوی آنان را نقش بر آب کرد و به همین جهت یهودیان در برابر اسلام صف آرای کردند؛ قرآن در این باره تصریح کرده و آرا و گفته های آنان را منعکس نموده است؛ گروهی از آنان در برابر پیامبر جبهه گیری کرده و گروهی دیگر از آنان از پیامبر درخواست می کردند که به قبله پیشین خود باز گردد تا او را تصدیق نمایند. آنان با این گفته، جز فریب پیامبر هدف دیگری را دنبال نمی کردند، تغییر قبله، نمادی از جدایی کامل یهودیان به شمار آمد و راهی ویژه و متمایز از دیگران را که مظهر اسلام و خلاقیت های آن بود، آشکار می ساخت. (1) آیات 143_ 150 بقره به یکی از تحولات مهم تاریخ اسلام که موجی عظیم در میان مردم پدید آورده، اشاره می کند. پیامبر اسلام مدت سیزده سال پس از بعثت در مکه و چند ماه بعد از هجرت در مدینه، به امر خداوند به سوی بیت المقدس نماز می خواند، ولی بعد از آن، قبله تغییر یافت و مسلمانان مأمور شدند به سوی کعبه نماز بگذارند. بیت المقدس، قبله نخستین و موقت مسلمانان بود، لذا پیامبر انتظار می کشید که زمان تغییر قبله صادر شود به خصوص این که یهود پس از ورود پیامبر به مدینه، این موضوع را دستاویز خود قرار داده بودند و مسلمانان را سرزنش می کردند که اینان استقلالی از خود ندارند. این ها پیش از آنکه ما به آن ها یاد بدهیم اصلاً از امر قبله سر در نمی آوردند و نبود قبله، دلیل بر نبود مذهب و مکتب مستقل است.

آیه 144 بقره به این امر دلالت دارد و فرمان تغییر قبله در آن صادر شده است:

ص: 339

«ما نگاه های انتظارآمیز تو را به سوی آسمان (برای تعیین قبله نهایی) می بینیم! اکنون تو را به سوی قبله ای که از آن خشنود باشی باز می گردانیم پس روی خود را به سوی مسجدالحرام کن و هر جا باشید، روی خود را به سوی آن گردانید...».

پیامبر از وابستگی و نداشتن قبله ای مستقل برای مسلمانان نگران بودند، لذا با تغییر قبله، استقلال مسلمانان به اثبات رسید و پیامبر خشنود گردید. (1) 3. دخیل ندانستن بیگانگان در امور مساجد قرآن کریم در تبیین یکی از اساسی ترین برنامه های اجتماعی و سیاسی و عقیدتی عموم مسلمانان را مخاطب قرار می دهد و در قالب وظیفه ای قطعی می گوید:

« ولا تركنوا الى الذين ظلموا فتمسكم النار و مالکم من دون اللّٰه من اولیاء ثم لا تُنصرون» (2) «به کسانی که ظلم و ستم کرده اند تکیه نکنید (و اعتماد و اتکای شما بر این ها نباشد) چرا که این امر سبب می شود که عذاب آتش، دامن شما را بگیرد و غیر از خدا هیچ ولی و سرپرست و یآوری نخواهید داشت و هیچ کس شما را یاری نخواهد کرد».

اتکا و اعتماد بر کافران، موجب ضعف و ناتوانی جامعه اسلامی و از دست دادن استقلال و تبدیل شدن به عضوی وابسته و ناتوان می گردد، لذا این گونه اتکا و اعتمادها و ناکامی و ضعف جوامع اسلامی، نتیجه ای نخواهد داشت؛ زیرا اعتماد بر ظالمان در فرهنگ فکری جامعه تدریجا اثر می گذارد و تکیه و اعتماد بر دیگران در شکل وابستگی آشکار می شود و این وابستگی خواه از نظر فکری و فرهنگی باشد یا غیر آن، نتیجه ای جز اسارت

ص: 340

1- . تفسیر نمونه: ج 1 ، ص 509 ؛ تفسیر نور: ج 1 ، ص 289 .

2- . سود / 113 .

و استعمار به بار نمی آورد. (1) از آیه فوق استفاده می شود که مسلمانان نباید در پایداری بر دین و پیشبرد اهداف آن بر ستمگران اتکا کنند و از آنان یاری طلبند و تکیه بر ستمگران برای گسترش توحید و دین، خروج از حد و مرز تعیین شده است.

ستمگران هرگز اهل ایمان را در رسیدن به هدف های توحیدی شان یاری نخواهند کرد و تنها با اتکا بر خداوند و یاری طلبیدن از او می توان بر دین داری پایداری کرد و اهداف دین را پیش برد. (2) استفاده از مذهب بر ضد مذهب همواره راه و رسم استعمارگران و دستگاه های جبار و منافقان در هر اجتماعی بوده است. برخی از محققان گفته اند مسبب ساخت مسجد ضرار به وسیله منافقان، نامه ی ابوعامر راهب نصرانی به آنان بود که نیرو و سلاح تهیه کنند و مسجدی برای او بسازند تا نزد قیصر روم رفته و سپاهی را برای اخراج پیامبر و یارانش از مدینه با خود به همراه آورد. منافقان در پی نامه ابوعامر تصمیم به ساخت مسجد گرفتند تا افزون بر ایجاد تفرقه بین مؤمنان، محلی برای ورود فرستادگان ابوعامر و در انتظار آمدن وی با سپاه شام باشند؛ (3) لذا پیامبر با آن عظمت و مقام دستور تخریب مسجد ضرار و آتش زدن آن را دادند. برای اینکه مسجد ضرار مسجد نبود، بل در واقع بت خانه و کانون تفرقه و نفاق بود! خانه خدا نبود، خانه شیطان بود و هرگز اسم و عنوان ظاهری واقعیت چیزی را دگرگون نمی سازد.

درس ارزنده ای که از جریان مسجد ضرار و آیات 107 سوره توبه فرا می گیریم این است که یک کانون فعال و مثبت دینی کانونی است که از دو عنصر مثبت تشکیل شود. نخست شالوده و هدف آن از آغاز پاک باشد «اسس علی التقوی من اول یوم...» و دیگر این که مؤسسان و پاسدارانش افراد پاک و درستکار و با ایمان و مصمم باشند:

«فیه رجال یحبون ان یتطهروا». (4)

ص: 341

-
- 1- . تفسیر نمونه: ج 9، ص 261 _ 262 .
  - 2- . تفسیر راهنما: ج 8، ص 277 _ 278 .
  - 3- . دائرة المعارف قرآن: ج 2، ص 34؛ بحار الانوار: ج 21، ص 257 .
  - 4- . تفسیر نمونه: ج 8، ص 146 .

4. دفاع و جهاد برای حفظ مساجد از جمله عوامل مؤثر در تداوم استقلال فرهنگی مساجد، دفاع جامعه از هجمه دشمنان از داخل و خارج است قرآن مسلمانان را به دفاع از اسلام و استقلال فرهنگی جامعه اسلامی فرا می خواند و خواستار آمادگی نظامی جهت حفظ مکتب و ارزش ها و حقوق انسانی مسلمانان است. لزوم آمادگی و تقویت قوای نظامی و تهیه ادوات جنگی برای نبرد با دشمنان خدا، وظیفه ای بر عهده ی تمام مسلمانان است.

« ولو لا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع و صلوات و مساجد يذكر فيها اسم الله كثيرا »، (1) آری اگر افراد با ایمان و غیور دست روی دست بگذارند و تماشاچی فعالیت های ویران گرانه ی طاغوت ها و مستکبران و افراد بی ایمان باشند و آن ها میدان را خالی ببینند، اثری از مراکز عبادت الهی نخواهند گذارد و اگر آن ها فرصت پیدا کنند، تمام این مراکز را با خاک یکسان خواهند کرد.

در پایان آیه خداوند، وعده نصرت الهی را تکرار و تأکید کرده و می گوید: به طور مسلم خداوند کسانی که او را یاری کنند و از آیین و مراکز عبادی اش دفاع نمایند یاری می کند و بدون شک این وعده خدا تحقق یافتنی است. چرا که او قوی و قادر و شکست ناپذیر است.

« و لينصرن الله من ينصره ان الله لقوى عزيز »، (2)

ص: 342

1- حج / 40 .

2- تفسیر نمونه: ج 14 ، ص 117 .

چکیده

نگارنده نخست با اشاره به تفاوت جهانی شدن و جهانی سازی، جهانی شدن را اصطلاحی ناظر به یک واقعیت عینی و خارجی دانسته است که در آن حیثیت فاعلی و ارزشی، مدنظر نیست و در مقابل، جهانی سازی را اصطلاحی ناظر به حیثیت فاعلی و ارزشی پدیده یا وضعیت جهانی شدن معرفی نموده است و به تعبیر روشن تر آن را حاکی از یک ایدئولوژی و یک برنامه هدفمند برای جهان شمول کردن پاره ای از امور شناسانده است.

در بخش اول این مقاله تحت عنوان جهانی شدن، مبانی، مؤلفه ها و پیامدها، جهانی شدن فرآیندی است در ارتباط با چهار حوزه فنی، اقتصاد، سیاست و حوزه فرهنگ که مقاله در بررسی این نکته که آیا جهانی شدن یک برنامه است یا یک پدیده طبیعی؟ در ادامه با ذکر عناصر اساسی مدرنیسم:

عقل گرایی، اومانیسم (انسان گرایی)، سکولاریسم (جدانگاری دین و دنیا) و آزادی به بحران های دامن گیر جوامع مدرن مشتمل بر:

بحران معرفتی، بحران اخلاقی و بحران روانی اشاره نموده است و در بخش دوم تحت عنوان کارکردهای مساجد، نقش مسجد در عصر جهانی شدن را:

تکثیر اندیشه دینی، زدودن شبهات فکری، تأمین بهداشت روانی، ترویج اندیشه مهدویت و حل مسأله بازیابی هویت معرفی نموده است.

«جهانی شدن» (Globalization) اصطلاحی ناظر به واقعیتی عینی و خارجی است که در آن حیثیت فاعلی و ارزشی، مدنظر نیست؛ به دیگر سخن، بحث در باره پدیده یا وضعی است که آدمیان اینک و در دهه های اخیر، با آن مواجه بوده و آن را در حال تحقق می بینند. در مقابل، «جهانی سازی» (Globalizing) اصطلاحی ناظر به حیثیت فاعلی و ارزشی پدیده یا وضع جهانی شدن است و به تعبیر روشن تر: حاکی از یک ایدئولوژی و برنامه ای هدفمند برای جهانشمول کردن پاره ای از امور است.

این نوشتار ابتدا به تبیین مقوله جهانی شدن می پردازد؛ سپس از جهانی سازی و راست و ناراست بودن آن سخن می گوید، آنگاه در باب نقش و جایگاه مساجد در عصر جهانی سازی و کارکردهای مؤثر آن سخن خواهد گفت.

بخش اول: جهانی شدن، مبانی، مؤلفه ها و پیامدها جهانی شدن

جهانی شدن فرایندی است مرتبط با چهار حوزه

1) حوزه فنی: در این حوزه، از وقوع و شکل گیری «انقلاب صنعتی و علمی سوم» سخن به میان می آید. «انقلاب صنعتی و علمی اول» از نیمه قرن 16 تا پایان قرن 17 شکل گرفت که در طی آن پیشرفت های شایان توجه و چشم گیری در زمینه های مهندسی، کشاورزی، پزشکی و جنگ پدید آمد.

«انقلاب صنعتی و علمی دوم»، در نیمه قرن نوزدهم رخ داد و موجب دگرگونی در عرصه توزیع و ارتباط و نیز تولید دیدگاه های علمی بدیع و اساسی گردید. در «انقلاب صنعتی و علمی سوم» ما با انقلابی در عرصه ارتباطات و فناوری اطلاعات مواجه هستیم. در این مرحله، «نظام جهانی اطلاعات» (World Informstion Order) از چند طریق شکل می گیرد:

الف. ارتباطات رایانه ای و تلفنی؛ ب. ارتباطات ماهواره ای؛ ج. شبکه های بدون مرز تلویزیونی و رادیویی.

علاوه بر موارد مزبور، توسعه صنعتی حمل و نقل هم در این میان نقش آفرین است. مجموعه عوامل یاد شده، سبب برچیده شدن عامل «زمان و مکان» و جغرافیا در ارتباطات ملل گوناگون شده است. از این ویژگی به «افشردگی مکانی» و «باطل شدن جغرافیا» نیز تعبیر می کنند.

در چنین شرایطی است که آدمیان احساس می کنند در «دهکده ای جهانی» به سر می برند.

2) حوزه اقتصاد: در جهانی شدن اقتصاد، شاهد افول و تضعیف «اقتصاد کینزی» هستیم. براساس اقتصاد کینزی که در مقابل اقتصاد کلاسیک است، دست نامرئی بازار به تعدیل چرخه اقتصادی می پردازد و دولت نباید در این چرخه مداخله کند. از آن رو که اقتصاد کلاسیک رفاه اقتصادی به بار نیاورد و به شکاف طبقاتی انجامید، کینز قائل به نقش و مداخله دولت در اقتصاد برای حل بحران پیشین گردید، اما امروزه با جهانی شدن اقتصاد، حاکمیت و مداخله دولت در اقتصاد ملی تضعیف می شود و در مقابل، آنچه برجسته و تقویت می گردد، نقش شرکت های چند ملیتی است که وطن و ملیت خاصی ندارند و در پی تولید ارزان تر و با صرفه تر هستند. این شرکت ها از محدودیت قوانین سیاسی و حقوقی ملی تا حدّ زیادی رهایی می یابند. اینجاست که اقتصاد ملی کم رنگ می شود. در چنین فضایی، سازمان تجارت جهانی (WTO) پدید آمد که نمادی برای جهانی شدن اقتصاد است.

3) حوزه سیاست: در حوزه سیاست، شاهد پیدایی و بسط و گسترش روزافزون نهادهای سیاسی بین المللی و یا مؤثر در سیاست بین الملل هستیم. سازمان ملل، بانک جهانی، سازمان تجارت جهانی و مؤسسات بین المللی متعدد مدافع اموری همچون حقوق بشر و محیط زیست، عرصه را بر سیاست ملی تنگ کرده و رابطه دولت _ ملت را دچار چالش متعدد نموده اند. به این معنا که گاه تصمیمات حاکمیت، در محدوده ملی، در تضاد با دریافت ها و رهیافت های چنین نهادها و مؤسساتی قرار می گیرد؛ گاه یک تصمیم قضایی، مخالف حقوق بشر شمرده می شود و گاه یک تصمیم اقتصادی دولت، با مخالفت سازمان های مدافع محیط زیست رو به رو می گردد که اقتدار سیاسی دولت را با چالش مواجه می سازد.

4) حوزه فرهنگ: در حوزه فرهنگ، شاهد تقارب و به تعبیر دقیق تر، انتقال فرهنگ ها هستیم. در این انتقال و ارتباط، فرهنگ با تمامی اجزا و ارکان خود، همچون دین، آداب و رسوم و باورها انتقال پیدا می کند و گسترش می یابد. نهادهای فرهنگی _ حقوقی بین المللی همچون مؤسسات پاسبان حقوق بشر، نمادی از جهانی شدن در عرصه فرهنگ هستند.

جهانی شدن یک برنامه یا یک پدیده طبیعی؟

بحث مهمی که در اینجا مطرح است اینکه آیا با یک پدیده طبیعی با نام جهانی شدن روبرویم یا با یک برنامه طراحی شده و هدفمند؟ برخی معتقدند آنچه آن را جهانی شدن می نامیم مولود طبیعی و جبری پاره ای علل و عوامل فنی و فناورانه است، اما در مقابل، برخی دیگر برآنند که این وضعیت، برنامه ای طراحی شده و هدفدار برای تحقق اهداف و امیال غرب است که در این راستا از تعبیراتی همچون «امریکایی سازی جهان» یا غربی سازی جهان استفاده می شود. به نظر می رسد هر یک از دیدگاه ها بازتاب وجهی از واقعیت اند.

از سوی دیگر، انقلاب ارتباطی و اطلاعاتی و فراگیر شدن وسایل ارتباط جمعی و زوال مرزهای جغرافیایی و مرگ زمان و مکان، مولود طبیعی رشد خیره کننده دانش فنی و فناوری است. جهانی شدن به این معنا، امری طبیعی جلوه می کند. همچنین باید گفت از آن رو که این وسایل پیشرفته ارتباط جمعی، در دامن کشورهای غربی متولد شده و رشد کرده اند، ممکن است عاملی برای انتقال آنچه این کشورها طراحی می کنند باشند و اهداف غربی را محقق سازند. چنین وضعی، اکنون در مسئله جهانی شدن حاکم است و ما در واقع با جهانی سازی مواجهیم.

در اینکه غرب در مسئله جهانی شدن، چه چیزی را به دیگران تحمیل می کند دو دیدگاه مطرح است:

دیدگاه اول: برخی معتقدند در جهانی شدن، آنچه به دیگران منتقل می شود «مدرنیسم» (Modernism) است. مطابق این دیدگاه، مدرنیسم که ذاتا ماهیتی هژمونیک دارد تسری می یابد و به آخرین مرحله تجلی و تکامل خود می رسد.

دیدگاه دوم: مطابق این دیدگاه، جهانی شدن در ارتباط اساسی با پست مدرنیسم (Post-Modernism) است. سربرآوردن دیدگاه ها و اندیشه های جدید در عرصه های گوناگون، تسلط و غلبه و یکپارچگی مدرنیسم را ستانده و جهان را دچار تکثر می کند. «کیت نش»، از مدافعان دیدگاه دوم است. به نظر می رسد نظریه دوم، چندان مطابق با واقعیت نباشد، زیرا اولاً پست مدرنیسم، دست کم طبق پاره ای نگرش ها، نقدی از درون تمدن غرب بر مدرنیسم است. پست مدرنیسم، حکایت نارسایی های مدرنیسم و البته در چارچوب اندیشه غربی است و از این رو امتداد مدرنیسم است، نه دوران و وضعی مستقل از آن. ثانياً، حتی اگر در روند جهانی شدن، اندیشه ها و فرهنگ های دیگر هم رخ بنمایانند، غلبه همچنان با مدرنیسم است. این امر درباره فرهنگ و تمدن های غیر اسلامی به دلایل ذیل صادق است:

1_ ضعف در محتوای فرهنگ ها؛ 2_ ضعف در روزآمد نبودن فرهنگ ها؛ 3_ ضعف در ناحیه وسایل ارتباطی و فنی که منجر به ضعف در فرم می شود.

درباره فرهنگ و تمدن اسلامی، قطعاً مورد اول صادق نیست، ولی مورد دوم به معنای ضعف فعالیت مسلمانان در روزآمد کردن فرهنگ اسلامی (= حفظ محتوا+ زبان و فرم جدید) و نیز مورد سوم صادق است.

اکنون به پاره ای از عوامل اصلی مدرنیسم می پردازیم تا دریابیم که با جهانی شدن، پاره دیگر جهان چه هدیه ای از غرب دریافت می کند:

عناصر اساسی مدرنیسم

1. عقل گرایی (Rationalism) انسان مدرن، با عقل ابزاری، را جدید برای زندگی خود گشود. عقل ابزاری، عقلی است که به درک جهان اطراف و روابط میان پدیده ها پرداخته و نتایج به دست آمده را به صورت قواعدی تنظیم می کند.

چنین عقلی، بیشتر کارایی عملی دارد و به انسان امروز، امکان تغییر جهان به سوی

وضع مطلوب و زندگی بهتر و راحت تر، در راستای لذا بد غریزی می دهد. این عقل، با اندیشه دینی و معارف و حیانی ارتباطی ندارد و از آن گریزان است. انسان مدرن، با کنار گذاشتن عقل شهودی، که وجه جداکننده دوران پیشا مدرن از دوران مدرن بود و می توانست در زمینه مفاهیم و حیانی و حقایق کلی هستی کاوش کند، راه و عرصه را برای عقل ابزاری گشود.

2. اومانیزم (انسان مداری) (Humanism) در دیدگاه مدرن، انسان، محور و کانون هستی است و اصالت دارد. توانایی های ذهنی و ادراکی و علمی او برای اداره زندگی اش کفایت می کنند. در دیدگاه سنتی، انسان گرچه شرافت و کرامت دارد، اما این شرافت و کرامت از طریق بندگی و عبودیت حاصل می شود؛ انسان رها و گسیخته از عبودیت، انسان شریفی نیست.

در مقابل، انسان جدید بر استقلال خود و کرامت های ذاتی خود و حاکمیت خود بر تدابیر آموزش تأکید کرده و امر و نهی صادر از جایی فراتر از خود را نپذیرفته است. در دوران ماقبل مدرن کانون هستی، خداوند و ارزش هر چیز و امدا ر نسبتش با او بود، اما در عصر مدرن، انسان مرکز عالم شد و ارزش هر چیز، وابسته به خواست و تمایل او گشت.

3. سکولاریسم (جدا انگاری دین و دنیا) سکولاریسم، فرایندی است که ضمن آن وجدان دینی، فعالیت های دینی و نهادهای دینی، اعتبار و اهمیت اجتماعی خود را از دست می دهند و این بدان معناست که دین در عملکرد نظام اجتماعی به حاشیه رانده می شود و کارکردهای اساسی در عملکرد جامعه، با خارج شدن از زیر نفوذ و نظارت عواملی که اختصاصا به امور ماورا طبیعی عنایت دارند، عقلانی می گردند. امروزه دین در غرب، از اوج، مرتبت، نفوذ فراگیر و حتی تعیین کننده و سرنوشت سازی که روزگاری از آن برخوردار بود سقوط کرده و صرفا به یک بخش از نظم اجتماعی تبدیل گردیده است.

4. آزادی انسان مدرن خود را در ساحت اندیشه، بیان و عمل، آزاد و رها می بیند. او در اجتماع آزاد است تا هرگونه که می خواهد زندگی و رفتار کند. آزادی او هیچ قیدی ندارد بجز آزادی و خشنودی دیگران. فقط زمانی که آزادی دیگران برهم خورد، آزادی محدود می شود و گرنه آدمی، اولاً و بالذات هیچ منع و محدودیتی، حتی منع و محدودیت دینی و الهی را نمی پذیرد، چرا که عرصه اجتماعی، عرصه حقوق آدمی است و این حقوق را آدمیان خود وضع می کنند نه خداوند. به دیگر سخن، در عرصه حیات جمعی و زندگی اجتماعی، مبنای رفتار آدمیان توافقات خود آنان است نه تکالیف دینی. از این رو در جوامع غربی، اموری همچون همجنس بازی مشروع و قانونی می شود.

بحران های دامنگیر جوامع مدرن

1. بحران معرفتی انسان مدرن از زمان «کانت» به بعد، میان خود و جهان واقع، فاصله ای پرنشانی می بیند. راه شناخت حقیقت اشیا به روی انسان مدرن بسته است و او با عینک ذهن خود، جهان را می بیند و می سازد. این جهان، جهان اوست نه جهان واقع. از اینجا ریشه های شک گرایی انسان جدید متولد شده است. از دیگر سو، نتیجه مطالعات هرمنوتیکی نشان می داد که هیچ فهم ناب و کاملی از یک متن، فراچنگ نخواهد آمد. در معرفت شناسی، صدق به انسجام با دیگر نظریه ها تعریف شد و نه به مطابقت با واقع؛ مبنای گروی حریفی به نام «انسجام گروی» یافت. نظریه های علوم تجربی با مشکل قطعیت نداشتن مواجه شدند و قصه تغذیه آنان از علل و عوامل غیر معرفتی بر زبان افتاد. در این میان، نظریه های علوم تجربی شتاب آلود جای خود را به دیگری می دادند و این انسان مدرن بود که روز به روز دچار بحران معرفت و فقدان اطمینان و شک و تردید بیشتری می شد.

2. بحران اخلاق در دوران مدرن، مکاتبی همچون نسبی گرایی، سودمداری و لذت‌مداری در فلسفه اخلاق پدیدار شدند که دست کم در برخی شقوق خود (هم چون لذت‌مداری یا سودمداری تعدیل نیافته) به مشکلات اخلاقی جوامع غربی و نابهنجاری‌های اجتماعی منجر شد و یا در گسترش آنها نقش داشت. چنانکه ذکر گردید، مطابق با اصل آزادی و نیز اومانیزم، انسان غربی دست خود را برای ارضای بی‌حد و حصر و لجام‌گسیخته شهوات و امیال نفسانی، گشوده دید و این چنین شد که امروزه، غرب گرفتار بحران معنویت و اخلاق است. غرب، امروزه با معضلات بزرگی همچون خشونت‌های خیابانی، مصرف‌بسیار گسترده مشروبات الکلی و مواد مخدر، داروهای توهم‌زا، آزار جنسی و هم‌جنس‌بازی روبه‌روست. از علل جمله گسترش مشکلات اخلاقی، توسعه و پیشرفت وسایل ارتباطی و فناوری اطلاعات است. شبکه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای و سایت‌های اینترنتی، در این زمینه نقشی اساسی دارند. از آثار چنین اوضاعی در جوامع غربی، فروپاشی جایگاه و منزلت خانواده، افزایش مردان و زنان بی‌همسر و یا طلاق‌گرفته و فزونی عشق‌های خارج از ازدواج است.

3. بحران روانی اضطراب و استرس، بیماری قرن و بیماری دوران مدرن است. اروپایی‌ها، خود واژه «عصر اضطراب» را برای توصیف قرن بیستم برگزیده‌اند. شکل خاص اضطراب در قرن حاضر، مولد «بی‌معنایی» و «پوچی و بی‌اهمیتی» است؛ بی‌معنایی و پوچی زندگی و بی‌هویتی انسان. جهان جدید، کانون معنوی و معنابخش زندگی خود را گم کرده است. انسان جدید ابتدا خدا را کنار زد تا با عقل خود، خود را آرام و قرار دهد، اما دیری نپایید که دانست کنار رفتن خدا از صحنه زندگی، نه فقط آرام و قرار نمی‌دهد، بل اضطراب و تشویش می‌آفریند؛ چنانکه «نیچه» می‌گوید: «خدا مرده است»؛ یعنی در دوران جدید، حضور خدا در زندگی انسان از بین رفته است. چنین است که در غرب امروز، بشر به پوچی رسیده، از ورزش و سینما همچون دین‌های جدید قدردانی می‌کند و خود را به آنها می‌آویزد.

اشاره

مساجد در عصر جهانی شدن یا جهانی سازی دارای کارکردهای اساسی است که بدان ها اشاره می شود:

1. تکثیر اندیشه دینی

همچنان که گفتیم در عصر جهانی شدن، جهان غرب می کوشد تا مدرنیسم را به نیمه دیگر جهان تحمیل کند و ذهن و ضمیر افراد سویه دیگر زمین را با زینت و زیورهای فریبنده آن تسخیر کند. برای مقابله با چنین امری، مساجد می توانند کانون هایی برای طرح اندیشه دینی در مقابل اندیشه غربی باشند. به دیگر سخن، مساجد می توانند از ظرفیت های خود سود جویند و اندیشه قدسی و الهی را که زلال و پاک و شفاف است، به مسلمانان و علی الخصوص جوانان مسلمان عرضه کنند و در مقابل مدرنیسم که رهاورد مغرب زمین است و سمت و سوی با وحی و معارف قدس و اندیشه های الهی ندارد بایستند.

2. زدودن شبهات فکری

جهان غرب می کوشد با بیان سیل آسا و انبوه شبهات فکری، اندیشه جوان مسلمان را به علایق دینی و اعتقادات مذهبی خود سست کند و به تدریج از او فردی لاقید بسازد. چنین فردی دیگر نخواهد توانست در خدمت انقلاب اسلامی و اهداف عالیه آن بکوشد و سودای پیشرفت دینی و دنیوی در سر داشته باشد.

مساجد علاوه بر راهکار تکثیر اندیشه ی دینی می توانند در این عرصه، کانونی برای دفع شبهات جدید فکری و القائات دنیای مدرن باشند و به جوانان راه حل صحیح مشکلات فکری را عرضه دارند و آنان را در برابر این هجمه شدید، بیمه نمایند؛ بدین سان مساجد در سیمای کانون مقابله با «شبیخون فرهنگی» عرض اندام کرده و جلوه گر می شوند.

بهداشت روان در جهان جدید مسئله پراهمیت و دشواری است. چنانکه آوردیم یکی از معضلات و مشکلات دنیای معاصر، مسئله بحران‌های روحی و روانی است تا بدانجا که عصر جدید را «عصر اضطراب» می‌نامند. دنیای غرب، توأم با تحمیل فرهنگ خود به دیگر جوامع بشری، بیماری دوران مدرن یعنی اضطراب را هم مخفیانه و پوشیده به آنان انتقال می‌دهد. در اینجا هم مساجد می‌توانند نقش فعالی ایفا کنند و در تطهیر ذهنی و روان و بهداشت روانی فرد کمک شایانی عرضه کنند. این امر از طریق برنامه‌های عبادی همچون دعا، نماز، راز و نیایش و عزاداری که در مساجد صورت می‌گیرد، محقق خواهد شد. نیکوست تا در اینجا به مسئله‌ای جالب توجه اشاره کنیم و آن تأثیر سبک معماری اسلامی مساجد در روح و روان و بهداشت روان افراد است.

«ویلیام جیمز» در کتاب «دین و روان» می‌گوید:

«اجازه می‌خواهم که در اینجا نظری به ساختمان‌های معابد انداخته و ببینیم که در به کار بردن زیبایی‌ها در ساختمان‌های بعضی از معابد همان نیاز و احتیاجی ملاحظه شده است که در نهاد و سرشت آدمی تعبیه شده است.

روحیه‌هایی از مردم هست که به سادگی بسیار علاقه مند بوده و به بی‌آلایشی داخلی خود اهمیت به‌سزایی می‌دهند. در مقابل، مردم دیگری هستند که به زرق و برق و جلال و جبروت اهمیت می‌دهند؛ روحیه‌ای که به جاه و جلال اهمیت فراوان می‌دهد از یک معبد ساده و بی‌آلایش خوشش نمی‌آید. او به یک سازمان روحانیتی نیازمند است که پرابهت و جلال باشد و یک مقام با عظمتی در رأس آن قرار گیرد.

این‌ها در مقابل معبد پر عظمتی که سر به آسمان برافراشته و در آن صدای تکبیر و الله اکبر با لحنی مخصوص طنین انداز باشد، عظمت و قدوسیت خداوند را بیشتر و بهتر درک می‌کنند» (1).

ص: 352

سید حسین نصر در کتاب «جوان مسلمان و دنیای متجدد» می نویسد:

«شاهکارهای بزرگ هنر اسلامی، همچون مساجد جامع قرطبه در اسپانیا، قیروان در تونس و ابن طولون در قاهره یا نظایر آنها در جهان اسلام مثل: بناها و مساجد استانبول و مخصوصا اصفهان و سمرقند، نه فقط جلوه هایی از روح وحی اسلامی را بلافاصله بازتابانده است، بل طنین جان و جوهر همان روح است و به یک معنا، روشن ترین و عینی ترین پاسخ را به این سؤال می دهد که: «اسلام چیست؟» این بناها برخی از مهم ترین جنبه های پیام اسلام را در هماهنگی و تناسب و صفا و روشنی و آرامش خود متبلور ساخته است»⁽¹⁾.

4. گسترش اندیشه ی «مهدویت»

مساجد می توانند کانونی نقش آفرین و اساسی در جهت گسترش و تعمیق اندیشه مهدویت و به سخن روشن تر، جهانی شدن مهدوی (عج) باشند. در اندیشه شیعی، مهدی موعود (عج)، روزگاری دعوت جهانی خود را آغاز خواهد کرد و حکومتی جهانی را به پا خواهد نمود و اندیشه الهی و وحیانی شیعی را در سراسر گیتی خواهد گستراند.

بنابراین شیعه معتقد به جهانی سازی مهدوی (عج) است. این اندیشه نقطه مقابل جهانی سازی غربی است که از زلال وحی به دور و بر مبنای فرهنگ و تمدن غرب استوار است. شیعه می تواند از اندیشه مهدویت سود جوید و آن را به جهانیان عرضه دارد و دل های افسرده و دردمند سراسر عالم را امیدوار سازد و به آنان بفهماند که چنان نیست که اندیشه غالب، اندیشه غرب و جهان کفر باشد. برای نیل به چنین هدفی، باید از مساجد یاری گرفت تا ابتدا خود اندیشه مهدویت در میان شیعیان به تعمیق و رشد و بالندگی برسد و زمینه صدور آن فراهم گردد.

ص: 353

1- سید حسین نصر، جوان مسلمان و دنیای متجدد، ترجمه مرتضی اسعدی، انتشارات طرح نو: ص 148 _ 149 .

از جمله فرق های دوران ماقبل مدرن و جهان سنتی با دوران مدرن این است که در دوران ماقبل مدرن، جهان و اشیای پیرامون آدمی ساده بودند نه پیچیده، این اشیا نشانه ها و آیت خداوند بود. آدمی با نظری به آنها به یاد خداوند می افتاد و یا آنکه به تأمل در خود و هستی خود و شناخت حقایق نفس خود کشانده می شد؛ به دیگر سخن، جهان چنان دیده می شد که گویی محضر و تجلی گاه خداوند است. فرآورده های عملی و فنی بشر در آن دروان هم واجد چنین وضعی بود، یعنی انسان با دیدن آنها یا به خدا و یا به نفس خود (به عنوان مقدمه ای برای رجوع به خدا) ارجاع داده می شد و چنین است که در معماری سنتی مساجد مفاهیم دینی خودنمایی می کند. اما در جهان مدرن، جهان و اشیای پیرامون آدمیان، پیچیده شدند و جامه سادگی را به در کردند؛ بشر به جای آن که به تفسیر طبیعت نشیند، به تغییر او پرداخت و دنیایی عجیب و پر زرق و برق با انواع و اقسام محصولات فناورانه مدرن پدید آورد.

در این دنیا، اشیا دیگر آیت و وجه الله نبودند. آدمی با نظر به اشیای پیرامون و مکان های اطراف خویش، به خدا یا نفس خود ارجاع داده نمی شود. به دیگر سخن، دنیای مدرن، دنیایی است که در آن محصولات که پدید می آیند و مکان هایی که ساخته می شوند، ناشی از نفسیانت بشرند، اشیا و مکان هایی که چنین باشد آیت خداوند نخواهند بود.

بنابراین، بشر در دنیای مدرن با نظر به اشیای پیرامون خود، دیگر به خود و خدا باز نمی گردد و هویت و چیستی حقیقی خود را بازیابی نمی کند، بل در همان اشیای ظلمانی و نفسانی فرو می رود. اما در همین دنیای مدرن، اشیا و مکان های سنتی و دینی که رنگ خدا به خود گرفته اند، می توانند بشر را به خود یا خدا ارجاع دهند. مسجد از جمله همین مکان هاست. مسجد مکانی است که بشر امروز هویت الهی خود را در آن باز می یابد.

در مساجد، این مؤلفه بازگشتی (بازگشت به خود و خدا) به خوبی و به زیبایی تمام، جلوه گر و آشکار است. معماری مساجد، نوای دلنواز و قدسی اذان که از مناره ها به گوش می رسد، نماز جماعتی که در مساجد برپا می شود، نیایش ها، دعاها و عزاداری هایی که در مساجد تحقق می یابد همگی عواملی مؤثر در رجوع انسان به خود و خدای خود است.

- فهرست منابع 1. گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی.
2. ابوریح، ابراهیم، امکان پاسخی معاصر و اسلامی به جهانی شدن، پگاه حوزه، ض 17، 18، 19.
3. ویلسون، براین.ر، جدا انگاری دین و دنیا، ترجمه مرتضی اسعدی در: فرهنگ ودین: مجموعه مقالات، انتشارات طرح نو.
4. دیویس، تونی، اومانیسم، ترجمه عباس مخبر، نشر مرکز.
5. کورتتی موری، جان، انسان بی خدای عصر نوگرایی و عصر فرانوگرایی، ترجمه هدایت علوی تبار، ارغنون، ش 11، 12.
6. جهانی شدن، دین و جهان گرایی، گفت و گوبا عماد افروغ، پگاه حوزه، ش 8.
7. بشرویه، حسین، جهانی شدن و حاکمیت ملی، هفته نامه آبان، دوره جدید، سال اول، ش 4.
8. دین و جهانی شدن، تقابل یا تعامل، گفت و گوبا محمد مسجد جامعی، پگاه حوزه، ض 13.
9. دین و جهانی شدن، گفت و گوبا حسین کچوئیان، روزنامه همشهری، فروردین 63، ش 3350، 3351.
10. میلاد، زکی، جهانی شدن و اندیشه اسلامی، ترجمه سید محمد موسوی، پگاه حوزه، ش 11.
11. سنت، مدرنیته، پست مدرن، گفت و گوبا سید جواد طباطبایی، هفته نامه راه نو، ش 8.
12. نصر، سید حسین، جوان مسلمان و دنیای متجدد، ترجمه مرتضی اسعدی، انتشارات طرح نو.
13. شجاعی زند، علیرضا، عرفی شدن، دین، فرد و جامعه، مجله نقد و نظر، سال 6، ش 1، 2.
14. عبدالکریم، عمرو، جهان شدن در عرصه های سرمایه، تکنولوژی و فرهنگ، ترجمه جهانگیر میرزایی، پگاه حوزه، ش 27.
15. لومر، فرانکلین، بحران مدرنیته، ترجمه جمال کاظمی، پگاه حوزه، ش 27.
16. فلسفه فرج و جهانی شدن، مجله قسبات، ش 33.
17. گرگور، گدس مک، شک و ایمان، ترجمه بهاء الدین خرمشاهی، فرهنگ و دین، انتشارات طرح نو.
18. پترسون، مایکل، بروس رایشنباخ و...، عقل و اعتقاد دینی، ترجمه ابراهیم سلطانی و احمد نراقی، انتشارات طرح نو.
19. نقد روایت ایدئولوژیک از عصر جهانی شدن، گفت و گوبا دکتر الهی، پگاه حوزه، ش 24 و 25.
20. ویژه نامه همایش جهانی شدن و دین، ش 1، دی 81.
21. جیمز، ویلیام، دین و روان، ترجمه مهدی قاننی، انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.

چکیده

انسان متشکل از جسم و روح است و همان گونه که جسم محتاج و نیازمند به غذاست، روح نیز محتاج غذاست. اگر غذای جسم مادی است، غذای روح، معنوی است. آن چه به خانواده ها آرامش و راحتی می بخشد، محبت، صمیمیت و اخلاق شایسته اعضای خانواده نسبت به یکدیگر است. از آنجا که محیط خانواده باید پرورشگاه خوب و مناسبی برای کودکانی باشد که پا به آن محیط می گذارند، لازم است پدر و مادر هرچه بیشتر در تحکیم اجتماع کوچک خانواده بکوشند و محیط سالم و آرامی را با اخلاق نیک و رفتار شایسته خویش به وجود آورند. محبت و صفای باطنی این دو اساس و زیربنای اصل تربیت فرزند است.

در خانواده اهل مسجد بهترین و عالی ترین مراقبت روحی آن است که والدین فرزندان و اعضای خانواده خویش را به اطاعت از خداوند متعال و اقامه نماز تأدیب نمایند.

باید توجه داشت که فقط در خانواده اهل ایمان و مسجد است که انسان های بزرگ ظاهر می شوند و مسیر تاریخ را براساس اراده والای خویش تغییر می دهند. در این نوشتار شاخصه های خانواده اهل مسجد مورد بررسی قرار گرفته است:

1. محبت و صمیمیت، 2. پرورش شخصیت و اعتماد به نفس، 3. تربیت دینی، 4. خلاقیت، 5. نظم، انضباط، وقت شناسی، 6. پاک‌ی و طهارت جسم و جان، 7. عدالت، 8. مشورت، 9. دانش جوئی و حقیقت طلبی، 10. آزادی اندیشه، 11. مقاومت در برابر سختی‌ها، 12. اعتدال، 13. اقتصاد مناسب، 14. ساده زیستی، 15. تربیت عقلانی، 16. تصمیم‌گیری و قاطعیت، 17. اجتماعی بودن، 18. هدفمند بودن، 19. تقسیم کار، 20. فداکاری.

این مقاله در پایان خانواده علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام را الگویی برای همه جهانیان خصوصاً خانواده‌های اهل مسجد معرفی کرده است.

اشاره

نهاد خانواده به لحاظ چند بعدی بودن و رازها و رمزها داشتن، به مطالعه، تعمیق و عبرت‌آموزی دائمی نیاز دارد. این که برای بقای خانواده توصیه و تأکید فراوان می‌شود و بسیاری از سعادت‌ها و شقاوت‌ها از درون خانواده ریشه می‌گیرد، همه دلیل بر ظرافت، اهمیت و پیچیدگی این نهاد مهم انسان‌سازی است. برنامه ریزان به ویژه آنانی که در نهادهای فرهنگی - تربیتی فعالیت می‌کنند، نباید به این مهم بی‌اعتنا بمانند و از بررسی مسائل خانواده و ارایه راه حل برای مشکلات و معضلات آن غفلت ورزند. این که خداوند در قرآن، خانواده را با عنوان «آیه» معرفی می‌نماید و آرامش و سکینه قلب آدمی را در گرو داشتن خانواده سالم و با ایمان می‌داند، برای شناخت درست این نهاد کافی است.

آیه الهی بودن، نکات حکیمانه زیادی در خود مستتر دارد؛ هرچه نشانه خدا شود، به منزله این است که صفات الهی در او بروز و ظهور دارد و آن قدر دارای قابلیت است که هم می‌توان راه خدا و مسیر بندگی را در آن آموخت و هم با آن بسیاری از حقایق را باور کرد.

اگر خانواده‌های اهل ایمان و مسجد به همین نکته توجه کنند که رابطه مرد و زن در درون خانواده جلوه‌ای از جلوه‌های الهی است و قاعده مندی‌های درونی آن باید با الهام از صفات الهی استنباط شود، در آن صورت زمینه‌های سعادت مندی در آن خانواده

خانواده اهل مسجد و نماز باید تلاش کند نشانه هایی از عدل الهی، علم الهی، قدرت الهی، قداست الهی و سایر صفات را در خود پرورش دهد و مودت را به عنوان اکسیر عظیم خانواده سالم و متعادل رعایت کند، هم چنین با پیوند عاطفه و عقلانیت در پر تو عنایات الهی، سعادت واقعی را رقم بزند.

به راستی که هم ما و هم نهادهای فرهنگی و هم دولتمردان، در مقابل خانواده مسؤولیت داریم. کم توجهی و سستی در مقابل مسائل خانواده، سستی در مقابل آرمان های اصیل دینی است؛ زیرا هسته اولیه آرمان ها و اعتقادات، قبل از هر جایی از طریق خانواده شکل می گیرد.

خانواده، کانونی متشکل از پدر و مادر و فرزندان است. زن و مردی که روزی جدا از هم زندگی می کردند، پس از وصلت و ازدواج، خود تشکیل دهنده خانواده می شوند. چیزی که انگیزه تشکیل خانواده می شود، عشق و علاقه به زندگی مستقل و نیز ارضای غرایز و از آن جمله غریزه عاطفه و آرام زیستن در کنار همسر است که قرآن نیز بدان اشاره می کند:

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» (1) «و نشانه های خداوندی این است که از جنس خودتان برایتان همسرانی آفرید تا در کنارشان آرام گیرید».

در هر خانواده فرزندان متولد می شوند که باید تربیت شوند، البته تربیت به فرایندی الهی و معنوی، زیرا فرزند باید محصول چنین روندی باشد تا براساس فطرتش به سوی مقصد سیر نماید.

تربیت در عالم انسانیت مانند عشق به زیبایی در عالم هنر است. تربیت، کودک را نمی آفریند، بل او را در راه انسان شدن شکوفا می سازد. انسان شدن نتیجه ی منطقی تربیت درست است. در واقع تربیت، پاسخی معقول و رضایت بخش به معنای هستی کودک است.

در خانواده اهل مسجد، تربیت راز و رمزهایی دارد که دانایی و توانایی و به کار بستن اصولی را می طلبد، تربیت شور و عشق می طلبد، و والدینی در این امر موفق اند که عملاً

درست زندگی کنند و الگوی مناسب داشته باشند. باید دانست که انسان پردازی، کودک نوازی و شکوفایی تنها در فضای عاطفی خانواده اهل ایمان و مسجد، شکل، قوت و استمرار می یابد.

خانواده مسجدی، مهم ترین و اساسی ترین واحد اجتماعی است که بنای آن بر الفت، همدلی و همدمی استوار و این بنا محبوب ترین بناها در پیشگاه خداوند است. روابط آن بر مؤدت و رحمت پایه گذاری شده و گرمی کانون خانواده اهل نماز و مسجد مورد توجه عمیق اسلام است.

اما چگونه می توانیم خانواده ای ایده آل و متعادل و اهل مسجد داشته باشیم؟ این سؤالی است که این مقاله می کوشد، شاخصه ها و نمونه هایی کاربردی از آن عرضه کند تا با تمسک به این شاخصه ها و معیارها، قدمی در تعادل بهتر خانواده خویش برداریم.

خانواده به عنوان هسته مرکزی تعلیم و تربیت از جهات گوناگون می تواند در امر تحکیم و تحریض اعضا برای نماز و مسجد، نقش داشته باشد. پدر و مادری که خود دارای تربیت صحیحی باشند، به طور طبیعی فرزندان معتقد و مؤمن تربیت خواهند کرد و فرزندان خانواده نیز در تعامل فکری و عملی می توانند در نحوه رفتار یکدیگر مؤثر باشند. همچنین پدر و مادرانی که به طور مرتب در فعالیت های اجتماعی و مذهبی حضور پیدا می کنند، فرزندان شان نیز اجتماعی هستند و از همین رو نه تنها در نماز جماعت شرکت می کنند، بلکه در امور دیگر نیز حضوری فعال خواهند داشت.

خانواده ها باید مراقب اعمال و رفتار فرزندان خود باشند و آنان را ترغیب به شرکت در امور مساجد کنند، همچنین باید فرزندان شان را با تشویق های کلامی و غیرکلامی به مسجد سوق دهند. یقیناً خانواده اهل مسجد، در تمامی امور موفق و اسوه ای برای سایر خانواده ها در تمامی ابعاد خواهد بود.

اهمیت و نقش مسجد

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند:

«لا یرجع صاحب المسجد بأقل من احدى ثلاث: اما دعاء یدعوه

ص: 360

یدخله الله به اکنه، و اما دعاء يدعو به ليصرف الله به عنه بلاء الدنيا، و اما أخ يستفیده فی الله عزوجل». (1) ملازم مسجد دست کم با یکی از این سه به خانه اش بر می گردد: با دعایی که به درگاه خدا می کند و خداوند او را با آن دعا به بهشت می برد، یا دعایی می کند که به سبب آن خداوند بلای دنیا را از او برمی گرداند و یا برادری که در راه خدای عزوجل از وجودش بهره مند می شود.

در فرهنگ دینی، نام مسجد یادآور بندگی و کرنش در پیشگاه خداوند متعال است. مسجد به معنای جایگاه سجد، و سجده اوج عبادت و بندگی انسان برای خداست. در حقیقت برترین و اصلی ترین محل برای عبادت و تقرب جستن به خداوند متعال مسجد است. بنابراین در قرآن کریم بر جنبه های عبادی مسجد، بیش از هر بعد دیگر تکیه شده است.

مسجد، جایگاه عبادت و پرستش خالصانه خداوند است:

«و ان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احداً». (2) مسجد، جایگاه زمزمه و نجوای صادقانه با معبود است:

«واقیموا وجوهکم عند کل مسجد وادعوه مخلصین له الدین». (3) مسجد پایگاه عروج انسان از خاک به افلاک است:

«سبحان الذی اسرى بعبدہ لیلاً من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی». (4) مسجد زیارتگاه خاص خداوند است:

«الا طوبی لعبد توفی فی بیته ثم زارنی بیته». (5) «خوشا به حال بنده ای که در خانه خویش وضو بگیرد، آنگاه مرا در خانه ام زیارت کند».

ص: 361

1- . امالی، طوسی: ص 47 .

2- . جن / 18 .

3- . حج / 4 .

4- . اسراء / 1 .

5- . مستدرک وسائل الشیعه: ج 3، ص 363 .

یکی از نقش های اساسی مسجد، فراهم کردن زمینه عبادت جمعی و خالصانه است تا مؤمنان در آنجا با پرداختن به نماز و ذکر و دعا، زنگار غفلت از دل و جان بشویند و با خداوند متعال _ به معنای واقعی کلمه _ انس بگیرند.

ابعاد تربیتی مسجد به گونه ای با ابعاد عبادی آن مرتبط است؛ زیرا عبادت، پرورش دهنده روح و روان آدمی است و پاسخ به آن، پاسخ به نیازی طبیعی است. کسی که نیازهای جسمی و روانی خود را به طور منطقی پاسخ گوید، شخصیتی متعادل می یابد.

عبادت و راز و نیاز با خداوند، نیاز واقعی و فطری هر انسان و مکمل (بلکه مقوم) شخصیت او است. البته عبادت در هر مکانی این نیاز روحی را نسبتاً تأمین می کند، ولی این نیاز در مسجد و عبادتگاه بهتر و کامل تر تأمین می شود. براین اساس باید گفت انسان فطرتاً معبد و مسجد را دوست می دارد و بدان عشق می ورزد.

مسجد با ایجاد آشنایی و پیوند میان مؤمنان و نخبگان و صالحان جامعه، بستری مناسب برای آموزش و تربیت و پرورش و در نهایت کمال ایشان فراهم می کند. در مکتب تربیت اسلامی بسیاری از مکاتب دیگر، «انزواطلبی» و «جمع گریزی» بیماری روحی شناخته می شود. در حالی که اجتماعی بودن و جمع گرایی نشانه ی سلامت روح و روان انسان و تعادل فکری او به حساب می آید. مسجد با فراخوانی پیوسته مسلمانان به جمع، روح جمع گرایی، انعطاف و نظم پذیری را در آنان تقویت می کند.

افزون بر آنچه گذشت، مسجد معمولاً جایگاه طرح مشکلات و مباحث اجتماعی است و به طور طبیعی با حضور در چنین مکانی، روح تعهد و دردمندی در فرد ایجاد می شود. مسجد پایگاه عمومی مسلمانان و محل حضور قشرهای گوناگون است. از این رو مسجد جایگاه مناسبی برای تعاون اجتماعی مسلمانان و مشارکت آنان در رفع نارسایی های اجتماعی به شمار می رود. مسجد در جایگاه اصیل خود الگوی ارزش گذاری است و ارزش های فراموش شده در مسجد مطرح می شود.

مسجد واحد اجتماعی کوچکی است، ولی نماد جامعه اسلامی و نمونه عینی حاکمیت ارزش های اسلامی به شمار می رود. بنابراین، تحقق ارزش هایی از قبیل تقوا، علم، جهاد، برادری، مساوات و عدالت، باید از مسجد آغاز شود.

همه روزه با پخش صوت قرآن و اذان از ماذنه های مساجد، فضای شهر، آکنده از یاد خدا می شود و آدمی خسته از هیاهوی دنیا را به ماوایی فرا می خواند تا روح را از غبار مادیات زدوده، دل را از زنگارها صیقل داده، نور ایمان را تجلی بخش وجود کرده و با نیروی عشق به خداوند، جان دوباره یابد.

هنگامی که صدای ملکوتی قرآن و اذان سراسر شهر را فرا می گیرد، رایحه معطر «کلام الهی» چشمان خفته را از خواب غفلت بیدار کرده، فکر و روح را به ملکوت برده و همه وجود انسان خدایی می شود. با بانگ اذان در سحرگاهان بوی عطر دل انگیز یار در همه جا می پیچد و رنگ خدا در تاریکی سحر تجلی بیشتری پیدا کرده و آن گاه حس می کنی تنها نیستی و کسی با توست که برایت محبت و عشق را فارغ از همه افت و خیزهای دنیا زمزمه می کند.

برخی از مردم در طی روز با شنیدن اذان به مسجد می روند و ضمن ادای فریضه نماز و حضور در این مکان مقدس غم ها و شادی های خود را با یکدیگر تقسیم می کنند و با تجدید بیعت روزانه مشکلات خود را به فراموشی می سپارند.

مسجد از دیرباز نقشی مهم در زندگانی تمام ایرانیان ایفا می کرده، زیرا حفظ، تعلیم و تفسیر قرآن کریم که سرآغاز آموزش و پرورش اسلامی است، در مساجد صورت می گرفته است: نقش مسجد فقط محدود به ادای نماز و یا عبادت نبوده و نیست، بل از آن به عنوان مرکز آموزش و پرورش نیز استفاده می شده است و این کار در زمان حاضر نیز در بسیاری از مساجد انجام می شود. مسجد همیشه و در هر زمان کانونی برای گردهمایی مسلمانان، رسیدگی به امور آنان و اطلاع از مشکلات و مسائل جامعه مسلمانان، از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده است.

مسجد از زمان ظهور اسلام به عنوان «نماد اسلام» مطرح شد و پیامبر با سوق دادن عمده مراکز عمومی و حکومتی به مساجد، به واقع مسجد را کانون نظام سیاسی جهان اسلام قرار داد. حکومت اسلامی در زمان پیامبر برای اداره جامعه اسلامی، همواره سعی خود را

برای رتق و فتق امور، معطوف به مساجد می‌کرد و مسجد در این زمان نه تنها به عنوان مکان ادای فرائض دینی بود، بلکه شکلی از عمارت نیز بود. بسیاری از تصمیم‌گیری‌های مهم سیاسی و اجتماعی نیز در مسجد صورت می‌گرفت و حتی طرح بسیاری از عملیات‌های نظامی در مساجد پیاده می‌شد. رفته رفته در نزد غیرمسلمانان در جهان، مسجد به یکی از مهم‌ترین مراکز و نمادی از اسلام به شمار رفت به طوری که موجودیت حکومت اسلامی نیز به آن شناخته می‌شد. به همین علت بود که خلفای اسلامی در سراسر سرزمین‌های فتح شده و به محض استقرار حکومت اسلامی در آن سرزمین‌ها، به ساخت مسجد می‌پرداختند.

مسجد، پایگاه وحدت امت اسلامی و محلی برای تقرب به درگاه الهی، مکانی است که در بین مسلمانان از جایگاهی ویژه برخوردار است. مسجد مهم‌ترین پایگاه برای شکل‌گیری انقلاب اسلامی در ایران بود و نقش اساسی در پیروزی و شکل‌گیری انقلاب اسلامی داشته است.

مسجد می‌تواند بهترین پایگاه برای وحدت و هماهنگی بین مسلمانان و بهترین پایگاه برای مبارزه با هوای نفس و مبارزه با استکبار و استبداد باشد. این فضای فرهنگی پایگاه عبادت است و این پایگاه می‌تواند بهترین نقش را در از بین بردن مسائل ضد فرهنگی ایفا کند.

مسجد مکانی است که مسلمانان را متحد می‌کند و می‌شود موضوعات مختلف به ویژه مشکلات مردم را در آن مطرح و حل کرد، مسجد محلی است که انسان را از گناه و معصیت باز می‌دارد و انسان را به خداوند نزدیک تر می‌کند.

مسجد پاک‌ترین مکان و تجلی‌گاه مقام والای انسانی بر روی زمین است، بی‌آلایش‌ترین هدیه‌ای که به آستان نیلوفری دل‌زال میهمانان خود تقدیم می‌کند قرب‌پروردگار است. بوی عطر و گلاب این مکان مقدس، مشام هر انسان تشنه‌نیاز به پرستش معبود را چنان پر می‌کند که گویی در این دنیای پر هیاهو نیستی و در آسمان لایتناهی پرواز می‌کنی. مساجد، این خانه‌های مقدس که در سکوتی معنادار، درهای رحمت و راز و نیاز را به روی مؤمنان می‌گشایند، نخستین سنگر مسلمانان و به خصوص مؤمنان هستند.

1. محبت و صمیمیت خانواده اهل مسجد، خانواده ای سرشار از محبت، صمیمیت و مهربانی است و از حیث عاطفی و آرامش روحی روانی، اسوه و الگویی برای سایر خانواده ها به شمار می رود.

کودک می خواهد، پدر و مادر بیش از حد او را دوست بدانند و نسبت به او اظهار علاقه نمایند. فرزند چندان توجهی ندارد که خانواده اش در کاخ زندگی می کند یا در کوخ و یا لباس و خوراکش خیلی اعلاست یا نه، اما بدین موضوع کاملاً توجه دارد که آیا دوستش می دارند یا نه؟ این احساس درونی را چیزی جز اظهار محبت و نوازش خانواده مسجدی ارضا نمی کند.

اخلاق و شخصیت آینده فرزندان در همین اظهار محبت ها شکل می گیرد. همین آغوش گرم مادر اهل نماز و نیایش و نوازش های مخلصانه پدر اهل مسجد است که روح بشر دوستی و علاقه به هم نوع را در فرزند می دمد و برای اظهار همدردی و کمک به دیگران آماده اش می سازد و نیز از گوشه گیری و انزوا می رهند. به واسطه محبت خانواده اهل مسجد است که فرزند احساس شخصیت می کند و خود را لایق دوستی می داند.

همین استعداد عاطفی در انسان، با تضعیف خودخواهی و سوق دادن به سوی دیگران، سبب رشد بسیاری از فضایل در او می شود. این فضایل که در مسجد پایه ریزی و نهادینه شده اند، شامل کلیه کمالات از قبیل محبت و دوستی، ایثار و فداکاری، عفو و گذشت، بذل و بخشش، تعاون و همکاری، دلسوزی و غمگساری و به طور کلی تقدم غیر بر خود است که براساس «دیگرخواهی» در انسان پدید می آید. در همه این موارد، انسان برخلاف اقتضای خودخواهی اش، قدم از دایره تنگ «خود» فراتر نهاده، گامی به سوی غیر برمی دارد و با مقدم داشتن او بر خود، و در دل گرفتن مهر و علاقه او، از فردیت خویش خارج می شود.

پیامبر اکرم فرمودند:

«آگاه باشید که مؤدت و دوستی مؤمن، از بزرگ ترین عوامل ایمان است»⁽¹⁾.

ص: 365

«سوگند به آن که جانم به دست اوست، وارد بهشت نمی شوید مگر این که ایمان بیاورید و ایمان نمی آورید، مگر این که همدیگر را دوست بدارید» (1) در نتیجه، نخستین ویژگی برجسته خانواده اهل مسجد، محبت و صمیمیت میان اعضای آن است و خانواده فاقد صمیمیت و مهربانی، اهل مسجد و متعادل نامیده نمی شود.

2. پرورش شخصیت و اعتماد به نفس دانشمندان روان شناس می گویند، تربیت کننده باید شخصیت کودک را پرورش دهد و اعتماد به نفس را به او تلقین کند، هم چنین او را بزرگوار و با شخصیت بار بیاورد. خانواده هایی که به فرزندان احترام نگذاشتند، آنها را کوچک شمردند و شخصیت شان را خرد کردند، طبعاً فرزندان ترسو و بی شخصیت بار می آورند که خود را زبون و بی ارزش می پندارند. هنگامی که بزرگ شوند، خود را کوچک تر از آن می دانند که به کارهای بزرگ دست بزنند، چنین افرادی در اجتماع منشأ اثر واقع نخواهند شد و به آسانی زیر بار ذلت خواهند رفت.

اما اگر فردی در خانواده اهل مسجد رشد و نمو پیدا نماید، خودش را بزرگ و با شخصیت می داند، لذا به کارهای پست تن در نمی دهد و زیر بار خواری و ذلت نمی رود. البته این شخصیت نفسانی تا حدودی به تربیت خانوادگی و روحیات پدر و مادر بستگی دارد. برای پرورش شخصیت انسانی کودک، باید صفات خوب او را یادآوری و او را در حضور خود و دیگران تعریف و توصیف نمود و بزرگی نفس را به او تلقین کرد که بهترین شیوه آن در خانواده های مسجدی و اهل نماز دیده می شود.

هم چنین خانواده اهل مسجد، کودکان خود را دوست می دارد، چرا که برخورداری از محبت، اساس عزت است. از سویی، اعتماد به نفس، انسان را در شناخت و انتخاب هدف عالی رهنمون می کند.

ص: 366

«امرسون» می گوید:

«اعتماد به نفس، اولین رمز پیروزی است و (در مقابل) فقدان آن اندیشه را فلج می کند»⁽¹⁾ «دیل کارنگی» می نویسد:

«اگر از من بپرسند: چه کسی موفق است؟ خواهم گفت: کسی که با قدرت تمام توانسته است، خودش را متقاعد کند که موفق می شود.

برای توفیق در کارها هیچ چیز به اندازه اعتقاد و ایمان به توانستن مؤثر نیست. اگر از اجرای کاری بترسید و فکر کنید که قادر به اجرای آن نیستید، تحت هیچ شرایطی آن کار را به نحو مطلوب نمی توانید انجام دهید.

ترس، نیروی محرکه ماشین را که باید بازده مطلوب و کافی داشته باشد، از کار می اندازد و نقش ترمز را در آن ایفا می کند. در مقابل، اعتماد و ایمان به توانستن و خواستن، شتاب چنین ماشینی را افزایش می دهد و بر کارایی آن می افزاید»⁽²⁾ استاد فقید شهید مرتضی مطهری می گوید:

«اگر انسان خود واقعی را پیدا کرد، دیگر احساس حقارت نمی کند؛ احساس قدرت و عظمت می کند، و تکبر و تجبر نمی کند، چون با روحش ناسازگار است»⁽³⁾ بنابراین، خانواده اهل مسجد و عبادت، پرورش دهنده شخصیت و تقویت کننده اعتماد به نفس در فرزندان است. چرا که والدین فهیم و دلسوز به خوبی در مکتب مسجد آموخته اند که فرزندان فاقد شخصیت و اعتماد به نفس، از آینده ای مبهم و تاریک برخوردار خواهند بود.

ص: 367

1- . نیست پیل، معجزه اراده، ترجمه وجیهه آزرمی: ص 71 .

2- . دیل کارنگی، رمز موفقیت: ص 227 .

3- . مرتضی مطهری، فلسفه اخلاق، صدرا: ص 184 .

3. تربیت دینی در خانواده اهل مسجد، اساس و پایه تربیت، متکی بر «تربیت دینی» است. خانواده خداپرست از آن جا که جهان مادی را با تمامی نعمت ها و موهبت هایش همواره در حد «وسیله» می نگرد و سعادت و نیک بختی خویش را هرگز در گرو عوامل مادی نمی داند، لذا نه تنها نامالایمات و ناکامی ها، روحیه چنین خانواده ای را تضعیف نکرده و وضع روانی آنان را متزلزل نمی گرداند، بل همین مشکلات و نامالایمات در حکم وسایل هستند که مانع تخدیر روحی آنان شده و از هرگونه سستی حاصل از خو گرفتن به زندگی بی دغدغه، جلوگیری می کنند.

جهان سرد ماشینی و بی روح که در بینش مادی وجود دارد، برای خانواده با ایمان، جهانی زنده، هوشیار، آگاه و سرشار از روح و معنا می گردد که به زندگی، روح، معنی و هدف می بخشد.

در سایه تربیت دینی و مکتب مسجد، مجموعه جهان، به خصوص زندگی انسان، که از علم و حکمت مطلق خداوندی سرچشمه گرفته است، تقدس می یابد و ارزشمند می شود؛ فعالیت های روزانه و تکالیف فردی و اجتماعی، در چارچوبی از «قداست و معنویت قرار می گیرد، و دنیای مادی مقدمه ای می شود برای رسیدن به «عالم ابدیت و جهان آخرت».

تجربه تاریخی نشان می دهد، که هر کجا ایمان واقعی تجلی پیدا کرده، عالی ترین جلوه های انسانی را با خود به همراه آورده است. عمیق ترین عواطف ملکوتی و پرهیجان ترین شور، عشق و حرکت از دل هایی سرچشمه گرفته، که نور ایمان حقیقی در آن ها تابیده، و همه جا را به نور خود روشن کرده است.

«ایمان به خدا» نه تنها به زندگی معنا می بخشد و آدمی را از «پوچی و بیهودگی» و تنهایی و غربت رها می سازد، بلکه به آن روح و صفا می بخشد و شوق و حرکت می آفریند؛ گرمی و حرارت می دهد، و همچنین آرامش آمیخته با رضایت به همراه می آورد.

4. خلاقیت خلاقیت و ابتکار عمل، ثمره شایسته خانواده های اهل مسجد و عبادت است، چرا که در چنین

خانواده ای بستر برای رشد همه استعدادها فراهم است. لازمه خلاقیت، داشتن نگرش مثبت به فکر نو و کارهای نو است. به طور کلی ویژگی های تفکر خلاق را که در خانواده اهل مسجد بروز می کند، می توان این گونه بیان کرد:

1. جرئت و شهامت اظهار نظر؛ 2. حقیقت جویی و در نظر گرفتن واقعیات؛ 3. اجتناب از سطحی نگری؛ 4. نگاهی غیر مرسوم به اشیا و پدیده ها؛ 5. داشتن انگیزه و دانش وسیع؛ 6. داشتن طرز تکفر انتقادی؛ 7. داشتن پشتکار و انضباط؛ 8. افق های دید وسیع؛ 9. تلاش اجتهادی.

این ویژگی ها، عمدتاً باید در خانواده های مسجدی، بروز کند و متجلی شود، چرا که شرایط رشد تفکرات خلاق فراهم است. والدین اهل نماز و مسجد، به فرزندان خویش، اعتماد به نفس می دهند و شرایط را برای اظهار نظر و کارهای خلاقانه فراهم می آورند و در چنین وضعیت خانوادگی، فرزندان خلاق و مبتکر و نوآور ظاهر می شوند.

5. نظم، انضباط و وقت شناسی از جمله شاخصه های مهم اعضای خانواده اهل مسجد و نماز، رعایت نظم، انضباط و وقت شناسی است. هم چنان که انضباط و وقت شناسی از ارکان زندگانی نمازگزار است، هر یک از افراد خانواده مسجدی باید برای رعایت حال دیگر اعضا، کارهای خود را منظم کند و در وقت مخصوص انجام دهد. در خانواده ای که نظم حاکم است، آرامش، صفا و صمیمیت برقرار است و همه افراد بدون نگرانی و ناراحتی و بدون این که مزاحمتی برای دیگران به وجود آورند، کارهای خود را انجام می دهند.

نظم و وقت شناسی، نشان دهنده پای بندی انسان به مقررات و برنامه های زندگی است و در موفقیت انسان بسیار تأثیر دارد. امیرمؤمنان، حضرت علی علیه السلام به دو فرزند عزیزش امام حسن و امام حسین علیهما السلام می فرماید:

«اوصیکما و جمیع ولدی و اهلی و من بلغه کتابی بتقوی اللّٰه و نظم امرکم»⁽¹⁾ «شما و همه فرزندانم و خاندانم و هر کس را که نامه ام به او می رسد، به تقوای الهی و نظم در امور سفارش می کنم».

از جمله نکات مهم و برجسته زندگی مردان بزرگ، نظم و وقت شناسی آنان است. در باره امام خمینی قدس سره نوشته اند: امام در عین پرکاری و تلاش مداوم، بسیار منظم بودند. در واقع یکی از اساسی ترین رموز موفقیت امام در زندگی، نظم ایشان بود. اطرافیان امام، زندگی ایشان را به صورت ساعت خودکار درک کرده بودند و از این رو دستور کار خود را از روی کار امام منظم می کردند. آنان دقیقاً می دانستند که امام چه ساعتی می خوابد، چه ساعتی بیدار می شود، کی باید چای بخورد و چه زمانی برای ملاقات بیرون می آید. هنگامی که امام در نجف بود، طلاب، ساعت های خود را از با در نظر گرفتن کارهای امام تنظیم می کردند.⁽²⁾ پس خانواده ای که فاقد نظم و انضباط باشد و از فرصت ها بهره نبرد، با خانواده اهل مسجد که سرشار از نظم و وقت شناسی است، فاصله ای بسیار دارد.

6. پاکی و طهارت جسم و جان خانواده های مؤمن، نمازگزار و مسجدی از سلامت جسمانی و روانی برخوردارند، چرا که آلودگی هر یک از این دو، انسان ها را از تعادل خارج می سازد و آنان را در مسیری ناشایست قرار می دهد.

در اسلام، نظافت و طهارت به اندازه ای اهمیت دارد که یکی از هدف های دین،

ص: 370

1- . نهج البلاغه، فیض الاسلام: نامه 47 .

2- . مجله با معارف اسلامی آشنا شویم: ش 51 ، ص 103 .

و جزئی از ایمان شمرده شده است:

«خداوند نمی خواهد برای شما رنج و زحمتی ایجاد کند، اما می خواهد شما را پاک کند و نعمت خویش را بر شما تمام نماید، باشد که سپاس گزار نعمت های او باشید» (1) در روایتی از پیامبر اکرم نقل شده است که:

«پاکیزگی جزو ایمان است» (2) و امام باقر علیه السلام فرمودند:

«پاکیزه کردن منزل، نیازمندی را برطرف می کند» (3) هم چنین امام صادق علیه السلام فرمودند:

«مسواک کردن از آداب پیامبران است» (4) خانه پیامبر که الگویی برای همه خانواده های اهل مسجد به شمار می رود، با همه سادگی، همیشه پاکیزه بود. آن رسول بزرگوار می فرمود: محوطه جلو خانه خود را جارو بزنید و تمیز کنید. آن بزرگوار مردم را از ناشسته رها کردن ظرف های غذا، هم چنین از بدون سرپوش گذاردن ظرف آب و غذا نهی می کرد. رسول گرامی دستور داده بود که آب ها را مطلقاً آلوده نسازند و در موقع شست و شوی بدن، داخل نهرها نشوند.

پس اگر ما بخواهیم، الگویی برای خانواده اهل مسجد و نمازگزار ارائه نماییم، از جمله شرایط چنین خانواده ای، تأسی کردن به کلام خداوند و دستورهای پیشوایان دین و پاکیزگی جسم و جان از هر نوع پلیدی و ناپاکی است، به عبارت دیگر سلامت جسم و جان، نقطه آغازین تکامل اعضای خانواده اهل مسجد است.

ص: 371

1- . مائده / 6 .

2- . مفاتیح السعاده، محمد حسابدار، انتشارات توشه، اراک: ص 95 .

3- . مأخذ قبل .

4- . مفاتیح السعاده .

7. عدالت خانواده اهل مسجد، عدالت را در همه مراحل زندگی و امور رعایت می کند، چرا که خانواده فاقد عدالت از حالت تعادل خارج می شود و نمی تواند پرورش دهنده انسان های بزرگ در آینده باشد.

سعادت‌مندی هر خانواده در گرو تعادل در مهر و محبت بین اعضا و فرزندان است؛ زیرا در فرزندان تمایلات و استعداد‌های گوناگون و بلکه متناقضی وجود دارد که اگر پدر و مادر عدالت و مساوات را رعایت نمایند و فرزندانی یا عضوی را بر دیگری ترجیح دهند، قطعاً دشواری‌هایی ایجاد می شود و چه بسا آرامش خانواده‌ای در خطر بیفتد و گاهی سرچشمه کینه توزی‌ها و بدبینی‌ها را در همین جا باید پیدا کرد. بی‌عدالتی‌ها و تبعیض‌ها سه خطر را متوجه خانواده‌ها می‌سازد:

1. فرزند به خواهران و برادران خود که محبوب تر از او هستند، بدبین می شود و کینه به دل می‌گیرد.

2. نسبت به والدین احساس خشم و کینه می‌کند.

3. این بی‌اعتنایی و تبعیض‌ها، شخصیت طفل را ضعیف می‌کند و موجب می‌شود وی در همه مراحل زندگی احساس حقارت کند.

در خانواده نمازگزار و اهل مسجد، والدین در توزیع توجه، محبت و نگاه به فرزندان، براساس آموزه‌های پیشوایان دین با نهایت عدالت و انصاف رفتار می‌کنند و به فرزندان خود مستقل از جنسیت، سن و سال و زیبایی و هوش، محبت می‌کنند و از مقایسه بین فرزندان خود که موجب ناراحتی و آزرده‌گی خاطر می‌شود پرهیز می‌نمایند.

پس خانواده مسجیدی در همه امور از افراط و تفریط پرهیز می‌کند، و برای این که زمینه‌های ارتقای علمی و معنوی فرزندان خویش را فراهم کند، عدالت را به معنای واقعی آن در هر امری در خانواده در نظر می‌گیرد.

8. مشورت از جمله شاخصه های اعضای خانواده مسجدی، توجه به اصل مشورت و همفکری در اداره زندگی خانوادگی است. پدر و مادر و فرزند باید در سامان بخشیدن به امور زندگی و تنظیم برنامه ها و تصمیم گیری ها از این امر مهم استفاده کنند. تحکم و زورگویی، امر و نهی های یک طرفه و رفتارهای تحقیرآمیز، صفا، صمیمیت، رفاقت و دوستی را از محیط خانه دور می کند.

پدران و مادرانی که در کمال صداقت و یک رنگی و ضمن احترام به شخصیت فرزندان شان، با آنان مشورت و در امور خانه از فکر و نظرشان استفاده می کنند و آمرانه با آنان سخن نمی گویند، این عمل آنان موجب خواهد شد که فرزندان نیز به والدین خود احترام بگذارند و با آنان مشورت کنند، همچنین اسرار زندگی خود را با ایشان در میان بگذارند و از راهنمایی های آنان استفاده کنند.

در چنین خانواده های متعادل و مسجدی، نوجوانان و جوانان، احساس می کنند که عضوی از خانواده هستند و به نظرهای آنان توجه می شود. بنابراین از بسیاری انحرافات ناشی از کمبودهای عاطفی و شخصیتی همچون احساس حقارت، کینه جویی و یا خشونت و گریز از خانه در امان می مانند.

در مورد اهمیت مشورت در همه امور به ویژه در خانواده، امیرمؤمنان، حضرت علی علیه السلام می فرماید:

«با افراد آزموده و صاحب تجربه هم نشین باش، چرا که آنان تجربه ها را با گران ترین بها به دست آورده اند و تو آن متاع گران قیمت را با ارزان ترین قیمت به دست می آوری»⁽¹⁾ وجود شوراهای خانوادگی سبب می شود که رفتار فرزندان تحت کنترل در آید و آنان دریابند که در همه اعمال و رفتار آزاد نیستند، همچنین در روابط و عمل کردها باید دیگران هم به حساب آیند و هنجارهای جمعی شان پذیرفتنی باشد تا بتوانند راه زندگی را بدون لغزش طی کنند.

ص: 373

1- . نهج البلاغه، ابن ابی الحدید: ج 20، ص 335، کلمه 846.

شور و مشورت های خانوادگی، رابطه اعضای خانواده را هم دوستانه می کند و هم قدمی در راه انس و الفت بیشتر برداشته می شود. مرد، رئیس شورا، زن، معاون، و فرزندان، صاحب رأی و نظرند و این در رشد سیاسی و اجتماعی شان فوق العاده مؤثر است.

9. دانشجویی و حقیقت طلبی دانش جویی و طلب علم از شاخصه های مهم خانواده مسجدی و نمازگزار است، چرا که دین اسلام علم را چراغ عقل، زینت اغنیا، جمال فقرا و بهترین هدایت می داند و هیچ گنجی را نافع تر از علم نمی داند.

پیامبر اکرم فرمود:

«العلم رأس كل خير والجهل رأس كل شر»⁽¹⁾ «دانایی سرآمد همه خوبی ها و نادانی سرآمد همه بدی هاست».

والدین اهل مسجد، باید فرزندان خود را به علم و دانش تشویق نمایند و فضایل، ارزش ها و مزایای علم و علما را به آنان تذکر دهند، و یادآور گردند علما و دانشمندان، وارثان انبیا و پیامبران اند که بر کرسی هایی بلند، فرازنده و درخشان از نور جای دارند، جایگاهی که انبیا، شهدا و جانبازان راه خدا، این موجودات مقدّس و الهی، به آن غبطه می خورند.

خانواده ای که در مسجد رشد و تعالی یافت می داند که علم و آگاهی، نخستین شرط موفقیت انسان، بلکه پایه و اساس سعادت اوست، و خوشی های دنیا و آخرت به وسیله علم به دست می آید. بنابراین همه تلاش خویش را در فراگیری دانش و حقیقت به کار می بندد. علم، سبب رشد عقلانی انسان است و استعدادهای نهفته وجودی را به فضیلت می رساند.

ص: 374

امام صادق علیه السلام در سخنی فرمودند:

«كثرة النظر في العلم يفتح العقل»⁽¹⁾ «درس خواندن و مطالعه مستمر و زیاد، عقل را شکوفا می کند».

خانواده اهل مسجد، به خوبی می داند که انسان بدون آگاهی و شناخت راه های موفقیت و شرایط بهتر زندگی کردن، نمی تواند به کمال برسد.

حضرت علی علیه السلام به کمیل فرمود:

«ما من حركة الا و أنت محتاج الي معرفة»⁽²⁾ «ای کمیل، هیچ حرکت و کاری پیش نخواهد رفت، جز این که در باره آن شناخت لازم را داشته باشی».

10. آزادی اندیشه در خانواده اهل نیایش و مسجد، امکان اندیشیدن برای همگان فراهم است؛ روحیه تحقیق و تبّیع، نتیجه آزادی اندیشه است. در چنین خانواده ای، حس کنجکاوی فرزندان تحریک می شود و در نتیجه میل به فکر کردن، مطالعه، و تحقیق کردن افزایش پیدا می کند و این خود مؤثرترین فعل تربیتی است؛ زیرا فرزندان به توانمندی های فردی و اجتماعی خود واقف می شوند و به هر چیز که در اطراف آنان می گذرد، با دقت و کنجکاوی می نگرند.

در چنین خانواده اهل مسجدی، قدرت اندیشیدن و مواجهه با اندیشه های دیگران فوق العاده تقویت می شود و با توجه به این که تربیت، یعنی حرکت به سمت بهتر شدن، یعنی راضی و قانع نبودن به وضع موجود، این که انسان هنوز وظایف خود را به خوبی انجام نداده است، لذا با امید و اعتماد به آینده، قدم هایی برای ادای مطلوب وظایف بر می دارد، و لازمه این امر، برخورداری انسان از آزادی اندیشیدن است که زمینه و بستر آن در خانواده اهل مسجد و نمازگزار وجود دارد. ضمناً میان آزادی در اندیشیدن با امید به آینده رابطه

ص: 375

1- . محدث نوری، مستدرک الوسائل: ج 2، ص 287 .

2- . تحف العقول: ص 119 .

مستقیم و معنی داری وجود دارد، به هر میزان انسان ها از قدرت اندیشیدن بیش تری برخوردار باشند، به آینده امیدوارتر می شوند و برعکس یأس و ناامیدی در میان کسانی پرورش می یابد که فقط به یک قرائت و یک نوع اندیشیدن پای بند هستند و آن چه را که خود می اندیشیده اند، مطلق می انگارند و در مواقع ناکامی، بذریأس و ناامیدی در جامعه می افشانند.

در خانواده مسجدی، آزادی اندیشه، مقدمه آزادی عقیده است. با آزادی اندیشه، عقیده، کامل و بلکه تصحیح می شود و آزادی عقیده بستر تربیت صحیح، درونی و ماندگار است.

عقل باید طوری پرورش یابد که بتواند افکار و عقاید گوناگون را بسنجد و درباره آن ها قضاوت کند. قرآن مجید، هدایت و ارشاد خدا را شامل کسانی می داند که به سخن گوش فرا می دهند و بهترین آن ها را پیروی می کنند. (1) 11. مقاومت در برابر سختی ها خانواده اهل مسجد به خوبی در برابر سختی ها و شداید مقاومت می کند، چرا که می داند مواجهه با شداید، مربی، مکمل، صیقل دهنده، جلابخش و کیمیا اثر است.

دانشمندان معتقدند بزرگ ترین دشمنی که در حق اطفال و کودکان می شود، این است که پدران و مادران ناآگاه از اصول تربیتی برای محبت و مهربانی کردن به فرزندانشان استفاده می کنند. یعنی نوازش های بی حساب، مانع شدن از برخورد با سختی، ناز پرورده بار آوردن آنان و امثالهم، که این ها موجب می شود طفل ضعیف و ناتوان بار آید.

ژان ژاک روسو در کتاب امیل می گوید:

«اگر جسم، در آسایش پیش از اندازه باشد، روح فاسد می شود؛ کسی که درد و رنج را نشناسد، نه لذت شفقت را می شناسد و نه طراوت ترحم را، چنین کسی قلبش از هیچ چیز متأثر نخواهد شد و بدین سبب شایسته معاشرت نیست زیرا مانند دیوی خواهد بود در میان آدمیان» (2).

ص: 376

1- . زمر / 18 .

2- . مرتضی مطهری، بیست گفتار: ص 183 .

خانواده مسجدی به خوبی می داند که خداوند برای تربیت و پرورش جان انسان ها دو برنامه تشریحی و تکوینی دارد و در هر برنامه، شداید و سختی ها را گنجانده است. در برنامه تشریحی، عبادات را فرض کرده و در برنامه تکوینی، سختی ها را بر سر راه بشر قرار داده است؛ گرسنگی، ترس، تلفات مالی و جانی، شدایدی است که در تکوین پدید آورده شده تا موجب تکمیل نفوس و پرورش استعدادهای عالی انسانی شود.

گوته در مورد تأثیر آلام و شداید در روحيات انسان می گوید:

«آلام و شداید، هوش انسان را تیزتر می کند و طوفان حوادث، روحيات انسان را تقویت می نماید»⁽¹⁾ افراد قوی و نیرومند کسانی هستند که در گهواره رنج، پرورش یافته اند. آنان می توانند در برابر بزرگترین مصایب مقاومت کنند، ولی کسانی که در مهد عزت و نعمت پرورش یافته اند، با یک نسیم سرد پژمرده و با یک باد شدید از جای کنده می شوند.

12. اعتدال اساس خانواده متعادل و مسجدی بر اعتدال بنا شده است لذا به افراط و تفریط کشیده نمی شود. خدای متعال امت اسلامی را امتی متعادل و میانه معرفی می کند. امت میانه یعنی امتی که همه برنامه هایش در حد اعتدال باشد و باید توجه داشت که راه و رسم اعتدال، کوتاه ترین و استوارترین راه تربیت است.

امام علی علیه السلام می فرماید:

«بر توباد میانه روی؛ زیرا یاری کننده ترین چیز برای خوب زندگی کردن است»⁽²⁾ در حقیقت سلامت فرد و جامعه در گرو تربیتی متعادل است. روان شناسی تربیتی ثابت کرده است که هرگاه انسان از مسیر اعتدال خارج شود، نقطه آغازین انحراف و گمراهی

ص: 377

1- . جعفر سبحانی، رمز پیروزی مردان بزرگ، انتشارات نسل جوان: ص 155 .

2- . غررالحکم: ج 2، ص 23 و 24 .

وی همان نقطه خروج از اعتدال خواهد بود. پس خانواده اهل مسجد، آن خانواده شایسته ای است که اعتدال را در همه زمینه ها رعایت و اجرا کند، چرا که خانواده نامتعادل از رشدی یک بعدی برخوردار است و ارزش هایی که از طریق آن حاصل می شود. از آن جا که تک بعدی است تبدیل به ضد ارزش و ضد هنجار می شود.

در نتیجه باید اذعان داشت که اعتدال یکی از ارکان خانواده اهل مسجد است، فی المثل در مسائل اقتصادی ریخت و پاش وجود ندارد و از سوی دیگر سختگیری بی حساب هم نیست. نه بریز و پاش است و نه بخور و نمیر.

13. اقتصاد مناسب اقتصاد مناسب و شایسته، ویژگی دیگر خانواده اهل مسجد است. پیشوایان معصوم علیهم السلام تدبیر اقتصادی را بخشی از دین و از نشانه های مؤمن برشمرده اند.

امام باقر علیه السلامی فرماید:

«من علامات المؤمن... حسن التدبیر فی المعیشه»⁽¹⁾ «از نشانه های مؤمن، تدبیر نیکو در معیشت (اقتصاد) است».

غفلت از مال یا سوء تدبیر درخصوص آن، زاینده فقر، و فقر زمینه ساز کفر است. تأمین آبرومندان و کریمانه معیشت خانواده، از ویژگی های مطلوب خانواده مسجدی و مؤمن است.

هم چنین لازمه داشتن اقتصاد مناسب، کار، تلاش و فعالیت است. کار و تلاش از عوامل خوش بختی و سعادت انسان، مایه نجات او از افسردگی؛ موجب شادی و نشاط روان، سبب رشد و سلامت اعضا، عامل استقلال و سرپا ایستادن، و مانع رنج ها و غصه هاست. فقر و ناداری، بلایی مخوف و مصیبتی جان کاه برای انسان است. بخشی از درگیری های خانواده، سستی ها و سردی ها در روابط و بی اعتنائی به حقوق و مقام همسر، به علت جنبه های مالی به ویژه با فقر و تنگ دستی است.

ص: 378

1- . وسائل الشیعه: ج 12، ص 42.

خانواده مسجیدی به این مسائل وقوف کامل دارد و از اقتصادی مناسب و شایسته برخوردار است. فقدان کار و معیشت مناسب، برابر است با فقر و نداری، و هر کجا که پای فقر باز شد، معضلات رشد می کند و زمینه های ارتقا و تعالی اعضای خانواده مسدود می شود.

14. ساده زیستی با یک بررسی عاقلانه، درباره زندگی های تجملاتی و تشریفاتی به این نتیجه می رسیم که با پرهیز از چشم و همچشمی ها و تقلید نکردن از رسم های غلط و نیر بی اعتنایی به حرف های بی ارزش افراد نادان، چنان چه زندگی مان با نظم و حساب و قناعتی صحیح همراه باشد، ناراحتی ها و نگرانی ها از بین می روند و به آرامش واقعی می رسیم، چرا که آسایش واقعی در ساده زیستی نهفته است.

در این زمان که تقلید از یک دیگر و نیز از رسوم غلط، اساس زندگی صحیح اسلامی و انسانی را با خطرهایی روبه رو کرده، حرکتی فرهنگی و بازدارنده از سوی خانواده های اهل مسجد، ضروری است تا با الگو قرار دادن تعالیم سعادت بخش اسلام، مردم عزیزمان خصوصا نسل جوان، با بینش بهتر و آگاهی بیش تر در کمندهای نامرئی شیطان و استکبار جهانی گرفتار نشوند. در مورد زندگانی پیامبر نقل شده است:

«و كان خفيف المؤمنه»⁽¹⁾. «پیامبر اکرم زندگانی ساده و کم هزینه ای داشت».

امام علی علیه السلام می فرماید:

«پیامبر به کم ترین مقدار از نعمت های دنیا بسنده می کرد. کم می خورد، کم می نوشید و جامه ای بسیار ساده می پوشید. زندگی او در خانه، بی تکلف و آکنده از عشق، آرامش و محبت بود. از غذایی که به آن رغبت نمی کردند، عیب جویی نمی کردند، روی زمین می نشستند و با بینوایان غذا می خوردند».

خانواده اهل عبادت و مسجد نیز با الگوبرداری از زندگانی پیامبر و پیشوایان دین که

ص: 379

1- . وسائل الشیعه: ج 5، ص 54 .

کامل ترین نوع زندگانی را داشتند، ساده زیست هستند، چرا که تجربه ثابت کرده است، اگر خانواده ها از مسیر ساده زیستی خارج شوند، به عرصه رقابت و چشم هم چشمی وارد می شوند و در نتیجه همه نیرو و توان آنان در این زمینه هدر می رود و از تکامل حقیقی فاصله خواهند گرفت.

15. تربیت عقلانی تربیت عقلانی شاخصه ممتاز خانواده مسجدی است؛ زیرا در وجود انسان هیچ موهبتی به اندازه عقل و نیروی تفکر، ارزش حیاتی و انسانی ندارد. نقشی که تعقل در زندگی انسان و در سعادت، تکامل و موقعیت وی در رویارویی با مشکلات بنیادین دارد، مقایسه شدنی با هیچ نیروی دیگری نیست.

اصولاً قوای خدادادی و موهبت ها هنگامی برای انسان سودمند است که تحت رهبری و اختیار کامل عقل باشد، هم چنین مواهب اکتسابی تنها از طریق به کارگیری قوای عقلانی و نیروی تفکر به دست می آید.

برخورداری انسان از موهبت ایمان، معرفت و دانش گرفته تا موهبت های زودگذر مادی دیگر، همه و همه در سایه تعقل و تفکر بوده و هم چنین هر نوع تکامل و ترقی معنوی و مادی انسان مرهون به کارگیری این موهبت بزرگ و مقدس است.

پس چه موهبتی با ارزش تر و مقدس تر از این نیرو، که وقتی انسان متحیر، برای رفع تحیر خویش به آن تمسک می جوید، او را به راه صلاح و مستقیم رهنمون و باعث می شود که او راه هدایت را از ضلالت، و سعادت را از فساد و تباهی تشخیص دهد.

از پیامبر نقل شده است:

«خداوند به بندگانش چیزی بهتر از عقل نبخشیده است، زیرا خوابیدن عاقل از شب بیداری جاهل و نادان بهتر است و در منزل بودن عاقل از مسافرت جاهل (به سوی حج و جهاد) نیکوتر است و خداوند، پیامبر و رسولی را مبعوث نکرد، مگر زمانی که عقل او کامل شد و بر عقول همه امتش برتری یافت»⁽¹⁾.

ص: 380

1- . اصول کافی، ج 1، کتاب عقل و جهاد.

ضمنا با تأمل در قرآن متوجه می شویم که روی سخن قرآن همه جا با اندیشمندان، متفکران و صاحبان خرد است.

خواجه عبدالله انصاری قدس سره می گوید:

«خدایا، به کسی که عقل دادی چه ندادی؟ و به کسی که عقل ندادی چه دادی؟».

پس در خانواده اهل مسجد و با ایمان است که با شکوفایی «قوای عقلانی» همگان به رشد مناسب و شایسته خویش می رسند.

16. تصمیم گیری و قاطعیت در خانواده ای که اعضای آن حضوری فعال در مسجد دارند، افرادی ظاهر می شوند که انسان هایی با اراده و جدی هستند و همیشه در هنگام انجام دادن کارها اراده را حاکم می کنند نه عادت را.

اراده استوار و تصمیم قاطع است که می تواند در لحظات حساس زندگی و در پیچ و خم مشکلات، دودلی و سستی را از بین ببرد و انسان را از پیچ و خم مشکلات عبور دهد و در مخاطرات یاری کند.

با مطالعه تاریخ درخشان زندگانی کاشفان، مخترعان، سیاست مداران و متفکران بزرگ به این حقیقت می رسیم که همه پیشرفت ها و موفقیت های آنان مرهون اراده قوی، عزم راسخ و پشتکار فوق العاده آنان بوده که وقتی برای رسیدن به هدفی تصمیم می گرفتند، هیچ مانعی نمی توانست آنان را از تصمیم خویش منصرف کند و تردید و تزلزل را جانشین آن سازد.

حضرت علی علیه السلام نمونه کامل قاطعیت و استواری در تصمیم گیری و تسلیم ناپذیری است، در سخن پر ارجی که نشان دهنده همت بلند ایشان است، فرمودند:

«والله لو تظاهرت العرب على قتالی ما ولیت عنها».(1) «سوگند به خدا، اگر تمام عرب به جنگ با من برخیزند، هرگز در صحنه نبرد پشت به آنان نخواهم کرد».

و هم او هنگامی که پرچم را در جنگ جمل به دست پسرش، محمد حنفیه داد، با این جملات به وی درس قاطعیت آموخت:

«تزلو الجبال و لاتزل».(2) «اگر کوه ها متزلزل شدند، تو تکان نخور».

اراده و تصمیم گیری صحیح از جمله رموز موفقیت خانواده اهل مسجد است، چرا که تا وقتی انسان اراده و عزم راسخ نداشته باشد، رسیدن به موفقیت در کار محال است. سست بودن اراده و تصمیم گیری در خانواده موجب می شود ساده ترین کارها را نتوانند انجام دهند و به خانواده ای بی هدف و سرگردان تبدیل شوند.

به راستی افرادی که در خانواده ای مسجدی و نمازگزار رشد و نمو می نمایند، متفکرانه تصمیم می گیرند و در طوفان مشکلات سرخم نمی کنند.

17 . اجتماعی بودن خانواده ای که حضوری فعال در مساجد دارد، خانواده ای جدای از اجتماع و مردم نیست، چرا که نوع زندگی انسان و نیازهای او همانند تهیه آب، غذا، مسکن، لباس، ابزارهای زندگی و ضرورت های آن در ابعاد گوناگون فرهنگی، صنعتی، اقتصادی و امثالهم انسان ها را به گردمایی، تقسیم کار و تنظیم امور برای تسهیل در تأمین نیازهای یکدیگر وادار می کند.

انسان به لحاظ میل باطنی خویش با دیگران رابطه و معاشرت و همزیستی دارد. حتی اگر ترس از حیوانات یا نیازهای متنوع و یا عوامل دیگر وجود نمی داشت، باز هم انسان به زندگی اجتماعی تمایل داشت، براساس همین نکته است که انسان را مدنی بالطبع خوانده اند.

ص: 382

1- . نهج البلاغه: خطبه 45 .

2- . مأخذ قبل: خ 11 .

در سخنان پیشوایان دین نیز به اجتماعی بودن انسان به طور صریح اشاره شده است.

امام صادق علیه السلام می فرمایند:

«بدانید که معاشرت مردم برای زندگی شما لازم است و کسی نیست که تا زنده است از مردم بی نیاز باشد، زیرا وجود شما برای همدیگر لازم است»⁽¹⁾ اسلام که خیر و سعادت خانواده متعادل را تأمین و تضمین می نماید، دینی است که بسیاری از دستورهای آن در اجتماع تحقق پیدا می کند. حتی می توان گفت که مجموع برنامه های فردی آن نیز با اجتماع پیوند دارد و براساس مصالح فردی و اجتماعی تنظیم شده است. نماز جمعه و جماعت، روزه، زکات، خمس، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و ده ها نمونه دیگر، غالباً با توجه به مصالح فردی و اجتماعی تنظیم و مقرر گردیده اند. اسلام با دیدی همه جانبه و براساس هدف های خلقت و با در نظر گرفتن مصالح بندگان خدا، می کوشد تا خانواده ها در صحنه های گوناگون اجتماعی حضور یابند و در مسابقه های بزرگ به رقابت بپردازند و به رشد و بالندگی در علوم و فنون گوناگون و کسب مدارج کمال و مدال های افتخار نایل آیند.

از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرموده است:

«من فارق الجماعة قید شبر خلع ربقه الاسلام من عنقه»⁽²⁾ «هر کس به اندازه وجبی از اجتماع دوری گزیند، بند اسلام را از گردن خود در آورده است».

بنابراین خانواده پرورش یافته در مکتب مسجد، تحت هیچ شرایطی خود را از جامعه جدا نمی داند، بلکه در جامعه فعالیت می نماید و در ارشاد و بازسازی جامعه نیز تمام تلاش خود را به کار می بندد.

ص: 383

1- . وسائل الشیعه: ج 12 ، ص 7 .

2- . بحار الانوار: ج 27 ، ص 72 .

18 . هدفمند بودن از دیگر شاخصه های ممتاز خانواده اهل مسجد، هدفمند بودن است. خانواده های هدف دار که شیوه رسیدن به هدف شان را در مکتب مسجد آموخته اند، نه تنها در زندگی شکست نمی خورند، بلکه احساس می کنند، قدرت، اراده و اختیار فزون تری کسب کرده اند، از این رو سعی بیشتری در راه رسیدن به تکامل می کنند. روان شناسان معتقدند که انسان در لحظه هایی رشد می کند که تصمیم می گیرد هدفی را دنبال کند و چنین افرادی در امور زندگی همواره موفق اند.

البته در هر حرکتی باید بدانیم چه می خواهیم، به کجا باید برویم و از چه ابزارهایی برای رسیدن به مقصد بهره ببریم، تا بتوانیم بهترین راه رسیدن به آن را برگزینیم زیرا تا مقصد و مقصود برای ما مشخص نباشد، انتخاب راه و رسیدن به آن هم مقدور نخواهد بود.

خانواده های بلند همت اهل مسجد، زمانی که توفیقی به دست می آورند، کوشش می کنند با انتخاب هدف های عالی تر و کوشش های جدی تر آن را وسیله تکامل بیش تر قرار دهند و از آن عبور کنند و به موقعیت بهتری دست یابند. در واقع هدف عالی برای آنان به سان آب زلالی می شود که به ریشه شخصیت انسانی آنان نفوذ کرده است و آن را شکوفا و بارور می سازد.

افرادی که از محیط های کوچک و با امکانات کم و زمینه های نامساعد به موفقیت های شگفت انگیز دست یافته اند، این حقیقت را به خوبی ثابت کرده اند که انتخاب هدف و ایمان به آن می تواند ایشان را به اوج کمال برساند.

بسیاری از جوانان، می پندارند که توفیق و خوشبختی، هدف و کیمیایی است که خارج از وجود آنان است و اگر ستاره ی اقبال و شانس در آسمان زندگی کسی بدرخشد، او را به موفقیت و خوشبختی خواهد رساند. این گونه افراد باور ندارند که موفقیت زاینده اندیشه و عمل خود انسان است، انسان با ایمان و توکل به خدا و تلاش و کوشش خویش می تواند آینده خود را بسازد. از این رو موفق ترین افراد کسانی هستند که با تاسی به تعلیمات مکتب مسجد به عمق وجود خود پی می برند و عملاً عالی ترین بهره ها را از ذخایر وجودی خویش می برند.

اصول ساده موفقیت و رسیدن به هدف عبارت است از:

1. شکست را فراموش کنید؛ 2. خود را بشناسید؛ 3. فکر کنید و بر تفکر خود مسلط باشید؛ 4. تصمیم درست و منطقی اتخاذ کنید؛ 5. به خودتان اعتماد کنید؛ 6. به پیروزی ایمان بیاورید و باور کنید، خواستن توانستن است.

19. تقسیم کار در هر خانه کارهای گوناگونی وجود دارد، کسب درآمد، خرید نیازهای زندگی، پخت و پز، نظافت و بسیاری از مسائل دیگر، طبیعی است که انجام دادن این امور به دست یک تن بسیار طاقت فرسا و شاید غیرممکن باشد، پس باید با تقسیم کار، همه نیازهای خانواده را تأمین کرد.

از این رو هر یک از اعضای خانواده مسجدی باید متناسب با شأن و منزلت، ذوق و سلیقه، هنر و توان خود، باری از زندگی را بر دوش گیرند.

حضرت علی و فاطمه زهرا علیهما السلام پس از ازدواج، از رسول خدا درخواست کردند که کارهای زندگی را بین آنان قسمت کند، آن چنان که هر یک وظیفه خود را بدانند و رسول خدا فرمودند: کارهای داخل خانه با فاطمه زهرا و کارهای بیرون خانه با علی باشد.

فاطمه زهرا علیها السلام بعدها فرمود: خدا می داند که این تقسیم، مرا بسیار خرسند ساخت، زیرا از رنج وارد شدن در اجتماع مردان معاف شدم.

بنابراین در خانواده پرورش یافته مکتب مسجد، تقسیم کار به نحوی مطلوب و شایسته وجود دارد و این تقسیم کار در بلند مدت، خود موجب ارتقای همه جانبه اعضای خانواده می گردد.

ص: 385

20. فداکاری خانواده اهل مسجد، با تأسی به اهداف والای اسلام، درصدد است با ایجاد روح جمعی و تبدیل من انسانی به ما شور، عشق، و احساس مسؤولیت و دلسوزی نسبت به دیگران و روح فداکاری، ایثار و صمیمیت را در کالبد اجتماع بشری و یکایک افراد آن بدمد و آنان را از انحصارطلبی، انزواطلبی و گوشه گیری که مانع رشد و شکوفایی استعدادهای انسانی است، باز دارد.

تربیت شده مکتب مسجد، در هر مقام و موقعیتی که باشد، همواره مصالح جمعی را بر خواسته های شخصی خود مقدم می دارد، فداکار است، درد اجتماع را درد خود می داند، در غم و شادی دیگران شریک است و خود را در برابر سختی ها و مشکلات اجتماعی مسؤول می داند و بی اعتنا نیست.

خانواده علی و فاطمه علیها السلام، الگوی خانواده های اهل مسجد

زندگانی این دو اسوه خانواده های اهل مسجد و همه عالم امکان، طبیعی، عادی، نشاط انگیز و روح پرور بود. این روح پروری به لحاظ صفا و سادگی زندگی آنان بود. ایشان در خانه ای کوچک و گلین، ساده و بی پیرایه که تنها به این اندازه می ارزد که سایبانی برای جلوگیری از تابش خورشید و یا سقفی برای جلوگیری از باران باشد زندگی می کردند.

در تاریخ آمده است که پیامبر اکرم روزی وارد منزل زهرا ی اطهر شد و دخترش را دید که روی زمین نشسته، با یک دست فرزندش را در آغوش گرفته و شیر می دوشد و در دست دیگر با آسیاب دستی گندم آرد می کند. اشک در چشمان رسول خدا حلقه زد و فرمود:

«دخترم تلخی ها و مشکلات دنیا را به یاد شیرینی و سعادت بهشت بر خود گوارا ساز». (1) سلمان فارسی می گوید:

«روزی حضرت فاطمه علیها السلام را دیدم که چادری وصله دار و ساده بر سر

ص: 386

1- . نهج الحیاه، فرهنگ سخنان فاطمه علیها السلام، محمد دشتی: ص 161 .

داشت، در شگفتی ماندم و گفتم: عجب! دختر پادشاهان ایران و قیصر روم بر کرسی های طلایی می نشینند و پارچه های زر بافت به تن می کنند؛ این دختر رسول خداست که نه چادری گران قیمت بر سر دارد و نه لباس های زیبا؟!» (1) حضرت علی علیه السلام به جنگ می رفت و جهاد می کرد و حضرت فاطمه علیها السلام شمشیر خونین ایشان را می شست. حضرت فاطمه علیها السلام کانون خانواده را گرم و پناهگاه می کرد و می دانست پیروزی حضرت علی علیه السلام در عرصه های گوناگون تا حدود زیادی مربوط به اعتماد او به کانون خانواده است و با این اقدام کمک می کرد تا رزم حضرت علی علیه السلام چشم گیر گردد، و حقیقتاً نقش زن در موفقیت شوهر تا چه حد مؤثر است.

حضرت علی علیه السلام از جبهه برمی گشت و حضرت فاطمه علیها السلام با مهربانی همیشگی خود او را دل گرم می کرد، تقویتش می نمود، زخم هایش را می بست، کوفتگی بدنش را می زدود و البته حضرت علی علیه السلام مردی قدرشناس بود، وقتی به خانه می آمد از حال حضرت فاطمه علیها السلام مجویا می شد، از تن خسته اش سؤال می کرد و او را دل داری می داد زیرا این دو دل دار هم بودند.

امام خمینی قدس سره در مورد شخصیت حضرت زهرا علیها السلام فرمودند:

«زهرا اطهر از معجزات تاریخ و افتخارات عالم وجود است، زنی که در حجره ای کوچک و خانه ای محقر انسان هایی تربیت کرد که نورشان از بسیط خاک تا آن سوی افلاک و از عالم ملک تا آن سوی ملکوت اعلی می درخشید» (2) باید توجه داشت که محیط خانواده پرورش یافته در مکتب مسجد، ضامن خوش بختی برای زن، ارج نهادن به ارزش های معنوی شوهر و اصالت دادن به آن هاست. زیرا همه ما بارها دیده و شنیده ایم که اکثر اختلافات، تلخی ها و سردی ها، بی اعتمادی ها، جدایی ها و دیگر مشکلات و سختی ها بر اثر برخوردار نبودن خانواده از ارزش های معنوی و فضایل انسانی است و برعکس همه شادی ها، گرمی ها، گذشت ها، پیوندها و سایر عوامل سعادت خانواده

ص: 387

1- نهج الحیاه، فرهنگ سخنان فاطمه علیها السلام، محمد دشتی: ص 162 .

2- جلوه های رفتاری حضرت زهرا علیها السلام، عذرا انصاری، انتشارات دفتر تبلیغات حوزه قم: ص 5 .

و استحکام رشته الفت و انس و خوش بختی در آن، معلول وجود آن ارزش ها بوده است.

آنان که در ازدواج، اصالت و ارزش را به مادیات و امتیازات ظاهری و غیرمعنوی داده اند، هرگز در سایه ثروت، رفاه، و نعمت های بسیاری که داشته اند روی سعادت را ندیده و لذت زندگی بی دغدغه و آرام و گرم را نچشیده اند و برعکس، روشن ضمیران و بلندهمتانی که به دنبال مظاهر معنوی و ارزش های مکتبی، اخلاقی و انسانی بوده اند، با وجود فقر، فشار و مشکلات از زندگی عالی، لذت بخش و ارزشمند برخوردار گشته اند و این درسی است که حضرت علی و حضرت فاطمه علیهما السلام به ما می دهند.

حضرت علی و فاطمه زهرا علیهما السلام درس بندگی خدا و مطیع و تسلیم اوامر الهی بودن را از طریق تمرین عبادت به فرزندان خویش آموخته اند.

خانواده اهل مسجد حضرت علی علیه السلام دارای امنیت روانی بود و کانونی بود که افراد آن در کمال آرامش، صفا، صمیمیت، همدلی و همراهی در کنار هم زندگی می کردند. ملاحظت و نرمی حضرت فاطمه علیها السلام در مقابل کودکان و همسر گرامی اش، محیط کاملاً مساعدی را برای پرورش روح و جان به وجود آورده بود.

روی این اصل بر زنان، عموماً و زوجین جوان خصوصاً لازم است با سر مشق قرار دادن زهراى مرضیه علیها السلام محیط خانه و خانواده را برای شوهر و فرزندان خود مصفاً و پاک سازند و با ایجاد آرامش و سکینه در منزل، موجبات موفقیت اعضای خانواده را در مقابله با مسائل بیرونی - اجتماعی فراهم نمایند.

الگوگیری از زندگانی حضرت زهرا علیها السلام، برای داشتن خانواده ای متعادل

1. امیرالمؤمنین، حضرت علی علیه السلام می فرمود:

«به خدا قسم بعد از ازدواج با فاطمه علیها السلام تا هنگام مرگ او، هرگز کاری نکردم که فاطمه علیها السلام غضبناک شود و فاطمه علیها السلام هم هیچ گاه مرا خشمگین ننمود و از دستورهاییم سرپیچی نکرده است»⁽¹⁾.

ص: 388

1- . کوثر عفاف، اصغر تقی زاده شکیبیا، انتشارات اسلامی: ص 141 .

و این نخستین درس به زوجین در همه تاریخ خواهد بود.

2. حضرت فاطمه علیها السلام در تولید کوشا بود و در مصرف حسابگر، زیاده روی نمی کرد و هرگز از حد متوسط جامعه قدمی فراتر نمی گذاشت و زندگی اش اغلب پایین تر از حد متوسط بود.

3. فاطمه زهرا علیها السلام مانند زنان دوران جاهلیت، آرایش و خودنمایی نمی کرد. ایشان خود را فقط برای شوهر خود می آراست. اگر زنان جامعه ما مسلمان و شیعه آن بانوی معظم هستند، پس این جلوه های ناپسند برای چیست؟! 4. پیامبر اسلام می فرمود:

«بهترین زنان شما کسانی هستند که در برابر هسمرشان مهربان تر، و برای فرزندان خود رحیم تر باشند» (1) مصداق عینی این سخن، فاطمه زهرا علیها السلام بود. او که همدم و مونس فرزندان خود بود، کارهایشان را زیر نظر داشت و در موارد لزوم تذکر می داد.

و اینک شما خواهر و بانوی مگرمه، چه شیوه ای را با شوهر و فرزندان خود در پیش گرفته اید؟ آیا سعی می کنید شما هم مصداق فرمایش رسول گرامی اسلام باشید؟ 5. حضرت زهرا علیها السلام خطاب به امیر مؤمنان، حضرت علی علیه السلام می فرمود:

«ای ابالحسن! من از پروردگار خود حیا می کنم که چیزی را از تو درخواست نمایم که در توانت نیست».

متأسفانه بعضی ها فراموش کرده اند که توقعات زیاد، بی مورد و غیر منطقی، نشاط روحی و روانی خانواده را از بین می برد. آیا بهتر نیست همسر خود را با شرمندگی اذیت نماییم؟! 6. هنگامی که تمام سنگینی بر دوش حضرت فاطمه علیها السلام بود، چون کوه در برابر همه سختی ها می ایستاد.

ص: 389

1- . کوثر عفاف، اصغر تقی زاده شکبیا، انتشارات اسلامی: ص 142 .

پس بر ماست که همچون او راه ایستادگی در مقابل سختی‌ها را بر خود هموار سازیم...! 7. مهریه فاطمه زهرا علیهاالسلام در حدّ بسیار معمولی و مختصر بود، و زندگی سعادت‌مندی داشت. چه قدر شایسته است والدین و زوج‌ها به این نکته با اهمیت توجه نمایند.

8. حضرت علی و فاطمه علیهماالسلام در شب عروسی هر دو به عبادت خدا مشغول بودند، تا شکرگزار نعمت عظمای ازدواج باشند. نظر شما چیست؟ آیا شما نیز چنین کرده و یا خواهید کرد؟! 9. فاطمه زهرا علیهاالسلام اصالت را به کارها و مسئولیت‌های خانه و خانواده می‌داد و معتقد بود آن لحظه‌ای که زن در خانه خود می‌ماند و به امور زندگی و تربیت فرزند می‌پردازد به خدا نزدیکتر است. شما اصالت را به چه چیزی می‌دهید؟ خانه یا بیرون؟ در هر صورت آیا به برنامه‌ای اندیشیده‌اید که به بنیاد خانواده لطمه وارد نشود؟ 10. فاطمه زهرا علیهاالسلام آن‌گاه که کودکان خود را به بازی می‌گرفت و به تربیت روحی و پرورش جسمی عزیزان خود می‌پرداخت، و مفاهیم ارزشمند انسانیت، شرف، احسان، نیکی و طرف‌داری از حق را در قالب اشعار ادیبانه، به آنان می‌آموخت. به راستی ما چگونه عمل می‌کنیم؟ خانه حضرت علی و فاطمه زهرا علیهماالسلام کانون مهر و صفا بود. بیایید صفابخش کانون گرم و پر مهر خانواده خود باشید.

جمع بندی و نتیجه گیری

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند:

«بهترین مردم کسانی‌اند که پیش از همه به مسجد داخل می‌گردند، و آخر از همه از مسجد خارج می‌شوند».⁽¹⁾ در این زمان که انسان‌های دچار بی‌هویتی، سردرگمی، اضطراب، و پریشانی گشته‌اند

ص: 390

و رو به سوی مقصدی نامعلوم و ناهموار نهاده اند و آینده ای مبهم و تاریک را در فراروی خویش ترسیم می نمایند، گرایش جوانان و نوجوانان و خانواده ها به مسجد می تواند راهنما و هادی نسل حاضر و آینده، و روشن کننده آینده ای بس درخشان برای خانواده ها باشد.

با توجه به اینکه خانواده، خشت اول بنای اعتماد و مسؤولیت در هر جامعه است، رشد و انحطاط هر قوم و ملتی تا حدود بسیاری به خانواده مربوط است و سرآغاز هر حرکت و تقویت اندیشه ای را باید در آن جست و جو کرد و به لحاظ این اهمیت است که اسلام توصیه به حفظ آن دارد. «قوا انفسکم و اهلیکم» (1) و هم رسیدگی مجددانه به آن شده است.

خانواده به جهت نقش و اهمیتی که در رشد و سرنوشت نسل ها و حیات فردی و اجتماعی انسان دارد، موضوع بحث ادیان گوناگون، مذاهب و نیز دانش های متعددی چون روان شناسی، علوم تربیتی، جامعه شناسی و دیگر شاخه های علوم انسانی، قرار گرفته است.

در حقیقت خمیر مایه شخصیت انسان در خانواده شکل می گیرد و نگرش ها، رغبت ها و رفتارهای خوشایند و ناخوشایند در خصوص پدیده های گوناگون از خانه سرچشمه می گیرد.

پس خانواده اولین مرکز و هسته ای است که کودکان همه چیز را در آن یاد می گیرند و از همه سکنتات و آداب و اطوار والدین تأثیر می پذیرند و خودآگاه و ناخودآگاه رفتار و خلق و خوی آنان را تقلید می کنند.

مادر و پدر بدون این که تعهدی داشته باشند، سرمشق و الگوی کودکان می شوند. اگر مادر و پدر سعی کنند که از سرمشق قرار گرفتن جلوگیری کنند کودکان به سرمشق های دیگر روی خواهند آورد و به نظر می رسد که این نیازی فطری است.

درباره تأثیر و نقش الگو در شکل گیری شخصیت انسان فراوان سخن گفته اند، در این جا ذکر خاطره یکی از عارفان بزرگ می تواند شاهد نیکویی بر این موضوع باشد:

«روزی از سهل شوشتری که از عرفای بزرگ و دارای کرامت بود، پرسیدند: چگونه به این مقام و مرتبه رسیدی؟ او پاسخ داد: «من در کودکی نزد دایی ام زندگی می کردم. وقتی هفت ساله بودم، نیمه شب ادرار به من

ص: 391

فشار آورد، ناچار از رختخواب برخاستم و به دست شویی رفتم. وقتی برگشتم که بخوابم، دایی ام را دیدم که رو به قبله نشسته، عبایی بر دوش کشیده، عمامه ای دور سرش پیچیده و مشغول نماز خواندن است. از حالت او خوشم آمد، کنارش نشستم، نمازش تمام شد، آن گاه از من پرسید:

«چرا نشسته ای؟» برو بخواب. گفتم: از کار شما خوشم آمده و می خواهم پهلوی شما بنشینم. گفتم: «نه» برو بخواب. رفتم و خوابیدم. شب بعد نیز از خواب بیدار شدم. باز هم دایی مشغول نماز خواندن بود. وقتی کنارش نشستم به من گفتم: «برو بخواب». گفتم: «دوست دارم هرچه شما می گوئید، من هم بگویم». دایی ام مرا رو به قبله نشان داد و گفتم:

یک مرتبه بگو «یا حاضر و یا ناظر» من هم تکرار کردم. سپس دایی ام گفتم: «برای امشب کافی است، حالا برو بخواب». این کار چند شب تکرار شد و هر شب عبارت «یا حاضر و یا ناظر» را چند بار تکرار می کردم.

کم کم وضو گرفتن را نیز آموختم و پس از آن که وضو می گرفتم، هفت بار می گفتم: «یا حاضر و یا ناظر».

هر آن کو غافل از حق یک زمان است در آن دم کافر است، اما نهان است عاقبت کار به جایی رسید که من بدون این که نزد دایی ام بروم، خودم قبل از اذان صبح بیدار می شدم و پس از نماز، تسبیح به دست می گرفتم و پیوسته تکرار می کردم: «یا حاضر و یا ناظر» از این کار لذتی روحی می بردم تا این که به این مقام و مرتبه رسیدم.⁽¹⁾ در دنیای پیشرفته امروز که فناوری مدرن، بسیاری از معضلات زیستی و اجتماعی مردم را حل نموده است، جهان شاهد بسیاری از معضلات اخلاقی، نابسامانی ها، و فروپاشی خانواده هاست. وجود آمار خودکشی بالا، اعتیاد، فحشا، فرار کودکان و نوجوانان از خانواده

ص: 392

1- . افروز، غلامعلی، پرورش احساس مذهبی در کودکان و نوجوانان، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، 1371: ص 19 .

و مشکل بیماری خطرناک ایدز، گواه و دلیل محکمی بر بی توجهی رهبران و مسئولان به خصوص والدین در امر تعلیم و تربیت و محافظت و مراقبت نکردن از این نهاد مقدس است.

تحقیقاتی که از جامعه اروپا به خصوص آمریکا به همت محققانی چون پروفیسور کوهن انجام شده است، نشان می دهد که توسعه روزافزون جرم و بزه کاری نوجوانان در آمریکا نتیجه تحوّل است که در خانواده های آنجا پدید آمده است. شرایط نیک و بد خانواده نخستین و مهم ترین مدرس و مهد تربیت و موفق ترین کارگاه انسان سازی است و بیشترین دانسته ها، تجارب، فرهنگ و تمدن و اخلاق و اندیشه از این راه به کودک سرایت می کند.

و خلاصه کلام این که گرایش خانواده ها به مسجد راه حل بسیاری از معضلات و مشکلات فراروی بشر به شمار می رود. خانواده اهل مسجد، خانواده ای متعادل و سالم در همه ابعاد که پرورش دهنده انسان های بزرگ تاریخ است.

به امید آن که روزی همه خانواده ها اهل مسجد، نماز و عبادت باشند. ان شاء الله

چکیده

نگارنده نخست با اشاره به نقش و تأثیر شگرف تبلیغات در جهان معاصر، ضرورت بهسازی تبلیغات دینی در مساجد را خاطر نشان نموده، سپس سه عامل شناخت ابزار دوران معاصر و روحیه جوانان، دریافت راز موفقیت یک پیام و بکارگیری راهکارهای صحیح تبلیغات دینی را به عنوان عوامل موفقیت در این عرصه مطرح کرده است و در پایان بازنگری اصول و شیوه تبلیغ کنونی را به همراه جوان گرایی موجب بهسازی کارکرد دینی _ فرهنگی مساجد معرفی کرده است.

اشاره

تبلیغات از اصلی ترین و مؤثرترین امور در بنیان های عملی و کارکردی زندگی بشر امروزی است. امروزه، نگاه علمی _ تبیینی، به شکل غیرمستقیم و جذاب به مسائل، رکن اصلی گرایش انسانها به امور شده است به طوری که در پرتو این رویکرد و شیوه نوین، فرعی ترین مسائل بر اصلی ترین مسائلی که سنتی بیان شده اند، چیره شده است.

در دوران معاصر نیز مسجد به عنوان مکانی که در اسلام اصلی ترین و اصیل ترین پایگاه برای تبلیغ و نشر معارف اسلام بوده، انتظار می رود که کارکرد تبلیغی خود را همراه با به کارگیری ابزار و شیوه های عصر حاضر نه تنها حفظ، بلکه تقویت کند.

آنچه در پی می آید نکاتی است که در راستای بهسازی تبلیغات دینی در مساجد به اختصار بیان می گردد.

1. شناخت ابزار دوران معاصر و جوانان

جنگ عقاید در گذشته نیز سابقه داشته، اما در عصر حاضر به دلیل پیشرفت روزافزون از نظر علم و تکنولوژی، زندگی بشر بیشتر جنبه فکری پیدا کرده، بر این اساس تبلیغ نوعی مبارزه و شرکت در جنگ فکری و نیازمند تشکیلات، فرماندهی، تاکتیک، جبهه گیری صحیح، مهارت، صف بندی و انضباط ویژه می باشد.

همان طوری که در جنگ های نظامی در هر زمان باید از وسائل موجود همان زمان استفاده کرد، در مبارزات عقیدتی فکری معاصر نیز باید از امکانات و وسائل جدید، بهره برداری کرد.

امروزه قناعت کردن به وسائل قدیم عیناً مثل این است که بخواهیم با دشمن مجهز به بمب اتمی و هیدروژنی با نیزه و شمشیر جنگ کنیم.

افزون بر آن باید روحیه جوانان و مقتضای دوران جوانی را شناخت. با کمال تأسف بزرگسالان معمولاً از نگاه خود به جوانان می نگرند و به جای آن که خود را به دنیای نوجوانی نزدیک گردانند، می خواهند جوان را به دنیای خود وارد سازند.

2. دریافت راز موفقیت یک پیام

موفقیت یک پیام، برآیند نکات ذیل است که باید به آن توجه نمود:

الف) قدرت و قوت و غنای محتوا پیام باید قابل جذب بلکه برای فکر و عقل گوارا بوده و از نظر احساسی و اقناع ضمیر و احساسات و نیازهای قلبی، و از نظر عملی و حل مشکلات زندگی پر جاذبه ظاهر شود.

ب) حسن ابلاغ و صلاحیت فنی و اخلاقی پیام رسان از آنجا که در تبلیغات، هدف ذهن و اندیشه و در واقع زمینه کاری مبلغ، ذهن و فکر و اندیشه است، آیا کسی که خود اطلاع کافی از زمینه کاری خود ندارد، می تواند بازده خوبی داشته باشد؟ هرگز! بدینسان آشنایی با مباحث جامعه شناسی و روانشناسی از ضروریات یک حرکت تبلیغی مؤثر است. آری پیام رسان باید بداند چه پیامی برای بشر از نظر اندیشه، از نظر دل، از نظر نیاز و واقعیت های زندگی و از نظر تضاد طبقاتی و اصول حاکم و محکوم با خود آورده است.

همچنین مبلغ باید از اطلاعات فنی در فن تبلیغ برخوردار باشد و صفات و ویژگی اخلاقی امانت و راستگویی و دست نزدن به دروغ برای گرم کردن صحبت، سعه صدر و عصبانی نشدن از شنیدن دردها، آشنایی با نیازها و دردهای مردم خصوصا جوانان و عدم دخالت در رشته ای که تخصصی در آن ندارد و... برخوردار باشد تا ابلاغ یک پیام با موفقیت مقرون گردد.

ج) استخدام وسائل و ابزار ابلاغی مناسب برای رساندن هر پیام باید بهترین وسیله را انتخاب کرد، نه این که برای رساندن هر پیامی از یک کانال کلیشه ای اقدام کرد. بر این اساس برای تبلیغ هر یک از آموزه های عقیدتی، اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و... باید از روشی خاص بهره جست، نه آنکه برای همه آنها از یک ابزار استفاده کرد.

د) دکترین و متد تبلیغ مسأله سبک صحیح غیر از سخن صحیح و مدعای صحیح و ابزار نوین است. سبک و اسلوب مربوط است به کیفیت و چگونگی تبلیغ و پیام رسانی. امروزه مسأله سبک و متد در تعلیم، در تحقیق، در تربیت، در معالجه بیماران جسمی و بیماران روحی اهمیت فراوانی یافته است.

اگر سبک صحیح باشد انسان از کار خود با صرف حداقل نیرو، حداکثر نتیجه را می برد ولی اگر سبک صحیح نباشد در برخی موارد نتیجه معکوس گرفته می شود؛ زیرا همان طوری که دوختن یک پارچه نو ساده تر است تا دوختن یک کت و شلوار از نو، یعنی باز کردن و از نو دوختن همواره دشوارتر است همچنین در بازسازی های دیگر، رساندن پیامی که معکوس در اذهان جا گرفته، بسی دشوارتر است از رساندن آن به اذهانی که آن پیام را برای اولین بار تلقی می کنند.

3. به کارگیری راهکارهای تبلیغات دینی

فرزند آدمی به حکم فطرت پاک و خدایی، آماده نیک اندیشی و نیک خواهی و نیک کرداری است. بنابراین، تبلیغات اولاً باید معطوف به این آمادگی و قابلیت ها باشد ثانياً چون برای فعلیت بخشیدن و ابراز و اظهار آن، نیازمند محرک ها و مشوق هایی است که این قابلیت ذاتی را نمایان کند، باید از هر گونه اجبار و اکراه و یا زودرسی و شتاب زدگی در فعلیت بخشیدن به استعدادها و قابلیت ها اجتناب نمود همان گونه که باید از سرپوش گذاشتن و نادیده گرفتن و سرکوب کردن آن ها دوری کرد.

نکته مهم دیگر آن است که در تبلیغات دینی، موعظه نیک فقط در گفتار نیک نیست؛ بلکه افزون بر آن، در خلق، سیرت و عمل نیک است آری امروزه تنها ذکر حقایق و گفتن مطالب نیک کافی نیست آنچه مهمتر است از گفتن و نصیحت کردن است نشان دادن و عمل کردن به آن است باید آنچه را که می خواهیم به زبان بیاوریم در رفتار خود به نمایش بگذاریم.

البته بیان باید با نگاهی لطیف و زیبا و مقرون به عمل باشد و همه اینها در آمیخته با محبت و مهربانی و ملایمت است که جلوه ای از تبلیغ رسا و نافذ را به نمایش می گذارد.

همچنین لازم است گفتار و نمایش عملی مبلغ صادقانه باشد، نه از روی ریا و تصنع و تکلف بلکه براساس ایمان و اعتقاد قلبی و بانیت الهی و خلوص درونی انجام گیرد.

افزون بر آن ارائه محتوای تبلیغی باید به صورت غیر مستقیم باشد؛ صاحب نظران روانشناسی تبلیغ معتقدند مبلغ باید به گونه ای تعلیم دهد که مخاطب به شیوه غیر مستقیم

پیام مورد نظر را از درون خود کشف کند، بدون آن که احساس کند کسی آن مطالب را به او آموخته است.

شناخت جامعه و فرهنگ آن نیز از ضرورت‌های بهسازی تبلیغات دینی است؛ پیام رسان باید بداند که کافی نیست که تنها سخن صحیح و درست بگوید و توجه به عکس العمل روحی افراد و به عبارت دیگر توجه به تعبیرها و تفسیرهای جامعه از آن نداشته باشد. از این رو لازم است دقیقاً نسبت به اجتماع خود، از روانشناسی عملی و تجربی دقیقی برخوردار باشد.

بدون تردید در صورت به کارگیری همه موارد فوق تلاش تبلیغی مبلغان اسلامی خود به خود اثر گذار خواهد بود و تأثیرش در تمامی ارکان و ابعاد شخصیت مخاطب جاری و ساری می‌گردد.

جمع بندی و نتیجه گیری

ساختن انسان‌هایی خداترس، متقی و تسلیم در برابر رضای حق و معبود حقیقی در سایه تربیت دینی و مذهبی که هم مقتضای فطرت است و هم کنترل‌کننده غریزه و هوای نفسانی، از مؤثرترین روش‌هایی است که تنها در مسجد می‌تواند در مقابل سیل بنیان‌کن و ویرانگر فرهنگ فاسد غرب بایستد و مقابله کند؛ زیرا مقابله با تحریک‌گرایی و هواهای نفسانی که از طرق مختلف مانند فیلم‌ها، نوارهای مبتذل، تصاویر مستهجن و... به آن دامن زده می‌شود و نجات نسل جوان از خطر سقوط در منجلاب گناه و آلودگی‌های ناشی از تحریک‌گرایی جنسی، تنها با حاکم کردن نیروی بازدارنده و کنترل‌کننده‌ای چون مسجد امکان‌پذیر است، ولی درک موقعیت روحی و روانی جوان و شرایطی که جوان در آن به سر می‌برد، به همراه انعطاف یا «تنزل» از دنیای خویش به دنیای جوان و صبوری در مقابل رفتار و گفتار او به همراه بیان زیبا و عمل نیک، شرایطی را فراهم خواهد ساخت که جوان قلبش را به ما بسپارد و در پی آن ذهن و اندیشه‌ی وی نیز کاملاً تسلیم ما می‌شود، آری با لحن جوان، هیئت جوان، برخورد جوان، و مهم‌تر از هر چیز احساس و عاطفه و رویه جوان تفهیم و تفاهم سریع‌تر اتفاق می‌افتد.

ائمه جماعات هر چند پيرمرد ولي نبايد با دنياي جوان بيگانه باشند؛ بلکه بايد خوش انديش، خوشرو، توانا و جوان گرا باشند تا تفاوت نسل ها، کندی رفتار، طولانی کردن نماز، طرح مسائل بيگانه با فضای امروز، میان گوینده و مخاطب فاصله نیافکند.

در حقیقت بازنگری با شهامت به اصول تبلیغی، کارکرد دینی و فرهنگی مساجد را افزایش می دهد و توجه به مسائل فوق که ممکن است خیلی جزئی و ریز به نظر آید، بازده فعالیت های دینی و فرهنگی را چندین برابر می کند.

ص: 400

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر/ 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

